

КАНСТЫТУЦЫЙНАЕ
ПРАВА
РЭСПУБЛІКІ
БЕЛАРУСЬ

**ГРОДЗЕНСКАЯ РЕГІЯНАЛЬНАЯ
АСАЦЫЯЦЫЯ МАЛАДЫХ
НАВУКОЎЦАЎ
«ВІТ»**

**КАНСТЫТУЦЫЙНАЕ ПРАВА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

НАВУЧАЛЬНЫ ДАПАМОЖНІК

Трэцяе выданне

**ГРОДНА
1998**

ВЫДАННЕ ЗДЕЙСНЕНА НА ПРАВАХ УНУТРАНАЙ ДАКУМЕНТАЦЫИ

Рэцэнзенты: кандыдат юрыдычных навук Скітовіч В. В.
кандыдат юрыдычных навук Чабуранава С. Я.

**Канстытуцыйнае права Рэспублікі Беларусь.
Навучальны дапаможнік/
Пад рэд. М. У. Сільчанкі. - Гродна, 1998. - 228 с.**

Выданне здзейснена пры падтрымцы Інстытута Канстытуцыялізма і Законатворчасці (COLPI-OSI) і Інфармацыйнай службы пасольства ЗША (USIS).

© Гродзенская рэгіянальная
асацыяцыя маладых
навукоўцаў «ВІТ», 1998 г.

КНИГИ МОИСЕОВЫ

ВЪЗЯННѢ ДОКТОРЯ ФРАНЦУСКЯ
ОКОРИНЫ СПЛОЦЬКЯ, ВЪКНИГИ
ВТОРЯГО ЗАКОНЪ МОИСЕОВЯ:

ЮДСКОЕ ЁСТЬЕСТВО ДВОИМЪ ЗАКОНОМЪ
БЫВАЕТЪ СПРАВОВАНО ШГДА БОГА • ТОЕСТ
ПРИРОЖЕННЫМЪ ЯНАПИСАННЫМЪ • ЗАКОНЪ ПРИ
РОЖЕННЫИ, ЕТОМЪ НАБОЛѢИ СОБЛЮДАЕМЪ БЫ

ТОВИ ДЪ ДЪ
ЗНАТЬ • ТО ЧИНИТИ ИНЫМЪ ВСЕМЪ, ЧТО САМОМУ ЛЮБО
ЁСТЬ ШИНЫХЪ ВСИХЪ • И ТОГО НЕЧИНИТИ ИНЫМЪ, ЧЕГО
САМЪ НЕХОЩЕШИ ШИНЫХЪ ИМЕТИ • ЯНАТОМЪ ИМО НАШАНЕ
НИИ ВСИ ЗАКОНЫ ПИСАНЫИ ЗАЛОЖЕНЫ СУТЬ • НАШЕМУ
ИНАДЪ Э
ЗА НИ
КРИ Э
ЗА ПЕ
спасителю Ісѣ Хрѣѣ галголющѣ • ВСА ѦБО ЕЛНКА
ЯЩЕ ХОЩЕТЕ ДАЧИНАТЬ ВАМЪ ЧЕЛОВѢЦИ, ТАКО ИВЫ ЧИНИ
ТЕ ИМЪ, СЪБО ЁСТЬ ЗАКОНЪ ИПРОРОЦИ • СЪИ ЗАКОНЪ
ПРИРОЖЕННЫИ, НАПИСАНЪ ЁСТЬ ВСЕРЦИ ЕДИННОГО КАЖНОГО
ЧЕЛОВѢКА • ЯПОСТОЛУ ПАВЛУ ПИШУЩѣ ЕГДАБО ИЪЦИ
ѦНИИЖЕ ЗАКОНА НЕИМАЮТЪ ЁСТЬЕСТВОМЪ ЗАКОННАА ЧИНАТЪ
СИИ ЗАКОНА НЕИМУЩЕ, САМИ СОБѢ СУТЬ ЗАКОНЪ, ИЖЕ
ИВАЮТЪ ДЕЛО ЗАКОНА НАПИСАНО ВЪСЕРЦЕХЪ СВОИХЪ •
ШЗАЧАЛА ѦБО ВЕКОВЪ ЕГДА СОТВОРИЛЪ БОГЪ ПЕРВОГО ЧЕЛО
ВѢКА НАПИСАЛЪ ЁСТЬ ЗАКОНЪ СЕИ ВСЕРЦИ ЕГО • ПРОТОЖ

ПРАДМОВА

Будаўніцтва незалежнай беларускай дзяржавы - складаны, шматаспектны і працяглы працэс, важным элементам якога з'яўляецца падрыхтоўка новага пакалення юрыстаў, здольнага працаваць ва ўмовах стварэння і функцыянавання нацыянальнай прававой сістэмы. Грунтоўная, усебаковая падрыхтоўка спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй, якія адпавядаюць сучасным патрабаванням, не можа ажыццяўляцца пры адсутнасці падручнікаў, навучальных дапаможнікаў, заснаваных на пазбаўленых ад ідэялагічнага манопалізму навуковых падыходах.

У апошнія гады беларускімі юрыстамі-навукоўцамі ажыццёўлены некаторыя спробы ў гэтым накірунку, аднак відавочна, што стварэнне паўнавартасных нацыянальных падручнікаў, дапаможнікаў, па сутнасці, знаходзіцца ў пачатковым стане.

Навучальны дапаможнік «Канстытуцыйнае права Рэспублікі Беларусь» уключае шэсць главаў (раздзелаў), у якіх на падставе шырокага выкарыстання метада параўнаўчага правазнаўства, з улікам еўрапейскіх прававых каштэўнасцяў і традыцый асвятляюцца асаблівасці канстытуцыйнага працэсу ў Рэспубліцы Беларусь, яго структура, змест, аналізуюцца эвалюцыя канстытуцыйных асноваў заканадаўчай, выканаўчай і судовай уладаў, разглядаецца прававы статус асобы, паказваецца месца і роля інстытута кіравання і самакіравання ў беларускай дзяржаве.

Навучальны дапаможнік адметна вылучаецца імкненнем яго аўтараў да канцэптуальнага асэнсавання ажыццёўленых змяненняў у сферы канстытуцыйнага права. Кожны з раздзелаў (главаў) характэрызуецца аналізам шырокага кола праблем, звязаных з асэнсаваннем прынцыпу падзелу ўладаў, гарантый вяршэнства закона, непарушнасцю правоў і свабод асобы і іншых рысаў прававой дзяржавы ў кантэксце айчынных дзяржаўна-прававых рэалій.

Аўтары навучальнага дапаможніка імкнуліся не толькі адлюстравать сучасныя навуковыя падыходы да праблем канстытуцыйнага будаўніцтва, але і абудзіць у студэнтаў жаданне да самастойнага, творчага вывучання нормаў і інстытутаў канстытуцыйнага заканадаўства. Таму дапаможнік утрымлівае дадаткі-вытрымкі з тэкстаў канстытуцый шэрагу краінаў, а таксама спіс літаратуры, неабходнай для паглыбленага вывучэння вучэбнай дысцыпліны «Канстытуцыйнае права Рэспублікі Беларусь».

Асацыяцыя «ВІТ»

КАНСТЫТУЦЫЙНЫ ПРАЦЭС У РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ: ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТЫВЫ

СУТНАСЦЬ І АСАБЛІВАСЦІ ЗМЕСТУ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАЦЭСА Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ СТРУКТУРА КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАЦЭСА І ЯГО АСАБЛІВАСЦІ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ ПЕРСПЕКТЫВЫ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАЦЭСА Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

Нягледзячы на тое, што паняцце канстытуцыйнага працэса шырока выкарыстоўваецца сучаснай беларускай юрыдычнай навукай, з'яўляецца апорнай катэгорыяй сацыялагічнага і паліталагічнага аналізу працэсаў, якія адбываюцца ў сферы дзяржаўна-прававога будаўніцтва Беларусі, тым не менш адсутнічае дакладны абрыс яго аб'ёма і зместа. А адносна нядаўнія падзеі, якія яшчэ не сцёрліся з памяці грамадзян Беларусі, і якія разгарнуліся вакол распрацоўкі і прыняцця Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1996 года, увогуле прывялі да залішняй палітызацыі гэтай прававой па сваёй сутнасці канструкцыі. Выкарыстоўванне дадзенага тэрміна ў публіцыстычнай літаратуры, у сродках масавай інфармацыі мае тую асаблівасць, што самыя разнастайныя падзеі і ўчынкi практычна не маюць ніякага дачынення да ўласна канстытуцыйнага працэса, па неразуменню аўтараў (альбо наўмысна) абазначаюцца дадзеным тэрмінам.

Як пералічаныя, так і іншыя, не ўказаныя тут абставіны, дыкуюць логіку і структуру меркаванняў пра характар, стан і перспектывы развіцця канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь. Уяўляецца да месца, пасля вызначэння сутнасці і асаблівасцяў зместу канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь, разгледзіць дэталёва яго структуру з вызначэннем вектара (альбо вектараў) канстытуцыйных

памкненняў сучаснага беларускага грамадства.

СУТНАСЦЬ І АСАБЛІВАСЦІ ЗМЕСТУ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАЦЭСА Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

Дзве шчыльна ўзаемназвязаныя і ўзаемапераплеценныя рэаліі сацыяльнага жыцця – права і Канстытуцыя – разгледжаныя з пазіцыі іх фармавання і дзеяння, разгортваюцца ў наступны ланцуг залежнасцяў: фармаванне права – замацаванне яго сутнасных праяўленняў ў Асноўным законе грамадства і дзяржавы – дзеянне Канстытуцыі – змяненні ў грамадскіх адносінах, якія абумоўліваюць права і, адпаведна, змены ў праве – змяненні ў Асноўным законе.

Неабходнасць у паўнаважных Асноўным законе ўзнікае непазбежна і заканамерна пасля таго, як усе формы і праяўленні нацыянальнага права (а больш дакладна – нацыянальнай прававой сістэмы) канчаткова альбо амаль канчаткова сфармаваліся, таму што для нармальнага функцыянавання прававой сістэмы жыццёва неабходна фармалізаваць, дакладна, ясна і адназначна выкласці і замацаваць самыя разнастайныя сувязі і залежнасці ў праве, гэта значыць, структурыраваць яго, надаць пабудове прававой сістэмы агульную значнасць і агульнаабавязковасць, замацаваць найважнейшыя каштоўнасці права, яго сутнасныя элементы адпаведным чынам.

Гісторыя развіцця права сведчыць пра тое, што не існуе іншага шляху рашэння дадзеных задач, акрамя фармальнага супадпарадкавання і субардынацыі прававых каштоўнасцяў праз пасрэдніцтва, супадпарадкаванне і субардынацыю крыніц права. Тая з крыніц права, ў якой знаходзяць сваё замацаванне асноватворчыя, сутнасныя па свайму характару каштоўнасці права, і з'яўляецца Канстытуцыяй (падмуркам!!!), асновай, квінтэсенцыяй станоўчага права, якое дзейнічае. А паколькі права з'яўляецца не проста атрыбутам, а найважнейшым момантам існавання грамадства ва ўмовах яго якаснай і колькаснай маёмнай няроўнасці, развіцця таварна-грашовых адносінаў, то Канстытуцыя (=аснова ўласна права) набывае адначасова некалькі іншы статус і, адпаведна, назву – Канстытуцыі дзяржаўна-арганізацыйнай грамадскасці, альбо скарачана – Канстытуцыя дзяржавы і грамадства.

Тыя добравядомыя шырокай грамадскасці абставіны, якія зводзяцца да змяненняў у Асноўным законе альбо да прыняцця новай

Канстытуцыі пры зменах у палітычным рэжыме, пры простым змяненні палітычных сілаў у грамадстве, не адмяняюць вышэй сфармуляваных меркаванняў аб прыродзе Асноўнага закона. Справа ўся ў тым, што пры першым набліжэнні сувязь Канстытуцыі і палітычных працэсаў выглядае ў форме залежнасці Асноўнага закона грамадства ад палітычных пераўтварэнняў, у той час, як на ўзроўні істотных узаемасувязяў паміж палітычнымі рэаліямі і Канстытуцыяй усё выглядае намнога больш складана.

У Асноўным законе дзяржавы (роўна як і ў любым іншым законе) немагчыма выказаць палітычныя імперытывы непасрэдна, выкласці іх ў тым выглядзе, як гэта, напрыклад, робіцца ў палітычных праграмах, рэзалюцыях, зваротах і г. д. Палітычныя рэальнасці, палітычныя інтарэсы выказваюцца і замацоўваюцца за кошт перакладу іх сутнасці на мову прававой тэрміналогіі з выкарыстаннем логікі выкладання нарматыўна-прававога матэрыяла, заканамернасці функцыянавання прававой формы.

Адсюль ясна, што на ўзроўні Канстытуцыі дзяржавы палітычныя змяненні, якія адбыліся ў грамадстве, адлюстроўваюцца ў тым, што ў змесце Асноўнага закона адбываюцца змяненні ў наборы і структуры прававых каштоўнасцяў, змяняецца субардынацыя і супадпарадкаванасць прававых палажэнняў. Адны прававыя каштоўнасці, прынцыпы і нормы вылучаюцца на першыя ролі, за імі замацоўваецца статус найважнейшых, у той час, як іншыя адсоўваюцца на другі план. Адбываецца, адным словам, пераасэнсаванне і пераацэнка прававых палажэнняў, прынцыпаў, нормаў. Кіруючыя палітычныя сілы надаюць сваім уяўленням аб праве, аб прававых эквівалентах (=суразмернасцях) агульнаабавязковае значэнне. Такім чынам, змены ў змесце Асноўнага закона ёсць кульмінацыя барацьбы за права.

Паколькі дзейнасць (рэалізацыя) права і яго падставовых элементаў, якія замацаваны ў Асноўным законе дзяржавы, непазбежна вяртаецца да сваіх каранёў, то тым самым адбываецца, з аднаго боку, іх праверка на адпаведнасць існуючым сацыяльным рэаліям, а з другога боку – здзяйсняецца ўздзеянне на змест грамадскіх адносінаў, якія абумовілі права. Адбываецца парадаксальная з’ява. Афіцыйна замацаванае станоўчае права, якое дзейнічае непасрэдна, дапамагае нараджэнню новага права, тым самым стымулюе з’яўленне ў грамадстве вызначаных сацыяльных і палітычных сілаў, якія раней альбо пазней, але непазбежна, змяняць існуючыя прававыя эквіваленты і па-новаму адлюстроўваюць субардынацыю паміж разнастайнымі формамі, праяўленнямі, элементамі права ў

Асноўным законе грамадства і права.

Для тых палітычных колаў і іх лідараў, якія не ў стане прагназаваць вынікі сваіх палітычных “дзеянняў”, уяўляюцца неверагоднымі і нечаканымі змены ў Асноўным законе дзяржавы, якія здзяйсняюцца іх палітычнымі праціўнікамі, якія перамаглі ў палітычных баталіях. І ўжо зусім непраўдападобнай для аўтарытарных палітычных рэжымаў выглядае сітуацыя, пры якой у грамадстве, якое скідае пумы дыктатуры, нечакана з’яўляюцца магутныя сацыяльныя сілы, зацікаўленыя ў стварэнні якасна новага Асноўнага закона. Тым не менш, ва ўсім гэтым больш логікі і заканамернасці, чым амбіцый і простых чалавечых звычак. Ствараючы аўтарытарныя па сваім накірунку і свайму зместу Канстытуцыі і прававыя сістэмы, жалезнай рукой праводзячы іх у жыццё, дыктатарскія рэжымы, як гэта ні дзіўна, каталізуюць нараджэнне натуральных прававых каштоўнасцяў, прынцыпаў і нормаў, нараджаюць тыя сацыяльныя і палітычныя сілы, якія ажыццявяць новыя прававыя эквіваленты ў новым Асноўным законе дзяржавы.

З адзначаных пазіцый, прынятая са шматлікімі парушэннямі на рэферэндуме 1996 года Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, Канстытуцыя, якую абсалютна справядліва і законна дэмакратычная беларуская і сусветная грамадскасць лічыць нелегітымнай і незаконнай, для канстытуцыйнага будаўніцтва дэмакратычнай Рэспублікі Беларусь азначае значна больш, чым створаная пракамуністычнай большасцю Вярхоўнага Савета 12 склікання Канстытуцыя 1994 года, знешне адпавядаючая джэнтэльменскаму набору дэмакратычных стандартаў, а па сутнасці, кансерваваўшая адміністраўна-бюракратычную сістэму гаспадарання і таму не стымуляваўшая фармаванне рынкавай эканомікі і таварна-грашовых адносінаў, а, адпаведна, і права.

Пераканаўчым пацверджаннем сказанаму з’яўляецца той факт, што менавіта цяпер, ва ўмовах узмацніўшыхся аўтарытарных тэндэнцыяў у Рэспубліцы Беларусь, нарастаючага ціску на правы і свабоды чалавека амаль што не самай важнай праблемай, якая абмяркоўваецца інтэлектуальнай элітай беларускай дэмакратыі, з’яўляецца пытанне аб канстытуцыйным будаўніцтве ў постлукашэнкаўскай Рэспубліцы Беларусь. Не па загаду зверху, не на злобу дня, не для дэманстрацыі дэмакратычнай Еўропе, а ўсур’ёз і грунтоўна, на ўзроўні самадзейных (у сваёй большасці, непалітычных) дэмакратычных няўрадавых арганізацыяў распрацоўваецца мадэль Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь XXI стагоддзя.

Для тых, хто, як кажуць, непасрэдна сачыў і аналізаваў працэсы канстытуцыйнага будаўніцтва ў Рэспубліцы Беларусь, пачынаючы з 1991 года, дадзеная абставіна гаворыць пра тое, што канстытуцыйны працэс у Беларусі ў плане яго інтэлектуальнага ўсведамлення выйшаў на якасна новы ўзровень. Ёсць не проста ўсведамленне неабходнасці ўдасканалення Асноўнага закона дзяржавы, а ёсць глыбокае разуменне ў асяродку тых сацыяльных сілаў, якія прадстаўляюць будучае Беларусі, больш фундаментальнай ідэі, што Канстытуцыя дэмакратычнай дзяржавы з'яўляецца гарантам палітычнай устойлівасці і грамадскага прагрэса, асновай свабоднага развіцця чалавека.

Калі само грамадства пачынае ўсведамляць самакаштоўнасць Асноўнага закона, ёсць упэўненасць у тым, што яно створыць дастойную сябе Канстытуцыю, якая ўтрымлівае сапраўдныя прававыя каштоўнасці, прынцыпы і нормы і будзе абараняць яе, як найважнейшую святыню.

СТРУКТУРА КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАЦЭСА І ЯЕ АСАБЛІВАСЦІ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

Канстытуцыйны працэс разгортваецца ў часе і праходзіць пэўныя стадыі (этапы). Разам з тым, кожная са стадыяў канстытуцыйнага працэса мае не проста свае якасныя асаблівасці, але і своеасаблівую пабудову. Адсюль вынікае тое, што структура (пабудова) канстытуцыйнага працэса ўяўляе сабой арганічнае злучэнне яго стадыяў (этапаў) з адпаведнай зместавай іх характарыстыкай.

А паколькі пошукі сутнасных праяўленняў, формаў, элементаў права пры яго пастаянным развіцці маюць устойлівы, бесперапынны характар, то прадстаўляецца магчымым вылучыць пэўныя значаныя цыклы ў развіцці канстытуцыйнага працэса.

Натуральным, ідэальным, цалкам завершаным з'яўляецца той цыкл канстытуцыйнага працэса, пад час якога сутнасныя праяўленні права ў поўнай ступені знаходзяць сваё замацаванне ў Асноўным законе, потым яны рэалізуюцца, ажыццяўляюцца ў грамадскіх адносінах з наступнымі непазбежнымі змяненнямі канстытуцыйных палажэнняў. Залішне даказваць тое, што "стэрыльныя" цыклы канстытуцыйнага працэса сустракаюцца на практыцы даволі рэдка, магчымыя ва ўстойлівых супольнасцях, якія развіваюцца эвалюцыйным шляхам. Мноства самых разнастайных абставінаў (асабліва ў таварыствах і дзяржаўных утварэннях так званага пераходнага перыяда) абумоўлі-

ваюць звароты назад, прыпынкі ў развіцці канстытуцыйнага працэса, неаднаразовае паўтарэнне адных і тых жа стадыяў (этапаў). Здараецца і так, што некаторыя стадыі канстытуцыйнага працэса свядома ігнаруюцца, а гэта заканамерна прыводзіць да таго, што ў практыцы дзяржаўна-прававога будаўніцтва дапускаюцца грубейшыя памылкі і хібы. Таму захаванне цэласнасці канстытуцыйнага працэса з'яўляецца найлепшай гарантыяй натуральнага развіцця права, яго здзяйснення ў Асноўным законе, стабільнасці, легальнасці і легітымнасці Канстытуцыі, захавання, умацавання і здзяйснення канстытуцыйнай законнасці. Зыходзячы з акрэсленага вышэй разумення сутнасці канстытуцыйнага працэса, вылучым яго структурныя часткі (этапы, стадыі) і прааналізуем змест кожнай з іх у дачыненні да канстытуцыйна-прававых рэальнасцяў Рэспублікі Беларусь.

1. Фармаванне ўсіх структурных частак нацыянальнага права (нацыянальнай прававой сістэмы), адрозных, непаўторных нацыянальных форм існавання права, фармаванне арганічных сувязяў паміж імі, інтэграцыя прававой сістэмы ў рэгіянальную і сусветную прававую прастору. Дадзеныя працэсы могуць адбывацца стыхійна, што было ўласціва развіццю канстытуцыйнага працэса ў мінулым, ці быць у некаторай меры кантралюемымі і кіруемымі з боку дзяржавы, што характэрна для яго разгортвання ў сучасных умовах. Паколькі дадзеныя стадыі канстытуцыйнага працэса з'яўляюцца вядучай, цэментуючай і накіроўваючай, усе наступныя яе этапы разгледзім больш падрабязна.

Адным з адрозненняў існаваўшага савецкага “сацыялістычнага” грамадства было тое, што ў ім адсутнічалі генетычныя карані права. Справа ў тым, што права арганічна звязана з функцыянаваннем таварна-грашовых адносінаў, заснаваных на прыватнай уласнасці. Менавіта ў гэтай сферы існавання чалавечага грамадства нараджаюцца (а потым уваходзяць ва ўсе астатнія сферы грамадства) эквіваленты (=суразмернасці, маштабы), г. зн., нормы права. Натуральна, што савецкае “сацыялістычнае” грамадства, у якім вядучай (практычна адзінай) была дзяржаўная ўласнасць, дзе рынкавыя адносіны былі заменены дзяржаўна-планавым рэгуляваннем працэсаў вытворчасці і размеркавання матэрыяльных каштоўнасцяў, не мела і не магло мець каранёў існавання права.

Безумоўна, былі ў наяўнасці знешнія атрыбутыўныя формы права – законатворчасць, закон, судовыя ўстановы, праваабарончыя органы, але адсутнічала Яго Вялікасць – Права. Існавала нават сістэма эквівалентаў, замацаваных у правілах паводзінаў пад назвай нормы

права. Вось толькі крыніцай гэтых эквівалентаў былі ідэалагічныя стэрэатыпы пераважна марксісцка-ленінскага зместу, ці больш-менш сістэматызаваныя ўяўленні пра нейкую сацыялістычную (ці проста сацыяльную) справядлівасць. Калі ж з дапамогай гэтых універсальных і “адзіна правільных” навуковых інструментаў нельга было знайсці, сфармуляваць адзначаныя эквіваленты (нормы права) для рэгулявання тых ці іншых грамадскіх адносінаў, то іх проста пазычалі за мяжой ці знаходзілі ў гісторыі айчыннага права, не задумваючыся пра тое, як яны будуць працаваць у “сацыялістычных” умовах.

Здавалася б, што абвешчаныя ва ўсіх суверэнных дзяржавах, якія ўзніклі на постсавецкай прасторы, і ў многіх з іх рэальна праводзімыя рэформы, накіраваныя на стварэнне рынкавай эканомікі, павінны былі прывесці да фармавання класічных, грунтоўных пачаткаў права. Жыццё, аднак, сведчыць пра тое, што рынкавыя рэформы ў тых формах, у якіх яны праводзяцца ў Расіі, на Украіне, Казахстане і ў большасці іншых краінаў, якія ўваходзяць у СНД, не толькі не прывялі да фармавання асноваў права, а наадварот, разбурылі, узарвалі нават знешне, атрыбутыўныя формы права – закон, законнасць, судовыя органы і г. д. Справа ў тым, што “неправамернасць” у пераўтварэнні агульнадзяржаўнай уласнасці ў прыватную прывяла да росквіту арганізаванай злачыннасці, карупцыі і ім падобных з’яваў у такіх маштабах, якія раней не існавалі ў гісторыі развіцця дзяржаўнасці і права. Мы сталі нават не на “варварскі шлях” фармавання права, а пайшлі ў напрамку, які неведомы гісторыі, а таму і прагназуемы.

Яго істотнае адрозненне ў тым, што сама дзяржава (=калектыўны ўласнік) рэгулюе, арганізуе і здзяйсняе прыватызацыю сваёй жа ўласнасці, інакш кажучы, фармуе рынак, а, адпаведна, і права па свайму густу.

На акрэсленым фоне асабліва яркая праглядаюцца асаблівасці прававога і канстытуцыйнага будаўніцтва ў Рэспубліцы Беларусь. Калі беларускія ўлады, апелюючы да грамадскай думкі і ўказваючы на негатывы рынкавых пераўтварэнняў у суседніх дзяржавах, сцвярджаюць, што там адбываюцца масавыя парушэнні права і законнасці, а замест рынкавых пераўтварэнняў ідзе раскраданне ўласнасці і дэградацыя грамадства, яны не вельмі далёкія ад ісціны, і таму знаходзяць разуменне ў шырокіх пластоў насельніцтва. І справа тут зусім не ў тым, як мяркуюць многія даследчыкі, што гэта насельніцтва складаецца пераважна з люмпенізаваных элементаў. Народ, які падтрымлівае “бацьку” і верыць Прэзідэнту Лукашэнку А.Р.,

добра ўсведамляе (няхай нават на інтуітыўным узроўні!!!), што ў сферы прававога існавання рэформы, якія праводзяцца, па сутнасці абярнуліся тым, што на месца “камуністычнага бяспраўя” прыйшоў не менш страшны “рыначны беспредел”.

Іншая справа (і ў гэтым уся трагедыя беларускага грамадства і ўвесь прымітывізм існуючага ў Беларусі палітычнага рэжыма), што беларускія ўлады проста не ў стане вырашыць грунтоўнейшую, з пункту гледжання канстытуцыйнага працэса, праблему, а менавіта: як здзейсніць рынкавыя пераўтварэнні, у неабходнасці якіх, як сведчаць сацыялагічныя даследаванні, не сумняваецца большасць грамадзян Беларусі, з дапамогай прыемнай іх сэрцу і правільнай у іх разуменні прававой сістэмы, пакроенай па лепшых стандартах (=эквівалентах), савецкай прававой сістэмы, якая аджыла свой век, эпіцэнтрам і квінтэсенцыяй якой з’яўляецца праведзеная ўладамі і “прынятая” беларускім народам на рэферэндуме Канстытуцыя 1996 года.

2. Пошукі, вылучэнне істотных праяўленняў, каштоўнасцяў права, якім неабходна надаць прыярытэтнае значэнне і якія неабходна замацаваць у акце, які мае найвышэйшую юрыдычную сілу, - Асноўным законе дзяржавы. Зразумела, што гэта частка канстытуцыйнага працэса не можа быць здзейснена намаганнямі ўсяго грамадства ў адрозненне, напрыклад, ад першага этапа, які толькі і можа быць ажыццёўлены ў жыццё намаганнямі кожнага з індывідуумаў супольнасці і ўсім грамадствам у цэлым.

Не менш зразумела павінна быць і тое, што гэты этап канстытуцыйнага працэса не можа і не павінен быць здзейснены, рэалізаваны вузкім, заканспіраваным ад супольнасці колам людзей – палітыкаў, вучоных, ідэолагаў і г. д., таму што супольнасць кроўна зацікаўлена ў тым, каб у Асноўным законе былі выкладзены сапраўды істотныя рысы менавіта нацыянальнага права, якое ствараецца ўсёй супольнасцю. Пры гэтым вельмі важна, каб выкладзеныя ў Канстытуцыі істотныя рысы нацыянальнага права не перашкаджалі інтэграцыі нацыянальнай прававой сістэмы ў сусветную прававую прастору.

Пры аналізе гэтага этапа канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь паказальна тое, што ўлады дбайна захоўвалі ад грамадства сам факт распрацоўкі Канстытуцыі 1996 года. Пра тое, што рыхтуюцца нейкія змяненні ў Канстытуцыю 1994 года, беларускае грамадства даведлася з вуснаў свайго Прэзідэнта за тры месяцы да правядзення рэферэндума. Прадстаўляе цікавасць і тая абставіна, што беларускія ўлады, баючыся, мабыць, несвоечасовай рэакцыі сусветнай супольнасці

на антыканстытуцыйныя дзеянні, вялі размову не пра новую Канстытуцыю, а толькі пра змяненні і дапаўненні ў Асноўны закон 1994 года. Справа тут у тым, што, згодна Канстытуцыі 1994 года, новы Асноўны закон мог быць прыняты толькі парламентам Беларусі, а шляхам рэферэндума можна было ўносіць толькі змяненні і дапаўненні ў Канстытуцыю, якая дзейнічала на той час. Не менш цікавай з'яўляецца і сітуацыя з бацькамі-распрацоўшчыкамі самога тэкста Канстытуцыі 1996 года. Беларуская грамадскасць да гэтага часу не ведае імёнаў сваіх “дабрадзеяў”, а самі яны саромеюцца прызнацца ў здзейшаным.

Адзначаныя абставіны сведчаць толькі пра тое, што сапраўдныя мэты, з якімі “прапіхвалася” Канстытуцыя 1996 года, былі і застаюцца, па вялікаму рахунку, чужымі беларускаму грамадству, што кіруючы палітычны рэжым быў зацікаўлены не ў тым, каб сфармуляваць у Асноўным законе дзяржавы істотныя рысы, “душу” прававой сістэмы, якая фармуецца ў Рэспубліцы Беларусь, а ў тым, каб пры дапамозе прававых формаў замацаваць сваё становішча, надаць бачнасць легальнасці і легітымнасці сваім антыканстытуцыйным і антыправавым накіраванасцям і дзеянням. Інакш ніяк нельга патлумачыць прыведзеныя вышэй факты. Беларускія ўлады, якія на кожным кроку, да месца і не, сцвярджаюць аб сваёй масавай падтрымцы, сваёй шырокай сацыяльнай базе, прадпрынялі ўсе магчымыя меры, каб пазбавіць беларускае грамадства грунтоўнейшага права – самому разабрацца ў тым, якой павінна быць прававая сістэма незалежнай, дэмакратычнай Рэспублікі Беларусь.

3. Абмеркаванне (своеасаблівае апрацацыя) сярод самых шырокіх слаёў грамадства канцэпцыі (!!!) Асноўнага закона, а не яго праекта (як гэта, напрыклад, дапушчальна з простым законам). Вось тут, на першым этапе, у канстытуцыйны працэс зноў, вобразна кажучы, вяртаецца ўся супольнасць. На гэтай стадыі адбываецца праверка канцэптуальных палажэнняў Канстытуцыі на іх адпаведнасць, зноў-такі вобразна кажучы, народнаму духу, ці нават інтуітыўным прадстаўленням народа аб праве, яго сутнасці, яго асноўных каштоўнасцях.

Дадзеная стадыя канстытуцыйнага працэса пры распрацоўцы Канстытуцыі 1996 года была па-просту праігнаравана беларускімі ўладамі. Цікава тое, што Прэзідэнт А.Р. Лукашэнка, які пастаянна падкрэсліваў сваю набліжанасць да простага народа і бесперапынна паўтараў, што народ сам ва ўсім разбіраецца, таму што інтуітыўна ўсведамляе, дзе праўда, а дзе падман, не запатрабаваў інтуіцыю народа

на пераломным для грамадства этапе развіцця, таму, мабыць, што сам інтуітыўна ўсведамляў непрыяцце беларускім народам істотнасці і праўдзівых мэтай канстытуцыйных пераўтварэнняў, якія былі навязаны ў 1996 годзе беларускаму народу.

4. Фармаванне тэкста Асноўнага закона і яго ўсебаковае, магчыма, неаднаразовае, абмеркаванне з мэтай праверкі на адпаведнасць канцэптуальным палажэнням, якія ўжо знайшлі адлюстраванне і ўвасабленне (ці павінны быць увасаблены) у тэксце Канстытуцыі. Гэта стадыя канстытуцыйнага працэса, як сведчыць вопыт канстытуцыйнай пабудовы абсалютнай большасці дзяржаваў свету, здзяйсняецца даволі прадстаўнічым, але ўсё ж дакладна акрэсленым, вядомым усёй супольнасці, колам палітыкаў, ідэолагаў, вучоных і г. д.

Дадзеная стадыя канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь пры прыняцці Канстытуцыі 1996 года звялася, па сутнасці справы, да таго, што Прэзідэнт А.Р.Лукашэнка адзінаасобна выпраўляў і карэктаваў тэкст будучага Асноўнага закона дзяржавы, правяраючы яго адпаведнасць толькі аднаму яму вядомай канцэпцыі арганізацыі ўлады ў Рэспубліцы Беларусь і тым ідэалам прававой сістэмы беларускага грамадства, якія, на яго погляд, адпавядаюць патрабаванням беларускага народа. Пры гэтым Прэзідэнт натолькі перакананы ў правільнасці сваіх дзеянняў, што неаднаразова публічна заяўляў пра гэта ў сродках масавай інфармацыі, даючы ўсім зразумець, што сапраўдным бацькам-стваральнікам беларускага цуду ў сферы канстытуцыйнага будавання з'яўляецца не хто іншы, як ён сам. Дадзены факт паказальны ўжо тым, што вядомыя свету канстытуцыі дыктатарскага характару ўсяляк абстаўляліся флерам дэмакратычнай працэдуры. Тут мы маем справу з цынічнай знявагай нават ілжэдэмакратычных формаў і працэдураў.

5. Прыняцце (зацверджанне) Асноўнага закона. Галоўнае на гэтым этапе канстытуцыйнага працэса – выбраць належны шлях для ажыццяўлення істотных праяўленняў права ў Канстытуцыі дзяржавы. Будзе гэта рэферэндум, канстытуцыйная (устаноўчая) асамблея, канстытуцыйны (устаноўчы) сход ці нацыянальны парламент – вырашаць асноўнаму стваральніку права – народу. Народ – стваральнік права, а таму ён мае натуральнае, Богам дадзенае права вырашаць, каму ён давярае падводзіць вынікі свайго прававога будаўніцтва. Адсюль ясна, што перш, чым прымаць Асноўны закон дзяржавы і грамадства, трэба абавязкова вызначыцца, звярнуўшыся да крыніцы права і ўлады (=народу) з пытаннем: хто і ў якім парадку павінен гэта зрабіць. Вось тут ужо дакладна пагрэбен рэферэндум!!!

Не буду ў гэтым артыкуле рабіць гістарычныя экскурсы, прыводзіць аргументы “за” і “супраць” таго ці іншага спосаба прыняцця Канстытуцыі. Яны дастаткова добра асветленыя ў айчынай і замежнай літаратуры. Звяртае на сябе ўвагу адна цікавая дэталі. Сутнасць яе ў тым, што разглядаючы ўсебакова магчымыя шляхі легітымацыі і легалізацыі Асноўнага закона грамадства і дзяржавы, даследчыкі і палітыкі як бы забываюцца (можа быць, лічаць гэта другаснай справай) адказаць на пытанне пра тое, а які ж шлях фармавання падмуркавых камянёў свайго права жадае выбраць яго стваральнік, добра ж вядома, што аптымальны, добра прадуманы шлях распрацоўкі і прыняцця закона не менш значны для яго якасці, чым намаганні прафесіяналаў у распрацоўцы праекта закона.

б. Фармаванне сістэмы заканадаўства і ўсёй сістэмы крыніц права ў адпаведнасці з Асноўным законам, рэфармаванне прававой сістэмы грамадства. Стварэнне новых механізмаў ужывання і выкарыстання Канстытуцыі і цалкам усяго права, структурызацыя інстытутаў дзяржаўнай улады, пабудова апарата (механізма) дзяржавы. З гэтых момантаў пачынаецца ажыццяўленне канстытуцыйных нормаў у разнастайных грамадскіх адносінах.

Калі б тыя, хто распачынаў і праводзіў у Рэспубліцы Беларусь рэфэрэндум 1996 года, хаця б крыху заглядалі наперад і аддавалі сабе справядачу ў тым, што ім прыйдзеца практычна ад пачатку ствараць якасна новую прававую сістэму і якасна новую мадэль дзяржаўнай улады, калі б яны разумелі, што яшчэ не быў цалкам запоўнены прававы вакуум, які ўтварыўся ў Рэспубліцы Беларусь пасля прыняцця Канстытуцыі 1994 года і калі б імі кіравала любая іншая мэта, акрамя замацавання аўтарытарнага рэжыма, яны б ніколі не пайшлі на разбурэнне канстытуцыйных асноваў грамадства.

У выніку канстытуцыйнай рэформы 1996 года беларускае грамадства ў плане забяспечанасці яго жыццядзейнасці нарматыўна-прававымі рэгулятарамі нагадвае Расію пасля 1917 года. Старое права адменена, новага права няма і, больш таго, невядома – ці будзе яно і ці патрэбна яно ўвогуле палітычнаму рэжыму, які зацвердзіўся, калі мець на ўвазе жаданне Гаспадара пашырыць межы палітычнага рэжыма за кошт далучэння і аб’яднання Расіі да неабольшавіцкіх палітычных і прававых каштоўнасцяў, якія зацвердзіліся ў Беларусі. Ёсць жорсткая прэзідэнцкая вертыкаль, якая “паганяецца” дэкрэтамі, указамі і распараджэннямі Галавы дзяржавы. А ўсе “дэталі” прававога механізма і прававой сістэмы, якіх не хапае, рэкамендуецца пазычыць у

бліжэйшых суседзяў – Расіі і Украіны – у форме мадэльных законаў і кодэксаў ці шляхам уніфікацыі заканадаўства. Пры гэтым той, хто аддае такія распараджэнні, зусім не заклапочаны той абставінай, што Расія і Украіна будуць свае нацыянальныя прававыя сістэмы, арыентуючыся на класічныя прававыя асновы, у той час, як у Беларусі трэба рэанімаваць старыя савецкія “сацыялістычныя” прававыя формы і інстытуты, таму што менавіта гэтага паграбуе “прынятая” на ўсенародным рэферэндуме Канстытуцыя 1996 года.

7. Змяненні ў рэгулюемых правам і Асноўным законам грамадскіх адносінах, фармаванне (ці змяненне) новых якасцяў нацыянальнага права, фармаванне новых сувязяў паміж формамі, элементамі права, пачатак новага цыкла канстытуцыйнага працэса.

Належным чынам фармалізаваць канстытуцыйны працэс, забяспечыць яго працяканне ў нейкіх межах, формах, з захаваннем сталых дэмакратычных працэдураў (за выключэннем, хутчэй за ўсё, першай стадыі, якую наўрад ці калі-небудзь удасца ўкласці у строгія юрыдычныя формы) прадстаўляецца магчымым толькі пасля таго, як прайшоў, адбыўся, рэалізаваўся ў больш-менш поўным аб’ёме хаця б адзін яго поўны цыкл. Гэта азначае, - пасля таго, калі не проста сфармавалася нацыянальная правая сістэма, а яна ўжо была заяўлена на сусветнай прававой прасторы ў якасці самастойнай суверэннай прававой рэальнасці. Прычым, гэты цыкл канстытуцыйнага працэса быў здзейснены такім чынам, што дазволіў легальна і легітымна выкласці ўсе (ці большасць) істотных асаблівасцяў нацыянальнай прававой сістэмы ў Асноўным законе.

ПЕРСПЕКТЫВЫ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ПРАЦЭСА Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

Аналіз канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь з пазіцыяў сфармуляванага вышэй уяўлення аб структурных частках (этапах) натуральнага цыкла канстытуцыйнага будавання і дадзенай вышэй ацэнкі рэалізацыі некаторых яго этапаў беларускімі ўладамі дазваляе ахарактэрызаваць перспектывы канстытуцыйных пераўтварэнняў у Беларусі.

Першае, што неабходна адзначыць – гэта адсутнасць дакладнага, ясна сфармуляванага вектара ў развіцці канстытуцыйнага працэса. Існуючы ў Беларусі палітычны рэжым дадзеная праблема ніяк не

цікавіць. У прадстаўленні Прэзідэнта А.Р.Лукашэнкі, навязаная беларускаму грамадству Канстытуцыя 1996 года, з'яўляецца завяршэннем прававых пажаданняў беларускага народа, а таму нават сама думка пра тое, што Канстытуцыя з'яўляецца недасканалай, не адпавядае мінімальным дэмакратычным стандартам, расцэньваецца не інакш, як падрыў беларускай дзяржаўнасці. Праўда, часам Галава дзяржавы дазваляе сабе вольнасці выказацца ў тым духу, што, маўляў, калі-небудзь у неакрэсленай будучыні, будуць магчымымі некаторыя яе карэктыроўкі, не ўдакладняючы пры гэтым сутнасці характара магчымых пераменаў. Такім чынам, для афіцыйных беларускіх уладаў існуючы канстытуцыйны лад Рэспублікі Беларусь з'яўляецца самадастатковым. Ён дазваляе, з іх пункту гледжання, вырашаць любыя задачы сацыяльна-эканамічнага і палітычнага характара. На мой погляд, беларускія ўлады ў гэтым плане абсалютна шчырыя. Аўтарытарны беларускі рэжым знайшоў у Канстытуцыі 1996 года сваю адэкватную выяву. Калі ўладам і патрабуецца нешта змяніць у гэтым Асноўным законе, то не раней, чым у 2006 годзе, калі скончыцца "законная" легіслатура Першага Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і спатрэбіцца ўсталяваць (канешне ж, шляхам рэферэндума!) пажыццёвае прэзідэнцтва.

Што ж тычыцца беларускай палітычнай апазіцыі, то, па вялікаму рахунку, яе разуменне перспектываў канстытуцыйнага працэса мала чым адрозніваецца ад поглядаў на яго афіцыйных уладаў. Калі для апошніх усе праблемы ўжо вырашаны пасля рэферэндума 1996 года, то для палітычнай апазіцыі яны могуць быць вырашаны аднаўленнем дзеяння Канстытуцыі 1994 года, якая ў іх уяўленні ёсць завяршэне дэмакратычных пераўтварэнняў і фармавання прававой сістэмы Беларусі. Уся справа, аднак, у тым, што калі і адбудзецца вяртанне да 1994 года, сітуацыя з канстытуцыйным будаваннем ніколькі не стане лепшай, таму што Канстытуцыя 1996, як і Канстытуцыя 1994 года пабудавана на "прававым пяску", а не на камяні.

Ні ў 1994, ні ў 1996, ні тым больш цяпер, Беларусь не мела і не мае свайго нацыянальнага права, адметных, непаўторных формаў яго існавання. Яскравым сведчаннем таму той факт, што ў Рэспубліцы Беларусь адсутнічае ўласны грамадзянскі кодэкс – эканамічная (ці, як яго яшчэ называюць, малая) Канстытуцыя грамадства, да гэтай пары выкарыстоўваецца створаны ў савецкія часы і аджыўшы свой век, дзесяткі разоў пералатаны Грамадзянскі кодэкс Беларускай ССР. А ўся прававая сістэма, усё квазіправа Рэспублікі Беларусь уяўляюць з сябе

электычную сумесь элементаў (рэшткаў) былой савецкай прававой сістэмы і перанесеных на беларускую глебу элементаў заходнееўрапейскага і амерыканскага права. Характэрна і тое, што ў заканадаўстве Рэспублікі Беларусь амаль цалкам адсутнічаюць праяўленні свайго традыцыйнага права. Калі дадаць да сказанага тое, што ў Беларусі няма (ды і не прадбачыцца) сфармаванай рынкавай эканомікі, якая толькі і стварае належнае права, то становіцца зразумелым, чаму ні ў афіцыйных беларускіх уладаў, ні ў беларускай палітычнай апазіцыі няма яснага ўяўлення аб вектары, перспектывах развіцця канстытуцыйнага працэса.

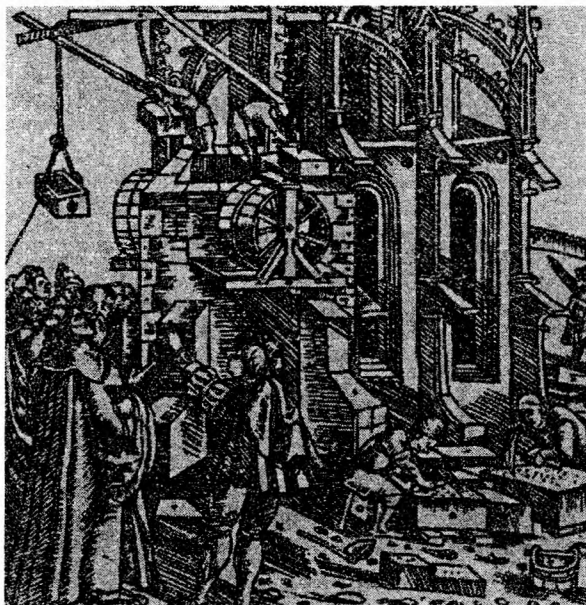
Вышэй ужо адзначалася, што ў асяроддзі арыентаванай інтэлектуальнай эліты, якая непасрэдна не звязана з дзейнічаючымі ў Беларусі палітычнымі партыямі і сіламі, а таксама ў большасці недзяржаўных і непалітычных інстытутаў і арганізацыяў набірае сілу рух у падтрымку мадэлі канстытуцыйнага ладу Рэспублікі Беларусь XXI стагоддзя. Пад час міжнароднага круглага стала “Канстытуцыйны працэс у Рэспубліцы Беларусь: сучасны стан і перспектывы развіцця”, які адбыўся ў г.Гродне 31 кастрычніка 1997 года, паміж вядучымі вучонымі-канстытуцыяналістамі было дасягнута прынцыповае пагадненне пра тое, што існуе патрэба ў распрацоўцы канцэпцыі і мадэлі канстытуцыйнага ладу Беларусі, якія б адлюстроўвалі прававыя і іншыя рэаліі сённяшняй Беларусі, улічвалі сумны досвед канстытуцыйнага будаўніцтва, адпавядалі агульнапрызнаным дэмакратычным стандартам і ў выпадку іх рэалізацыі забяспечылі б развіццё дзяржавы па шляху фармавання рынкавай эканомікі і, адпаведна, увасаблялі б у сабе грунтоўнейшыя ідэі права. Дадзеная ідэя была падтрымана тымі сацыяльнымі сіламі і тымі грамадскімі плынямі, якія не жадаюць па самых розных меркаваннях і прычынах звязаць сябе ні з пануючым палітычным рэжымам, ні з дзейнічаючай палітычнай апазіцыяй зыходзячы з таго, што яны, па вялікаму рахунку, з’яўляюцца найноўшай гісторыяй беларускага грамадства XX стагоддзя.

Другая абставіна, якую трэба мець на ўвазе, каб паспрабаваць акрэсліць перспектывы канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь, зводзіцца да таго, што ні ў палітычнага рэжыма, ні ў дэмакратычнай апазіцыі няма яснага разумення ў пытанні пра тое, як інтэграваць нацыянальную прававую сістэму (якая раней ці пазней, але ўсё ж будзе сфармавана пры ўмове захавання Рэспублікай Беларусь незалежнасці і суверэнітэта) у еўрапейскую і сусветную прававую прастору. У юрыдычнай літаратуры, якая амаль люстэркава ў гэтым пытанні стварае палітычнае супрацьстаянне ў грамадстве, сфармуля-

ваны дзве пазіцыі: альбо пазычыць (скапіраваць) лепшыя ўзоры (у тым ліку і Асноўны закон) адкуль-небудзь, альбо паспрабаваць вынайсці свой непаўторны нацыянальны веласіпед. Праўда, сярод “капіроўшчыкаў” ёсць разыходжанне. Калі існуючы палітычны рэжым гатовы ўзяць арыгіналы на Усходзе, то ліберальная частка беларускай палітычнай апазіцыі не супраць была б запазычыць нешта карыснае і на Захадзе. Ацэньваючы рэальныя наступствы для канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь, кожнага з гэтых падыходаў, калі яны будуць рэалізаваны, можна сказаць наступнае.

Рэалізацыя першай пазіцыі ставіць непераадольныя перашкоды на шляху фармавання нацыянальнага права, а, значыць, робіць бессэнсоўнымі ўсялякія разважанні аб канстытуцыйным працэсе ў Рэспубліцы Беларусь і ўвогуле ставіць пад пагрозу існаванне нацыянальнай беларускай дзяржаўнасці. Рэалізаваць жа на практыцы другі з адзначаных падыходаў зусім нельга, таму што ў сучасных умовах існаванне любой з нацыянальных прававых сістэм немагчыма без наяўнасці ў іх змесце універсальных, наднацыянальных прававых механізмаў, працэдур, нормаў.

Сказанае азначае, што застаецца адзіны стратэгічны накірунак у фармаванні нацыянальнай прававой сістэмы, які б улічваў сучасны стан канстытуцыйнага працэса ў Рэспубліцы Беларусь і арыентаваў яго развіццё. Сутнасць яго ў тым, каб вучыцца праву на сусветным і, перш за ўсё, еўрапейскім досведзе, будаваць сваё нацыянальнае права па найлепшых узорах пры той абавязковай умове, што яны не будуць зацяняць нацыянальныя прававыя формы і калі без іх нельга абыйсціся.

ЗАКАНАДАЎЧАЯ ЎЛАДА Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

У кожнай дзяржаве цяпер існуе значны пласт дзейнічаючага заканадаўства, змест якога дазваляе выявіць форму праўлення, палітычны рэжым, эканамічную сістэму, ступень сацыяльнай абароны асобы і іншыя важнейшыя складаючыя ладу жыцця. У сучаснай прававой дзяржаве ніхто не можа знаходзіцца па-за межамі закона.

Змяненні ў грамадстве непазбежна цягнуць за сабой норматворчасць і прымаюць новыя прававыя формы. Як правіла, гэта выклікае павялічэнне ліку прававых устанаўленняў, іх дэталізацыю як на ўзроўні законаў, так і ў форме падзаконных нарматыўных актаў. Узроўні прававога рэгулявання тых альбо іншых адносін часцяком змяняюцца. Гэта звязана з працэсамі цэнтралізацыі альбо дэцэнтралізацыі ўлады, ступенню развіцця вытворчых сіл грамадства, палітычнай сітуацыі, як унутры дзяржавы, так і на міжнароднай арэне.

Ва ўмовах развіцця міжнароднага супрацоўніцтва асаблівае значэнне набываюць нормы міжнароднага права, існаванне і выкананне якіх з'яўляецца гарантам стабільнасці і служыць стымулам развіцця міжнароднага гандлю і фармавання глабальнай эканамічнай сістэмы. Разам з тым, названая абставіна ніколькі не зніжае, а, наадварот, павышае значэнне зместа ўнутрыдзяржаўнага заканадаўства. Гэта тлумачыцца, перш за ўсё, тым, што зараз дэмакратычныя дзяржавы будуць сваё заканадаўства на падставе і ў адпаведнасці з агульнапрызнанымі міжнароднымі прынцыпамі і нормамі, намагаючыся дасягнуць найвышэйшых стандартаў прававога рэгулявання грамадскіх адносін. Пры здзяйсненні праватворчасці ўзнікае мноства пытанняў: якія адносіны і ў якой форме павінны быць урэгуляваны; як забяспечыць рэалізацыю правоў, свабод і выканання абавязкаў; што павінна складаць выключныя правы дзяржавы; як павінна будавацца сістэма права, каму і ў якой форме павінна належаць права заканадаўчай ініцыятывы; як пазбегнуць недахопаў фармальнага дзеяння права; якім характарыстыкам павінен адпавядаць нарматыўны акт; якім павінны быць суадносіны актаў, якія прымаюцца рознымі суб'ектамі; як забяспечыць агульнадаступнасць нарматыўных актаў і кантроль за іх выкананнем; якімі павінны быць формы адказнасці за парушэнне права і шмат іншага.

Асаблівую ўвагу трэба надаваць абароне фундаментальных правоў чалавека і агульнапрызнаных прынцыпаў прававой дзяржавы.

Важнае значэнне ў гэтай сувязі набывае механізм праватворчасці, які ў максімальнай ступені павінен прадугледжваць злучэнне прававых тэарэтычных канструкцыяў і палітыка-прававога зместу прымаемых рашэнняў, якія ўвасоблены ў форму нарматыўнага акта. Важнейшымі аспектамі такога механізму павінны быць аптымальныя спалучэнні форм прадстаўнічай і непасрэднай дэмакратыі, спосабы дэлегавання грамадствам права прапановы і прыняцця агульнаабавязковых нарматыўных актаў выяўленымі суб'ектам (органы дзяржавы, народ, службовыя асобы, калектывы, грамадскія аб'яднанні і інш.). Прычым, указаныя праблемы ў праватворчасці патрабуюць сталай увагі. Рэспубліка Беларусь, стаўшы ў 1991 годзе суверэннай дзяржавай, уступіла на шлях стварэння ўласнага новага заканадаўства. У 1994 годзе на Беларусі была прынята Канстытуцыя, якая абвясціла асобу найвышэйшай каштоўнасцю дзяржавы і грамадства, а дзяржаву – дэмакратычнай, сацыяльнай, прававой. Прынцыпы і мэты, якія сфармуляваны ў Канстытуцыі 1994 года, а таксама ў яе новай рэдакцыі, прынятай у 1996 годзе, прадугледжваюць не звычайны перагляд заканадаўства, а ў большасці яго якасна новы змест.

Канстытуцыйнае рэгуляванне законатворчай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь прайшло ў сваім развіцці шэраг этапаў, звязаных, па-першае, са статусам дзяржавы – як суб'екта федэрацыі СССР і як суверэннай дзяржавы; па-другое, з неаднаразовым прыняццем новых канстытуцый.

Першая Канстытуцыя Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь (ССРБ) была прынята на першым з'ездзе Савета Беларусі 3 лютага 1919 года. Гэта зусім невялікі па аб'ёму дакумент, які складаўся з 32 артыкулаў. У яго былі ўключаны Дэкларацыі правоў працоўнага і эксплуатаемага народа, і якая ўяўляе сабой прэамбулу Канстытуцыі, тры раздзелы:

Раздзел першы – Агульныя палажэнні. Канстытуцыя Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь;

Раздзел другі – Канстытуцыя Савецкай улады. Аб з'ездзе Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў Беларусі;

Раздзел трэці – Аб гербе і сцягу Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь.

У Дэкларацыі (прэамбуле) абвясчалася, што “Беларусь з'яўляецца Рэспублікай Саветаў рабочых: салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў. Уся

ўлада ў цэнтры і на месцах належыць гэтым Саветам. Улада павінна належаць цалкам і выключна працоўным масам і іх паўнамоцнаму прадстаўніцтву – Саветам рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў”. У агульных палажэннях развіваліся ідэі прадстаўнічай дэмакратыі. У прыватнасці, было замацавана: “Уся ўлада ў межах Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусь належыць усяму працоўнаму насельніцтву краіны, якое аб’яднанае ў гарадскіх і сельскіх Саветах”. “Вярхоўная ўлада у Сацыялістычнай Савецкай Рэспубліцы Беларусь належыць З’езду Саветаў Беларусі, а ў перыяд паміж з’ездамі – Цэнтральнаму Выканаўчаму Камітэту”. У Канстытуцыі не раскрылася кампетэнцыя “З’езда Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў Беларусі, за выключэннем таго, што З’езд выбірае Цэнтральны Выканаўчы Камітэт”, у тым ліку, не больш 50 чалавек”. Аднак, з улікам тых абставінаў, што З’езд “з’яўляецца вышэйшай уладай” рэспублікі і “ЦВК Саветаў Беларусі цалкам адказны перад З’ездам Саветаў” і характару прымаўшыхся З’ездам рашэнняў, можна зрабіць выснову, што менавіта З’езд у перыяд сваёй працы з’яўляецца вышэйшай заканадаўчай уладай рэспублікі. З’езд павінен быў склікацца не менш двух разоў у год. У перыяд паміж з’ездамі “вышэйшай уладай рэспублікі з’яўляўся ЦВК Беларусі”, як “вышэйшы заканадаўчы, распараджальны і кантралюючы орган”.

Становішча дзяржаўных органаў рэспублікі ў тыя гады сведчыць пра тое, што функцыі праватворчасці адначасова былі ўскладзены на З’езд Саветаў – орган, які здзяйсняў выключна заканадаўчую ўладу, а таксама на Цэнтральны Выканаўчы Камітэт і Вялікі Прэзідыум ЦВК. Пры гэтым ЦВК і Вялікі Прэзідыум ЦВК сумяшчалі функцыі як заканадаўчай, так і выканаўчай галін улады.

Канстытуцыя Беларусі 1919 года была канстытуцыяй суверэннай дзяржавы, якая не звязвала змест прававых актаў рэспублікі з заканадаўствам якіх-небудзь іншых дзяржаваў. З’езд Саветаў Беларусі, які прыняў гэтую канстытуцыю, у сваіх рэзалюцыях выказаў “цвёрдую перакананасць, што самастойная Савецкая Беларуская Рэспубліка будзе прызнаная ўсімі народамі, падобна таму, як яна прызнаная брацкай Расійскай Сацыялістычнай Федэратыўнай Савецкай Рэспублікай”. У цэлым, Канстытуцыю Беларусі 1919 года трэба ацэньваць як першы вопыт канстытуцыйнага рэгулявання праватворчай дзейнасці, які, аднак, не зрабіў сур’ознага ўплыву на фармаванне заканадаўства суверэннай дзяржавы.

Наступны этап канстытуцыйнага рэгулявання заканадаўчай

дзейнасці Беларусі звязаны са стварэннем СССР і прыняццем у 1927 годзе новай Канстытуцыі рэспублікі. Важнейшымі новаўвядзеннямі гэтай Канстытуцыі з'яўлялася вызначэнне межаў і магчымасцяў заканадаўчай дзейнасці рэспублікі ў адносінах да паўнамоцтваў СССР, значна больш падрабязная рэгламентацыя статуса і дзейнасці вышэйшых і цэнтральных органаў дзяржаўнай улады.

Стварэнне СССР пацягнула за сабой узнікненне агульнасаюзнага заканадаўства і ўстанаўленне прынцыпа несупярэчання заканадаўства рэспублікі па розных галінах і пытаннях агульнасаюзнаму.

У Канстытуцыі замацоўваліся канкрэтныя “прадметы кампетэнцыі” (вярхоўных і цэнтральных органаў БССР у фармулёўцы “Да кампетэнцыі БССР адносіцца заканадаўства і выкананне па наступных прадметах” (артыкул 41). Пералік гэтых “прадметаў кампетэнцыі” са спасылкай ці без спасылкі на “адпаведнасць агульнасаюзнаму заканадаўству” азначала, што ўсе іншыя пытанні, якія не ўключаны ў пералік, з'яўляюцца прэагатывай агульнасаюзных органаў. Гэта, натуральна, істотна абмяжоўвала магчымасці самастойнай заканадаўчай рэспублікі.

Суб'ектамі праватворчай дзейнасці з'яўляліся вярхоўныя, цэнтральныя і мясцовыя органы ўлады. Да ліку вярхоўных органаў улады былі аднесены З'езд Саветаў БССР і Цэнтральны Выканаўчы Камітэт.

Чарговыя З'езды Саветаў БССР павінны былі склікацца ЦВК адзін раз у год. Прадугледжвалася магчымасць склікання надзвычайнага З'езда Саветаў БССР. У перыяд паміж З'ездамі Саветаў БССР “Вярхоўным органам улады на тэрыторыі рэспублікі” з'яўляўся Цэнтральны Выканаўчы Камітэт.

Аналіз кампетэнцыі вярхоўных органаў улады рэспублікі па Канстытуцыі 1927 года дазваляе зрабіць наступныя высновы:

1. З'езд Савета БССР, хаця і вызначаўся вярхоўным органам улады, не валодаў верхавенствам па ўсіх пытаннях праватворчасці. Гэты орган:

- здзяйсняў заканадаўчую ўладу ў строга чарговай сферы;
- здзяйсняў кантрольную функцыю за дзейнасцю ЦВК;
- забяспечваў наладжанне кантактаў з агульнасаюзнымі органамі шляхам дэлеганання ў іх прадстаўнікоў рэспублікі.

2. ЦВК БССР:

- з'яўляўся заканадаўчым органам па шырокаму колу пытанняў;
- з'яўляўся выканаўчым органам у адносінах пастановаў З'езда

Саветаў;

- з'яўляўся кантрольным органам у адносінах Цэнтральных і Вышэйшых Акруговых органаў Улады.

У цэлым, трэба адзначыць, што Канстытуцыя 1927 года стварала шырокае кола суб'ектаў праватворчай дзейнасці, прадугледжваючы адначасова магчымасць кантроля вышэйстаячага органа за праватворчасцю ніжэйстаячага.

Такім чынам, Канстытуцыя 1927 года ў цэлым стварыла схему праватворчай дзейнасці ў той перыяд жыцця рэспублікі, вызначыла іерархію кампетэнцыі органаў і прымаемых імі актаў, вызначыла асноўную накіраванасць праватворчасці.

Наступны этап канстытуцыйнага рэгулявання праватворчасці ў Беларусі звязаны з прыняццём Канстытуцыі 1937 года.

Ацэньваючы схему канстытуцыйнага рэгулявання праватворчай дзейнасці па Канстытуцыі 1937 года, трэба канстатаваць павышэнне ступені залежнасці зместу заканадаўства рэспублікі ад заканадаўства СССР. У гэтай Канстытуцыі не было пераліку суб'ектаў, якія валодалі правам заканадаўчай ініцыятывы, не прадугледжвалася прадастаўленне гэтага права якім-небудзь грамадскім аб'яднанням, грамадзянам. Канстытуцыя БССР 1937 года не замацоўвала канкрэтнага спісу паўнамоцтваў, перадаваемых рэспублікай у вядзенне СССР. У спалучэнні з тым, што "Законы СССР абавязковыя на тэрыторыі БССР" (артыкул 17): галоўнай роля ў заканадаўчым працэсе належала органам СССР. Менавіта гэты перыяд, аж да агалошвання Беларуссю дзяржаўнага суверэнітэта, атрымалі вельмі шырокае развіццё асновы агульнасаюзнага заканадаўства. Гэтыя агульнасаюзныя акты пераўтвараліся ў законы рэспублікі з нязначнымі змяненнямі. Прыняцце шматлікіх агульнасаюзных нарматыўных актаў прамога дзеяння, як законаў, так і падзаконных, якія дзейнічалі на тэрыторыі ўсіх рэспублік СССР, прывяло да таго, што многія адносіны не рэгуляваліся рэспубліканскім заканадаўствам увогуле. Канстытуцыя БССР 1937 года замацоўвала вычарпальны пералік пытанняў рэспубліканскага вядзення, звязваючы значную частку з іх са зместам агульнасаюзнага заканадаўства.

Такая сітуацыя зніжала ініцыятыву і значэнне дзейнасці праватворчых органаў Беларусі. Вышэйшым органам дзяржаўнай улады і адзіным заканадаўчым органам БССР па Канстытуцыі з'яўляўся Вярхоўны Савет. Закон лічыўся зацверджаным, калі ён прымаўся Вярхоўным Саветам простаю большасцю галасоў пры колькасці дэпутатаў – 1 ад 20 тысяч насельніцтва.

Вярхоўны Савет БССР здзяйсняў усе правы, “прысвоеныя БССР згодна артыкулаў 13 і 19 Канстытуцыі БССР, паколькі яны не уваходзяць, у сілу Канстытуцыі, у кампетэнцыю падсправаздачных Вярхоўнаму Савету БССР органаў: Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, Савета Міністраў БССР і міністэрства БССР (артыкул 22).

Вярхоўны Савет працаваў у сясійным парадку- не з’яўляўся пастаянна дзейнічаючым органам. Чарговыя сесіі склікаліся два разы ў год. Прадугледжвалася магчымасць склікання па-зачарговых сесій.

Пастаянна дзейнічаючым вышэйшым органам дзяржаўнай улады з’яўляўся Прэзідыум Вярхоўнага Савета ў складзе Старшыні, двух намеснікаў, Сакратара і пятнаццаці членаў, якія выбіраліся з ліку дэпутатаў.

Указы Прэзідыума Вярхоўнага Савета мелі агульнаабавязковую юрыдычную сілу і сталі істотнай часткай нарматыўнай базы рэспублікі. Такім чынам, Прэзідыум Вярхоўнага Савета з’яўляўся адначасова норматворчым, выканаўча-распараджальным і кантрольным органам дзяржаўнай улады.

Значная роля ў праватворчай дзейнасці надавалася Канстытуцыяй Савету Міністраў – Ураду БССР (раней СНК), які ствараўся Вярхоўным Саветам. Савет Міністраў вызначаецца як вышэйшы выканаўчы і распараджальны орган дзяржаўнай улады, адказны перад Вярхоўным Саветам, падсправаздачны яму, а ў перыяд паміж сесіямі – Прэзідыуму Вярхоўнага Савета (артыкулы 39,40).

Змест Канстытуцыі сведчыць пра ўстойлівую тэндэнцыю цэнтралізацыі ўлады на ўзроўні органаў СССР, у тым ліку, і ў сферы праватворчасці. Адлюстравалася гэта тэндэнцыя і на кампетэнцыі мясцовых органаў улады – Саветаў дэпутатаў працоўных: “Саветы дэпутатаў працоўных прымаюць рашэнні і даюць распараджэнні ў межах правоў, якія прадастаўленыя ім законамі СССР і БССР” (артыкул 55).

Канстытуцыя 1937 года не ўзгадвала якіх-небудзь канкрэтных нормаў непасрэднага ўдзелу грамадзян у праватворчай дзейнасці. Ускосным сведчаннем пранцыповай магчымасці такога ўдзелу, магчыма, можна лічыць правядзенне рэферэндума па рашэнню Прэзідыума Вярхоўнага Савета. Аднак амаль да 1990 года ні адзін рэферэндум у СССР не праводзіўся.

У 1978 годзе была прынята новая Канстытуцыя – для Беларусі чацвёртая па ліку. Трэба адзначыць, што Канстытуцыі Беларусі 1927, 1937, 1978 гадоў – прымаліся толькі пасля папярэдняга прыняцця

Канстытуцыяй СССР – 1924, 1936, 1977 гадоў. Гэта было выклікана, перш за ўсё, памкненнем забяспячэння адпаведнага карэспандавання нормаў агульнасаюзнай і рэспубліканскай канстытуцыяў.

Законы СССР “маюць аднолькавую сілу на тэрыторыях усіх саюзных рэспублік. У выпадку разыходжання закона саюзнай рэспублікі з агульнасаюзным законам дзейнічае закон СССР” (артыкул 71). Саюзным рэспублікам па-за межамі, якія ўстанаўлівае Канстытуцыя СССР, прадстаўлялася права самастойна здзяйсняць дзяржаўную ўладу на ўсёй тэрыторыі, мець сваю Канстытуцыю, якая “адпавядае Канстытуцыі СССР і ўлічвае асаблівасці рэспублікі” (артыкул 76).

У СССР устанаўлівалася адзіная сістэма ворганаў дзяржаўнай улады, якая складалася з Савета народных дэпутатаў, адзіны тэрмін іх паўнамоцтваў – пяць гадоў для Вярхоўных Саветаў, два з паловай – для мясцовых. Законы СССР маглі прымацца Вярхоўным Саветам СССР ці ўсенародным галасаваннем (рэферэндумам), які праводзіўся па рашэнню Вярхоўнага Савета СССР. Саюзным рэспублікам у асобе іх вышэйшых ворганаў дзяржаўнай улады прадстаўлялася права заканадаўчай ініцыятывы ў Вярхоўным Савеце СССР.

Канстытуцыя СССР 1977 года падрабязна рэгламентавала сістэму і кампетэнцыю вышэйшых і мясцовых ворганаў дзяржаўнай улады і кіравання саюзных рэспублік, узноўленыя пазней у іх канстытуцыях.

У адрозненне ад папярэдніх канстытуцый рэспублікі, у Канстытуцыю БССР 1978 года ў канцы 80-90-х гадоў былі ўнесены істотныя змяненні, выкліканыя палітычнымі працэсамі. Замацоўваючы ідэі федэратыўнай дзяржавы, Канстытуцыя ўстанаўлівала, што БССР “забяспечвае за Саюзам ССР у асобе яго вышэйшых ворганаў дзяржаўнай улады і кіравання правы, акрэсленыя ў артыкуле 73 Канстытуцыі СССР, Беларуская ССР самастойна здзяйсняе дзяржаўную ўладу на сваёй тэрыторыі” (артыкул 68). Улічваючы, што “Законы СССР абавязковыя на тэрыторыі Беларускай ССР” (артыкул 72), вядзенню БССР у асобе яе вышэйшых ворганаў дзяржаўнай улады і кіравання ў сферы праватворчай дзейнасці падлягала:

- прыняцце Канстытуцыі БССР і ўнясенне ў яе змяненняў;
- кантроль за выкананнем Канстытуцыі БССР;
- здзяйсненне на тэрыторыі БССР паўнамоцтваў Саюза ССР, правядзенне ў жыццё рашэнняў вышэйшых ворганаў дзяржаўнай улады і кіравання СССР;
- усталяванне парадка арганізацыі і дзейнасці рэспубліканскіх і мясцовых ворганаў улады і кіравання;

- ахова дзяржаўнага парадка, правоў і свабодаў грамадзян;
- устанавленне ў адпаведнасці з заканадаўствам Саюза ССР даходаў, якія паступаюць на стварэнне дзяржаўнага бюджэта БССР;
- усталяванне парадка карыстання зямлёй, нетрамі, лясамі, водамі; ахова навакольнага асяроддзя;
- кіраўніцтва рознымі галінамі, рашэнне іншых пытанняў рэспубліканскага значэння (артыкулы 70,71).

У цэлым, прававы статус БССР у складзе СССР з прыняццем Канстытуцыі 1978 года практычна не змяніўся. Ранейшай засталася і сістэма воргану дзяржаўнай улады і кіравання, якая здзяйсняе заканадаўчую і іншую праватворчую дзейнасць. Вышэйшымі ворганамі дзяржаўнай улады і кіравання рэспублікі па-ранейшаму былі Вярхоўны Савет, які функцыянаваў у сасійным парадку, Прэзідыум Вярхоўнага Савета – пастаянна дзейнічаючы орган прадстаўнічай улады, Савет Міністраў – вышэйшы выканаўчы і распараджальны орган дзяржаўнай улады БССР. У нязмененым выглядзе была захавана сістэма мясцовых воргану дзяржаўнай улады і кіравання.

Разам з тым, акрамя значнага пашырэння правоў і свабодаў грамадзян, канкрэтызацыі іх абавязкаў, у сферы праватворчай дзейнасці, як у яе схеме, так і змесце, было шмат новага. Вярхоўны Савет БССР, як вышэйшы орган дзяржаўнай улады БССР, стаў “правамоцным вырашаць усе пытанні, аднесеныя Канстытуцыяй СССР і цяперашняй Канстытуцыяй да кампетэнцыі Беларускай ССР”, была вызначана выключная кампетэнцыя Вярхоўнага Савета. Да яе адносілася:

- прыняцце Канстытуцыі БССР, унясенне ў яе змяненняў;
- зацверджанне дзяржаўных планаў эканамічнага і сацыяльнага развіцця рэспублікі, дзяржаўнага бюджэта і справаздач аб іх выкананні;
- стварэнне падсправаздачных Вярхоўнаму Савету воргану (артыкул 97).

Упершыню ў Канстытуцыі рэспублікі быў замацаваны пералік суб’ектаў, якія валодаюць правам заканадаўчай ініцыятывы ў Вярхоўным Савете: Прэзідыум Вярхоўнага Савета, Савет Міністраў, пастаянныя і іншыя камісіі Вярхоўнага Савета, дэпутаты Вярхоўнага Савета, Вярхоўны Суд, Пракурор БССР, а таксама грамадскія арганізацыі ў асобе іх рэспубліканскіх воргану (артыкул 101).

Істотна была канкрэтызавана заканадаўчая працэдура:

- законы БССР прымаюцца Вярхоўным Саветам ці ўсенародным галасаваннем, якое праводзіцца па рашэнню Вярхоўнага Савета БССР. Найбольш важныя пытанні дзяржаўнага жыцця маглі выносіцца на

ўсенароднае абмеркаванне, а таксама ставіцца на ўсенароднае галасаванне (рэферэндум) (артыкул 97:4);

- праекты законаў і іншыя пытанні, унесеныя на разгляд Вярхоўнага Савета, абмяркоўваюцца на яго паседжаннях. У выпадку неабходнасці праект закона ці адпаведнае пытанне могуць быць перададзены для папярэдняга разгляду ў адну ці некалькі камісій Вярхоўнага Савета. Да ліку суб'ектаў, якія правамоцныя, акрамя Вярхоўнага Савета, выносіць праекты законаў і іншыя важныя пытанні дзяржаўнага жыцця рэспублікі на ўсенароднае абмеркаванне, быў аднесены Прэзідыум Вярхоўнага Савета (артыкул 102);

- па-ранейшаму Прэзідыум Вярхоўнага Савета з'яўляецца пастаянна дзейнічаючым органам Вярхоўнага Савета, падсправаздачным яму ва ўсёй дзейнасці і які здзяйсняе ў межах, прадугледжаных Канстытуцыяй, функцыі вышэйшага органа дзяржаўнай улады БССР у перыяд паміж сесіямі Вярхоўнага Савета. Гэта азначала прадстаўленне Прэзідыуму Вярхоўнага Савета ў перыяд паміж сесіямі вельмі шырокай кампетэнцыі, практычна ўсіх паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета, акрамя выключных.

Прэзідыум Вярхоўнага Савета ў сферы праватворчасці надзяляўся паўнамоцтвамі кантроля за выкананнем Канстытуцыі БССР, тлумачэння законаў, унясення, у выпадку неабходнасці, змяненняў ў дзейнічаючыя заканадаўчыя акты рэспублікі, ратыфікацыі і дэсанцыі міжнародных дамовах, валодаў кантрольнымі паўнамоцтвамі па адмене пастановаў і распараджэнняў Савета Міністраў, рашэнняў абласных і Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў у выпадку неадпаведнасці іх закону (артыкул 108);

- спецыяльныя артыкулы Канстытуцыі былі прысвечаныя арганізацыі дзейнасці Вярхоўнага Савета. Было прадугледжана стварэнне з ліку дэпутатаў пастаянных, а у выпадку неабходнасці, следчых, рэвізійных і іншых камісій для папярэдняга разгляду і падрыхтоўкі пытанняў, якія адносяцца да кампетэнцыі Вярхоўнага Савета, а таксама для спрыяння правядзенню ў жыццё законаў БССР, іншых рашэнняў Вярхоўнага Савета, яго Прэзідыума, кантроля за дзейнасцю дзяржаўных органаў і арганізацый. Усе дзяржаўныя і грамадскія органы, арганізацыі і службовыя асобы былі абавязаны выконваць патрабаванні камісій Вярхоўнага Савета, прадстаўляць ім неабходныя матэрыялы і дакументы. Рэкамендацыі камісій падлягалі абавязковаму разгляду дзяржаўнымі і грамадскімі органамі, установамі і арганізацыямі. Аб выніках разгляду ці аб прынятых мерах павінна

паведамляцца ў азначаны тэрмін;

- парадак дзейнасці Вярхоўнага Савета і яго органаў упершыню ў адпаведнасці з Канстытуцыяй 1978 года павінен быць азначацца Рэгламентам Вярхоўнага Савета, іншымі законамі БССР, якія выдаваліся на аснове Канстытуцыі.

Выкладзеныя новаўвядзенні ў далейшым дазволілі значна павысіць ролю Вярхоўнага Савета ў палітычнай сістэме дзяржавы. Па сутнасці, Вярхоўны Савет стаў увасабленнем адзінага заканадаўчага органа рэспублікі з шырокім колам іншых паўнамоцтваў, які здольны прымаць да свайго разгляду любое пытанне, за выключэннем здзяйснення правосуддзя.

Савет Міністраў (Урад БССР) вызначаўся як “вышэйшы выканаўчы і распараджальны орган дзяржаўнай улады”, правамоцны вырашаць “усе пытанні дзяржаўнага кіравання, аднесеныя да паўнамоцтваў Беларускай ССР, паколькі яны не ўваходзяць, згодна Канстытуцыі, у кампетэнцыю Вярхоўнага Савета БССР” (артыкул 115, 118). Урад ствараўся Вярхоўным Саветам, быў адказным перад ім і падсправядачным яму, складваў свае паўнамоцтвы перад нова абраным Вярхоўным Саветам на яго першай сесіі (артыкул 116).

У сувязі з адсутнасцю дакладна акрэсленых крытэрыяў вызначэння кампетэнцыі Вярхоўнага Савета (Прэзідыума Вярхоўнага Савета) і Савета Міністраў пытанні аднаго ўзроўня часцяком рэгламентаваліся актамі кожнага з гэтых органаў. У рэспубліцы адсутнічала акрэсленае размеркаванне функцый паміж заканадаўчай і выканаўчай галінамі ўлады. Таму выканаўчая ўлада ў асобе Урада рэспублікі прымала вялікую колькасць актаў, якія далёка выходзілі за межы акрэсленых законамі паўнамоцтваў. Аднак гэтыя межы наппросту не былі дакладна акрэслены. У сваю чаргу, заканадаўчыя органы – Вярхоўны Савет і яго Прэзідыум часта разглядалі пытанні правапрымянення, якія не ўваходзілі ў сферу заканадаўчай дзейнасці. Адсутнасць рэальнага размежавання заканадаўчай і выканаўчай галінаў улады адмоўна адбівалася на змесце права, стварала канфлікты нормаў, спрэчкі аб кампетэнтнасці, адмену і змяненні прынятых нарматыўных актаў, сумневы ў адпаведнасці актаў выканаўчай улады законам і пастановам Вярхоўнага Савета.

Канстытуцыя прадугледжвала, што “Савет Міністраў БССР выдае пастановы на падставе і дзеля выканання заканадаўчых актаў ССР і БССР, пастановаў і распараджэнняў Савета Міністраў СССР, арганізуе і правярае іх выкананне. Пастановы і распараджэнні Савета міністраў

БССР абавязковыя да выканання на ўсёй тэрыторыі БССР” (артыкул 120). Такім чынам, роля Савета Міністраў была вельмі важкай у норматворчай дзейнасці.

Канстытуцыя 1978 года пашырала магчымасці ўдзелу грамадзян у праватворчасці. Так, грамадзянам прадстаўлялася права “удзельнічаць у кіраванні дзяржаўнымі і грамадскімі справамі, у абмеркаванні і прыняцці законаў і рашэнняў агульнадзяржаўнага і мясцовага значэння. Гэта права забяспечваецца магчымасцю..., прымаць удзел ва ўсенародных абмеркаваннях і галасаваннях...”.

У рэспубліцы былі прынятыя адпаведныя законы – “Аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця БССР” (1988 г.) і “Аб народным галасаванні (рэферэндуме)” (1991 г.). Трэба адзначыць, што і праект Канстытуцыі 1978 года і шэраг наступных праектаў законаў выносіліся на народнае абмеркаванне.

У сувязі са змяненнем Канстытуцыі СССР і палітычнага становішча ў Беларусі, у Канстытуцыю 1978 года ўносіліся змяненні, якія датычыліся:

- выбарчай сістэмы з мэтай забяспячэння рэальнай шматпартыйнасці і палітычнага плюралізма;
- устанаўлення правілаў дэпутацкай несумяшчальнасці ў сувязі з абвясчэннем прынцыпа раздзялення ўладаў;
- пашырэння і канкрэтызацыі выключных паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета БССР. Да выключных паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета ў сувязі са змяненнямі і дапаўненнямі Канстытуцыі 1978 года былі аднесены ў сферы праватворчасці разам з папярэднімі;
- здзяйсненне права заканадаўчай ініцыятывы на 3’ездзе народных дэпутатаў СССР і Вярхоўным Саветае СССР;
- тлумачэнне законаў БССР Вярхоўным Саветам (раней здзяйснялася Прэзідыумам Вярхоўнага Савета БССР);
- перадача шэрагу іншых паўнамоцтваў Прэзідыума Вярхоўнага Савета Вярхоўнаму Савету, іншых пытанняў.

Вельмі істотным змяненнем трэба прызнаць прадстаўленне Вярхоўнаму Савету БССР права прыпынення дзеяння актаў саюзных і саюзна-рэспубліканскіх міністэрстваў і ведамстваў СССР у выпадку іх супярэчання законам СССР і БССР. Гэта быў адзін з першых крокаў змянення іерархіі актаў СССР і БССР на карысць суверэнных правоў рэспублік.

Быў пашыраны пералік суб’ектаў, якія валодалі правам заканадаўчай ініцыятывы. Гэта права прадстаўлялася таксама Старшыні

Вярхоўнага Савета, Камітэту канстытуцыйнага нагляду (такі ворган не ствараўся да 1994 года), абласным, Мінскаму гарадскому саветам народных дэпутатаў, Камітэту народнага кантроля БССР, Галоўнаму дзяржаўнаму арбітру БССР, Акадэміі навук БССР. Праекты законаў і іншыя найважнейшыя пытанні дзяржаўнага жыцця маглі выносіцца ў сувязі з дапаўненнем канстытуцыі не толькі па ініцыятыве Вярхоўнага Савета, але і па прапанове “ворганаў і асобаў, якія валодаюць правам заканадаўчай ініцыятывы”.

Значна змянілася кампетэнцыя Прэзідыума Вярхоўнага Савета, які стаў ворганам, асноўнай функцыяй якога з’яўлялася арганізацыя работы Вярхоўнага Савета. Змяніліся і істотна пашырыліся паўнамоцтвы Старшыні Вярхоўнага Савета, які фактычна здзяйсняў функцыі кіраўніка дзяржавы. Былі прадпрыняты змяненні Канстытуцыі, накіраваныя на стварэнне прафесійнага парламента, забяспячэнне канстытуцыйнага нагляду за заканадаўствам.

Змяненні ў Канстытуцыі мелі на мэце забяспечыць размежаванне ўладаў, рэалізаваць прынцыпы фармавання прававой дзяржавы: забяспячэнне суверэнітэта Беларусі. Да 1990 года гэтыя працэсы набралі сур’ёзную сілу і ў выніку 27 ліпеня 1990 года была прынята Дэкларацыя Вярхоўнага Савета “Аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь”. Дэкларацыя абвясціла “поўны дзяржаўны суверэнітэт Рэспублікі Беларусь як верхавенства, самастойнасць і паўнату дзяржаўнай улады рэспублікі ў межах яе тэрыторыі, правамоцнасць яе законаў, незалежнасць рэспублікі ў знешніх адносінах”. Дэкларацыя з’явілася зваротным пунктам у арганізацыі праватворчай дзейнасці і яе накіраванасці ў Беларусі, паколькі ў ёй было замацавана, што “На тэрыторыі Рэспублікі Беларусь усталёўваецца верхавенства Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і законаў Рэспублікі Беларусь” (артыкул 7), а таксама ўказвалася, што “Палажэнне дадзенай Дэкларацыі рэалізуецца Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь шляхам прыняцця новай Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Рэспублікі Беларусь, законаў Рэспублікі Беларусь” (артыкул 12).

У далейшым, 25 жніўня 1991 года спецыяльным законам Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце быў нададзены статус канстытуцыйнага закона, на падставе якога былі ўнесены змяненні і дапаўненні ў Канстытуцыю 1978 года.

Найважнейшай нормай Закона аб наданні статуса канстытуцыйнага закона “Дэкларацыя Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце” з’яўлялася ўсталяванне новай іерархіі

рэспубліканскага і саюзнага заканадаўства: “У выпадках, калі артыкулы дзейнічаючай Канстытуцыі (Асноўнага Закона) БССР супярэчаць палажэнням Дэкларацыі Вярхоўнага Савета БССР аб дзяржаўным суверэнітэце БССР, кіравацца Дэкларацыяй як канстытуцыйным законам БССР”.

У сувязі са зместам указанага закона ў Беларусі пачалася працоўка новай Канстытуцыі, а ў дзейнічаючую было ўнесена дапаўненне: “Заканадаўства Саюза ССР дзейнічае на тэрыторыі БССР, калі яно не супярэчыць заканадаўству БССР” (артыкул 72). У такіх прававых і палітычных умовах пачалася працоўка новай Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, якая была прынята 15 сакавіка 1994 года.

Работа над праектам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь працягвалася на працягу больш як трох гадоў. Гэта былі гады вялікіх зменаў у палітычнай, эканамічнай, сацыяльнай, культурнай сферах жыцця рэспублікі. Сітуацыя змянялася імкліва: развал СССР, скасаванне палітычнай улады КПСС-КПБ, рэзкае падзенне ўзроўня жыцця насельніцтва, новыя арыентыры эканамічнай сістэмы (прыватнае прадпрыемальніцтва і ўласнасць), шматпартыйнасць, новая ваенная дактрына, перамены ў месце знешняй палітыкі і шмат іншага. У гэтых умовах часцяком прапаноўваліся прынцыпова супрацьлеглыя падыходы да вырашэння канкрэтных праблем, замацаваных у значнай колькасці розных нарматыўных актаў. Толькі Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь дванацатага склікання з мая 1990 года па верасень 1995 года было прынята больш за 400 законаў і 130 пастановаў.

Менавіта ў такой сітуацыі вялася праца над праектам Канстытуцыі, што, канешне ж, сур’ёзна адбілася на яе месце. Было распаўсюджана меркаванне пра тое, што Канстытуцыя, якая працоўвалася, існуе толькі для рэгулявання адносінаў у “пераходны перыяд”. Разам з тым, зыходнай ідэяй з’яўлялася пабудова новай прававой сістэмы рэспублікі, падмуркам якой павінна стаць Канстытуцыя. Найважнейшым новаўвядзеннем Канстытуцыі 1994 года было ўвядзенне пасады Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь – кіраўніка дзяржавы і выканаўчай улады з прадастаўленнем яму значных паўнамоцтваў.

У 1996 годзе па ініцыятыве Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь на рэферэндум была вынесена новая рэдакцыя Канстытуцыі 1994 года. Прапаноўваліся змяненні сістэмы органаў заканадаўчай і выканаўчай улады. Адназначна змянілася і схема здзяйснення праватворчай

дзеінасці.

Змяненні і дапаўненні ў Канстытуцыю 1994 года, якія прапанаваў Прэзідэнт, былі прынятыя рэферэндумам 24 лістапада 1996 года. У дзейнічаючай рэдакцыі Канстытуцыі 1996 года замацавана:

- Рэспубліка Беларусь – унітарная дэмакратычная прававая дзяржава. Рэспубліка Беларусь валодае верхавенствам і паўнатай улады на ўсёй тэрыторыі (артыкул 1);

- дзяржаўная ўлада ў Беларусі здзяйсняецца на падставе падзелу яе на заканадаўчую, выканаўчую і судовую (артыкул 6);

- устанаўліваецца прынцып верхавенства права, іерархія прававых актаў, вышэйшым з якіх з’яўляецца Канстытуцыя, прыярытэт прынцыпаў міжнароднага права (артыкулы 7, 8).

У новай рэдакцыі Канстытуцыі: “Прэзідэнт з’яўляецца Кіраўніком дзяржавы, гарантам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, правоў і свабодаў чалавека і грамадзяніна” (артыкул 79). Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь у сферы праватворчасці:

- прызначае рэспубліканскія рэферэндумы;

- падпісвае законы, мае права вярнуць закон ці асобныя яго палажэнні са сваімі пярэчаннямі ў Палату прадстаўнікоў;

- мае права выдаваць указы і распараджэнні, якія маюць сілу законаў.

У адпаведнасці з новай рэдакцыяй Канстытуцыі прадстаўнічым і заканадаўчым органам у Беларусі стаў двухпалатны Парламент — Нацыянальны Сход, які складаецца з Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі. Зменены пералік суб’ектаў, якія валодаюць правам заканадаўчай ініцыятывы. Да іх аднесены: Прэзідэнт, дэпутаты Палаты прадстаўнікоў, Савет рэспублікі, Урад, а таксама грамадзяне, якія валодаюць выбарчым правам, у колькасці не менш 50 тысяч чалавек.

Праватворчая дзейнасць як складаны працэс, уключае ў сябе шэраг этапаў (стадый). Імі з’яўляюцца:

1. унясенне праекта ці прапановы ў праватворчы орган;

2. разгляд праекта;

3. прыняцце нарматыўнага акта;

4. санкцыянаванне, прамульгацыя і апублікаванне нарматыўнага акта.

Заканадаўчая ініцыятыва з’яўляецца той стадыяй, з якой пачынаецца заканадаўчы працэс. Права заканадаўчай ініцыятывы – гэта права ўнясення заканапраекта ў заканадаўчы орган дзяржаўнай улады ў адпаведнасці з усталяванай працэдурай. Гэтаму праву карэспандуецца

абавязак заканадаўчага воргана разгледзіць заканапраект, прыняць ці адкласці яго.

У многіх краінах правам заканадаўчай ініцыятывы надзяляюцца толькі дэпутаты парламента і ўрад (у ЗША, напрыклад, толькі дэпутаты). Разам з тым, кола суб'ектаў можа быць значна шырэйшым і ўключаць у сябе кіраўніка дзяржавы, парламенцкія камітэты (камісіі), верхнюю палату (калі заканапраекты можна ўносіць толькі ў ніжнюю палату), прадстаўнічыя ворганы суб'ектаў федэрацыі, азначаную колькасць выбаршчыкаў, некаторыя ведамствы з агульнаацыянальнай кампетэнцыяй і іншыя суб'екты. Так, напрыклад, у Расеі права заканадаўчай ініцыятывы належыць Прэзідэнту Расейскай Федэрацыі, Савету Федэрацыі, членам Савета Федэрацыі, а таксама Канстытуцыйнаму Суду, Вярхоўнаму Суду і Вышэйшаму Арбітражнаму Суду па пытаннях іх вядзення (артыкул 104 Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі), а на Украіне права заканадаўчай ініцыятывы ў Вярхоўнай Радзе належыць Прэзідэнту, народным дэпутатам Украіны, Кабінету Міністраў і Нацыянальнаму банку (артыкул 93 Канстытуцыі Украіны). Трэба адрозніваць заканадаўчую ініцыятыву і ініцыятыву па ўнясенню змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю. Да прыняцця Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 года кола суб'ектаў, якія валодаюць правам заканадаўчай ініцыятывы, супадала з колам суб'ектаў, якія маюць права на ініцыятыву ўнясення змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю. Да ўнясення змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 года пытанне пра змяненні і дапаўненні Канстытуцыі павінна было разглядацца Вярхоўным Саветам па ініцыятыве не менш 150 тысячаў грамадзян Рэспублікі Беларусь, якія валодаюць выбарчым правам, не менш 40 дэпутатаў Вярхоўнага Савета, Прэзідэнта, Канстытуцыйнага Суда (артыкул 147). Калі ж змяненні і дапаўненні Канстытуцыі прапаноўвалася правесці праз рэферэндум, а не шляхам разгляду дадзенага пытання Вярхоўным Саветам, то кола суб'ектаў, якія валодаюць такім правам, быў іншым – Прэзідэнт, не менш 450 тысяч грамадзян, якія валодаюць выбарчым правам, а таксама не менш 70 дэпутатаў Вярхоўнага Савета. У пералік суб'ектаў, якія валодаюць правам ініцыяваць змяненні і дапаўненні ў Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь 1994 года да ўнясення ў яе змяненняў і дапаўненняў, з'явіўся прынцыпова новы суб'ект – Канстытуцыйны Суд, які пры гэтым не валодаў правам заканадаўчай ініцыятывы. Згодна з артыкулам 138 дзейнічаючай рэдакцыі Канстытуцыі, пытанне пра змяненні і дапаўненні ў Канстытуцыі разглядаецца палатамі Парламента па

ініцыятыве Прэзідэнта ці не менш 150 тысячаў грамадзянаў Рэспублікі Беларусь, якія валодаюць выбарчым правам. Дадзенае палажэнне не распаўсюджваецца на раздзелы I, II, IV і VIII Канстытуцыі, якія могуць быць зменены толькі шляхам рэспубліканскага рэферэндума, прызначанага Прэзідэнтам па ўласнай ініцыятыве, а таксама па прапанове Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі, прымаемаму на іх асобных паседжаннях большасцю галасоў ад поўнага складу кожнай з палат, ці па прапанове не менш чым 450 тысяч грамадзян ад кожнай з абласцей і горада Мінска (частка трэцяя артыкула 100 і частка першая артыкула 74 Канстытуцыі).

Права заканадаўчай ініцыятывы рэалізуецца толькі ў Палаце прадстаўнікоў Нацыянальнага Схода Рэспублікі Беларусь (частка першая артыкула 99 Канстытуцыі). Гэта абумоўлена тым, што, размяжоўваючы кампетэнцыі абедзвюх палат, Канстытуцыя аднесла працэс прыняцця законапраектаў да кампетэнцыі ніжняй палаты Нацыянальнага Схода, прадставіўшы верхняй палаце – Савету Рэспублікі – права адабрэння ці адхілення законапраектаў.

Прыняццё новай рэдакцыі Канстытуцыі 1994 года па новаму акрэсліла сістэму ўзаемаадносін паміж дзяржаўнымі органамі, стварыла важныя канстытуцыйна-прававыя перадумовы для змянення прававога становішча Вярхоўнага Савета. Так, у адпаведнасці з часткай першай артыкула 90, парламент – Нацыянальны Сход Рэспублікі Беларусь – з’яўляецца прадстаўнічым і заканадаўчым органам Рэспублікі Беларусь, але не “вышэйшым” і не “адзіным” заканадаўчым органам. У дадзены час, згодна дзейнічаючай рэдакцыі Канстытуцыі 1994 года, існуюць тры суб’екты заканадаўчай улады: грамадзяне – пры дапамозе рэферэндума, Парламент і Прэзідэнт.

Нацыянальны Сход Рэспублікі Беларусь складаецца з двух палат: Палата прадстаўнікоў і Савет Рэспублікі.

Склад Палаты прадстаўнікоў – 110 дэпутатаў. Дэпутатам Палаты прадстаўнікоў можа быць грамадзянін Рэспублікі Беларусь, які дасягнуў узросту 21 год. Дэпутаты Палаты прадстаўнікоў здзяйсняюць свае паўнамоцтвы ў Парламенце на прафесійнай аснове. Дэпутат Палаты прадстаўнікоў не можа быць дэпутатам мясцовага Савета дэпутатаў, з’яўляцца адначасова членам двух палат Парламента. Не дапускаецца сумяшчэнне ім абавязкаў дэпутата Палаты прадстаўнікоў з адначасовым заняццем пасады Прэзідэнта альбо судзі. Канстытуцыйнай прадугледжаны толькі адзін выпадак сумяшчэння абавязкаў, калі дэпутат Палаты прадстаўнікоў з’яўляецца адначасова членам Урада (артыкул

92 Канстытуцыі).

Палата прадстаўнікоў разглядае па прапанове Прэзідэнта альбо па ініцыятыве не менш як 150 тысяч грамадзян Рэспублікі Беларусь, якія валодаюць выбарчым правам, праекты законаў аб ўнясенні змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю, аб тлумачэнні Канстытуцыі; разглядае праекты законаў, у тым ліку, аб зацвярджэнні асноўных напрамкаў унутранай і знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь; ваеннай дактрыны; ратыфікацыі і дэансацыі міжнародных дагавораў; аб асноўным змесце і прынцыпах здзяйснення правоў, свабодаў і абавязкаў грамадзян; аб грамадзянстве, статусе замежных асобаў і асобаў без грамадзянства; аб правах нацыянальных меншасцяў; аб зацвярджэнні бюджэта і справаздачы аб яго выкананні; устанаўленні рэспубліканскіх падаткаў і збораў; аб прынцыпах здзяйснення адносін уласнасці; аб асновах сацыяльнай абароны; аб прынцыпах рэгулявання працы і занятасці; аб шлюбе, сям'і, дзяцінстве, мацярынстве, бацькоўстве, выхаванні, адукацыі, культуры і абароне здароў'я; аб ахове навакольнага асяроддзя і рацыянальным выкарыстанні прыродных рэсурсаў; аб вызначэнні парадка рашэння пытанняў адміністраўна-тэрытарыяльнага ладу дзяржавы; аб мясцовым самакіраванні; аб судаўладкаванні, судатворчасці і статусе суддзяў; аб крымінальнай адказнасці; аб амністыі; аб абвясчэнні вайны і аб заключэнні міра; аб прававым рэжыме ваеннага і надзвычайнага становішча; аб устанаўленні дзяржаўных узнагарод; аб тлумачэнні законаў (пункты 1 і 2 артыкула 97 Канстытуцыі).

Палата прадстаўнікоў мае права разглядаць законапраекты, якія рэгулююць і іншыя адносіны, калі другое не прадугледжана Канстытуцыяй. Галоўная функцыя Нацыянальнага Схода Рэспублікі Беларусь – гэта абмеркаванне і прыняццё законаў. У Савет Рэспублікі Нацыянальнага Схода Рэспублікі Беларусь, які з'яўляецца палатай тэрытарыяльнага прадстаўніцтва, абіраецца ад кожнай вобласці і горада Мінска тайным галасаваннем на паседжаннях дэпутатаў мясцовых Саветаў базавага ўзроўня кожнай вобласці і горада Мінска па восем членаў Савета Рэспублікі. Восем членаў Савета Рэспублікі прызначаецца Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь. Членам Савета Рэспублікі можа быць грамадзянін Рэспублікі Беларусь, які дасягнуў узросту 30 гадоў і пражывае на тэрыторыі адпаведнай вобласці, горада Мінска не менш пяці гадоў. Член Савета Рэспублікі не можа быць адначасова членам Урада, з'яляючыся членам двух палат Парламента. Не дапускаецца сумяшчэнне абавязкаў з адначасовым занятцем пасады

Прэзідэнта альбо суддзі. Савет Рэспублікі адабрае ці адхіляе прынятыя Палатай прадстаўнікоў праекты законаў. Любы законапраект спачатку разглядаецца ў Палаце прадстаўнікоў, а потым у Савеце Рэспублікі. У выпадку адхілення законапраекта Саветам Рэспублікі, палаты могуць ствараць пагадзяльную камісію, якая фармуецца на парытэтнай аснове, для пераадолення ўзнікшых супярэчнасцяў. Тэкст законапраекта, выпрацаваны пагадзяльнай камісіяй, прадстаўляецца на адабрэне абедзвюх палат. Калі пагадзяльнай камісіяй не прыняты ўзгоднены тэкст законапраекта, Прэзідэнт, ці, па яго даручэнню, Урад могуць запатрабаваць, каб Палата прадстаўнікоў дзвюма трэцімі галасоў ад поўнага складу прыняла канчатковае рашэнне.

Да ўнясення змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыю 1994 года штогод праводзіліся дзве чарговыя сесіі Вярхоўнага Савета: вясенняя (з 1 лютага па 30 чэрвеня) і восеньская (з 1 верасня па 23 снежня). Прычым, Вярхоўны Савет збіраўся на чарговую сесію без спецыяльнага дазволу і меў права працягнуць яе працу. Пазачарговыя паседжанні Вярхоўнага Савета маглі склікацца ў перапынках паміж пленарнымі паседжаннямі пры неабходнасці заслухаць Прэзідэнта пра стан дзяржавы і інфармацыю Прэзідэнта аб рэалізацыі ўнутранай і знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь; для паўторнага абмеркавання і галасавання па законапраекту, які вернуты Прэзідэнтам; у іншых выпадках па рашэнню Старшыні Вярхоўнага Савета.

Згодна артыкула 96 дзейнічаючай Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, цяпер палаты Парламента збіраюцца на дзве чарговыя сесіі 2 кастрычніка і 2 красавіка працягласцю адпаведна восемдзесят і дзевяноста дзён. Пазачарговыя сесіі склікаюцца указамі Прэзідэнта па яго ініцыятыве, а таксама па патрабаванню не менш дзвюх трэцяў галасоў ад поўнага складу кожнай з палат па акрэсленай павестцы дня.

Тэрмін паўнамоцтваў Нацыянальнага Схода - чатыры гады, яго паўнамоцтвы могуць быць падоўжаны на падставе закона толькі ў выпадку вайны. Выбары новага складу палат Парламента прызначаюцца не пазней чатырох месяцаў да іх пачатку і праводзяцца не пазней 30 дзён да заканчэння паўнамоцтваў палат дзейнічаючага склікання. Пазачарговыя выбары палат Парламента праводзяцца на працягу трох месяцаў з дня датэрміновага прыпынення паўнамоцтваў палат Парламента. Паўнамоцтвы Палаты прадстаўнікоў ці Савета Рэспублікі могуць быць спынены датэрмінова на падставе заключэння Канстытуцыйнага Суда ў выпадку сістэматычнага ці грубага парушэння Канстытуцыі. Паўнамоцтвы Палаты прадстаўнікоў могуць быць

датэрмінова спынены пры адмове ў даверы Ураду, выказванні вотума недаверу Ураду ці двухразовай адмове ў дачы згоды на прызначэнне прэм'ер-міністра.

Законатворчая дзейнасць Парламента як найважнейшая разнастайнасць праватворчай дзейнасці з'яўляецца яго асноўнай функцыяй. Разам з тым, значная група паўнамоцтваў Нацыянальнага Схода звязана са здзяйсненнем кантрольных паўнамоцтваў, якія аказваюць істотны ўплыў на праватворчую дзейнасць у дзяржаве. Гэта датычыць ўдзелу палат у фармаванні іншых ворганаў дзяржавы; прадстаўлення згоды на прызначэнне на канкрэтную пасаду; кантролю за дзейнасцю дзяржаўных ворганаў шляхам запытаў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і членаў Савета Рэспублікі і адказаў Урада; запытаў да прэм'ер-міністра, членаў Урада, кіраўнікоў дзяржаўных ворганаў, якія ствараюцца ці абіраюцца Парламантам і інш. У той жа час, кожная з палат Парламента валодае кантрольнымі паўнамоцтвамі, якімі валодае толькі яна. Так, Савет Рэспублікі дае згоду на прызначэнне Прэзідэнтам Старшыні Канстытуцыйнага Суда, Старшыні і суддзяў Вярхоўнага Суда, Старшыні і суддзяў Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Старшыні Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў, генеральнага пракурора, Старшыні і членаў Праўлення Нацыянальнага банка; абірае шэсць суддзяў Канстытуцыйнага Суда; абірае шэсць з трынаццаці членаў Цэнтральнай камісіі Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў; адмяняе рашэнні мясцовых Саветаў дэпутатаў, якія не адпавядаюць заканадаўству; прымае рашэнні пра роспуск мясцовага Савета дэпутатаў у выпадку сістэматычнага ці грубага парушэння ім патраба-ванняў заканадаўства і ў некаторых выпадках, прадугледжаных законам; разглядае прадстаўленыя Палатай прадстаўнікоў абвінавачанні супраць Прэзідэнта ў здзяйсненні дзяржаўнай здрады ці іншага цяжкага злачынства, прымае рашэнне аб яго расследаванні, пры наяўнасці абгрунтавання большасцю не менш дзвюх трэцяў галасоў ад поўнага складу прымае рашэнне аб адхіленні Прэзідэнта ад пасады; разглядае ўказы Прэзідэнта аб ўвядзенні надзвычайнага становішча, поўнай ці частковай мабілізацыі і не пазней, чым у трохдзённы тэрмін пасля ўнясення прымае адпаведнае рашэнне (частка першая артыкула 98 Канстытуцыі). Пэралік выпадкаў, калі Прэзідэнт сваімі ўказами можа ўвесці надзвычайнае становішча на тэрыторыі рэспублікі ці асобных яе мясцовасцях, а таксама ўвесці поўную ці частковую мабілізацыю, дадзены ў пунктах 22 і 29 артыкула 84 Канстытуцыі Рэспублікі

Беларусь. Парадак разгляду Саветам Рэспублікі ўказаў Прэзідэнта аб увядзенні надзвычайнага становішча, поўнай ці частковай мабілізацыі замацаваны ў Рэгламенце Савета Рэспублікі.

Палата прадстаўнікоў дае згоду Прэзідэнту на прызначэнне Прэм'ер-міністра; заслухоўвае даклады Прэм'ер-міністра аб праграме дзейнасці Урада ці адхіляе праграму, паўторнае адхіленне палатай праграмы азначае выказванне вотума недаверу Ураду; па ініцыятыве не менш адной трэці ад поўнага складу Палаты прадстаўнікоў выказвае вотум недаверу Ураду (пытанне аб адказнасці Урада не можа быць пастаўлена на працягу года пасля адабрэння праграмы яго дзейнасці); выказвае большасцю галасоў ад поўнага складу палаты абвінавачванне супраць Прэзідэнта ў здзяйсненні дзяржаўнай здрады ці іншага цяжкага злачынства; на падставе адпаведнага рашэння Савета Рэспублікі прымае большасцю не менш дзвюх трэцяў галасоў ад поўнага складу рашэнне аб адхіленні Прэзідэнта ад пасады; адмяняе распараджэнні Старшыні Палаты прадстаўнікоў (частка першая артыкула 97 Канстытуцыі).

Важнае значэнне маюць канстытуцыйныя палажэнні аб пытаннях і запытах дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і членаў Савета Рэспублікі. Згодна часткі другой артыкула 103 Канстытуцыі, адно паседжанне ў месяц рэзервуецца для пытанняў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і членаў Савета Рэспублікі і адказаў Урада.

У адпаведнасці з часткай трэцяй артыкула 103 Канстытуцыі, дэпутат Палаты прадстаўнікоў, член Савета Рэспублікі мае права звярнуцца з запытам да Прэм'ер-міністра, членаў Урада, кіраўнікоў дзяржаўных органаў, якія ствараюцца ці абіраюцца Парламантам. Запыт павінен быць уключаны ў парадак дня палат. Адказ на запыт патрэбна даць на працягу дваццаці сесійных дзён з дня яго абвешчання ў парадку, які ўстаноўлены іх рэгламентамі.

Палаты Парламента абіраюць са свайго складу пастаянныя камісіі і іншыя органы для вядзення законапраектнай работы, папярэдняга разгляду і падрыхтоўкі пытанняў, якія належаць да кампетэнцыі палат.

Згодна Рэгламенту Палаты прадстаўнікоў, для арганізацыі работы Палаты прадстаўнікоў, яе камісій і іншых органаў, дэпутатаў, папярэдняга разгляду і падрыхтоўкі пытанняў, якія належаць да кампетэнцыі Палаты прадстаўнікоў, ствараецца Савет Палаты прадстаўнікоў, які з'яўляецца пастаянна дзейнічаючым органам, падсправаздачным Палаце прадстаўнікоў. У яго склад уваходзяць Старшыня Палаты прадстаўнікоў, яго намеснікі і старшыні пастаянных камісій.

У Савеце Рэспублікі створаны аналагічны орган – Прэзідыум Савета Рэспублікі. Дадзеныя органы арганізуюць працу па падрыхтоўцы сэсій, рыхтуюць праекты нарады дня сэсій, вырашаюць іншыя пытанні, звязаныя са скліканнем і правядзеннем сэсіяў. На пастаянныя камісіі палат ускладзена асноўная нагрузка па вядзенню законапраектнай працы, па папярэдняму разгляду і падрыхтоўцы пытанняў, якія належаць да кампетэнцыі палат.

Новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь змяніла аб'ём паўнамоцтваў Прэзідэнта і ўстанавіла, што Прэзідэнт з'яўляецца кіраўніком дзяржавы, гарантам яе нацыянальнай бяспекі і тэрытарыяльнай цэласнасці, забяспечвае палітычную і эканамічную стабільнасць, пераемніцтва і ўзаемадзеянне органаў дзяржаўнай улады, здзяйсняе пасярэдніцтва паміж органамі дзяржаўнай улады (артыкул 79).

Да найважнейшых паўнамоцтваў кіраўніка дзяржавы Рэспубліка Беларусь у законапраектнай дзейнасці трэба аднесці права заканадаўчай ініцыятывы. Дадзеным правам ён быў надзелены і па раней дзейнічаючай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 года. За перыяд з 1994 па 1996 год Прэзідэнт ініцыяваў каля 100 законапраектаў (у 1994г., 1995г., 1996 г. адпаведна 15, 24, 56 законапраектаў). Дадзенае права набыло дадатковыя канстытуцыйныя гарантыі. Так, Прэзідэнт, альбо, па яго даручэнню, Урад маюць права ўносіць прапановы ў Палату прадстаўнікоў і ў Савет Рэспублікі аб абвешчэнні разгляду праекта закона тэрміновым. Палата прадстаўнікоў і Савет Рэспублікі ў гэтым выпадку павінны разгледзець дадзены праект на працягу дзесяці дзён з дня ўнясення яго на разгляд (частка трэцяя артыкула 99). Згодна часткі чацвёртай артыкула 99 Канстытуцыі, па патрабаванню Прэзідэнта альбо з яго згоды Урад, Палата прадстаўнікоў, Савет Рэспублікі на сваіх паседжаннях прымаюць рашэнні, галасуючы ў цэлым за ўвесь унесены Прэзідэнтам ці Урадам праект ці яго частку, захаваўшы толькі папраўкі, якія прапанованы ці прыняты Прэзідэнтам альбо Урадам.

Згодна часткі другой артыкула 99 дзейнічаючай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, законапраекты, следствам прыняцця якіх можа быць скарачэнне дзяржаўных сродкаў, стварэнне ці павялічэнне выдаткаў, могуць уносіцца ў Палату прадстаўнікоў толькі са згоды Прэзідэнта альбо па яго даручэнню Ураду.

Да ліку асноўных прэагатыў кіраўніка дзяржавы ў працэсе заканатворчай дзейнасці адносяцца паўнамоцтвы па зацвярджэнню

закона ў акрэсленыя канстытуцыйя тэрміны, а таксама апублікаванне яго ў афіцыйным выданні.

У частцы шостаі, сёмай і восьмай артыкула 100 дзейнічаючай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь гаворыцца пра заключную стадыю заканадаўчага працэса, якая ў канстытуцыйным праве і дактрыне атрымала назву прамульгацыя. Закон, прыняты Палатай прадстаўнікоў і адобраны Саветам Рэспублікі ці прыняты Палатай прадстаўнікоў у парадку, прадугледжаным часткай пятай артыкула 100 Канстытуцыі, прадстаўляецца ў дзесяцідзённы тэрмін Прэзідэнту на подпіс. Калі Прэзідэнт згодны з тэкстам закона, ён яго падпісвае. Калі Прэзідэнт не вяртае які-небудзь закон на працягу двух тыдняў пасля таго, як ён быў яму прадстаўлены, закон лічыцца падпісаным. Закон не лічыцца падпісаным і не ўступае ў сілу, калі ён не быў вернуты ў Парламент у сувязі з заканчэннем сесіі.

Пры нягодзе з тэкстам закона, Прэзідэнт вяртае яго са сваімі прэрэчаннямі ў Палату прадстаўнікоў для разгляду закона і паўторнага галасавання. Вернуты Прэзідэнтам закон павінен быць разгледжаны Палатай прадстаўнікоў не пазней трыццаці дзён і, адпаведна, Саветам Рэспублікі не пазней дваццаці дзён, не ўлічваючы пяцідзённага тэрміну, які прадстаўляецца Канстытуцыйя для накіравання з ніжняй палаты ў верхнюю (частка сёмай артыкула 100).

У такім жа парадку разглядаюцца прэрэчання Прэзідэнта на асобныя палажэнні закона, якія вяртаюцца для паўторнага галасавання. У гэтым выпадку, да вынясення адпаведнага рашэння Палатай прадстаўнікоў і Саветам Рэспублікі, закон падпісваецца Прэзідэнтам і ўступае ў сілу, за выключэннем тых палажэнняў, адносна якіх маюцца прэрэчання Прэзідэнта.

Такім чынам, Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь, валодаючы адносным (суспенсіўным), агульным і частковым (выбаркавым) правам вета, атрымлівае шырокую магчымасць актыўна ўздзейнічаць на змест і накіраванасць заканадаўчага працэса ў дзейнасці Нацыянальнага Схода.

Новая рэдакцыя Канстытуцыі замацавала заканадаўчую ўладу не толькі за Нацыянальным Сходам Рэспублікі Беларусь, але і за Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь. Так, у выпадках, прадугледжаных артыкулам 101 новай рэдакцыі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, Прэзідэнт мае права выдаваць дэкрэты, якія маюць сілу закона.

Канстытуцыя прадугледжвае выданне Прэзідэнтам двух відаў дэкрэтаў, якія маюць сілу закона. Па-першае, гэта дэкрэты, якія

выдаюцца на аснове закона, прынятага па прапанове Прэзідэнта большасцю галасоў ад поўнага складу Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі, які прадстаўляе яму заканадаўчыя паўнамоцтвы на акрэслены тэрмін і па акрэсленаму праекту рэгулявання. Па-другое, часовыя дэкрэты, выдаваемыя Прэзідэнтам па ўласнай ініцыятыве ці па прапанове Урада ў сілу асаблівай неабходнасці і прадстаўляемыя ў трохдзённы тэрмін для наступнага разгляду Палатай прадстаўнікоў, а затым Саветам Рэспублікі. Часовыя дэкрэты захоўваюць сілу, калі яны не адменены большасцю не менш дзвюх трэцяў галасоў ад поўнага складу кожнай з палат. Палаты могуць рэгуляваць законам адносіны, якія ўзніклі на аснове часовых дэкрэтаў, якія адменены.

Для дэкрэтаў, дэлегаваных законам, Канстытуцыяй, устаноўлены істотныя абмежаванні. Так: не дапускаецца дэлегаванне паўнамоцтваў на выданне дэкрэтаў, якія прадугледжваюць змяненне і дапаўненне Канстытуцыі, яе тлумачэнне, змяненне і дапаўненне праграмных законаў, зацвярджэнне рэспубліканскага бюджэта і справаздачы аб яго выкананні, змяненне парадка выбараў Прэзідэнта і Парламента, абмежаванне канстытуцыйных правоў і свабодаў грамадзян. Закон аб дэлегаванні заканадаўчых паўнамоцтваў Прэзідэнту таксама не можа вырашаць змяненні гэтага закона і прадстаўляць права прымаць нормы, якія маюць зваротную сілу.

Прэзідэнт таксама мае права датэрмінова прыпыніць паўнамоцтвы Палаты прадстаўнікоў або Савета Рэспублікі на падставе заключэння Канстытуцыйнага Суда ў выпадку сістэматычнага або грубага парушэння палатамі Парламента Канстытуцыі (часткі першая і другая артыкула 94). Апошняя падстава для датэрміновага спынення паўнамоцтваў Парламента з'яўляецца вынікам прыняцця кансультаўнага рашэння на рэспубліканскім рэферэндуме, праведзенага 14 мая 1995 года па прапанове Прэзідэнта, калі ўпершыню ў заканадаўстве рэспублікі з'явілася права датэрміновага спынення Прэзідэнтам паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь у выпадках сістэматычнага ці грубага парушэння Канстытуцыі. Рашэнні па азначаных пытаннях Прэзідэнт мае права прыняць не пазней, чым у двухмесячны тэрмін пасля кансультацыі са старшынямі палат (частка трэцяя артыкула 94).

Са спыненнем паўнамоцтваў Палаты прадстаўнікоў ці Савета Рэспублікі па рашэнню Прэзідэнта могуць быць таксама спынены паўнамоцтвы адпаведна Савета Рэспублікі ці Палаты прадстаўнікоў (частка трэцяя артыкула 93 Канстытуцыі). Разам з тым, разглядаемыя

паўнамоцтвы Прэзідэнта па роспуску палат Парламента абмежаваны шэрагам умоваў. Так, палаты не могуць быць распушчаны ў перыяд надзвычайнага ці ваеннага становішча, у апошнія шэсць месяцаў паўнамоцтваў Прэзідэнта, у перыяд рашэння палатамі пытання аб дагэрміновым вызваленні ці зняцця Прэзідэнта з пасады, а таксама на працягу года з дня першых пасяджэнняў палат (частка чацвёртая і пятая артыкула 94 Канстытуцыі). У цэлым, рэалізацыя Прэзідэнтам права на роспуск палат Парламента дае магчымасць кіраўніку дзяржавы актыўна ўздзейнічаць на палітычную сітуацыю ў краіне, на ўзаемаадносіны паміж рознымі галінамі ўлады і, у першую чаргу, паміж Нацыянальным Сходам і Урадам.

Разгледжаны механізм фармавання і функцыянавання заканадаўчай улады ў Рэспубліцы Беларусь шмат у чым падобны на аналагічныя аспекты дзейнасці шэрагу дзяржаваў Садружнасці незалежных дзяржаваў. Так, паўсюдна ўведзена пасада Прэзідэнта, абвешчаны курс на стварэнне прававой дзяржавы, прынцып падзелу ўлады, з'явіліся Канстытуцыйныя Суды. Але, натуральна, ёсць і адрозненні.

Так, напрыклад, Расейская Федэрацыя, як федэратыўная дзяржава, уключае ў сябе 21 рэспубліку, 6 краёў, 48 абласцей, 2 гарады Федэральнага значэння, адну аўтаномную вобласць, 10 аўтаномных акругоў. У адпаведнасці з Канстытуцыяй, Расейская Федэрацыя і кожная рэспубліка мае ўласныя Канстытуцыі і заканадаўства, а край, вобласць, горад Федэральнага значэння, аўтаномная вобласць, аўтаномная агруга – свой статут і заканадаўства. Канстытуцыяй размеркаваны прадметы вядзення паміж органамі заканадаўчай улады Федэрацыі і яе суб'ектамі, а таксама сферы сумеснага рэгулявання і адпаведна іерархія заканадаўчых і іншых нарматыўных актаў.

Прадстаўнічым і заканадаўчым органам Расейскай Федэрацыі з'яўляецца Федэральны Сход – Парламент. Федэральны сход складаецца з двух палат – Савета Федэрацыі і Дзяржаўнай Думы. Дзяржаўная Дума складаецца з 450 дэпутатаў, у Савет Федэрацыі ўваходзяць па два прадстаўнікі ад кожнага суб'екта Расейскай Федэрацыі – па аднаму ад прадстаўнічага і выканаўчага органаў дзяржаўнай улады.

Законапраекты ўносяцца ў Дзяржаўную Думу. Права заканадаўчай ініцыятывы ў Расеі належыць Прэзідэнту, Савету Федэрацыі, Дзяржаўнай Думе, членам палат Федэральнага Сходу, заканадаўчым органам суб'ектаў Федэрацыі, Канстытуцыйнаму, Вярхоўнаму, Арбітражнаму Судам. Законапраекты праходзяць праз абедзве палаты

і падпісваюцца альбо адхіляюцца Прэзідэнтам.

Найважнейшым арыентаграм для заканадаўчай улады з'яўляюцца патрабаванні, якія прад'яўляюцца да зместу законаў. Яны вызначаюцца тэкстам Канстытуцыі, мэтамі і задачамі дзяржаўнай дзейнасці. У Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі замацавана: “Правы і свабоды чалавека і грамадзяніна з'яўляюцца непасрэдна дзейнічаючымі. Яны вызначаюць сэнс, змест і выкарыстанне законаў, дзейнасць заканадаўчай і выканаўчай улады, мясцовага самакіравання і забяспечваюцца правасуддзем” (артыкул 7.18); “Закон, які ўстанаўлівае ці абцяжарвае адказнасць зваротнай сілы не мае” (артыкул 54); “У Расейскай Федэрацыі не павінны выдавацца законы, якія адмяняюць ці ўціскаюць правы і свабоды чалавека і грамадзяніна” (артыкул 55).

Цікавы ў дачыненні да гэтага досвед канстытуцыйнага рэгулявання на Украіне. Таксама як у Беларусі, Расеі, на Украіне абвешчаны прынцып верхавенства права, вызначана іерархія прававых актаў, у тым ліку, прыярытэт міжнародных дагавораў, пагадненняў. Акрамя таго, Канстытуцыя Украіны вялікую ўвагу надае патрабаванням менавіта заканадаўства. Пры ўмове таго, што “Прававы парадак на Украіне засноўваецца на прынцыпах, у адпаведнасці з якімі ніхто не можа быць вымушаны рабіць тое, што не прадугледжана заканадаўствам” (артыкул 19); “Пры прыняцці новых законаў ці пры ўнясенні змяненняў у дзейнічаючыя законы не дапускаецца зместа і аб'ёма існуючых правоў і свабодаў” (артыкул 22).

Да ліку вартасцяў Канстытуцыі Украіны трэба аднесці замацаванне пераліку сфераў і адносін, якія могуць быць рэгламентаванымі выключна законамі. Гэты пералік вельмі істотны (артыкул 92).

На Украіне законы прымаюцца Вярхоўнай Радай большасцю ад яе канстытуцыйнага складу (450 народных дэпутатаў). Вярхоўная Рада – адзіны орган заканадаўчай улады на Украіне.

Ворганы заканадаўчай улады з'яўляюцца стрыжнем дэмакратычнай арганізацыі грамадства і дзяржавы, закліканы прадстаўляць народ і дзейнічаць ў яго інтарэсах. У гэтай сувязі аднолькава важны парадак фармавання органаў заканадаўчай улады, іх паўнамоцтвы, формы ўзаемадзеяння з іншымі дзяржаўнымі органамі, змест заканадаўчых актаў, працедура праходжання законапраектаў, пералік суб'ектаў права заканадаўчай ініцыятывы, працедуры кантроля над законнасцю. У гэтым сэнсе прававы статус органаў заканадаўчай улады вызначаецца не толькі Канстытуцыяй, але і большай колькасцю заканадаўчых і падзаконных нарматыўных актаў.

ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА

ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА Ў БЕЛАРУСІ
ДА КАНСТЫТУЦЫІ 1994 ГОДА
ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
ПА КАНСТЫТУЦЫІ 1994 ГОДА
ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ ПА КАНСТЫТУЦЫІ
Ў РЭДАКЦЫІ 1996 ГОДА
ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА БЕЛАРУСІ
Ў ПАРАЎНАННІ З БЛІЖЭЙШЫМІ СУСЕДЗЬЯМІ
(РАСЕЙСКАЯ ФЕДЭРАЦЫЯ І УКРАІНА)

У перыяд пасля прыняцця ў снежні 1918 года рашэння аб стварэнні Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь да I Усебеларускага з'езду Саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў, які адкрыўся 2 лютага 1919 года, ворганам выканаўчай улады ў БССР з'яўляўся Часовы рабоча-сялянскі Савецкі ўрад Беларусі¹. 1 студзеня 1919 года менавіта гэты Урад надрукаваў маніфест, у якім ад імя працоўных Беларусі абвясцілася незалежнасць БССР. Для аператыўнага рашэння бягучых пытанняў быў абраны Прэзідыум урада, а таксама створаны рабочы апарат урада кіраўніцтва справамі². За 20 дзён студзеня 1918 года адбылося 6 пасяджэнняў Урада, на якіх былі разгляджаны 63 пытанні³.

Канстытуцыя БССР 1919 года прама не прадугледжвала стварэнне ў структуры цэнтральных ворганаў улады ўрада. Але 5 лютага 1919 года на сесіі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта Беларусі быў створаны Вялікі Прэзідыум ЦВК Савета Камісараў, якому "належыць агульнае кіраўніцтва справамі ССРБ"⁴. Трэба адзначыць, што ў першыя гады Савецкай улады характэрным як для СССР, так і для Беларусі было тое, што не было дэтальнага размежавання функцый заканадаўчай і выканаўчай улады⁵. Але многія даследчыкі прыходзяць да высновы, што на самой справе Вялікі Прэзідыум ЦВК і з'яўляўся ўрадам

рэспублікі. У адрозненне ад РСФСР Вялікі Прэзідыум ЦВК БССР не меў над сабой органа ўлады, аналагічны Прэзідыуму ЦВК, паколькі ён у перыяд паміж сесіямі ЦВК выконваў яго функцыі.

27 лютага 1919 года быў створаны ЦВК Літоўска-Беларускай Рэспублікі (Літбел), яго Прэзідыум, а таксама – Савет Народных Камісараў Літбел. 1 сакавіка 1919 года быў створаны дапаможны орган – Малы Савет (Малы Саўнарком) Літбел для разгляду другарадных і нескладаных пытанняў⁶. У 1920 годзе ў сувязі з самастойнасцю Літвы на Беларусі нейкі час улада ажыццяўлялася Ваенна-Рэвалюцыйным Камітэтам – ВРК. II Усебеларускі з’езд Саветаў у снежні 1920 года прыняў дапаўненні да Канстытуцыі 1919 года, якімі прадугледжвалася стварэнне ў сістэме цэнтральных органаў БССР Савета Народных Камісараў (СНК). Ён вызначаўся як орган агульнага кіраўніцтва справамі рэспублікі. СНК ствараўся ЦВК як калегіяльны орган з ліку народных камісараў, кіраўнікоў цэнтральных ведамстваў рэспублікі і некаторых іншых асоб. Трэба адзначыць, што ва ўсе гады Савецкай улады стварэнне і арганізацыя дзейнасці ўрада ажыццяўлялася пад непасрэдным кіраўніцтвам Камуністычнай партыі⁷. Пасаду старшыні СНК сумяшчаў старшыня ЦВК⁸. Трэба падкрэсліць, што ў першыя гады Савецкай улады вышэйшыя выканаўчыя і распарадчыя органы валодалі заканадаўчымі паўнамоцтвамі. Тлумачылася гэта неабходнасцю падаўлення супраціўлення звергнутых класаў, неабходнасцю прыняцця неадкладных мераў па ўмацаванню новага ладу, адсутнасцю развітай заканадаўчай сістэмы⁹. У сувязі з гэтым паказальнымі з’яўляюцца словы У.І.Леніна “Новая власть не могла считаться в своей деятельности со всеми рогами, которые могли ей встать на пути при точном соблюдении всех формальностей”¹⁰.

Але ў далейшым, нягледзячы на тое, што права выдаваць дэкрэты за СНК захавалася, у тым ліку па Канстытуцыі 1927 г., пасля 1924 г. такія акты ім больш не выдаваліся.

СНК быў адказны перад Усебеларускім з’ездам Саветаў і ЦВК. Кожнаму з’езду Саветаў ён прадстаўляў справаздачу, а таксама рэгулярна рабіў справаздачы і на сэсіях ЦВК. ЦВК і яго Прэзідыум мелі права адмяніць альбо прыпыніць дзеянне любой пастановы СНК.

Па Канстытуцыі БССР 1927 года СНК ужо можна характэрызаваць не як орган ЦВК, а як самастойны орган. Гэтая Канстытуцыя ўтрымлівала спецыяльную главу V “Аб Савеце Народных Камісараў Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі”¹¹. Неабходна, аднак, адзначыць, што нягледзячы на новы, больш высокі статус СНК

маглі быць вырашаны мясцовымі ўладамі. Гэта было выклікана залішняй цэнтралізацый кіравання, асабліва ў гады вайны, а таксама бюракратычнымі скажэннямі. Трэба адзначыць, што многія пытанні, асабліва важныя, як у тых гады, так і да гэтага часу, пакуль была прыпынена дзейнасць КПСС-КПБ у 1991 г., вырашаліся шляхам прыняцця сумесных пастановаў ЦК КПБ і Савета Міністраў. Колькасць такіх пастановаў складала 5-12 працэнтаў ад агульнай колькасці прынятых Урадам рашэнняў¹⁶.

Вялікія змяненні адбыліся ў структуры Савета Міністраў у сувязі з праведзенай у маі 1957 г. рэарганізацый кіравання прамысловасцю і будаўніцтвам (маецца на ўвазе стварэнне Савета Народнай Гаспадаркі БССР, у выніку чаго было ліквідавана 9 міністэрстваў). У склад Урада ў той час ўваходзілі Старшыня, яго намеснік, Старшыня Савета Народнай Гаспадаркі, міністры саюзна-рэспубліканскіх (якія знаходзіліся ў падпарадкаванні Савету Міністраў СССР) і рэспубліканскіх міністэрстваў, а таксама кіраўнікі некаторых іншых ведамстваў (Дзяржплан, Камітэт Дзяржбяспекі і інш.).

Чарговыя змяненні ў складзе Савета Міністраў адбыліся ў кастрычніку 1965 года ў сувязі з прыняццем закона “Аб змяненні сістэмы ворганаў кіравання БССР¹⁷. У склад урада ўвайшлі 10 новых міністэрстваў і начальнік Галоўнага ўпраўлення матэрыяльна-тэхнічнага забяспячэння пры Савеце Міністраў. У тых часы (1956-1970 гг) Савет Міністраў штогод прымаў да 800 пастановаў і каля 1000 распараджэнняў¹⁸.

Трэба адзначыць, што з кастрычніка 1965 года ў сістэме ворганаў дзяржаўнага кіравання наступіла пэўная стабілізацыя і праводзімыя змяненні вызначаліся ў асноўным “об’ектыўнымі умовамі государственной жизни и необходимостью исправления недостатков, допущенных в предыдущие годы”¹⁹. У 1965 г. у БССР дзейнічалі 15 саюзна-рэспубліканскіх і 8 рэспубліканскіх міністэрстваў²⁰. Акрамя іх былі таксама дзяржаўныя камітэты (органы на ўзроўні міністэрстваў), галоўныя ўпраўленні і ўпраўленні пры Савеце Міністраў. У рэспубліцы знаходзіўся таксама апарат упаўнаважаных саюзных міністэрстваў.

У 50-70 гады адбывалася няхай і не вельмі значная, але дэцэнтралізацыя кіравання як у маштабах СССР, так і БССР. Паказальнымі ў гэтым сэнсе з’яўляюцца прыймаемыя ў той час пастановы як саюзнага, так і рэспубліканскага Савета Міністраў аб перадачы асобных пытанняў у кампетэнцыю адпаведных урадаў саюзных рэспублік, міністэрстваў і ведамстваў СССР, выканкамаў мясцовых Саветаў Міністэрстваў і ведамстваў БССР.

14 красавіка 1977 года на пазачарговай 9-й сесіі Вярхоўнага Савета БССР дзевятага склікання была прынята новая, чацвёртая па ліку Канстытуцыя БССР. Глава 13 гэтай Канстытуцыі была прысвечана Савету Міністраў БССР. Згодна з арт. 115, Савет Міністраў – Урад Беларускай ССР – з’яўляўся вышэйшым выканаўчым і распарадчым органам дзяржаўнай улады БССР. Ён ствараўся Вярхоўным Саветам ў складзе Старшыні Савета Міністраў, яго намеснікаў, міністраў і старшыняў дзяржаўных камітэтаў. Па прадстаўленню Старшыні Савета Міністраў Вярхоўны Савет мог уключыць у склад Урада кіраўнікоў іншых органаў і арганізацый БССР. Дарэчы, у склад Савета Міністраў уключаўся Кіраўнік спраў Савета Міністраў. Гэта было прадугледжана Законам аб Савеце Міністраў, прыняце якога прадугледжваў арт.123 Канстытуцыі.

Тэрмін паўнамоцтваў Урада быў цесна прывязаны да тэрміна паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета (згодна з арт. 116 Канстытуцыі, Савет Міністраў складаў свае паўнамоцтвы перад новаабраным Вярхоўным Саветам на яго першай сесіі). Савет Міністраў быў адказны перад Вярхоўным Саветам і яму падсправаздачны. Новаствораны Урад павінен быў прадстаўляць на разгляд Вярхоўнага Савета праграму сваёй дзейнасці на тэрмін сваіх паўнамоцтваў, а таксама не радзей аднаго раза ў год рабіць перад Вярхоўным Саветам справаздачу аб сваёй рабоце.

Савет Міністраў быў правамоцны вырашаць усе пытанні дзяржаўнага кіравання, якія адносіліся да кампетэнцыі БССР, паколькі яны не ўваходзілі, згодна Канстытуцыі БССР, у кампетэнцнасьць Вярхоўнага Савета, яго Прэзідыума, Старшыні Вярхоўнага Савета. Тым не менш, у Законе аб Савеце Міністраў Беларускай ССР, які быў прыняты 20 чэрвеня 1979 г.²¹, упершыню ў гісторыі БССР былі дакладна вызначаны паўнамоцтвы Урада. Раздзел II Закона, прысвечаны гэтым паўнамоцтвам, складаўся з 12 артыкулаў, з якіх 10 утрымлівалі непасрэдны пералік паўнамоцтваў у розных галінах дзяржаўнага кіравання.

Непасрэдна ў Канстытуцыі 1978 года было прадугледжана стварэнне Прэзідыума Савета Міністраў у якасці пастаяннага органа. Ён павінен быў складацца са Старшыні Урада і яго намеснікаў, але па рашэнню Савета Міністраў у яго склад маглі быць уключаны і другія члены Урада. Артыкул 121 Канстытуцыі надзяляў Савет Міністраў правам адмяняць рашэнні і распараджэнні выканкамаў абласных і Мінскага гарадскога Савета народных дэпутатаў.

У Законе аб Савеце Міністраў утрымліваўся пералік міністэрстваў

і дзяржаўных камітэтаў БССР, а таксама некаторых іншых дзяржаўных органаў: падведамасных Ураду (Камітэт па нагляду за бяспечным вядзеннем работ у прамысловасці і горнаму нагляду, Камітэт па фізкультуры і спорту). Такім чынам, калі ўзнікала патрэба стварыць або скасаваць міністэрства ці дзяржаўны камітэт, трэба было ўносіць змяненні ў Закон аб Савеце Міністраў.

Урад паставіў пытанне перад Вярхоўным Саветам аб пашырэнні яго паўнамоцтваў і 27 чэрвеня 1991 года быў прыняты Закон “Аб наданні Савету Міністраў Беларускай ССР дадатковых паўнамоцтваў у 1991-1992 гг.”²², у які 5 лютага 1993 года былі ўнесены змяненні. Гэты Закон, у прыватнасці, надаў Старшыні Савета Міністраў права у межах зацверджаных асігнаванняў праводзіць змяненні ў пераліку міністэрстваў і дзяржаўных камітэтаў, прызначаць і вызваляць членаў Урада па ўзгадненню з Прэзідыумам Вярхоўнага Савета і з улікам заключэнняў адпаведных камісій Вярхоўнага Савета адклікаць ад выканання абавязкаў службовых асобаў выканкамаў мясцовых Саветаў, адмяняць акты прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый, калі яны супярэчылі заканадаўству. Трэба адзначыць, што асобныя нормы гэтага Закона, на наш погляд, не адпавядалі Канстытуцыі 1977 года. Як ужо адзначалася, у Закон 5 лютага 1993 года былі ўнесены змяненні, згодна з якімі ён працягваў дзейнасць да заканчэння тэрміну паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета дванаццатага склікання.

Закон аб Савеце Міністраў прадугледжваў у адпаведнасці з заканадаўствам Саюза ССР права Савета Міністраў БССР удзельнічаць у вырашэнні саюзнымі ворганамі пытанняў, аднесеныя да іх кампетэнцыі. Урад рэспублікі меў права ўносіць на разгляд Савета Міністраў СССР прапановы па пытаннях агульнасаюзнага значэння. Было прадугледжана стварэнне Пастаяннага прадстаўніцтва Савета Міністраў БССР пры Савеце Міністраў СССР.

Паўнамоцтвы Савета Міністраў у дачыненні да падпарадкаваных яму рэспубліканскіх ворганаў у асноўным засталіся ранейшымі: ён зацвярджаў палажэнні аб іх, структуры іх цэнтральнага апарата, прызначаў на пасады і вызваляў ад іх намеснікаў міністраў і намеснікаў старшыняў дзяржкамітэтаў, а таксама кіраўнікоў камітэтаў, галоўных упраўленняў і другіх ведамстваў пры Савеце Міністраў, зацвярджаў членаў калегій і камітэтаў, адмяняў акты падведамасных яму ворганаў. Як ужо адзначалася, пералік міністэрстваў і дзяржкамітэтаў ўтрымліваўся ў Законе аб Савеце Міністраў (потым Закон 1991 года (гл. вышэй) надаў права Старшыні Савета Міністраў ўносіць змяненні

ў гэты пералік), а вось ствараць пры неабходнасці камітэты, галоўныя ўпраўленні і іншыя ведамствы пры Савеце Міністраў па справах гаспадарання і сацыяльна-культурнага будаўніцтва, рэарганізуюць і скасоўваюць гэтыя органы Урад мог самастойна²³. Савет Міністраў самастойна рэгуляваў парадак унясення і разгляду пытанняў, пры Прэзідыуме Савета Міністраў стварыліся пастаянныя камісіі. Апаратам Урада было Кіраўніцтва справамі, якое дзейнічала ў адпаведнасці з палажэннем аб ім, зацверджаным Саветам Міністраў.

Значна ўзрасла роля Урада рэспублікі пасля падзеяў 1991 года (прыняцце Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце ад 27 ліпеня 1991 года, Закон ад 27 лютага 1991 года “Аб асноўных прынцыпах народна-ўладдзя ў Беларускай ССР, распад СССР і ператварэнне Рэспублікі Беларусь у самастойную незалежную дзяржаву). Усё гэта патрабавала карэннага змянення і актаў заканадаўства, якія рэгулявалі кампетэнцыю і парадак дзейнасці Урада і не толькі яго. У сувязі з гэтым пачалася падрыхтоўка новай Канстытуцыі рэспублікі.

ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ ПА КАНСТЫТУЦЫІ 1994 ГОДА

Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь 1994 года, прэзідэнт рэспублікі з’яўляўся кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады. Такім чынам, прэзідэнт узначальваў сістэму органаў выканаўчай улады. У Канстытуцыі 1994 года ў сувязі з гэтым нават не было спецыяльнай главы, прысвечанай выканаўчай уладзе (маецца на ўвазе Урад рэспублікі). Ураду было прысвечана ўсяго тры артыкулы (106-108) Канстытуцыі, якія змяшчаліся ў главе IV “Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь”.

Для рэалізацыі паўнамоцтваў выканаўчай улады ў галінах эканомікі, знешняй палітыкі, абароны, нацыянальнай бяспекі, аховы грамадскага парадку і іншых сферах дзяржаўнага кіраўніцтва пры прэзідэнце Рэспублікі Беларусь ствараецца Кабінет Міністраў Рэспублікі Беларусь” (арт.106 Канстытуцыі 1994 года). Артыкул 107 Канстытуцыі рэгуляваў толькі ў агульным плане парадак прызначэння і вызвалення членаў Кабінета Міністраў і паўнамоцтвы прэм’ер-міністра. Так, згодна з гэтым артыкулам, члены Кабінета міністраў прызначаліся і вызваліліся ад пасады прэзідэнтам, а прэм’ер-міністр, яго намеснікі і найбольш “уплывовыя” міністры (замежных спраў,

фінансаў, абароны, унутраных спраў, Старшыня Камітэту дзяржаўнай бяспекі) павінны былі прызначацца і вызваляцца прэзідэнтам са згоды Вярхоўнага Савету.

Пры распрацоўцы праекта Канстытуцыі спрэчкі ў Канстытуцыйнай камісіі і сярод дэпутатаў Вярхоўнага Савета ўзніклі не толькі адносна статусу прэзідэнта (галава дзяржавы або яшчэ і выканаўчай улады), але і адносна статусу Урада. Так, многія лічылі не вельмі ўдалай фармулёўку “Кабінет Міністраў пры Прэзідэнце”, заслугоўвалі ўвагі меркаванні тых, хто лічыў непатрэбнай пасаду прэм’ер-міністра пры ўмове, што прэзідэнт з’яўляецца галавой выканаўчай улады.

Кабінет Міністраў у сваёй дзейнасці быў падпарадкаваны прэзідэнту і яму падсправаздачны, а Вярхоўны Савет меў права толькі заслухоўваць справаздачу любога члена ўрада і толькі па пытаннях выканання законаў, але ён не мог самастойна прыняць ніякіх рашэнняў, а толькі меў права “паставіць перад Прэзідэнтам пытанне аб датэрміновым яго вызваленні ад пасады”. Дарэчы, за час дзейнічання Канстытуцыі 1994 года не было аніводнага выпадка вызвалення Прэзідэнтам ад пасады членаў Урада. Трэба таксама адзначыць, што прызначэнне на пасаду некаторых членаў Урада, для прызначэння якіх патрабавалася згода Вярхоўнага Савета, адбывалася з наступным атрыманнем такой згоды (аналіз тэкста Канстытуцыі, на наш погляд, прыводзіць да высновы, што згода патрабавалася папярэдня).

Згодна з артыкулам 108 Канстытуцыі, кампетэнцыя Кабінета Міністраў, парадак яго дзейнасці павінны былі вызначацца на падставе Канстытуцыі спецыяльным Законом. Такі Закон быў прыняты 30 студзеня 1995 года²⁴. У адпаведнасці з гэтым Законом, Кабінет Міністраў – цэнтральны орган выканаўчай улады Рэспублікі Беларусь. Трэба адзначыць, што акрамя артыкула 106 Канстытуцыі нідзе больш не ўтрымлівалася ўказанне на тое, што Кабінет Міністраў ствараецца “Пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь”. Такім чынам, на справе як бы была выпраўлена тая недакладнасць, што прысутнічала ў тэксце Канстытуцыі.

Кабінет Міністраў, згодна з Законом, з’яўляўся калегіяльным выканаўчым і распарадчым органам, які каардынаваў, кантраляваў і забяспечваў арганізацыйнае адзінства і ўзгодненую дзейнасць сістэмы цэнтральных органаў кіравання, мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў Рэспублікі Беларусь (арт.1 Закона). Улічваючы статус прэзідэнта, Закон вызначаў у артыкуле 2, што “Прэзідэнт... кіруе

дзейнасцю Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь, прызначае меры па забяспячэнню ім сваіх паўнамоцтваў”. Што тычыцца прэм’ер-міністра, то згодна з артыкулам 107 Канстытуцыі, ён “ажыццяўляе непасрэднае кіраўніцтва дзейнасцю Кабінета Міністраў, падпісвае акты Кабінета Міністраў, якія маюць абавязковую сілу на ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, выконвае іншыя ўскладзеныя на яго функцыі”. У артыкуле 23 Закона аб Кабінёце Міністраў, які быў прысвечаны прэм’ер-міністра, вызначалася, што ён “узначальвае Кабінет Міністраў, арганізуе яго работу, кіруе яго паседжаннямі”. Такім чынам, можна заўважыць зноўку нейкую спробу з дапамогай Закона удасканаліць палажэнні Канстытуцыі. Кабінет Міністраў павінен быў дзейнічаць на працягу тэрміна паўнамоцтваў прэзідэнта і складаць свае паўнамоцтвы перад новаабраным прэзідэнтам. Кожны член Кабінета Міністраў меў права на адстаўку, у тым ліку прэм’ер-міністр, але яго адстаўка не цягнула за сабой адстаўку Урада ў поўным складзе.

Закон аб Кабінёце Міністраў Рэспублікі Беларусь меў структуру, вельмі падобную да Закона аб Савеце Міністраў і асабліва гэты тычылася тых яго артыкулаў, якія замацоўвалі кампетэнцыю Урада ў розных накірунках яго дзейнасці (раздзел II Закона). Разам з тым, улічвалася тое, што Кабінет Міністраў усё ж не з’яўляецца самастойным. Асабліва важнае значэнне мела норма артыкула 2, якая дазваляла прэзідэнту вырашаць любыя пытанні, якія знаходзіліся ў кампетэнцыі Кабінета Міністраў.

Несамастойнасць Урада вызначала тое, што па многіх пытаннях ён не меў права прыймаць канчатковае рашэнне, а толькі ўносіў прапановы прэзідэнту рэспублікі. Так, у адпаведнасці з артыкулам 5 Закона, Кабінет Міністраў распрацоўваў і ўносіў на разгляд прэзідэнта для прадстаўлення ў Вярхоўны Савет праект дзяржаўнага бюджэту. Урад не меў права заканадаўчай ініцыятывы ў Вярхоўным Савеце, усе распрацаваныя ім праекты Законаў ён павінен быў уносіць прэзідэнту, а ўжо прэзідэнт прымаў канчатковае рашэнне аб магчымасці альбо немагчымасці прадстаўлення іх у Вярхоўны Савет. Кабінет Міністраў таксама не меў права ўносіць у Канстытуцыйны Суд прапановы аб прадстаўленні заключэнняў аб адпаведнасці нарматыўных актаў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

Дарэчы, ні Канстытуцыя, ні Закон аб Кабінёце Міністраў не вызначалі дакладна структуру гэтага органа. Так, згодна з пунктам 3 артыкула 100 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прэзідэнт ствараў і скасоўваў Міністэрствы, дзяржаўныя камітэты і іншыя органы

кіравання Рэспублікі Беларусь. Непасрэдна ў Канстытуцыі, як ужо адзначалася, былі ўказаны прэм'ер-міністр і яго намеснікі, а таксама 5 членаў Кабінета Міністраў – кіраўнікоў цэнтральных органаў, якія назначаліся прэзідэнтам са згоды Вярхоўнага Савета. У сувязі з гэтым можна прыйсці да высновы, што прэзідэнт не меў права самастойна ліквідаваць указаныя органы (Міністэрства замежных спраў, фінансаў, абароны, унутраных спраў, а таксама Камітэт Дзяржбяспекі). Што тычыцца астатніх падведамасных Ураду цэнтральных органаў, то прэзідэнт мог самастойна іх ствараць альбо скасоўваць.

Кабінет Міністраў кіраваў дзейнасцю міністэрстваў, другіх цэнтральных органаў кіравання, накіроўваў і кантраляваў іх работу. Гэтыя органы павінны былі выконваць свае функцыі пад кіраўніцтвам Кабінета Міністраў, несці перад ім адказнасць за выкананне ўскладзеных на іх задач, арганізацыю работы падведамасных ім прадпрыемстваў, арганізацый і ўстаноў.

Згодна з артыкулам 16 Закона аб Кабінеце Міністраў,

- ён у галіне кіравання Міністэрствамі і іншымі цэнтральнымі органамі, у прыватнасці, прыймаў меры для таго, каб яны ў поўным аб'ёме выкарыстоўвалі нададзеныя ім правы і паўнамоцтвы для выканання ўскладзеных на іх задач і забяспячэння імі сваіх функцыяў;

- зацвярджаў палажэнне аб іх;

- зацвярджаў склад калегій;

- у межах выдаткаваных сродкаў устанаўліваў дапушчальную колькасць работнікаў цэнтральнага апарату і фонд аплаты працы;

- адмяняў акты гэтых органаў, калі яны супярэчлілі заканадаўчым актам прэзідэнта і Кабінета Міністраў, не адпавядалі дзяржаўным інтарэсам альбо не мелі дастатковага фінансаванага і юрыдычнага абгрунтавання;

- за невыкананне альбо неналежнае выкананне актаў заканадаўства, службовых абавязкаў, парушэнне службовай дысцыпліны накладваў на міністраў, кіраўнікоў іншых цэнтральных органаў і іх намеснікаў дысцыплінарныя спагнанні за выключэннем звальнення (звальненне кіраўнікоў цэнтральных органаў і намеснікаў кіраўнікоў важнейшых з іх уваходзяць у кампетэнцыю прэзідэнта, а намеснікаў астатніх кіраўнікоў меў права звольніць Кабінет Міністраў са згоды прэзідэнта).

Міністэрствы і іншыя цэнтральныя органы кіравання павінны былі каардынаваць развіццё галіновай дзейнасці прадпрыемстваў, арганізацый і ўстановаў усіх формаў уласнасці шляхам выкарыстання

сваіх правоў, эканамічных рычагоў і стымуляў, ажыццяўляць эканамічныя рэформы. З улікам новых задач былі скасаваны многія галіновыя міністэрствы і іншыя цэнтральныя органы і створаны структуры, якія больш адпавядалі патрабаванням часу. Так, у галіне прамысловасці засталася толькі адно Міністэрства прамысловасці, у галіне будаўніцтва ў выніку аб'яднання некалькіх міністэрстваў і другіх структур з'явілася Міністэрства архітэктуры і будаўніцтва.

Практычна не засталася дзяржаўных камітэтаў, за выключэннем Кабінета Дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь. Такім чынам, калі раней існавала даволі акрэсленае адрозненне (як правіла, міністэрствы былі ў асноўным органамі галіновага кіравання, а дзяржкамітэты – міжгаліновага (напрыклад, Дзяржплан), то стварэнне ў якасці цэнтральных органаў кіравання міністэрстваў, гэтае адрозненне ліквідавана (напрыклад, замест Дзяржплана было створана Міністэрства эканомікі, замест Дзяржкампрацы – Міністэрства працы і г. д.).

Што тычыцца кампетэнцыі цэнтральных органаў кіравання, то ёй у Законе аб Кабінеце Міністраў быў прысвечаны толькі адзін артыкул 15, які ўтрымліваў агульныя пытанні, а канкрэтна, кампетэнцыя кожнага органа вызначалася ў палажэннях аб іх, якія зацвярджаліся Кабінетам Міністраў. Акрамя таго, Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь зацвердзіў спецыяльнае Палажэнне аб міністры²⁵ Указам ад 20 лістапада 1995 года №475.

Згодна з Законам, цэнтральныя органы кіравання мелі права ствараць у адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінках свае тэрытарыяльныя органы. Заставалася існаваць таксама сістэма ўзаемасувязяў цэнтральных органаў кіравання з органамі мясцовага кіравання (выканкамамі). Так, згодна з пунктам 11 Закона Рэспублікі Беларусь “Аб мясцовым кіраванні і самакіраванні ў Рэспубліцы Беларусь”²⁶, выканкам мясцовага Савета па ўзгадненню з адпаведнымі аддзелаў і ўпраўленнямі вышэйшастаячых выканкамаў (міністэрствамі, ведамствамі) назначаў на пасаду і вызваляў ад пасады кіраўнікоў аддзелаў і ўпраўленняў выканкама.

Урад павінен быў каардынаваць дзейнасць мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў, накіроўваць і правяраць іх работу, забяспечваць цэнтралізаванае вырашэнне пытанняў дзяржаўнага кіравання з мэтай спалучэння інтарэсаў дзяржавы і мясцовых тэрыторый (артыкул 29 Закона аб Кабінеце Міністраў).

У сувязі з гэтым Кабінет Міністраў, у прыватнасці, павінен быў:
- арганізоўваць кантроль за выкананнем мясцовымі выканаўчымі

заклучэнні міжнародных пагадненняў і ажыццяўляць іншыя паўнамоцтвы, «прадугледжаныя заканадаўствам для намесніка прэм'ер-міністра Рэспублікі Беларусь». Таму зусім невыпадкова ў артыкуле 18 Закона аб Кабінеце Міністраў з'явілася норма аб тым, што «Кабінет Міністраў у сваёй дзейнасці не падпарадкоўваецца Адміністрацыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь».

Як ужо адзначалася, члены Урада прызначаліся прэзідэнтам, а прэм'ер-міністр, яго намеснік і кіраўнікі 5 найбольш важных ворганаў – прэзідэнтам са згоды Вярхоўнага Савета. Пры нязгодзе Вярхоўнага Савета прэзідэнт меў права часова прызначаць на гэтыя пасады выконваючых абавязкі на тэрмін да трох месяцаў і на працягу гэтага тэрміну прадставіць Вярхоўнаму Савету для зацвярджэння другія кандыдатуры. На справе гэты парадак не заўсёды захоўваўся. Так, прэзідэнт неаднойчы прызначаў на пасады, якія патрабавалі ўзгаднення з Вярхоўным Саветам, да атрымання такога ўзгаднення і потым звяртаўся да Вярхоўнага Савета, як гаворыцца, «па факту».

Арганізацыя работы Кабінета Міністраў у значнай ступені была падобна да арганізацыі работы Савета Міністраў. Так, існавала такая форма як паседжанні Кабінета Міністраў (у поўным складзе ўсіх членаў Урада) і Калегія Кабінета Міністраў (у Савеце Міністраў быў Прэзідэнт) як пастаянна дзейнічаючы орган. У склад Калегіі, згодна з Законам, уваходзілі прэм'ер-міністр і яго намеснікі, а таксама маглі ўключацца і некаторыя іншыя члены Кабінета Міністраў (гэта Міністр фінансаў, Міністр унутраных спраў, Міністр замежных спраў)³⁰.

Калі Кабінет Міністраў у поўным складзе збіраўся на паседжанні па меры неабходнасці, але не радзей аднаго разу ў два месяцы, то Калегія – таксама па меры неабходнасці, але не радзей аднаго разу ў два тыдні.

На пасяджэннях Кабінета Міністраў павінны былі вырашацца найбольш важныя пытанні дзяржаўнага кіравання, гаспадарчага і сацыяльна-культурнага будаўніцтва, выканання заканадаўчых актаў і актаў прэзідэнта. Разам з тым, у частцы другой артыкула 32 Закона ўтрымліваўся пералік пытанняў, якія павінны былі разглядацца выключна на паседжаннях Кабінета Міністраў (падрыхтоўка і выкананне бюджэта, праектаў праграм эканамічнага і сацыяльнага развіцця рэспублікі, асноўныя пытанні знешняй палітыкі, абароны, нацыянальнай бяспекі і г. д.). Усе астатнія пытанні разглядаліся на Калегіі Кабінета Міністраў.

Трэба адзначыць, што Урад меў Рэгламент, які сам зацвярджаў, згодна з артыкулам 35 Закона³⁷. Рэгламент падрабязна рэгуляваў пытанні

падрыхтоўкі і правядзення паседжанняў, унясення матэрыялаў ва Урад, дзейнасці апарата Урада па арганізацыі яго работы і іншыя пытанні, не адрэгуляваныя Законам.

У адрозненні ад Вярхоўнага Савета, ў Кабінеце Міністраў не было жорстка рэгламентаванай працэдуры галасавання (хаця Закон і прадугледжваў, напрыклад, што рашэнні Калегіі прымаюцца большасцю галасоў ад агульнай колькасці яе членаў, а ў выпадку роўнасці галасоў прынятым лічыцца рашэнне, за якое прагаласаваў прэм'ер-міністр). Што тычыцца Кабінета Міністраў у цэлым, то ў адносінах да яго не існавала нават і такой працэдуры як бы шляхам кансэнсусу.

Неабходна таксама адзначыць, што як і раней, падчас існавання Савета Міністраў, усе рашэнні, незалежна ад таго, хто іх прымаў (Савет Міністраў або яго Калегія, альбо прэм'ер-міністр (які меў права ў неадкладных выпадках выдаваць распараджэнні) лічыліся актамі Кабінета Міністраў.

Пастановы і распараджэнні Кабінета Міністраў маглі быць адменены прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь. Акрамя таго, Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь па прапанове любога з суб'ектаў, азначаных у артыкуле 127 Канстытуцыі, меў права разгледзіць нарматыўныя акты Урада (а нарматыўны характар маглі мець толькі пастановы, але не распараджэнні) і прызнаць іх не адпавядаючымі Канстытуцыі, законам альбо міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь.

Калі раней для забяспячэння дзейнасці Урада стваралася Кіраўніцтва Справамі, кіраўнік якога ў апошні час уключаўся ў склад Урада, то згодна з Законам, ствараўся Апарат Кабінета Міністраў, які павінен быў дзейнічаць на падставе зацверджанага Урадам палажэння. Трэба адзначыць, што асноўныя прынцыпы і метады дзейнасці апарату ў параўнанні з Кіраўніцтвам Справамі істотна не змяніліся, хаця ў структуры перш за ўсё змены адбыліся.

Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь па асабістай ініцыятыве ў сувязі з узнікшымі пытаннямі разгледзеў пытанне аб адпаведнасці Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь закона "Аб Кабінеце Міністраў Рэспублікі Беларусь"³².

У сваім Заключэнні ад 18 студзеня 1996 года Суд прыйшоў да высновы, што Закон не супярэчыў Канстытуцыі. Разам з тым, Суд канстатаваў, што асобныя палажэнні гэтага Закона патрабавалі рэдакцыйных удакладненняў. Так, у прыватнасці, было адзначана, што

ў артыкуле 4 Закона адсутнічае ўказанне на тое, што Урад можа ствараць, рэарганізоўваць і ліквідаваць толькі тыя арганізацыі, якія адносяцца да рэспубліканскай уласнасці. Суд палічыў таксама, што абзац шосты артыкула 6, які надаваў права Кабінету Міністраў усталяваць гранічны памер заробтнай платы, павінен быць удакладнены, маючы на ўвазе, што гэтая норма можа ўжывацца ў прадугледжаных Законам выпадках толькі ў адносінах да суб'ектаў дзяржаўнай уласнасці.

Былі выказаны заўвагі Суда па 5 пазіцыях Закона. Вярхоўны Савет улічыў усе заўвагі Канстытуцыйнага Суда і Законам ад 16 мая 1996 года³³ ўнёс змяненні ў Закон аб Кабінеце Міністраў.

ВЫКАНАЎЧАЯ ўЛАДА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ ПА КАНСТЫТУЦЫІ ў РЕДАКЦЫІ 1996 ГОДА

Згодна са змяненнямі і дапаўненнямі да Канстытуцыі, прынятымі на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 года, Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з'яўляецца Кіраўніком дзяржавы, гарантам Канстытуцыі, правоў і свабодаў чалавека і грамадзяніна. Такім чынам, у адрозненні ад рэдакцыі Канстытуцыі 1994 года, Прэзідэнт не з'яўляецца Кіраўніком выканаўчай улады. У Канстытуцыі рэдакцыі 1994 года не было, як адзначалася вышэй, спецыяльнага раздзелу альбо главы, прысвечанай Ураду. У Канстытуцыі ў рэдакцыі 1996 года існуе глава 5 "Урад – Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь".

Савет Міністраў з'яўляецца цэнтральным ворганам дзяржаўнага кіравання і ў сваёй дзейнасці падсправаздачны прэзідэнту і адказны перад Парламантам Рэспублікі Беларусь³⁴.

Урад складае свае паўнамоцтвы перад новаабраным прэзідэнтам.

Урад складаецца з прэм'ер-міністра, яго намеснікаў і міністраў. У склад Урада могуць уваходзіць і кіраўнікі іншых рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання.

У адрозненні ад Канстытуцыі ў рэдакцыі 1994 года, са згоды Палаты Прадстаўнікоў прэзідэнт прызначае толькі прэм'ер-міністра, а астатніх членаў Урада той прызначае самастойна. Рашэнне аб дачы згоды на прызначэнне прэм'ер-міністра павінна прымацца Палатай Прадстаўнікоў не пазней як у двухтыднёвы тэрмін з дня ўнясення прапановы. У выпадку двухразовай адмовы ў дачы згоды на прызначэнне прэм'ер-міністра прэзідэнт мае права прызначыць выконваючага абавязкі прэм'ер-міністра, распусціць Палату Прадстаўнікоў і прызначыць новыя выбары.

Што тычыцца вызвалення ад пасады прэм'ер-міністра, то такое рашэнне прэзідэнт прымае самастойна, без узгаднення з Парламантам.

Прэм'ер-міністр у двухмесячны тэрмін з дня свайго прызначэння павінен прадставіць Парламенту праграму дзейнасці Урада, а ў выпадку яе адхілення на працягу двух месяцаў прадстаўляе паўторную праграму. Паўторнае выказванне вотуму недаверу Ураду можа быць пастаўлена на галасаванне па ініцыятыве не менш як адной трэці поўнага складу Палаты Прадстаўнікоў. Але такое пытанне нельга паставіць на працягу года пасля адабрэння праграмы дзейнасці Урада.

Пытанне аб даверы Ураду можа быць пастаўлена і па ініцыятыве прэм'ер-міністра па прадстаўленай праграме альбо з канкрэтнай нагоды.

Калі Палата Прадстаўнікоў у даверы адмаўляе, прэзідэнт мае права ў дзесяцідзённы тэрмін прыняць рашэнне аб адстаўцы Урада альбо роспуску Палаты Прадстаўнікоў.

Урад, у адрозненні ад рэдакцыі Канстытуцыі 1994 года, атрымаў права заканадаўчай ініцыятывы ў Палаце Прадстаўнікоў. Больш таго, праекты законаў, вынікаючыя ад прыняцця якіх можа быць скарачэнне дзяржаўных сродкаў, стварэнне альбо павелічэнне выдаткаў, могуць уносіцца ў Палату Прадстаўнікоў толькі са згоды прэзідэнта альбо па яго даручэнню Урадам. Урад па даручэнню прэзідэнта мае права ўносіць прапановы ў Палату Прадстаўнікоў і Савет Рэспублікі аб абвешчэнні разгляду праекта закона тэрміновым і Палата павінна разгледзець дадзены праект на працягу дзесяці дзён з дня яго ўнясення. Са згоды прэзідэнта Урад можа патрабаваць, каб палаты Парламента прымалі рашэнні, галасуючы ў цэлым за ўсё ўнесены Урадам праект ці яго частку, захаваўшы толькі тыя папраўкі, якія прапанаваны Урадам.

На практыцы Урад ўносіць заканадаўчыя прапановы ў Палату Прадстаўнікоў, у асноўным праз прэзідэнта.

Вызначэнне структуры Урада, прызначэнне і вызваленне ад пасады намеснікаў прэм'ер-міністра, іншых членаў Урада, прыняцце рашэння аб адстаўцы Урада або яго членаў уваходзіць у кампетэнцыю прэзідэнта. Прэзідэнт мае права старшынстваваць на паседжаннях Урада, прызначаць кіраўнікоў рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання і вызначаць іх статус, мае права адмяняць акты Урада³⁵.

Такім чынам, параўнанне Канстытуцыі ў рэдакцыі 1994 года з рэдакцыяй 1996 года адносна выканаўчай улады дазваляе прыйсці да высновы, што, нягледзячы на тое, што фармальна Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь не з'яўляецца Кіраўніком выканаўчай улады, і Урад стаў самастойнай галіной улады, на самой справе, кампетэнцыя прэзідэнта ў адносінах да Урада яшчэ больш павялічылася, а залежнасць Савета Міністраў ад прэзідэнта (у параўнанні з Кабінетам Міністраў) яшчэ больш павялічылася.

Канстытуцыя (арт. 108) устанавіла, што кампетэнцыя, парадак арганізацыі і дзейнасці Урада вызначаюцца на падставе Канстытуцыі Законам аб Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, Але па стану на май 1998 года (больш як праз паўтары года пасля прыняцця новай рэдакцыі Канстытуцыі) такі закон яшчэ не прыняты.

Пакуль што Савет Міністраў дзейнічае на падставе непасрэдна Канстытуцыі, актаў прэзідэнта і самастойна зацверджанага пастановай ад 21 студзеня 1997 года №15³⁶ Рэгламента. Гэтай пастановай у якасці

пастаяннага воргана Савета Міністраў быў створаны яго Прэзідыум, у склад якога ўваходзяць прэм'ер-міністр, яго намеснікі, Кіраўнік Адміністрацыі Прэзідэнта, Міністр замежных спраў, Старшыня Камітэта дзяржаўнага кантролю, Старшыня праўлення Нацыянальнага банка.

Дарэчы, трэба адзначыць, што Савет Міністраў быў створаны не адразу пасля ўступлення ў сілу новай рэдакцыі Канстытуцыі. Указам прэзідэнта ад 5 снежня 1996 года №509³⁷ Савет Міністраў захаваў, па сутнасці, тыя ж паўнамоцтвы, якія меў Кабінет Міністраў у дачыненні да міністэрстваў, іншых цэнтральных ворганаў кіравання.

Асноўнымі дакументамі, якія вызначаюць існуючую сёння структуру ворганаў дзяржаўнага кіравання, падпарадкаваных Ураду і структуру Савета Міністраў, з'яўляюцца Указы прэзідэнта ад 11 студзеня 1997 года № 30 “Аб сістэме ворганаў дзяржаўнага кіравання, падпарадкаваных Ураду Рэспублікі Беларусь”³⁸ і ад 14 студзеня 1997 года №57 “Аб зацвярджэнні складу Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь”³⁹ са змяненнямі і дапаўненнямі.

У склад Урада ўключаны прэм'ер-міністр і яго намеснікі, міністры, старшыні дзяржаўных камітэтаў, а таксама кіраўнікі ворганаў, непасрэдна Ураду непадпарадкаваных (Камітэт дзяржаўнага кантролю, Нацыянальны банк (апошні часткова па асобных пытаннях падпарадкаваны Ураду), Кіраўнік Адміністрацыі Прэзідэнта).

Змянілася і сістэма дзяржаўных ворганаў, падпарадкаваных Ураду. Зноў у адным шэрагу з міністэрствамі з'явіліся дзяржаўныя камітэты. Новым для гэтай сістэмы стала стварэнне камітэтаў пры міністэрствах і дзяржаўных камітэтах. Згодна з Указам ад 11 студзеня 1997 года №30:

Міністэрствы Рэспублікі Беларусь – рэспубліканскія органы дзяржаўнага кіравання (функцыянальныя альбо галіновыя), якія праводзяць дзяржаўную палітыку, ажыццяўляюць кіраванне ў вызначанай сферы дзейнасці і каардынуюць дзейнасць у гэтай сферы іншых рэспубліканскіх ворганаў кіравання;

Дзяржаўны камітэт – рэспубліканскі орган дзяржаўнага кіравання, які праводзіць дзяржаўную палітыку, ажыццяўляе рэгуляванне і кіраванне ў канкрэтнай сферы дзейнасці;

Камітэт пры Міністэрстве (дзяржаўным камітэце) – рэспубліканскі орган дзяржаўнага кіравання, які дзейнічае пад непасрэдным кіраўніцтвам адпаведнага міністэрства (дзяржаўнага камітэта) і ажыццяўляе спецыяльныя (выканаўчыя, кантрольныя, рэгулюючыя і іншыя) функцыі ў вызначаных сферах сваёй кампетэнцыі. Сярод такіх

камітэтаў можна назваць, у прыватнасці, Камітэт па міграцыі і Камітэт па інспекцыі працы пры Міністэрстве працы, Камітэт па каштоўных паперах пры Міністэрстве фінансаў, Камітэт па рэстаўрацыі і кансервацыі помнікаў пры Міністэрстве культуры.

У пункце 1 Указа ад 11 студзеня 1997 года №30 утрымліваецца норма, якая пацвярджае выснову аб узмацненні залежнасці Ураду ад прэзідэнта: “Асобныя міністэрствы і дзяржаўныя камітэты, якія ўваходзяць у сістэму рэспубліканскіх ворганаў кіравання, падпарадкаваных Ураду Рэспублікі Беларусь, па асобных пытаннях дзейнасці, прадугледжаных актамі заканадаўства, падпарадкауюцца выключна Прэзідэнту Рэспублікі Беларусь”.

Неабходна таксама адзначыць, што згодна з названым Указам Урад, па ўзгадненню з прэзідэнтам, а таксама міністэрствы і дзяржаўныя камітэты пры дэлегаванні ім правоў Урадам могуць ствараць аб’яднанні прадпрыемстваў і арганізацый (у тым ліку, канцэрны), маёмасць якіх знаходзіцца ва ўласнасці Рэспублікі Беларусь, з перадачай гэтым аб’яднанням функцый па кіраванню аб’ектамі дзяржаўнай уласнасці. Кіраўнікі такіх аб’яднанняў павінны прызначацца па ўзгадненню з прэзідэнтам рэспублікі.

Указам таксама было прызнана немэтазгодным існаванне ў міністэрствах структурных падраздзяленняў з правамі юрыдычнай асобы, за выключэннем Фонда сацыяльнай абароны Рэспублікі Беларусь.

Названым Указам была зацверджана сістэма рэспубліканскіх ворганаў дзяржаўнага кіравання, падпарадкаваных Ураду і дэлегавана Савету Міністраў права ўносіць пры неабходнасці змяненні ў сістэму камітэтаў пры міністэрствах (дзяржаўных камітэтаў) шляхам стварэння новых камітэтаў, рэарганізацыі альбо ліквідацыі існуючых, а таксама са згоды прэзідэнта прызначаць кіраўнікоў такіх камітэтаў.

У пералік аб’яднанняў, падпарадкаваных Ураду, зацверджаных Указам ад 11 студзеня 1997 года №30, трапілі таксама, не з’яўляючыся дзяржаўнымі, Беларускі рэспубліканскі саюз прадпрыемстваў бытавога абслугоўвання (Белбытсаюз) і Беларускі рэспубліканскі саюз спажывецкіх таварыстваў (увогуле – кааператыўная арганізацыя). Праўда, трэба адзначыць, што ў адносінах да іх было зроблена удакладненне, што яны знаходзяцца ў падведамасных стасунках з Урадам па пытаннях, вызначаных заканадаўствам.

Згодна з артыкулам 108 Канстытуцыі, Урад выдае пастановы, якія маюць абавязковую сілу на ўсёй тэрыторыі рэспублікі, а прэм’ер-міністр

у межах сваёй кампетэнцыі выдае распараджэнні. Аналагічная норма ўтрымлівалася і ў п.2 Пастановы Савета Міністраў ад 21 студзеня 1997 года №15 “Аб некаторых пытаннях арганізацыі работы Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь”. Але гэты пункт быў адменены Распараджэннем прэзідэнта ад 19 красавіка 1997 года №122 у частцы надання прэм’ер-міністру права прыймаць распараджэнні па пытаннях якія належаць да канстытуцыйных паўнамоцтваў Ураду. Да канстытуцыйных паўнамоцтваў Ураду трэба аднесці, як уяўляецца, тыя, што названыя ў артыкуле 107 Канстытуцыі: кіраўніцтва сістэмай падпарадкаваных яму ворганаў дзяржаўнага кіравання і іншых ворганаў выканаўчай улады; распрацоўка асноўных напрамкаў унутранай і знешняй палітыкі і прыняцце мер па іх рэалізацыі; забяспячэнне правядзення адзінай эканамічнай, фінансавай, крэдытнай і грашовай палітыкі і г. д. Такім чынам, сёння прэм’ер-міністр можа прымаць распараджэнні па пытаннях, якія ўваходзяць у кампетэнцыю Урада, але не належаць да яго канстытуцыйных паўнамоцтваў, калі іх рэгуляванне не патрабуе прыняцця рашэнняў, якія маюць нарматыўны характар.

Рэгламент Урада дэтальна рэгулюе парадак унясення пытанняў на яго разгляд. У прыватнасці, прадугледжана, што па кожнаму пытанню прадстаўляецца праект пастановы альбо распараджэння з кароткім пераказам сутнасці пытання і абгрунтаванне прыняцця гэтага рашэння ў дакладной запісцы і прыкладаннем ў неабходных выпадках адпаведных разлікаў, планаў, ведамасцяў і іншых матэрыялаў. Гэтыя дакументы павінны быць падпісаны (адпаведна завязаваны) міністрамі, кіраўнікамі іншых рэспубліканскіх ворганаў дзяржаўнага кіравання, старшынямі аблвыканкамаў, а пад час іх адсутнасці – іх першымі намеснікамі. Калі раней асноўную дапрацоўку праектаў рашэнняў ажыццяўляў апарат Савета Міністраў, то зараз, згодна з п.4 указанага Рэгламента, яны павінны ўносіцца ва Урад на ўзроўні, не патрабуючым іх дапрацоўкі ў апарате Савета Міністраў.

Неабходна адзначыць, што ў адрозненні ад былых часоў, усе праекты пастаноў павінны быць узгоднены з Міністэрствам юстыцыі, якое і нясе адказнасць за іх адпаведнасць заканадаўству Рэспублікі Беларусь і правілам заканадаўчай тэхнікі. Раней за гэта адказваў апарат Урада і, у прыватнасці, юрыдычнае ўпраўленне гэтага апарата.

Падрыхтоўка праектаў актаў Урада ў міністэрствах, іншых рэспубліканскіх ворганах дзяржаўнага кіравання, аблвыканкамах і Мінскім гарвыканкаме павінна ажыццяўляцца ў адпаведнасці з

патрабаваннямі зацверджаных Міністэрствам юстыцыі метадычных правілаў падрыхтоўкі праектаў такіх актаў.

Уносімыя ў Савет Міністраў праекты пастановаў альбо распараджэнняў, якія закранаюць інтарэсы міністэрстваў, іншых рэспубліканскіх ворганаў дзяржаўнага кіравання, аблвыканкамаў і Мінскага гарвыканкама, павінны быць узгоднены з імі. Калі згоды дасягнуць пры ўзгадненні праектаў не ўдаецца, то рашэнне прымае прэм'ер-міністр альбо яго намеснік. Яны могуць накіраваць праект таму воргану, які прадставіў праект ва Урад, альбо арганізуюць далейшую работу з гэтым праектам у апарате Урада.

Праекты актаў Урада па пытаннях выкарыстання фінансавых сродкаў павінны быць узгоднены з Міністэрствам фінансаў, а па пытаннях, якія рэгулююць адносіны дзяржаўнай уласнасці, гаспадарчыя, фінансавыя і падатковыя адносіны, з Камітэтам дзяржаўнага кантроля Рэспублікі Беларусь.

Пытанні на пасяджэннях Урада і яго Прэзідыуму дакладваюцца першымі асобамі ворганаў дзяржаўнага кіравання і адпаведных выканкамаў, а са згоды старшыinstвующага – іншымі асобамі.

Рэгламент прадугледжвае магчымасць прыняцця рашэнняў Урада па асобных, не патрабуючых абмеркавання пытаннях, на паседжаннях Савета Міністраў і яго Прэзідыума, шляхам апытання членаў Прэзідыума.

Пастановы павінны друкавацца ў зборніку дэкрэтаў, указаў прэзідэнта і пастаной Урада Рэспублікі Беларусь. Афіцыйным з'яўляецца публікацыя актаў Урада ва ўказаным зборніку, а таксама ў газетах “Беларуская ніва” і “Рэспубліка”.

Пастановы, якія ў сувязі з важнасцю і тэрміновасцю прадугледжаных у іх мерапрыемстваў, падлягаюць шырокаму і неадкладнаму абнародванню, публікуюцца ва ўказаных газетах, а ў неабходных выпадках – у іншых газетах і абвешчаюцца па тэлебачанні і радыё.

Пастановы, незалежна ад іх апублікавання, а таксама распараджэнні рассылаюцца Апаратам Савета Міністраў адразу пасля іх прыняцця міністэрствам, іншым рэспубліканскім ворганам кіравання, мясцовым ворганам, прадпрыемствам, аб'яднанням, установам і арганізацыям па пераліку, які складаецца адказным за падрыхтоўку дакумента спецыялістам Апарата Савета Міністраў.

Рашэнні па асобных пытаннях могуць афармляцца пратаколамі паседжанняў і нарад у прэм'ер-міністра і яго намеснікаў, а таксама ў выглядзе іх указанняў і даручэнняў. Пры гэтым палажэнні, якія ў іх

утрымліваюцца, не павінны насіць нарматыўны характар.

Савет Міністраў забяспечвае кантроль за выкананнем сваіх рашэнняў непасрэдна або праз створаныя ім органы. Для кантролю ўнутры Апарата Савета Міністраў створана спецыяльнае ўпраўленне як структурнае падраздзяленне гэтага Апарата.

ВЫКАНАЎЧАЯ ЎЛАДА БЕЛАРУСІ Ў ПАРАЎНАННІ З БЛІЖЭЙШЫМІ СУСЕДЗЬЯМІ (РАСЕЙСКАЯ ФЕДЭРАЦЫЯ І УКРАІНА)

Апалагеты прэзідэнцкага варыянта Канстытуцыі 1996 года неаднаразова спасылаліся на тое, што яны ўлічвалі лепшы сусветны досвед і асабліва досвед Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі і Французскай Рэспублікі⁴⁰. У сувязі з гэтым уяўляецца неабходным правесці хаця б агульны параўнаўчы аналіз стану выканаўчай улады Беларусі з бліжэйшымі суседзямі, асабліва дзяржавамі СНД. Для гэтага абраны Расейская Федэрацыя і Украіна, што будзе з'яўляцца характэрным, паколькі абедзве гэтыя суседнія дзяржавы маюць прыкладна аднолькавую з Беларуссю структуру вышэйшых органаў улады.

Старшыня Урада Расеі прызначаецца прэзідэнтам са згоды Дзяржаўнай Думы. Прэзідэнт Беларусі мае права пасля двухразовай адмовы ў дачы згоды на назначэнне прэм'ер-міністра прызначыць выконваючага абавязкі прэм'ер-міністра, распуціць Палату Прадстаўнікоў і прызначыць новыя выбары. Прэзідэнт Расеі мае права зрабіць тое ж, але пасля трохразовага адхілення Дзяржаўнай Думы прапанаванай кандыдатуры. Трэба адзначыць таксама і больш дэталёвае рэгуляванне працэдур у артыкуле 111 Канстытуцыі Расеі (у прыватнасці, прадугледжанне, што прапанова па кандыдатуры Старшыні Урада ўносіцца не пазней двухтыднёвага тэрміну пасля ўступлення на пасаду новаабранага прэзідэнта альбо пасля адстаўкі Урада ці на працягу тыдня з дня адхілення кандыдатуры Дзяржаўнай Думай)

Згодна з артыкулам 112 Канстытуцыі РФ, Старшыня Урада не пазней двухтыднёвага тэрміну пасля прызначэння прадстаўляе Прэзідэнту РФ прапановы на структуры федэральных органаў выканаўчай улады. Канстытуцыя Беларусі гэтае пытанне не рэгулюе.

Адсутнічае такое рэгуляванне і ў Законе аб Прэзідэнце Рэспублікі

Беларусь. Адсутнічае ў Канстытуцыі Беларусі норма, аналагічная арт. 113 Канстытуцыі РФ, згодна якой Старшыня Урада прапануе прэзідэнту кандыдатуры на пасады сваіх намеснікаў і федэральных міністраў.

Прэм'ер-міністр Беларусі ажыццяўляе непасрэднае кіраўніцтва дзейнасцю Урада і нясе персанальную адказнасць за яго работу (арт. 106 Канстытуцыі РБ), а вось Старшыня Урада РФ вызначае асноўныя напрамкі дзейнасці Урада і арганізуе яго работу (арт. 113 Канстытуцыі РФ). Такім чынам, Канстытуцыя РФ адводзіць Старшыні Урада асаблівае месца⁴¹.

Адрозніваюцца і адносіны з Парламантам Урадаў Беларусі і Расейскай Федэрацыі. Так, калі Савет Міністраў Беларусі распрацоўвае і прадстаўляе праект рэспубліканскага бюджэта і справаздачу аб яго выкананні прэзідэнту дзеля ўнясення ў Парламент, то Урад РФ уносіць гэтыя дакументы ў Дзяржаўную Думу самастойна.

Калі прэзідэнт Беларусі можа адмяніць любы акт Урада, незалежна ад матываў такой адмены, то прэзідэнт РФ — толькі ў выпадку супярэчнасці Канстытуцыі, федэральным Законам і Указам прэзідэнта. Такім чынам, нават кароткі параўнаўчы аналіз тэкстаў Канстытуцый Расейскай Федэрацыі і Беларусі дазваляе зрабіць выснову аб большай самастойнасці Урада Расейскай Федэрацыі, перш за ўсё, у адносінах з прэзідэнтам.

Калі згодна з арт. 106 Канстытуцыі Беларусі, Савет Міністраў з'яўляецца цэнтральным органам дзяржаўнага кіравання, то арт. 113 Канстытуцыі Украіны вызначае Кабінет Міністраў як “вышэйшы орган у сістэме органаў выканаўчай улады”. Калі Урад Беларусі падсправаздачны прэзідэнту і адказны перад прэзідэнтам, то Кабінет Міністраў Украіны адказны перад прэзідэнтам, падкантрольны і падсправаздачны перад Вярхоўнай Радай Украіны.

Непасрэдна ў Канстытуцыі Украіны вызначана колькасць віцэ-прэм'ер-міністраў: чатыры: адзін з іх — першы. У Беларусі гэтыя пытанні вырашае прэзідэнт. Персанальны склад Кабінета Міністраў прызначаецца прэзідэнтам Украіны па прадстаўленню прэм'ер-міністра.

Згодна з арт. 115 Канстытуцыі Украіны, адстаўка прэм'ер-міністра цягне адстаўку ўсяго Урада. Канстытуцыяй Украіны ўстаноўлены гранічны тэрмін, на працягу якога пасля прыняцця прэзідэнтам адстаўкі Урада ён па даручэнні прэзідэнта працягвае ажыццяўляць свае паўнамоцтвы — не больш шасцідзесяці дзён. У Канстытуцыі Беларусі такога абмежавання не існуе.

Як і Урад РФ, Кабінет Міністраў Украіны непасрэдна ў Вярхоўную

Раду прадстаўляе бюджэт і справаздачу аб яго выкананні.

Стварэнне, рэалізацыя і ліквідацыя міністэрстваў, іншых цэнтральных органаў выканаўчай улады ажыццяўляецца прэзідэнтам па прадстаўленню прэм'ер-міністра.

Прэзідэнт Украіны, таксама як і Беларусі, мае права адмяняць акты Урада, незалежна ад матываў (нават калі яны прыняты ў межах кампетэнцыі Урада і адпавядаюць закону).

З іншага боку, неабходна адзначыць, што значная частка актаў прэзідэнта Украіны па найбольш важных пытаннях павінны замацоўвацца подпісамі прэм'ер-міністра і міністра, адказнага за акт і яго выкананне.

Трэба адзначыць, што акты Урада Украіны (нарматыўна-прававыя), таксама як і іншых цэнтральных органаў выканаўчай улады, падлягаюць рэгістрацыі (у Беларусі дзяржаўнай рэгістрацыі акты не падлягаюць). Канстытуцыя Украіны не прадугледжвае прыняцця спецыяльнага Закона аб Кабінеце Міністраў. Згодна з арт. 113, Кабінет Міністраў у сваёй дзейнасці кіруецца Канстытуцыяй і законамі Украіны, актамі прэзідэнта Украіны.

СПАСЫЛКІ:

1. Слободчиков Н.А. «Совет Народных Комиссаров БССР в 1920-1936 гг.», Мн., «Наука и техника», 1977 г. С.10.
2. Такая назва ўрада захавалася да фармавання Кабінета Міністраў па Канстытуцыі 1994 года.
3. Слободчиков Н.А. «Совет Народных Комиссаров БССР в 1920-1936 гг.», Мн., «Наука и техника», 1977 г. С.11.
4. Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик. Сборник документов. М. «Юридическая литература». 1973 г. С.117.
5. Широков А. Т. «ЦИК Белорусской ССР в 1919-1936 гг, Мн. «Наука и техника», 1979 г. С.24-25.
6. Слободчиков Н.А. «Совет Народных Комиссаров БССР в 1920-1936 гг.», Мн., «Наука и техника», 1977 г. С.16.
7. Слободчиков Н.А. «Совет Народных Комиссаров БССР в 1920-1936 гг.», Мн., «Наука и техника», 1977 г. С.20-21.
8. Слободчиков Н.А. «Совет Народных Комиссаров БССР в 1920-1936 гг.», Мн. «Наука и техника», 1977 г. С. 22.
9. Слободчиков Н.А. «Совет Народных Комиссаров БССР в 1920-

- 1936 г.», Мн. «Наука и техника», 1977 г. С. 22.
10. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т.35. С.56.
 11. Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик. Сборник документов. М., «Юридическая литература», 1973 г. С. 408.
 12. Арт. 50,52 Канстытуцыі БССР 1927 г.
 13. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.50.
 14. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.54.
 15. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.345.
 16. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.316.
 17. С.З. БССР, 1965 г. №33, арт. 362.
 18. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.477.
 19. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.485.
 20. История государства и права Белорусской ССР. Мн., «Наука и техника», 1973 г., т.2, с.485.
 21. С.З. БССР, 1979 г., №18, арт.296.
 22. Ведымаці Вярхоўнага Савета БССР, 1991 г., №24, арт.328.
 23. Артыкул 20 Закона аб Савеце Міністраў Беларускай ССР ад 20 чэрвеня 1979 г.
 24. Ведымаці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, 1996 г., №17, арт. 226; №21, арт. 380.
 25. Збор Указаў Прэзідэнта і пастаноў Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь, 1995 г., №33, арт. 803.
 26. Ведымаці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, 1995 г., №15, арт. 169.
 27. Трэба адзначыць, што ў адрозненне ад 50-80-х гадоў у перыяд дзеяння Канстытуцыі 1994 г. не было прынята ніводнага рашэння Урада аб перадачы паўнамоцтваў выканкамам, як і не было адваротнай працэдур.
 28. Гл. Палажэнне аб Адміністрацыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, зацверджанае Указам Прэзідэнта ад 5 жніўня 1994 г.: №23 (Збор Указаў Прэзідэнта і пастаноў Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь), 1994 г.: №1: арт. 23.

29. Збор Указаў Прэзідэнта і пастаной Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь, 1995 г., № 35, арт. 887.

30. Пастанова Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 20 сакавіка 1995 г., № 149 «Аб зацвярджэнні Калегіі Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь» (Збор Указаў Прэзідэнта і пастаной Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь 1995 г., №8, арт. 189.

31. Гл. Пастанову Кабінета Міністраў ад 30 сакавіка 1995 г., №172 (Збор Указаў Прэзідэнта і пастаной Кабінета Міністраў Рэспублікі Беларусь, 1995 г.).

32. Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, 1996 г., №3-4, арт. 60.

33. Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, 1996 г., №17, арт.226.

34. Артыкул 106 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

35. Больш лагічным было б наданне Прэзідэнту права адмяняць акты Урада, якія супярэчаць Канстытуцыі, законам, актам Прэзідэнта. Але з сэнса атрыкула 25 Канстытуцыі вынікае, што ён мае права адмяняць любыя акты, нават прынятыя Урадам у межах паўнамоцтваў.

36. Не апублікавана.

37. Збор Дэкрэтаў, Указаў Прэзідэнта і Пастаной Урада Рэспублікі Беларусь, 1996 г., №34, арт. 890.

38. Збор Дэкрэтаў, Указаў Прэзідэнта і Пастаной Урада Рэспублікі Беларусь, 1997 г., №1, арт. 28.

39. Збор Дэкрэтаў, Указаў Прэзідэнта і Пастаной Урада Рэспублікі Беларусь, 1997 г., №2, арт. 62.

40. Гл., напрыклад, А.Абрамовіч «Праблемы канстытуцыйнай праватворчасці на сучасным этапе», «Народная газета» 26 верасня 1996 г.

41. Конституция Российской Федерации. Комментарий, М. «Юридическая литература», 1994 г., с. 485.

СУДОВАЯ ЎЛАДА Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ: АРГАНІЗАЦЫЯ, СТРУКТУРА І ПЕРСПЕКТЫВЫ РАЗВІЦЦЯ

ІСНУЮЧУЯ СУДОВАЯ СІСТЭМА І ЯЕ ПРАВАВОЕ РЭГУЛЯВАННЕ АГУЛЬНЫЯ СУДЫ ГАСПАДАРЧЫЯ СУДЫ КАНСТЫТУЦЫЙНЫ СУД АСАБЛІВАСЦІ СУЧАСНАГА СТАНУ СУДОВАЙ СІСТЭМЫ ПРАПАНОВЫ ПА РАЗВІЦЦЮ СУДОВАЙ СІСТЭМЫ

Дэкларацыя “Аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь” ад 27 ліпеня 1990 года ўпершыню ў гісторыі Беларусі абвясціла размежаванне заканадаўчай, выканаўчай і судовай ўлады найважнейшым прынцыпам існавання беларускай дзяржавы (арт. 7).

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 года прызнала судовую ўладу ў якасці адной з роўнапраўных уладаў і замацавала асноўныя прынцыпы арганізацыі і дзейнасці судаў.

Здавалася б, суды назаўсёды выйшлі з падпарадкавання кіруючых структураў улады і набылі незалежнасць. Аднак увядзенне ў Беларусь прэзідэнцкай формы кіравання прывяло да таго, што прэзідэнт стаў зло-ўжываць сваімі паўнамоцтвамі, у тым ліку і ў дачыненні да судовай улады. Карыстаючыся правам ажыццяўляць фінансавае і матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне судаў, прэзідэнт і падначаленыя яму органы кіравання ўвялі жорсткі кантроль за судовай дзейнасцю. Дастаткова шырока прэзідэнт пачаў выкарыстоўваць сваё права прызначаць на пасады суддзяў Рэспублікі Беларусь, а таксама вызваляць суддзяў ад займаемых пасадаў.

Пасля ўвядзення ў дзеянне новай рэдакцыі Канстытуцыі прэзідэнт фактычна засяродзіў у сваіх руках і вышэйшую судовую ўладу. У выніку дыктата выканаўчай улады суды згубілі сваю незалежнасць і сталі адной

з структурных адзінак “прэзідэнцкай вертыкалі”. Разгледзім больш падрабязна пытанне пра тое, што ўяўляе з сябе судовая ўлада ў Беларусі, як яна арганізаваная, як дзейнічае і што можна прапанаваць для забеспячэння яе незалежнасці ў новых гістарычных умовах?

ІСНУЮЧАЯ СУДОВАЯ СІСТЭМА І ЯЕ ПРАВОВАЕ РЭГУЛЯВАННЕ

Судовая сістэма Беларусі ў значнай ступені адлюстроўвае судовую арганізацыю, якая склалася ў Саюзе ССР ў канцы 30-х гадоў, калі функцыянавала трохзвенная сістэма агульных судаў: раённыя суды, абласныя і Вярхоўны суд. Ва ўмовах панавання партыйна-дзяржаўнай сістэмы ўлады суд быў паслушным інструмантам кіравання. Як і іншыя органы юстыцыі, ён ахоўваў дзяржаўныя інтарэсы і праводзіў тую лінію, якую яму прадпісвалі. Любое адступленне ад “руководящих указаний” цягнула за сабой выклік вінаватых суддзяў у адпаведныя інстанцыі і прыняццё мераў уплыву, аж да вызвалення ад пасады.

Пасля здабыцця ў ліпені 1990 года дзяржаўнай незалежнасці ў Беларусі з’явілася неабходнасць правядзення судовай рэформы. Па ініцыятыве камісіі Вярхоўнага Савета па заканадаўству была распрацаваная і 23 красавіка 1992 года зацверджаная Канцэпцыя судова-прававой рэформы ў Рэспубліцы Беларусь. Яна акрэсліла шырокую праграму пераўтварэнняў суда, пракуратуры, папярэдняга следства, а таксама абнаўлення заканадаўства.

Курс на дэмакратызацыю судовай улады атрымаў развіццё ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь 1994 года. Па сэнсу Асноўнага закона суд прызнаваўся адзіным органам, які ад імя дзяржавы вырашаў прававыя спрэчкі, якія ўзнікаюць у грамадстве. Замацоўвалася права асобы, узятая пад варту, на судовую праверку законнасці яго затрымання і арышту. Абвяшчаўся прынцып прэзумпцыі невінаватасці, у адпаведнасці з якім ніхто не можа быць прызнаны вінаватым у злачынстве, калі яго віна не даказаная ў прадугледжаным законам парадку і ўстаноўленая набыўшым законную сілу выракам суда. Канстытуцыя замацавала ў якасці зыходных прынцыпаў фармавання судовай сістэмы выбарнасць суддзяў вышэйшых судаў і прызначэнне ўсіх астатніх суддзяў.

Прыняццё Закона “Аб судовым ладзе і статусе суддзяў ў Рэспубліцы Беларусь” ад 13 студзеня 1995 года стала крокам наперад у

станаўленні незалежнай і самастойнай судовай улады. Як дасягненне варта расцаніць заснаванне суда прысяжных, а таксама ўвядзенне склада суда з ліку трох прафесійных суддзяў. Аднак распрацоўшчыкі Закона не адважыліся на злом звычайнай судовай сістэмы і пакінулі ў якасці асноўнага звяна раённыя (гарадскія) суды з іх ранейшымі паўнамоцтвамі. Не хапіла адвагі ў іх і на ўвядзенне апеляцыі як эфектыўнай формы праверкі судовых рашэнняў. Не адбылося зменаў у сістэме наглядальных інстанцыяў.

Але галоўная праблема палягае на тым, што не выконваюцца нормы Закона аб судовым ладзе і статусе суддзяў. Больш таго, па прапанове Вярхоўнага суда да 1 студзеня 2000 года адкладзена ўвядзенне ў дзеянне нормы пра разгляд крымінальных справаў па першай інстанцыі судом ў складзе трох суддзяў і судом прысяжных. Фактычна захаваны інстытут народных засядальнікаў. Згодна Часоваму палажэнню аб парадку зацвярджэння народных засядальнікаў, прынятаму Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь 7 чэрвеня 1996 года¹ падбор кандыдатаў у народныя засядальнікі ажыццяўляецца ворганамі юстыцыі на падставе спісаў выбаршчыкаў. Выяўлена, што працуючым народным засядальнікам за час выканання абавязкаў у судзе робяцца выплаты ў памеры сярэдняга заробка (прыбытку), які яны атрымліваюць па месцу працы, а непрацуючым (а таксама пенсіянерам) час выканання абавязкаў у судзе аплочваецца ў памеры сярэдняга заробка. Народныя засядальнікі павінны складаць прысягу. Пры ажыццяўленні правасуддзя яны карыстаюцца ўсімі правамі судзі.

Новая рэдакцыя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь унесла шэраг прынцыповых змяненняў у арганізацыю і дзейнасць судовай улады. Перад усім змяніўся парадак фармавання вышэйшых судаў рэспублікі. Калі па Канстытуцыі 1994 года старшыні і судзі Канстытуцыйнага суда, Вярхоўнага суда і Вышэйшага гаспадарчага суда абіраліся Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь як найвышэйшым прадстаўнічым ворганам дзяржаўнай улады, то па новай рэдакцыі Канстытуцыі старшыня і пяць суддзяў Канстытуцыйнага суда, старшыня і судзі Вярхоўнага суда і Вышэйшага гаспадарчага суда прызначаюцца указам прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Пазней верхняя палата Нацыянальнага схода Рэспублікі Беларусь павінна “адобрыць” такое рашэнне прэзідэнта².

Заўважу, што аніўводнай еўрапейскай краіне ў прэзідэнтаў няма

такіх паўнамоцтваў. У Расейскай Федэрацыі кандыдатуры суддзяў Канстытуцыйнага суда, Вярхоўнага суда і Вышэйшага арбітражнага суда прадстаўляюцца прэзідэнтам, але абіраюцца Саветам Федэрацыі - верхняй палатай расейскага парламанта. Суддзі іншых федэральныхсудоў прызначаюцца прэзідэнтам у парадку, які прадугледжаны федэральным законам (арт 128 Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі).

У Рэспубліцы Польшча суддзі прызначаюцца на пасаду прэзідэнтам па прапанове Агульнапольскай рады юстыцыі (арт 179 Канстытуцыі). Склад суддзяў Канстытуцыйнага трыбунала абіраецца Сэймам - ніжняй палатаў польскага парламанта (арт 128 Канстытуцыі). Асноўны закон ФРГ замацоўвае, што федэральны прэзідэнт прызначае і звальняе суддзяў (арт.60). У гэты ж час члены Федэральнага Канстытуцыйнага суда абіраюцца пароўну бундэстагам і бундэсратам (арт.94).

Другое прыныповае адрозненне датычыць статусу Канстытуцыйнага суда. Калі ў Канстытуцыі 1994 года арганізацыі і дзейнасці Канстытуцыйнага суда была прысвечаная асобная галава (арт. 125-132), то ў новай рэдакцыі Канстытуцыі прававы статус гэтага воргана дзяржаўнай улады рэгулюецца ўсяго толькі адным артыкулам (арт. 116). Розніца не толькі ў знешняй форме і колькасці артыкулаў. Новая рэдакцыя Канстытуцыі істотна змяніла прававое становішча Канстытуцыйнага суда, пра што будзе сказана ніжэй.

У адпаведнасці з Заканам “Аб судовым ладзе і прававым статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь” судовая ўлада ажыццяўляецца агульнымі, гаспадарчымі і іншымі судамі. Да агульныхсудоў належаць: Вярхоўны суд, абласныя (прыроўнены да іх Мінскі гарадскі суд), раённыя (гарадскія) суды, а таксама ваенныя суды. Сістэму гаспадарчыхсудоў складаюць Вышэйшы гаспадарчы суд, гаспадарчыя суды абласцей і прыроўненыя да іх суды. Закон дапускае магчымасць утварэння спецыялізаваныхсудоў: адміністратыўных, зямельных, па справах непаўналетніх, сямейных справах, адміністрацыйных, падатковых і іншых.

АГУЛЬНЫЯ СУДЫ

Першасным звяном сістэмы агульныхсудоў рэспублікі з’яўляюцца раённыя (гарадскія) суды. Яны ўтвараюцца ў раёнах і гарадах (абласнога падпарадкавання, якія не маюць раённага падзелу). На гэты момант у краіне налічваецца 154 суды першаснага ўзроўню, у якіх працуе больш

за 650 прафесійных суддзяў³ (для параўнання: у Польшчы - 4,5 тыс. суддзяў пры насельніцтве 40 мільёнаў, у Чэхіі - 2350 суддзяў пры насельніцтве 10 мільёнаў).

Раённыя (гарадскія) суды разглядаюць большасць грамадзянскіх і крымінальных справаў, справаў аб адміністрацыйных правапарушэннях, а таксама матэрыялы аб выкананні судовых рашэнняў.

У склад раённага (гарадскога) суда ўключаюцца старшыня і суддзі. Пры наяўнасці пяці і больш суддзяў уводзіцца пасада намесніка старшыні гэтага суда. Законам аб судовай вытворчасці і статусе суддзяў прадугледжаныя пасады суддзяў па адміністрацыйных справах і выканаўчай вытворчасці.

Другі ўзровень судовай сістэмы агульнай юрысдыкцыі складаюць абласныя суды і прыроўнены да іх Мінскі гарадзкі суд. Гэтыя суды разглядаюць у межах сваіх паўнамоцтваў справы ў якасці суда першай інстанцыі, а таксама выступаюць у якасці суда касацыйнай інстанцыі ў дачыненні рашэнняў раённых (гарадскіх) судаў. Акрамя таго, абласныя (Мінскі гарадскі) суды ва ўстаноўленым парадку ажыццяўляюць нагляд за рашэннямі судаў, якія набылі законную сілу, і пераглядаюць справы па зноў адчыніўшыхся абставінах.

Абласныя (Мінскі гарадскі) суды складаюцца з старшыні суда, намеснікаў старшыні суда, суддзяў і дзейнічаюць ў складзе судовых калегіяў і прэзідыюма суда.

Вышэйшай судовай інстанцыяй у сістэме агульных судаў з'яўляецца Вярхоўны суд. Ён складаецца з Старшыні суда, намеснікаў Старшыні суда, суддзяў і дзейнічае ў складзе калегіяў (па грамадзянскіх, крымінальных справах, ваеннай калегіі), Прэзідыюма і Пленума. У межах сваіх паўнамоцтваў Вярхоўны суд можа разглядаць справы ў якасці суда касацыйнай і наглядальнай інстанцыяў, а таксама ў якасці першай інстанцыі ў выпадках, прадугледжаных законамі.

Прэзідыюм Вярхоўнага суда ствараецца ў складзе Старшыні суда, яго намеснікаў і суддзяў Вярхоўнага суда. У межах сваіх паўнамоцтваў ён разглядае судовыя справы ў парадку нагляду і па зноў адчыніўшыхся абставінах, а таксама ў касацыйным парадку - справы, разгледжаныя Вярхоўным судом па першай інстанцыі.

У склад Пленума ўваходзяць усе суддзі Вярхоўнага суда, а таксама па пасадзе - старшыні абласных, Мінскага гарадскога і Беларускага ваеннага судаў. У паседжанні Пленума Вярхоўнага суда могуць браць удзел старшыня Вышэйшага гаспадарчага суда, Генеральны пракурор,

міністр юстыцыі і іх намеснікі. Пленум Вярхоўнага суда разглядае справы ў парадку нагляда і па зноў адчыніўшыхся абставінах; дае судам тлумачэнні па пытаннях ужывання заканадаўства, якія узнікаюць пры разглядзе судовых справаў; абірае кваліфікацыйную калегію суддзяў Вярхоўнага суда; ажыццяўляе іншыя паўнамоцтвы ў адпаведнасці з заканадаўчымі актамі.

У сістэму агульных судаў уключаюцца і ваенныя суды. Яны разглядаюць справы аб злачынствах, здзейсненых вайскоўцамі, справы па ісках, якія вынікаюць з адносінаў вайсковай службы, а таксама скаргі вайскоўцаў на неправамоцныя рашэнні адказных асобаў і ворганаў вайсковага кіравання.

Сістэма ваенных судаў складаецца з міжгарнізонных ваенных судаў і Беларускага ваеннага суда. Вышэйшай інстанцыяй ваенных судаў з'яўляецца Ваенная калегія Вярхоўнага суда.

Да месца будзе параўнаць сістэму агульных судаў Беларусі з аналагічнай сістэмай іншых еўрапейскіх краінаў. У Рэспубліцы Польшча, напрыклад, дзейнічае трохзвенная сістэма агульных судаў: раённыя суды, ваяводскія суды, Вярхоўны суд⁴.

Асноўную колькасць крымінальных і грамадзянскіх справаў разглядае раённы суд. Звычайны склад раённага суда - прафесійны суддзя і два прысяжныя засядальнікі. Ваяводскія суды выступаюць у якасці судаў касацыйнай інстанцыі і разглядаюць па першай інстанцыі справы пра найбольш небяспечныя злачынствы. На тэрыторыі некалькіх ваяводстваў засноўваецца апеляцыйны суд. Яго прызначэнне - перагляд рашэнняў раённых судаў. Вярхоўны суд выступае ў якасці наглядальнай інстанцыі. У яго функцыі ўваходзіць таксама ажыццяўленне кантроля за законнасцю выбараў у Сейм і правядзеннем агульнапольскіх рэферэндумаў. Працягваюць функцыянаваць ваенныя суды для разгляду справаў аб злачынствах, здзейсненых вайскоўцамі. Кантроль за дзейнасцю ваенных судаў ажыццяўляе міністр нацыянальнай абароны⁵.

ГАСПАДАРЧЫЯ СУДЫ

Сістэму спецыяльных гаспадарчых судаў у Рэспубліцы Беларусь ствараюць Вышэйшы гаспадарчы суд і гаспадарчыя суды абласцей. Яны закліканыя вырашаць спрэчкі юрыдычных і фізічных асобаў, у тым ліку замежных, якія ўзнікаюць пры заключэнні, змяненні, скасаванні і выкананні гаспадарчых дамоваў альбо ажыццяўленні іншай гаспадарчай дзейнасці, а таксама спрэчкі аб прызнанні неспраўднымі

актаў дзяржаўных і іншых ворганаў, якія не адпавядаюць заканадаўству і закранаюць інтарэсы суб'ектаў гаспадарання.

Прававой падставай дзейнасці гаспадарчых судаў з'яўляецца Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, Закон аб Гаспадарчым судзе 1991 г. і Гаспадарчы працэсуальны кодэкс.

Бакамі ў спрэчках, якія разглядаюцца ў гаспадарчых судах - ісцамі і адказчыкамі - з'яўляюцца юрыдычныя асобы незалежна ад формаў уласнасці, дзяржаўныя і іншыя ворганы, а таксама фізічныя асобы - суб'екты гаспадарання.

У 1997 годзе ў гаспадарчыя суды рэспублікі паступіла больш 10 тысячаў гаспадарчых спрэчак. Пры гэтым судамі спагнана каля 3,5 трыліёнаў рублёў; 70% ад гэтай сумы - на карысць суб'ектаў гаспадарання дзяржаўнай формы ўласнасці, а таксама па ісках пракурораў і падатковых інспекцыяў⁶.

Для забеспячэння рашэнняў гаспадарчых судаў у кастрычніку 1997 года ў Рэспубліцы Беларусь створана служба судовых выканаўцаў⁷.

КАНСТЫТУЦЫЙНЫ СУД

Канстытуцыйны суд Рэспублікі Беларусь быў створаны 28 красавіка 1994 года. Прававым падмуркам яго дзейнасці сталі нормы Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і Закон "Аб Канстытуцыйным судзе Рэспублікі Беларусь", прыняты 30 сакавіка 1994 года.

Згодна з арт. 1 гэтага Закона, прызначэнне Канстытуцыйнага суда Рэспублікі Беларусь - ажыццяўляць кантроль за канстытуцый-насцю нарматыўных актаў. У сувязі з гэтым Канстытуцыйны суд разглядаў справы і даваў заключэнні па наступных пытаннях:

1. пра адпаведнасць законаў, міжнародных дамоўных і іншых абавязальніцтваў Рэспублікі Беларусь Канстытуцыі;

2. пра адпаведнасць прававых актаў міждзяржаўных утварэнняў, у склад якіх уваходзіць Рэспубліка Беларусь, указаў прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, пастановаў Кабінета міністраў Рэспублікі Беларусь, а таксама актаў Вярхоўнага суда Рэспублікі Беларусь, Вышэйшага гаспадарчага суда Рэспублікі Беларусь, Генеральнага пракурора Рэспублікі Беларусь, якія маюць нарматыўны характар, Канстытуцыі.

Закон надаў Канстытуцыйнаму суду права разглядаць па сваёй ініцыятыве пытанне пра адпаведнасць нарматыўных актаў любога дзяржаўнага воргана, грамадскага аб'яднання Канстытуцыі, законам і

міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь.

Канстытуцыйны суд, у выпадках, прадугледжаных Канстытуцыяй (арт. 104), павінен быў даваць заключэнне пра парушэнне прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь Канстытуцыі. У якасці абавязковай умовы для гэтага прадугледжвалася прадстаўленне з боку не менш як 70 дэпутатаў Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь прапановы пра зняццё прэзідэнта з пасады ў сувязі з парушэннем ім Канстытуцыі.

Яшчэ адно права Канстытуцыйнага суда - выходзіць ў парламент, да прэзідэнта, да урада і іншых дзяржаўных органаў з прапановамі пра неабходнасць змянення і дапаўнення Канстытуцыі, прыняцця і змянення заканадаўчых і іншых нарматыўных актаў. Штогод Канстытуцыйны суд на падставе вывучаных і разгледжаных справаў, павінен быў накіроўваць прэзідэнту і ў парламент Пасланне пра стан канстытуцыйнай законнасці ў рэспубліцы.

Трэба заўважыць, што кампетэнцыя канстытуцыйных судовоў еўрапейскіх краінаў куды больш шырокая. Да прыкладу, Канстытуцыйны суд Расейскай Федэрацыі вырашае справы пра адпаведнасць Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі федэральных законаў, нарматыўных актаў прэзідэнта, Савета Федэрацыі, Дзяржаўнай думы, урада, а таксама законаў і іншых нарматыўных актаў суб'ектаў Расейскай Федэрацыі; вырашае спрэчкі аб кампетэнцыі паміж вышэйшымі органамі дзяржаўнай улады; па скаргах грамадзянаў і па запыхах судовоў правярае канстытуцыйнасць закона, які быў ужыты альбо павінен быць ужыты ў канкрэтнай справе; па запыхах адпаведных дзяржаўных органаў дае тлумачэнне Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі (арт. 125 Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі).

Згодна з арт. 188 Канстытуцыйны трыбунал выносіць рашэнні па справах:

1. пра адпаведнасць законаў і міжнародных дамоваў Канстытуцыі;
2. пра адпаведнасць законаў ратыфікаваным міжнародным дамовам, ратыфікацыя якіх патрабуе папярэдняй згоды, зафіксаванай у законе;
3. пра адпаведнасць нормаў права, якія выдаюцца цэнтральнымі дзяржаўнымі органамі, Канстытуцыі, ратыфікаваным міжнародным дамовам і законам;
4. пра адпаведнасць Канстытуцыі мэтай альбо дзейнасці палітычных партыяў;
5. пра канстытуцыйную скаргу на закон альбо іншы нарматыўны акт, на падставе якога суд ці іншы орган дзяржаўнага кіравання вынес

канчатковае рашэнне па пытанню аб свабодах і правах альбо адказнасцях, вызначаных Канстытуцыяй

Па прапанове прэзідэнта рэспублікі Канстытуцыйны трыбунал правярае канстытуцыйнасць законаў і міжнародных дамоваў перад іх падпісаннем.

Канстытуцыйны суд Рэспублікі Беларусь да дня рэспубліканскага рэфэрэндума (24 лістапада 1996 года) разгледзіў каля 40 справаў пра адпаведнасць Канстытуцыі і міжнародна-прававым актам законаў, пастановаў Вярхоўнага Савета, указаў прэзідэнта, пастановаў урада і іншых нарматыўных актаў. Шматлікія парушэнні прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкам Канстытуцыі і законаў сталі падставай для ініцыявання 73 дэпутатамі Вярхоўнага Савета працэдуры імпічмента. 19 лістапада 1996 года Канстытуцыйны суд распачаў вытворчасць па справе “Аб парушэнні прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь А.Г. Лукашэнкам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь”, аднак 26 лістапада 1996 года спыніў яе у “сувязі з адсутнасцю неабходнай працэдуры па справе”⁸.

Справа “аб імпічменце” (гэта азначае пра зняццё прэзідэнта з пасады. - М.П.) стала апошняй для большасці суддзяў Канстытуцыйнага суда. Шэсць суддзяў з адзінаццці, у тым ліку і старшыня суда В. Ціхіня, падалі заявы аб адстаўцы на імя прэзідэнта Рэспублікі Беларусь і атрымалі ад яго адстаўку. Суддзя М.Пастухоў быў вызвалены ад пасады указам прэзідэнта “у сувязі са сканчэннем тэрміна паўнамоцтваў суддзі”⁹ (нагадаю, што не менш драматычная сітуацыя ў свой час склалася і ў Канстытуцыйным судзе Расейскай Федэрацыі, калі яго дзейнасць была прыпынена ўказам прэзідэнта аж да прыняцця новай Канстытуцыі).

У студзені 1997 года быў сфармаваны новы склад Канстытуцыйнага суда Рэспублікі Беларусь: шэсць суддзяў, у тым ліку і старшыня Суда, былі прызначаныя прэзідэнтам, а пяцёра суддзяў абраныя верхняй палатай так званага беларускага парламента.

15 красавіка 1997 года новы склад Канстытуцыйнага суда Рэспублікі Беларусь разгледзіў першую сваю справу. Як не dziўна, яна была прысвечаная раней вынесенаму рашэнню Канстытуцыйнага Суда ад 4 лістапада 1996 года, якое датычыла характару галасавання на рэфэрэндуме па пытанню змяненняў і дапаўненняў Канстытуцыі 1994 года. Новыя канстытуцыйныя суддзі, насуперак палажэнню Канстытуцыі пра канчатковы характар рашэнняў Канстытуцыйнага суда, перагледзілі дадзенае заключэнне і адмянілі яго як незаконнае.

Гэты факт дае падставы сцвярджаць, што новы склад суда першым жа сваім рашэннем парушыў Канстытуцыю краіны.

У ліпені 1997 года Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь зрабіў змяненні і дапаўненні ў Закон “Аб Канстытуцыйным судзе Рэспублікі Беларусь”¹⁰. Іх сутнасць палягае на наступным.

Па-першае, абмежавана кампетэнцыя Канстытуцыйнага суда. Цяпер ён згубіў права разглядаць па сваёй ініцыятыве пытанні пра адпаведнасць нарматыўных актаў любых дзяржаўных органаў, грамадскіх аб’яднанняў Канстытуцыі і законам, а таксама міжнародна-правым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь.

Па-другое, у новай рэдакцыі закона скарачана колькасць суб’ектаў, якія маюць права звяртацца з прапановамі ў Канстытуцыйны суд. Пры гэтым, выключаны тыя суб’екты, якія найчасцей рабілі прапановы аб правярцы нарматыўных актаў на прадмет іх канстытуцыйнасці, а менавіта: спікер, дэпутаты і пастаянныя камісія парламанта.

Па-трэцяе, новы закон абавязвае суд правяраць канстытуцыйнасць аспрэчываемага нарматыўнага акта не толькі з пазіцыі Канстытуцыі, законаў і міжнародна-прававых актаў, але і з пункту гледжання адпаведнасці іх дэкрэтам і указам прэзідэнта.

Па-чацвёртае, замацаваны новы парадак фармавання Канстытуцыйнага суда. Цяпер суддзі прызначаюцца (прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь) і абіраюцца (Саветам Рэспублікі Нацыянальнага схода Рэспублікі Беларусь) тэрмінам на 11 год.

Па-пятае, зменшаныя гарантыі недатыкальнасці суддзяў. Так, паўнамоцтвы суддзі Канстытуцыйнага суда могуць быць прыспыненыя ў выпадку атрымання згоды прэзідэнта на арышт альбо прыцягненне да крымінальнай адказнасці.

Ацэньваючы пераўтварэнні, якія адбыліся з Канстытуцыйным судом Рэспублікі Беларусь пасля надання моцы новай рэдакцыі Канстытуцыі, можна зрабіць выснову, што суд пераўтварыўся з актыўнага і самастойнага органа канстытуцыйнага кантроля ў залежную ад прэзідэнта юрыдычную установу, пазбаўленую ўсялякай ініцыятывы і ўласнай пазіцыі. Канстытуцыйны суд ў яго цяперашнім складзе стаў больш падобным на дэкарацыю, чым на орган дзяржаўнай улады.

Падцверджаннем гэтай высновы з’яўляецца пасланне “Аб стане канстытуцыйнай законнасці ў Рэспубліцы Беларусь у 1997 годзе”¹¹. У ім суддзі Канстытуцыйнага суда спрабуюць даказаць, што пасля лістападаўскага (1996 года) рэферэндума ў Беларусі нічога прынцыпова важнага не адбылося і што канстытуцыйная законнасць застаецца на

належным узроўні. Але імкненне выдаць за лепшы існуючы стан справаў, адыйсці ад вострых пытанняў, паказаць сваю значнасць у сістэме ворганаў улады пераконваюць, хутчэй, у зваротным. На самой справе ёсць толькі бачнасць законнасці на фоне прэзідэнцкіх дэкрэтаў і ўсеўладдзя “сілавых” структураў¹².

АСАБЛІВАСЦІ СУЧАСНАГА СТАНУ СУДОВАЙ СІСТЭМЫ

Сучасны стан судовай сістэмы Беларусі, па майму перакананню, не адпавядае месцу і ролі суда ў сістэме ворганаў дзяржаўнай улады. Судовая ўлада не валодае неабходнай для ажыццяўлення правасуддзя незалежнасцю і самастойнасцю. Найбольш яскрава гэта выявілася на працягу апошніх гадоў, калі суды пачалі здзяйсняць правасуддзе не на падставе Канстытуцыі, а ў адпаведнасці з прэзідэнцкімі дэкрэтамі. Знаходзячыся ў поўнай залежнасці ад ворганаў выканаўчай улады (у плане службовай кар’еры, фінансавага, жыллёвага і матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння) суды ўсё часцей сталі выкарыстоўвацца ў якасці ворганаў расправы над праціўнікамі рэжыма асабістай улады, які ўсталяваўся ў Беларусі. Сотні грамадзянаў былі асуджаныя ў адміністрацыйным парадку ўсяго толькі за факт удзелу ў мірных грамадскіх акцыях.

Сведчаннем судзейскай неаб’ектыўнасці стаў працэс над супрацоўнікамі Беларускага бюро ОРТ П. Шараметам і Дз. Завадскім, якіх абвінавачалі ў незаконным перасячэнні дзяржаўнай мяжы Рэспублікі Беларусь. Суд вынес абвінаваўчы прысуд пры фактычнай адсутнасці доказаў віны падсудных¹³.

Шырокі пратэст беларускай грамадскасці выклікаў судовы працэс над 16-ці гадовым В. Лабковічам і 19-ці гадовым А. Шыдлоўскім, абвінавачаных ў злосным хуліганстве, якое выявілася ў напісанні антыпрэзідэнцкіх надпісаў на сценах дамоў у г. Стаўбцы Мінскай вобласці. Маладых хлопцаў пасадзілі ў клетку як асабліва небяспечных злачынцаў, у залі суда ўвесь час знаходзіўся канвой з сабакам. Доступ публікі на працэс быў абмежаваны. Узброеныя амапаўцы прапускарлі ў залу паседжанняў толькі бацькоў, сваякоў і журналістаў. Суд вынес вырак В. Лабковічу 1 год і 6 месяцаў пазбаўлення волі з адтэрміноўкай выканання прысуда на два гады, а А. Шыдлоўскаму - 1 год і 6 месяцаў пазбаўлення волі з адбываннем пакарання ў калоніі ўзмоцненага рэжыма¹⁴.

Ёсць усе падставы сцвярджаць, што ў Беларусі адраджаецца старая

адміністрацыйна-камандная сістэма ўлады, пры якой суд не ўяўляе з сябе самастойнай галіны ўлады. І ў сучасны перыяд суды сталі ўсяго толькі праваднікамі дырэктываў воргану дзяржаўнага кіравання, ігнаруючы пры гэтым патрабаванні Канстытуцыі і законаў Рэспублікі Беларусь.

Паказальна, што для выканання дэкрэта прэзідэнта Рэспублікі Беларусь “Аб з’ездзе суддзяў Рэспублікі Беларусь”¹⁵ 5 снежня 1997 года быў праведзены Першы з’езд суддзяў Беларусі. Дэкрэт прадпісаў, што вышэйшым ворганам самакіравання суддзяў з’яўляецца з’езд суддзяў Рэспублікі Беларусь. Асноўнымі мэтамі дзейнасці з’езда прэзідэнт пастанавіў лічыць наступныя :

1) разгляд пытанняў дзейнасці судовай сістэмы;

2) абмеркаванне пытанняў судовай практыкі і ўнясенне ў неадходных пытаннях прапановаў ворганам і асобам, якія валодаюць правам заканадаўчай ініцыятывы;

3) абмеркаванне праектаў законаў і іншых нарматыўных актаў, якія датычаць статусу суддзяў, кадывага, арганізацыйнага, матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння судоў і іншых пытанняў іх дзейнасці;

4) прадстаўленне інтарэсаў суддзяў у дзяржаўных ворганам, грамадскіх аб’яднаннях і міжнародных арганізацыях;

5) абранне рэспубліканскага савета суддзяў ;

6) ажыццяўленне іншых паўнамоцтваў, прадугледжаных заканадаўствам. У дэкрэце падрабязна вызначаны парадак арганізацыі дзейнасці суддзяў.

Па сутнасці адкрытым умяшальніцтвам у справы судовай улады можна лічыць указ прэзідэнта № 625 ад 4 снежня 1997 года “Аб упарадкаванні аплаты працы суддзяў, матэрыяльна-тэхнічным забеспячэнні судоў Рэспублікі Беларусь”¹⁶ . Гэтым жа ўказам зацверджаны Палажэнне аб дысцыплінарнай адказнасці судоў Рэспублікі Беларусь, Палажэнне аб кваліфікацыйных калегіях судоў Рэспублікі Беларусь і Палажэнне аб кваліфікацыйнай атэстацыі і кваліфікацыйных класах суддзяў судоў Рэспублікі Беларусь.

Між тым, крызіс судовай сістэмы ў Рэспубліцы Беларусь паглыбляецца. Застаецца недавальняючым фінансавае і матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне судоў. Адыходзяць кваліфікаваныя кадры. Недакамплет суддзяў трымаецца на ўзроўні 8% . У судзейскім корпусе пераважаюць жанчыны, а таксама судзі са стажам працы да аднаго года.

У рэзалюцыі першага з’езда суддзяў Рэспублікі Беларусь, пры

ўсёй адарванасці ад рэальнага становішча справаў, канстатуецца, што “высокая нагрузка, інтэнсіўнасць судзейскай працы, недастатковая сацыяльная абарона суддзяў зніжаюць прэстыжнасць прафесіі суддзяў, робяць яе малапрыцягальнай, выклікаюць частую змену кадраў, не даюць магчымасці сваечасова залаўняць існуючыя вакансіі, замацоўваць на пасадах суддзяў высокакваліфікаваных спецыялістаў”¹⁷.

Большасць будынкаў, у якіх месцяцца суды, не прыстасаваныя для ажыццяўлення судовых працэсаў, а некаторыя знаходзяцца ў аварыйным стане. З-за адсутнасці дастатковай колькасці залаў судовых паседжанняў справы нярэдка разглядаюцца ў кабінетах суддзяў, куды абмежаваны доступ публікі. Не хапае тэлефонаў, дыктафонаў, камп’ютэраў.

На практыцы не забяспечваецца незалежнасць суддзяў. Маюць месца шматлікія выпадкі прамога ціску ворганаў выканаўчай улады на суды і на канкрэтных суддзяў. Да прыкладу, набыў агалосак службовы дакумант пад назвай “Аб выкананні судамі г. Мінска Дэкрэта Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 5 сакавіка 1997 года”¹⁸. Ён складзены ў дзяржаўным сакратарыяце Савета бяспекі на падставе аналізу матэрыялаў пра парушэнні вядомага дэкрэта прэзідэнта № 5 “Аб сходах, мітынгах, вулічных шэсцях, дэманстрацыях і пікетаванні ў Рэспубліцы Беларусь”¹⁹. Гэтыя матэрыялы паступілі з пракуратуры і міліцыі горада Мінска.

У дакуменце адзначаецца, што з моманту прыняцця дэкрэта за ўдзел у вулічных акцыях пратэсту ў Мінску затрымана 367 правапарушальнікаў, судамі разгледжана 305 справаў, а 62 справы ў дачыненні падлеткаў накіраваныя ў камісіі па справах непаўналетніх. Агульная сума штрафаў складае 410 мільёнаў рублёў, з якіх спагнаны 32 мільёны 800 тысячачай, альбо 13,5 %.

Асноўнай прычынай нізкай уплаты штрафаў называецца “...безадказнасць суддзяў і судовых выканаўцаў, а таксама адсутнасць належнага кантролю за іх дзейнасцю... Судовыя выканаўцы пры аб’явакасці з боку суддзяў, ведаючы пра месца працы людзей, маючых запасыкі па штрафах, не накіроўвалі туды пастановы для спагнання сумаў штрафа...”

У дакладной запісцы асобным пунктам пазначана вулічная дзейнасць дэпутатаў Вярхоўнага Савета 12 і 13 скліканняў: “Асабліва трэба адзначыць фактары валакіты па справах аб адміністрацыйных правапарушэннях, здзейшаных былымі дэпутатамі Вярхоўнага Савета...”

Гэты дакумент уражае адкрытым і нахабным умяшальніцтвам выканаўчай улады ў справы судовага ведамства, прычым у святая

святых- вырашэнне судовых справаў. Мяркуючы па ўсяму, ворганы выканаўчай улады хочучь дамагчыся, каб суды, як і ўся ахоўная сістэма, дзейнічалі дакладна і па загаду “зверху”.

ПРАПАНОВЫ ПА РАЗВІЦЦЮ СУДОВАЙ СІСТЭМЫ

На пачатку 90-х гадоў судовая рэформа, нягледзячы на наяўнасць прававой базы, не была ажыццёўлена. Самае сумнае тое, што пра яе паступова забыліся. Прычына простая - ніхто з уральных структур не быў зацікаўлены ў яе паслядоўнай рэалізацыі. Як вынік занябыту

рэформы, у Беларусі не была зацверджана судовая ўлада. Слабымі аказаліся яе прававыя і матэрыяльна-тэхнічныя сродкі забеспячэння. Не атрымала развіцця судзейскае самакіраванне. Усё вярнулася на кругі свая: і судовая арганізацыя, і папярэдняе следства, і пракуратура, і адвакатура, і пенітэнцыярная сістэма. Па сутнасці справы была адноўленая судова-праваахоўчая сістэма, характэрная для савецкіх часоў.

Тым ня менш афіцыйныя ўлады прыймаюць меры, якія ствараюць бачнасць якіхсці зрухаў у галіне судовай дзейнасці. Так, у рэзалюцыі першага з'езда суддзяў Рэспублікі Беларусь ад 5 снежня 1997 года рэспубліканскаму савету суддзяў сумесна з Канстытуцыйным, Вярхоўным і Вышэйшым гаспадарчым судамі было даручана да 1 ліпеня 1998 года распрацаваць прапановы па ўдасканаленню судовай сістэмы, перагледзіць адпаведныя прапановы Канцэпцыі судова-прававой рэформы і Закона "Аб судовым ладзе і статусе суддзяў ў Рэспубліцы Беларусь".

Работа такая пачалася. Але што з гэтага атрымаецца? Цяперашняя ўлада не зацікаўлена ў карэнных пераўтварэннях судовай сістэмы. А таму прапановы, відавочна, не закрануць падставы судовай арганізацыі.

Між тым неабходнасць у судовай рэформе застаецца актуальнай. Больш таго, у сучасных умовах стала відавочнай поўная залежнасць судаў ад прэзідэнта і яго славутай "вертыкалі". Суды перасталі выконваць сваё прызначэнне - ахоўваць правапарадак і правы грамадзянаў. Яны, па сутнасці, ператварыліся ў рэпрэсіўную машыну супраць праціўнікаў рэжыма, супраць тых, хто актыўна спрабуе абараняць у Беларусі прынцыпы дэмакратыі, законнасці, хто выступае супраць свавольства і парушэнняў правоў чалавека.

Арыентуючыся на змяненне палітычнага становішча ў Рэспубліцы Беларусь, можна выказаць свае прапановы па развіццю судовай сістэмы і забеспячэнню незалежнасці судаў.

1. Перш за ўсё трэба звярнуцца да першапачаткаў судовай рэформы, якія былі замацаваныя ў Канцэпцыі судова-прававой рэформы 1992 года. Гэтая Канцэпцыя павінна быць трансфармаваная ў адпаведнасці з новымі ўмовамі і замацаваная парламантам як прававы акт, абавязковы да выканання. Для яе забеспячэння трэба стварыць дэпутацкую камісію па судова-прававой рэформе. У працы гэтай камісіі на грамадскіх пачатках павінны браць удзел юрысты, якія маюць дачыненне да распрацоўкі і рэалізацыі Канцэпцыі судова-прававой рэформы.

2. У адпаведнасці з Канцэпцыяй судова-прававой рэформы трэба прыняць у новай рэдакцыі Закон аб судовым ладзе і статусе суддзяў ў Рэспубліцы Беларусь. Змяненні ў ім павінны закрануць галоўным чынам арганізацыю судаў. Замест дзеючай судовай сістэмы мэтазгодна зацвердзіць чатыры звенні судаў: міравы суд - акруговы суд - абласны суд - Вярхоўны суд.

Неабходнасць арганізацыйных зменаў у судовай сістэме відавочная: 1) наблізіць суды да насельніцтва; 2) разгрузіць асноўнае звяно судовай сістэмы; 3) аслабіць уплыў мясцовай улады; 4) зробіць суды аднолькавымі па штатнай колькасці і забяспечыць спецыялізацыю суддзяў.

Міравыя судзі, якія ўяўляюць з сябе першаснае звяно судовай сістэмы, павінны разглядаць адносна простыя катэгорыі грамадзянскіх, крымінальных і адміністрацыйных справаў.

Асноўным звяном новай судовай арганізацыі павінны стаць акруговыя суды. Яны будуць разглядаць справы ў складзе: аднаго судзі; судзі і калегіі прысяжных засядальнікаў; трох прафесійных суддзяў. Гэты суд мог бы дзейнічаць у якасці апеляцыйнай інстанцыі ў дачыненні міравых судаў. У складзе трох суддзяў акруговы суд вырашаў бы пытанні пра змяшчэнне пад варту (вызначэнне тэрміна ўтрымання пад вартай) і аб перадачы абвінавачанага суду.

Абласныя суды павінны пераважна выступаць у якасці апеляцыйнай і касацыйнай інстанцыі ў дачыненні міжраённых (акруговых) судаў. Па першай інстанцыі яны маглі б разглядаць толькі крымінальныя справы пра злачынствы, за здзяйсненне якіх прадугледжана пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі на тэрмін звыш 10 год альбо смяротнае пакаранне пры ўмове, калі абвінавачаны не прызнае сябе вінаватым. Нязменны склад гэтага суда - тры судзі альбо пашыраная калегія прысяжных засядальнікаў.

Вярхоўны суд як вышэйшы ворган судовай улады выступаў бы ў якасці наглядальнай інстанцыі ў дачыненні судаў агульнай юрысдыкцыі, а таксама касацыйнай інстанцыі ў дачыненні абласных судаў.

3. Нягледзячы на шматлікія адмоўныя водгукі работнікаў судаў, пракуратуры, Міністэрства юстыцыі, варта стварыць суд прысяжных як найбольш дэмакратычную форму здзяйснення правасуддзя. Гэта будзе спрыяць забеспячэнню незалежнасці суда, пашырэнню рэальнага ўдзела насельніцтва ў судовай дзейнасці, прыўнясенню ў яе міласэрнасці і справядлівасці.

Як паказвае досвед функцыянавання судаў прысяжных, з яго

ўдзелам разглядаецца параўнальна невялікая колькасць крымінальных спраў (прыкладна 2-3 %). Як правіла, гэтыя крымінальныя справы аб злачынствах, па якіх абвінавачанаму пагражае суровая мера пакарання і ён не прызнае сябе вінаватым. Як след, суд прысяжных - гэта яшчэ і важная гарантыя правоў чалавека, які абвінавачаны ў здзяйсненні цяжкага злачынства.

4. У мэтах забеспячэння незалежнасці судоў неабходна змяніць парадак іх фармавання. Так, рэкамендаваць кандыдатаў на пасады суддзяў павінны адпаведныя органы судзейскага самакіравання (абласцей і Вярхоўнага суда). Такая рэкамендацыя павінна быць, у прынцыпе, абавязковай для залічэння ў штат суда. Суддзяў вышэйшых судоў (Вярхоўнага суда, Вышэйшага гаспадарчага суда, Канстытуцыйнага суда) варта было б абіраць на сесіі Вярхоўнага савета. Пры гэтым, старшыні судоў павінны абірацца самімі суддзямі на вызначаны тэрмін (напрыклад, на пяць год). Легітымнасць суддзі павінна быць засведчаная указам прэзідэнта.

Прапанаваная мадэль фармавання судоў падцвярджаецца практыкай некаторых дзяржаваў. Напрыклад, у Польшчы для падбора суддзяў створаны Агульнапольскі савет юстыцыі, якому нададзены надзвычайныя паўнамоцтвы ўносіць прапановы пра пажыццёвае прызначэнне суддзяў. Гэты савет фармуецца з прадстаўнікоў трох галінаў улады і складаецца з: 1) першага старшыні Вярхоўнага суда, Міністэрства юстыцыі, старшыні галоўнага адміністрацыйнага суда і асобы, вызначанай па пасадзе прэзідэнтам рэспублікі; 2) 15 сябраў, абраных з ліку суддзяў Вярхоўнага суда, агульных судоў, адміністрацыйных судоў і ваенных судоў; 3) 4-х сябраў, абраных Сэймам з ліку дэпутатаў, а таксама двух сябраў, абраных Сенатам з ліку сенатараў. У Расейскай Федэрацыі аналагічнымі функцыямі надзелены Усерасейскі савет суддзяў.

У Законе павінны таксама ўтрымлівацца гарантыі незмяняльнасці суддзяў. Прымальнае рашэнне дадзенага пытання ўтрымліваецца ў заканадаўстве ФРГ і Польшчы. Так, згодна арт. 97 Асноўнага Закона ФРГ вызваленне суддзяў ад пасады магчыма “толькі на падставе судовага рашэння і толькі па прычынах і ў формах, прапанаваных законам”. Не менш пераканаўча вырашана пытанне пра незмяняльнасць суддзяў у арт. 180 Канстытуцыі Рэспублікі Польшча: “Адкліканне, часовае адхіленне суддзі ад пасады, перавод яго на іншае месца альбо на іншую пасаду насуперак яго волі могуць быць здзейсненыя толькі пасля судовага рашэння і толькі ў выпадках, вызначаных законам”.

5. Для ўздойму прэстыжа судзейскай работы неабходна павялічыць грашовае ўтрыманне суддзяў, палепшыць матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне. Праца суддзі павінна быць адной з высокааплачваемых сярод юрыдычных спецыяльнасцяў.

Фінансаванне дзейнасці судаў павінна ажыццяўляцца асобным артыкулам ў дзяржаўным бюджэце. Распараджацца атрыманымі сродкамі павінны старшыні судаў пад кантролем ворганаў судзейскага самакіравання.

Варта адзначыць, што пытанню фінансавання судаў у Расейскай Федэрацыі прысвечаны асобны артыкул Канстытуцыі (арт. 124), у адпаведнасці з якім “фінансаванне судаў адбываецца толькі з федэральнага бюджэта і павінна забяспечваць магчымасць поўнага і незалежнага ажыццяўлення правосуддзя ў адпаведнасці з федэральным законам”.

6. Судова-прававая рэформа павінна закрануць і правахоўныя ворганы, якія забяспечваюць дзейнасць суда: ворганы папярэдняга расследавання, пракуратуру, адвакатуру, ворганы Міністэрства юстыцыі, пенітэнцыярную сістэму.

Не выклікае сумневу, што следчыя падраздзяленні ў ваенізаваных ведамствах (МУС і КДБ) неабходна зліквідаваць, так як яны не валодаюць працэсуальнай самастойнасцю. Папярэдняе следства павінна быць сканцэнтравана ў пракуратуры і праводзіцца толькі па жорстка вызначаных катэгорыях справаў (па справах аб цяжкіх злачынствах, па справах непаўналетніх, па злачынствах, звязаных з займаемымі пасадамі і некаторых іншых).

Пракуратура павінна засяродзіць намаганні на дзейнасці па крымінальнаму пераследу асобаў, якія здзейснілі злачынствы, а таксама на падтрыманні абвінавачвання ў судзе. Яна павінна ажыццяўляць нагляд за законнасцю ў дзейнасці ворганаў дазнання і папярэдняга следства. У той жа час кантроль за дзейнасцю пракуратуры павінен ажыццяўляць суд. Да кампетэнцыі апошняга павінна належаць выдача ордэра на арышт, рашэнне пытання пра працяг тэрміна ўтрымання пад вартай, разбору скаргаў на дзеянні ворганаў дазнання, папярэдняга следства, пракуратуры, прыняццё рашэння пра перадачу абвінавачанага суду.

Адметна, што ў адпаведнасці з арт. 22 Канстытуцыі Расейскай Федэрацыі арышт, узяццё пад варту і ўтрыманне пад вартай дазваляюцца толькі па судоваму рашэнню. Згодна з Канстытуцыяй Рэспублікі Польшча, кожны, пазбаўлены волі не на падставе судавага рашэння, можа гэта абскардзіць у судзе з мэтай неадкладнага

высвятлення, ці ён законна быў пазбаўлены волі. Кожны затрыманы на працягу 48 гадзінаў з моманту затрымання павінен быць перададзены ў распараджэнне суда. (арт. 41).

Адвакатуру трэба вызваліць з-пад апекі ворганаў дзяржаўнага кіравання і зрабіць незалежнай у сваёй арганізацыі і дзейнасці. На змену нападдзяржаўным калегіям адвакатаў, куды насільна “загналі” адвакатаў на падставе дэкрэта прэзідэнта № 12 ад 3 мая 1997 года “Аб некаторых мерах па ўдасканаленні адвакацкай і натарыяльнай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь”²⁰, павінны прыйсці вольныя аб’яднанні юрыстаў, якія займаюцца здзяйсненнем юрыдычных паслугаў грамадзянам.

Ворганы дзяржаўнага кіравання трэба вызваліць ад функцыі “арганізацыйнага і матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння дзейнасці судаў” (арт. 15 Закона “Аб судовым ладзе і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь”), паколькі гэта дазваляе ім здзяйсняць ціск на суды, у тым ліку і пры вынясенні рашэнняў.

У той жа час ворганам Міністэрства юстыцыі трэба надаць функцыі па арганізацыі выканання судовых рашэнняў. Пасля стварэння адпаведных арганізацыйных і матэрыяльна-тэхнічных умоваў на іх магчыма ўскласці кіраўніцтва выпраўленча-працоўнымі ўстановамі (акрамя аховы і канвойнай службы), распрацоўку і рэалізацыю захадаў па рэсацыялізацыі асуджаных. У кампетэнцыю Міністэрства юстыцыі неабходна перадаць усе экспертна-крыміналістычныя падраздзяленні.

7. У адпаведнасць з арганізацыйнымі пераўтварэннямі ў сферы юстыцыі неабходна прывесці дзеючае заканадаўства Рэспублікі Беларусь. Яно павінна спрыяць правядзенню судова-прававой рэформы. Магчыма, спатрэбіцца прыняць новыя законы: аб пракуратуры, аб адвакатуры, аб міліцыі, аб Следчым камітэце, аб натарыяце, новае палажэнне аб Міністэрстве юстыцыі.

Карэнным чынам трэба рэфармаваць крымінальнае заканадаўства. Падазроны (абвінавачваемы) павінен атрымаць статус самастойнага суб’екта права, а не ахвяры свавольства. Правы падазронага (абвінавачваемага) павінны быць гарантаваныя, нават тады, калі ён знаходзіцца пад вартай. Трэба ўзняць ролю абаронцы як раўнапраўнага апанента следчага і пракурора. Судовая вытворчасць павінна насіць спаборніцкі характар, у тым ліку і пры пераразглядзе справаў у судах вышэйшых інстанцыяў.

Патрабуе дадатковых гарантыяў законнасці адміністрацыйнага судовага вытворчасць. Трэба ўсталяваць выключна судовы парадак разгляду справаў аб адміністрацыйных правапарушэннях. Грамадзянін,

якога прыцягваюць да адміністрацыйнай адказнасці, павінен мець поўны набор правоў, неабходных для сваёй абароны, у тым ліку запрашаць абаронцу, выклікаць сведкаў, запрашваць важкія дакументы, абскардзіць вынесенае рашэнне ў судзе вышэйшай інстанцыі.

Па дзеючаму адміністрацыйнаму заканадаўству (арт. 266 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях) пастанова раённага (гарадскога) суда аб накладанні адміністрацыйнага спагнання з'яўляюцца канчатковымі і абскарджванню ў парадку вытворчасці па справах аб адміністрацыйных правапарушэннях не падлягаюць. Гэта палажэнне супярэчыць арт. 115 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, згодна з якім бакі і асобы, якія бяруць удзел у працэсе, маюць права падаць скаргу на рашэнні, прысуды і іншыя судовыя пастановы.

У аднаведнасць з нормамі міжнароднага права трэба прывесці і выпраўленча-працоўнае заканадаўства.

У справе падрыхтоўкі судовай рэформы вельмі каштоўнай была б міжнародная падтрымка. Юрысты Беларусі спадзяюцца на гэтую падтрымку і гатовы да канструктыўнага супрацоўніцтва і да вывучэння лепшых еўрапейскіх узораў судовай арганізацыі.

СПАСЫЛКІ:

1. Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. 1996, № 21, стар. 386.
2. П.2 арт. 98 новай рэдакцыі Канстытуцыі.
3. Феміда-NOVA. 1998, №14. VII “Суды і трыбуналы”.
4. Пабудова, арганізацыя і дзейнасць агульных судов у Рэспубліцы Польшча вызначаюцца Канстытуцыяй, Законам ад 20 чэрвеня 1985 года, Законам аб Вярхоўным судзе ад 20 верасня 1994 года (са змяненнямі і дадаткамі)
5. Аб арганізацыі судовай улады ў Рэспубліцы Польшча гл. Polskie prawo konstytucyjne. Lublin, 1997, с. 377-421; А. Бастунец. Между прошлым и будущим//Феміда-NOVA. 1998, № 14 (15-21 мая).
6. В. Бойко. Об итогах работы хозяйственных судов Республики Беларусь за 1997 год и задачах на 1998 год// Вестник Высшего хозяйственного суда Республики Беларусь. 1998, № 2, с. 6-8
7. Указ прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 8 кастрычніка 1997 года № 507 “Аб стварэнні службы судовых выканаўцаў гаспадарчых судов у Рэспубліцы Беларусь”// Збор дэкрэтаў, указаў прэзідэнта і пастановаў урада Рэспублікі Беларусь. 1997, № 28, арт. 915
8. Веснік Канстытуцыйнага суда Рэспублікі Беларусь. 1996, № 4,

стар. 41-43.

9. Указ президента Российской Федерации от 7 октября 1993 года № 1612 “О Конституционном суде Российской Федерации”// Собрание актов президента и правительства Российской Федерации. 1993, № 41, стар. 3921.

10. Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь. 1997, № 27, стар. 465

11. Газета “Звезда”, 13.03.97.

12. М.Пастухов. Есть ли в Беларуси конституционная законность? // Газета “Фемида-NOVA”, 1998, № 1 (24-30 красавіка).

13. В. Нистюк, М. Пастухов. Суд или расправа?// “Народная воля”, №20, 03.02.1998.

14. Газета “Беларуская маладзёжная”, 1998, № 8 (27.02-06.03).

15. Збор дэкрэтаў, указаў прэзідэнта і пастановаў ўрада Рэспублікі Беларусь. 1997, № 30, арт. 958.

16. Збор дэкрэтаў, указаў прэзідэнта і пастановаў урада Рэспублікі Беларусь. 1997, № 35, арт. 1089.

17. “Народная газета”, 11.12.1997.

18. Г. Барбарыч. Не засудишь оппозиционера - слетай с работы... // “Народная воля”, 15.10.97.

19. Збор дэкрэтаў, указаў прэзідэнта і пастановаў урада Рэспублікі Беларусь. 1997, № 7, арт. 245.

20. Збор дэкрэтаў, указаў прэзідэнта і пастаноў урада Рэспублікі Беларусь. 1997, № 14, арт. 485.

21. Рэгуляванне пенітэнцыярнай сістэмы//Матэрыялы міжнароднай канферэнцыі, Мінск, 1998

КАНСТЫТУЦЫЙНЫЯ АСНОВЫ ПРАВАВОГА СТАТУСА АСОБЫ

ЭВАЛЮЦЫЯ ПРАВАВОГО СТАНОВІШЧА
АСОБЫ ў ДЗЯРЖАЎНА-АРГАНІЗАВАНЫМ
ГРАМАДСТВЕ

ПАНЯЦЦЕ ПРАВАВОГО СТАТУСА АСОБЫ
ПРАБЛЕМЫ КЛАСІФІКАЦЫІ ПРАВОЎ,
СВАБОД І АБАВЯЗКАЎ

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА
КАНСТЫТУЦЫЙНЫХ АСНОВАЎ ПРАВАВОГА
СТАТУСА АСОБЫ ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

АСАБІСТЫЯ ПРАВЫ І СВАБОДЫ АСОБЫ

ПАЛІТЫЧНЫЯ ПРАВЫ І СВАБОДЫ

ХАРАКТАРЫСТЫКА САЦЫЯЛЬНА-
ЭКАНАМІЧНЫХ І КУЛЬТУРНЫХ ПРАВОЎ
І СВАБОД

ЮРЫДЫЧНЫЯ АБАВЯЗКІ АСОБЫ

ПРАБЛЕМЫ ГАРАНТАВАНАСЦІ
ПРАВОЎ І СВАБОД

ЭВАЛЮЦЫЯ ПРАВАВОГА СТАНОВІШЧА АСОБЫ ў ДЗЯРЖАЎНА-АРГАНІЗАВАНЫМ ГРАМАДСТВЕ

Правое становішча асобы з'яўляецца неад'емным элементам дзяржаўна-арганізаванага грамадства. Узаемаадносіны асобы і дзяржавы могуць будавацца на розных пачатках, аднак увогуле абыйсціся без юрыдычных норм, якія б фіксавалі правы, свабоды і

абавязкі індывіда, дзяржава не здольна. Прававое становішча чалавека ў грамадстве складваецца пад уздзеяннем мноства эканамічных, палітычных, юрыдычных, культурна-гістарычных, псіхалагічных фактараў і традыцый, якія змяняюцца ад эпохі да эпохі.

Так, у старажытных дзяржавах нават свабодныя ад рабства людзі (раб у старажытнасці - аб'ект, а не суб'ект права) валодалі неаднолькавым статусам, паўнапраўнымі ўдзельнікамі грамадска-палітычнага жыцця маглі быць толькі грамадзяне краіны.

У класічным феадальным грамадстве паняцці “прыгонны”, “памешчык”, “феодал”, “сеньёр”, “васал”, найбольш ёмка характарызуюць розныя ступені залежнасці, адлюстроўваюць саслоўна-іерархічны прынцып пабудовы і функцыянавання сярэднявечнай дзяржаўнасці.¹ Адпаведна і правы асобы ў сярэднявечным грамадстве вызначаліся яе саслоўнай прыналежнасцю. Не толькі кожнае саслоўе мела свае прывілеі, але і ўнутры асобнага саслоўя праводзілася дзяленне на рангі. Асабліва дэталёвым і юрыдычна падрабязна распрацаваным быў падзел на рангі ў вышэйшых адміністрацыйных, судовых і ваенных асяроддзях, у дваранстве.²

З прававога пункту гледжання мэтазгодна падкрэсліць, што феадальнае грамадства з'явілася крокам наперад у развіцці свабоды асобы, паколькі ў сацыяльнай структуры адсутнічаюць цалкам непаўнапраўныя асобы. Больш таго, у некаторых еўрапейскіх краінах, напрыклад, у Англіі, ужо ў XIII ст. робяцца спробы прававога абмежавання паўнамоцтваў манарха і свавольства дзяржаўных чыноўнікаў. Некалькімі стагоддзямі пазней, у Статуце Вялікага Княства Літоўскага 1588 г., які ўпершыню ў еўрапейскай заканадаўчай практыцы аб'яднаў нормы дзяржаўнага і іншых галін права, знайшлі ўвасабленне прынцыпы абмежавання ўлады гасудара (вялікага князя) і падзелу паўнамоцтваў паміж вышэйшымі дзяржаўнымі ворганамі - заканадаўчая ўлада замацоўвалася за сеймам, выканаўчая - за вялікім князем і радай, судовая - за судамі. Статут, аднак, не толькі рэгуляваў арганізацыю дзяржаўнай улады, але і абараняў чалавека, не дазваляў ганьбіць і ганіць ягоныя гонар і годнасць.³

Буржуазна-дэмакратычныя пераўтварэнні XVII - XVIII ст.ст. прывялі да замацавання прынцыпа фармальнай юрыдычнай роўнасці ўсіх людзей, прызнання прыярытэту правоў чалавека, усталявання новых падыходаў да узаемаадносін паміж індывідам і дзяржавай. У шэрагу заканадаўчых актаў краін Заходняй Еўропы, у ЗША знайшло адлюстраванне вучэнне аб натуральных, прыроджаных правах

чалавека, якія захоўваюцца і ва ўмовах існавання дзяржавы, іх забяспячэнне і ахова, згодна з гэтым вучэннем, з'яўляецца мэтай дзяржавы. Тэарэтычнае абгрунтаванне ідэі натуральнага права, зробленае ў працах выдатных мысліўцаў Г.Гроцыя, Б.Спінозы, Дж.Локка, Ш.Монтэск'е, І.Канта і інш. з'явілася магутным імпульсам для развіцця канстытуцыйна-прававой дактрыны і практыкі, развіцця і ўдасканалення прававога статусу асобы. Так, Французская Дэкларацыя правоў чалавека і грамадзяніна 1789г., якая працягвае дзейнічаць і зараз, абвешчае мэтай кожнага дзяржаўнага саюза забяспячэнне правоў чалавека. У Дэкларацыі падкрэсліваецца, што адсутнасць падзелу ўлад і забяспячэння правоў чалавека і грамадзяніна азначае адсутнасць і канстытуцыі.

ПАНЯЦЦЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА АСОБЫ

Слова “статус” у перакладзе з лацінскай мовы азначае становішча каго-небудзь або чаго-небудзь, таму паняцці “прававы статус” і “прававое становішча” ўжываюцца пераважнай большасцю юрыстаў-навукоўцаў як раўназначныя. Прававы статус у самым кароткім выглядзе фармулюецца як юрыдычна замацаванае становішча асобы ў грамадстве. У аснове прававога статусу ляжыць, такім чынам, фактычны (рэальны) сацыяльны статус, таму даследчыкамі адзначаецца, што сацыяльны і прававы статус суадносяцца як змест і форма⁴.

Адлюстроўваючы шматбаковыя сувязі чалавека з дзяржавай, яе ворганами, калектывамі людзей і другімі людзьмі, прававы статус з'яўляецца складанай, збіральнай катэгорыяй. Таму не выпадкова некаторыя вучоныя ўключаюць у яго структуру мноства элементаў, у тым ліку прававыя нормы, якія ўстанаўліваюць дадзены статус, права-суб'ектнасць, асноўныя правы і абавязкі, законныя інтарэсы, грамадзянства, юрыдычную адказнасць, прававыя прынцыпы і нават праваадносіны агульнага (статуснага) тыпу⁵.

Агульнапрызнана, што аснову прававога статусу асобы складаюць яе правы, свабоды і абавязкі, замацаваныя ў Канстытуцыі і другіх заканадаўчых актах. Што ж датычыць іншых складаючых элементаў прававога статусу, то, як трапна, на наш погляд, адзначыў расейскі вучоны Л.Д.Ваяводзін, яны могуць быць адлюстраваны ў форме правоў і свабод. Так, напрыклад, грамадзяства можна адлюстраваць у форме права на грамадзянства⁶. Тым не менш у тэорыі і ў заканадаўстве існуе

размежаванне правоў чалавека і грамадзяніна.

На ўзроўні нацыянальнага заканадаўства правы чалавека і грамадзяніна пачалі размяжоўвацца ў эпоху ранніх буржуазных рэвалюцый. Большасць канстытуцый мінулага і сучаснасці ўтрымліваюць нормы, якія адносяцца да прававога становішча абодвух гэтых суб'ектаў, прычым для абазначэння правоў, якія належаць чалавеку як суб'екту права, выкарыстоўваюцца формулы “кожны”, “кожны чалавек”, “ні адзін чалавек” або формулы кшталту “прызнаецца права”, “гарантуецца свабода”; правы ж грамадзян фармулююцца такім чынам, што не ўзнікае сумнення іх прыналежнасці тым асобам, якія маюць устойлівую прававую сувязь з канкрэтнай дзяржавай. Міжнародна-правовыя дакументы - Усеагульная Дэкларацыя правоў чалавека, Пакты аб правах чалавека і іншыя акты не выкарыстоўваюць тэрмін “грамадзянін”, а гавораць пра чалавека, яго правы і свабоды.

Чалавек, незалежна ад наяўнасці грамадзянства, валодае шэрагам натуральных неад'емных правоў, мноства людзей, якія не маюць статусу грамадзяніна, абараняюцца і нормаў заканадаўства той краіны, на тэрыторыі якой яны знаходзяцца, і нормаў міжнароднага права. Згодна арт.10, грамадзяніну Рэспублікі Беларусь гарантуецца абарона і заступніцтва дзяржавы як на тэрыторыі Беларусі, так і за яе межаў. А згодна з арт.11, замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства на тэрыторыі Беларусі карыстаюцца правамі і свабодамі нароўні з грамадзянамі Рэспублікі Беларусь, калі іншае не вызначана Канстытуцыяй, законамі і міжнароднымі дагаворамі.

Даследчыкі, якія займаюцца праблемамі тэорыі права і дзяржавы, адрозніваюць некалькі відаў прававога статусу, у тым ліку агульны, альбо канстытуцыйны статус грамадзяніна, спецыяльны статус пэўных катэгорый грамадзян і індывідуальны статус, які ўяўляе сабой сукупнасць персаніфікаваных правоў і абавязкаў грамадзяніна⁷.

Менавіта агульны альбо канстытуцыйны правы статус ў поўнай ступені характарызуецца стабільнасцю, усеагульнасцю, маштабнасцю. Як адзначаецца ў айчыннай юрыдычнай літаратуры, “калі ўявіць сабе правы статус у якасці меры ў яе філасофскім разуменні, то ён вызначае сабой граніцы, у якіх адбываюцца колькасныя змяненні прававога становішча канкрэтных суб'ектаў права, якія адлюстроўваюць стан іх асабістай свабоды”⁸.

ПРАБЛЕМЫ КЛАСІФІКАЦЫІ ПРАВОЎ, СВАБОД І АБАВЯЗКАЎ

Класіфікацыя правоў, свабод і абавязкаў можа ажыццяўляцца і ажыццяўляецца па розных крытэрыях, найбольш часта, аднак, выкарыстоўваецца сфера жыццядзейнасці чалавека. Адпаведна гэтаму крытэрыю адрозніваюць:

- 1) групу асабістых альбо грамадзянскіх правоў, свабод і абавязкаў;
- 2) палітычныя правы і абавязкі, звязаныя з удзелам у кіраванні грамадствам і дзяржавай складаюць другую групу;
- 3) эканамічныя, сацыяльныя і культурныя правы і абавязкі аб'ядноўваюцца ў трэцюю групу.

Часцей за ўсё азначаныя групы называюцца менавіта ў такой паслядоўнасці, адлюстроўваючы гістарычную логіку іх узнікнення, станаўлення і развіцця. Такім чынам, гэтыя групы правоў, свабод і абавязкаў адрозніваюцца не толькі па сферах жыццядзейнасці, але і па часе ўзнікнення. Не выпадкова даследчыкі вызначаюць пакаленні правоў чалавека.

Так, права на свабоду думкі, веравызнання, права на жыццё, свабоду і бяспеку, права кожнага на ўдзел у дзяржаўным кіраванні і іншыя асабістыя альбо грамадзянскія правы, якія адлюстроўваюць традыцыйныя ліберальныя каштоўнасці і былі сфармуляваны, замацаваны ў ходзе буржуазных пераўтварэнняў у краінах Заходняй Еўропы і ЗША, называюць першым пакаленнем правоў чалавека.

Другое пакаленне правоў чалавека сфармавалася ў працэсе барацьбы народаў за паляпшэнне свайго эканамічнага становішча, за павышэнне культурнага статуса: права на працу, на сацыяльнае забеспячэнне, на адукацыю. Канец XIX- першая палова XX ст. - час актыўнага фармавання другога пакалення правоў чалавека.

Трэцяе пакаленне правоў чалавека фармуецца пасля другой сусветнай вайны і звязана з абвастрэннем глабальных праблем сусветнай супольнасці: права на мір, на здаровае навакольнае асяроддзе, на інфармацыю.

Аналізуючы як групы правоў чалавека, якія выдзяляюцца па сферах яго жыццядзейнасці, так і пакаленні правоў чалавека даследчыкі звяртаюць увагу на адну акалічнасць - пазіцыю дзяржавы ў адносінах да гэтых правоў.

Правы першага пакалення, якія ахопліваюць асабістыя і

палітычныя правы і свабоды ў заходняй палітыка-прававой думцы, класіфікаваліся як негатыўныя, у тым сэнсе, што дзяржава не павінна ў дадзенай сферы праяўляць актыўнасць. Гэта сфера жыццядзейнасці чалавека свабодна ад умяшання дзяржавы.

Правы другога пакалення альбо група сацыяльна-эканамічных і культурных правоў маюць іншую прыроду. Для іх ажыццяўлення якраз патрабуецца актыўная сацыяльная дзейнасць дзяржавы. Адсюль і з'яўленне фармулек у асноўных законах многіх краін аб сацыяльнай дзяржаве.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА КАНСТЫТУЦЫЙНЫХ АСНОВАЎ ПРАВАВОГА СТАТУСА АСОБЫ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

Прынятая пасля шматлікіх захадаў Вярхоўным Саветам Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 г. стала пятым па ліку Асноўным законам беларускай дзяржавы на працягу XX ст. Ёй папярэднічала Канстытуцыя БССР 1978 г., змест якой быў прасякнуты камуністычнымі ідэаламі і мэтамі камуністычнага будаўніцтва. Прававы статус грамадзяніна вызначаўся ў раздзеле II “Дзяржава і асоба”. Ужо сама назва гэтага раздзела сведчыць аб прыярытэце дзяржавы ў яе узаемаадносінах з асобай, а азнаямленне са зместам пятай і шостаў главаў паказвае, што гэты нарматыўны дакумент цалкам адлюстроўваў уласцівыя для тагачаснай дактрыны і практыкі падыходы да вызначэння прававога статусу асобы.

Таму не выпадкова ў Канстытуцыі БССР 1978 г. замацоўваліся правы грамадзян рэспублікі, а не правы чалавека. Тыповым было таксама прыярытэтнае значэнне сацыяльна-эканамічных правоў і свабод, сцвярджалася, што менавіта гэтыя правы і свабоды ўтвараюць аснову для ўсіх іншых правоў і свабод. Што ж датычыць асабістых правоў і свабод, то яны замацоўваліся дастаткова лаканічна, пры гэтым іх прававыя гарантыі былі недастатковымі. Палітычныя ж правы і свабоды абвешчались ў адпаведнасці з мэтамі камуністычнага будаўніцтва.

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 г. адмовілася ад абвешчэння камуністычных ідэалаў і зыходзіць з новай канцэпцыі ўзаемаадносін асобы і дзяржавы, якая абумоўлена сэнсам і сутнасцю прававой дзяржаўнасці. Нормы Канстытуцыі ўстанаўліваюць, што:

1) чалавек, яго правы і свабоды і гарантыі іх рэалізацыі з'яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай дзяржавы. Забяспячэнне правоў і свабод грамадзян РБ - найвышэйшая мэта дзяржавы;

2) замацоўваецца прынцып узаемнай адказнасці асобы і дзяржавы;

3) устанавіваецца вяршэнства Канстытуцыі;

4) падкрэсліваецца прыярытэт агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права і неабходнасць адпаведнасці ім беларускага заканадаўства;

5) на першае месца вылучаюцца асабістыя правы і свабоды, палітычныя правы і свабоды пазбаўлены ідэалагічных арыенціраў;

6) узмацнены канстытуцыйныя гарантыі асноўных правоў і свабод.

АСАБІСТЫЯ ПРАВЫ І СВАБОДЫ АСОБЫ

Да ліку асабістых правоў і свабод адносяць права на жыццё; права на свабоду, недатыкальнасць і годнасць асобы; права не лічыцца вінаватым у здзяйсненні злачынства, пакуль вінаватасць не будзе ў прадугледжаным законам парадку даказана і ўстаноўлена прыгаворам суда, уступішым у законную сілу; свабоду ад прымусу даваць паказанні і тлумачэнні супраць самога сябе і сваіх блізкіх; права на абарону ад незаконнага ўмяшання ў асабістае жыццё; права свабодна перамяшчацца і выбіраць месца жыхарства; свабода веравызнання; права на абарону сям'і, мацярынства, бацькоўства, дзяцінства дзяржавай; права на свабоду поглядаў, перакананняў і іх свабоднае выказванне.

Асабліва сцю гэтай групы правоў з'яўляецца тое, што большасць з іх носіць абсалютны характар, г.зн., з'яўляюцца не толькі неад'емнымі, але і не падлягаюць абмежаванню. Адсюль вынікае і павялічаны ўзровень гарантый і аховы гэтых правоў. Акрамя таго, гэты блок правоў, якія ўтвараюць непарыўнае адзінства, уяўляе сабой практычна аснову ўсяго прававога статусу чалавека, бо без такой перадумовы любыя другія правы і свабоды губляюць сэнс.

Права на жыццё (арт. 24 Канстытуцыі Рэспублікі) ўтварае як бы падмурак усіх другіх правоў і свабод, якія складваюцца ў сферы асабістай бяспекі і прыватнага жыцця. Канстытуцыя не толькі абвясчае права кожнага на жыццё (ч.1 арт.24), але і падкрэслівае, што дзяржава абараняе жыццё чалавека ад любых супрацьпраўных замахаў. Гэта палажэнне знаходзіць канкрэтызацыю ў крымінальна-прававых нормах,

якія ўстанаўліваюць шэраг забаронаў, накіраваных на ахову жыцця і здароўя чалавека.

Смяротнае пакаранне, згодна з заканадаўствам, разглядаецца як выключная мера пакарання і прымяняецца за асабліва цяжкія злачынствы і толькі згодна з прыгаворам суда. Многія краіны, асабліва еўрапейскага кантынента, выключаюць смяротнае пакаранне з сістэмы пакаранняў, альбо імкнуцца, па меншай меры, да скарачэння ў крымінальных кодэксах колькасці складаў злачынстваў, за якія прадугледжваецца выключная мера пакарання.

Так, згодна з арт.20 Канстытуцыі Расеі, смяротнае пакаранне да яго адмены можа ўстанаўлівацца толькі федэральным законам у якасці выключнай меры пакарання за асабліва цяжкія злачынствы супраць жыцця пры прадастаўленні абвінавачваему права на разгляд яго справы судом з удзелам прысяжных засядальнікаў. У Крымінальным Кодэксе Расеі, напрыклад, які ўступіў у сілу з 1 студзеня 1998 года, складаны злачынстваў, за якія прадугледжваецца смяротнае пакаранне, скарачаны з 28 да 5 (наўмыснае забойства, тэрарыстычны акт і інш.). Акрамя таго, смяротнае пакаранне за шэраг злачынстваў заменена пажыццёвым зняволеннем⁹.

Згодна з арт. 25 Канстытуцыі РБ дзяржава забяспечвае свабоду, недатыкальнасць і годнасць асобы. Абмежаванне альбо пазбаўленне асабістай свабоды магчыма ў выпадках і парадку, устаноўленых законам. Канкрэтызацыя дадзенай нормы ажыццяўляецца ў дзеючым беларускім крымінальна-працэсуальным заканадаўстве. “Ніхто не можа быць падвергнуты арышту інакш, як на падставе судовага рашэння альбо з санкцыі пракурора”. Між тым, у многіх дзяржавах адпаведныя палажэнні ўтрымліваюцца менавіта ў Канстытуцыі. Так, расейская Канстытуцыя ў арт. 22 устанаўлівае: “Кожны мае права на свабоду і ўласную недатыкальнасць. Арышт, заключэнне пад стражу і ўтрыманне пад стражай дапускаюцца толькі па судоваму рашэнню. Да судовага рашэння асоба не можа быць падвергнута затрыманню на тэрмін больш як 48 гадзін”. Тым самым узвышаецца роля суда ў ахове свабоды чалавека.

Згодна з Канстытуцыяй Украіны, арышт магчымы толькі па рашэнню суда, а затрыманне дапускаецца на тэрмін не больш як 72 гадзіны, прычым затрыманы мае права неадкладна абскардзіць затрыманне ў суд (вядомая працэдура хабеас корпус).

Асноўны закон ФРГ у арт. 104 прадугледжвае, што, па-першае, толькі суддзя можа вырашаць пытанне аб дапушчальнасці і працягласці

пазбаўлення свабоды; па-другое, паліцыя не можа нікога ўтрымліваць у сябе пад арыштам далей чым да канца дня, наступнага за затрыманнем; па-трэцяе, кожны, хто затрымаецца па падазрэнню ў правапарушэнні, не пазней наступнага за затрыманнем дня, павінен быць дастаўлены да судзі¹⁰.

Вельмі важным з'яўляецца правіла аб абавязковым інфармаванні родных альбо іншых заслугоўваючых даверу арыштаванага асоб аб арышце альбо прадаўжэнні затрымання.

Годнасць асобы абараняецца ўстанаўленнем забароны катаванняў, жорсткага, бесчалавечнага або зняважальнага для яго годнасці абыходжання ці пакарання, а таксама забаронай падваргацца без згоды асобы медыцынскім альбо іншым доследам. Не выпадкова, у шэрагу канстытуцый раздзелы аб правах і свабодах пачынаюцца нормамі аб годнасці чалавека. У Канстытуцыі РБ утрымліваецца мноства нормаў аб годнасці асобы.

У арт. 26 Канстытуцыі РБ замацоўваецца прынцып прэзумцыі невінаватасці, згодна з якім: 1) суд і толькі суд мае права прызнаць асобу вінаватай у здзяйсненні злачынства; 2) абвінавачваемы не абавязаны даказваць сваю невінаватасць; 3) абвінаваўчы прыговор не можа быць заснаваны на меркаваннях і здагадках, усе сумненні ў даказанасці абвінавачвання, якія немагчыма адхіліць, тлумачацца ў карысць таго, хто абвінавачваецца.

Арт. 27 Канстытуцыі РБ утрымлівае палажэнне, якое можа быць названа гарантыяй ад самаабвінавачвання: чалавека нельга прымушаць даваць паказанні і тлумачэнні супраць самога сябе, членаў сваёй сям'і, блізкіх родных.

ПАЛІТЫЧНЫЯ ПРАВЫ І СВАБОДЫ

Асаблівасцю гэтай групы правоў і свабод з'яўляецца іх сувязь з інстытутам грамадзянства, большасць з іх належыць грамадзянам краіны. Так, згодна з Законам аб прававым становішчы замежных грамадзян і асобаў без грамадзянства ад 3 ліпеня 1993г. замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства не маюць права выбіраць і быць выбранымі ў выбарныя дзяржаўныя органы рэспублікі, удзельнічаць у рэферэндумах. Яны не могуць займаць пасады, прызначэнне на якія ў адпаведнасці з заканадаўствам, звязана з наяўнасцю грамадзянства Рэспублікі Беларусь, выконваць усеагульны воінскі абавязак. Акрамя таго, шэраг гэтых правоў можа быць рэалізаваны не індывідуальна, а

калектыўна.

Палітычныя правы і свабоды замацоўваюцца ў арт. 34-40 Канстытуцыі РБ, колькасна іх няшмат. У Канстытуцыі РФ, напрыклад, яны таксама замацаваны даволі скупа. Як падкрэслівае расейскі вучоны М.Баглай, яны, па сутнасці, толькі акрэслены, і няма ніякіх спроб высветліць складанасць канструкцыі і вызначыць межы магчымых абмежаванняў¹¹.

Сярод дадзенай групы правоў і свабод сістэмаўтваральным з'яўляецца замацаванае ў арт. 37 права ўдзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных справаў як непасрэдна, так і праз свабодна выбраных прадстаўнікоў. Непасрэдны ўдзел грамадзян у кіраванні справамі грамадства і дзяржавы забяспечваецца правядзеннем рэферэндумаў, абмеркаваннем праектаў законаў і пытанняў рэспубліканскага і мясцовага значэння, другімі вызначанымі законам спосабамі. Парадак арганізацыі і правядзення рэферэндумаў больш падрабязна рэгулюецца ў гл.2 (Рэферэндум), у арт. 73-78 Канстытуцыі РБ, а таксама Законам "Аб народным галасаванні (рэферэндуме) ў Рэспубліцы Беларусь" ад 13 чэрвеня 1991 года.

Згодна з арт. 38 Канстытуцыі краіны грамадзяне маюць права выбіраць і быць выбранымі ў дзяржаўныя органы на падставе ўсеагульнага, роўнага, прамога выбарчага права пры тайным галасаванні. Трэба зазначыць, што змяненні і дапаўненні ў Канстытуцыю, унесеныя ў 1996 годзе, закранулі і арт. 38 менавіта дапаўненнем прамога выбарчага права ўскосным.

У юрыдычнай літаратуры адрозніваюць актыўнае выбарчае права - права выбіраць і пасіўнае выбарчае права - права быць выбраным. Пасіўнае выбарчае права характарызуецца ўстанаўленнем дадатковых патрабаванняў, напрыклад, узроставы цэнз і г.д.

Правое рэгуляванне выбарчай сістэмы ажыццяўляецца раздзелам III Канстытуцыі і шэрагам законаў.

Канстытуцыя РФ не мае спецыяльнай главы, прысвечанай выбарчай сістэме, выбарчае права абвешчаецца ў арт. 32, ч.2, а таксама ў арт. 81, 97. Канстытуцыя Украіны таксама ўстанаўлівае агульныя прынцыпы выбарчага права, а падрабязнае рэгламентаванне ажыццяўляецца шэрагам законаў.

Арт. 39 Канстытуцыі РБ абвешчае, што грамадзяне рэспублікі ў адпаведнасці са сваімі здольнасцямі, прафесійнай падрыхтоўкай маюць права роўнага доступу да любых пасадаў у дзяржаўных органах. Такім чынам, грамадзяне краіны, незалежна ад расавай, нацыянальнай

прыналежнасці, пола, сацыяльнага, маёмаснага становішча, стаўлення да рэлігіі маюць права на заняцце пасады ў дзяржаўным апарате, арт.39 робіць акцэнт на здольнасцях, прафесійнай падрыхтоўцы.

Да ліку палітычных правоў і свабод асобы належаць свабода поглядаў, перакананняў і іх свабоднае выказванне. Гэтай свабодой могуць карыстацца, па сэнсу арт. 33, усе асобы, незалежна ад наяўнасці грамадзянства РБ. Разам з тым, устанаўліваецца у ч.2 арт.33 забарона прымушаць выказваць свае перакананні, адмаўляцца ад іх.

Важнейшае значэнне для функцыянавання цывільнага грамадства, інстытутаў плюралістычнай дэмакратыі мае забарона цензуры, а таксама манапалізацыі сродкаў масавай інфармацыі дзяржавай, грамадскімі аб'яднаннямі альбо асобнымі грамадзянамі.

Грамадзянам РБ гарантуецца права на атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне поўнай, дакладнай і своєчасовай інфармацыі аб дзейнасці дзяржаўных органаў, грамадскіх аб'яднанняў, аб палітычным, эканамічным, культурным і міжнародным жыцці, аб стане навакольнага асяроддзя.

Згодна з арт. 35 Канстытуцыі РБ, гарантуецца свабода сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў, дэманстрацый і пікетавання, якія не парушаюць правапарадак і правы іншых грамадзян Рэспублікі Беларусь. Парадак правядзення ўказаных мерапрыемстваў вызначаецца законам.

У Расейскай Федэрацыі згодна з арт. 31 грамадзяне Расейскай Федэрацыі маюць права збірацца мірна, без зброі, праводзіць сходы, мітынгі і дэманстрацыі, шэсці і пікетаванне. Фармулёўка дадзенага артыкула расейскай Канстытуцыі больш лаканічная, таму выклікае шэраг пытанняў. Больш канкрэтнай у гэтым сэнсе выглядае адпаведны артыкул Польскай Канстытуцыі (арт.57): “Кожнаму забяспечваецца свабода арганізацыі мірных сходаў і ўдзелу ў іх. Абмежаванні гэтай свабоды можа вызначаць закон”¹².

Трэба зазначыць, што прававое рэгуляванне свабоды сходаў у заканадаўстве замежных краін ажыццяўляецца даволі разнастайна. Так, для правядзення сходаў у закрытым памяшканні не патрабуецца ні дазволу ўладаў, ні іх уведамлення, хоць патрэбна мець, напрыклад, дазвол уласніка памяшкання на карыстанне гэтым памяшканнем на пэўны час.

Так, згодна з арт. 8 Асноўнага закона Германіі “усе немцы маюць права збірацца мірна і без зброі без папярэдняй заявы аб дазvole.” Арт. 40 Канстытуцыі Малдовы: “ Маніфестацыі, шэсці і любыя сходы з’яўляюцца свабоднымі і могуць арганізоўвацца і праводзіцца толькі

мірна і без якой-небудзь зброі”.

Для сходаў пад адкрытым небам патрабуецца непасрэднае паведамленне або нават дазвол улад (у Германіі - за 2 дні, у Францыі - за 3, у Вялікабрытаніі - за 6)¹³.

Арт. 36 Канстытуцыі РБ прадугледжвае права кожнага на свабоду аб’яднанняў. Толькі супрацоўнікам праваахоўных органаў, а таксама Прэзідэнту РБ забараняецца сумяшчаць пасаду з членствам у палітычнай партыі альбо грамадскім аб’яднанні, якія дамагаюцца палітычных мэт.

Аналізуючы права на аб’яднанне, трэба мець на увазе не толькі арт. 36, але і палажэнні, якія ўтрымліваюцца ў арт. 5 Канстытуцыі РБ, згодна з якім палітычныя партыі, іншыя грамадскія аб’яднанні, дзейнічаючы ў рамках Канстытуцыі і законаў Рэспублікі Беларусь, садзейнічаюць выяўленню і выказванню палітычнай волі грамадзян, удзельнічаюць у выбарах.

Палітычныя партыі і іншыя грамадскія аб’яднанні маюць права карыстацца сродкамі масавай інфармацыі ў парадку, вызначаным заканадаўствам.

Забараняецца стварэнне і дзейнасць палітычных партый, а таксама іншых грамадскіх аб’яднанняў, якія маюць на мэце гвалтоўнае змяненне канстытуцыйнага ладу ці вядуць прапаганду вайны, сацыяльнай, нацыянальнай, рэлігійнай і расавай варожасці.

Канстытуцыя, такім чынам, акрэслівае ролю і агульныя прынцыпы функцыянавання палітычных партый і іншых грамадскіх аб’яднанняў. Законам ад 4.10.1994 года “Аб грамадскіх аб’яднаннях” і Законам ад 5.10.1994 года “Аб палітычных партыях” ажыццяўляецца рэгуляванне арганізацыі і дзейнасці гэтых суб’ектаў грамадска-палітычнага жыцця.

Прадугледжваецца Канстытуцыяй РБ (арт. 40) і права кожнага накіроўваць асабістыя або калектыўныя звароты ў дзяржаўныя органы, якія абавязаны разгледзець зварот і даць адказ па сутнасці ў вызначаны законным тэрмін. Такі закон у Рэспубліцы Беларусь быў прыняты 6.06.1996 года.

ХАРАКТАРЫСТЫКА САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНЫХ І КУЛЬТУРНЫХ ПРАВОЎ І СВАБОД

Для характарыстыкі групы сацыяльна-эканамічных і культурных правоў і свабод патрабуецца звярнуцца да паняцця сацыяльнай

дзяржавы, таму што згодна з Канстытуцыяй Рэспубліка Беларусь - унітарная дэмакратычная сацыяльная дзяржава.

Ідэя сацыяльнай дзяржаўнасці ўзнікае ў канцы XIX - пач. XX ст. і звязана з тэорыяй і практыкай сацыяльнай функцыі дзяржавы. У другой палове XX ст. ідэя сацыяльнай дзяржаўнасці атрымоўвае шырокае развіццё і знаходзіць адлюстраванне ў Канстытуцыях краін - Германіі, Францыі, Іспаніі, Партугаліі і інш.

Сацыяльна-эканамічныя і культурныя правы і свабоды чалавека знайшлі ўвасабленне і ва Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека, а таксама ў Міжнародным пакце аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах. Згодна з п. 1 арт. 11 Міжнароднага пакта аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах дзяржавы-удзельніцы Пакта прызнаюць права кожнага на годны ўзровень жыцця, уключаючы дастатковае харчаванне, адзенне, жыллё і на пастаяннае паляпшэнне ўмоваў жыцця. Пакт утрымлівае палажэнне аб тым, што дзяржавы-удзельніцы прымуць належныя меры для забеспячэння ажыццяўлення гэтага права. Рэалізацыя большасці правоў гэтай групы немагчыма без актыўнай дзейнасці дзяржавы, таму не выпадкова ў Міжнародным пакце аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах падкрэсліваецца, што кожная дзяржава-удзельніца Пакта абавязваецца ў індывідуальным парадку прыняць у максімальных межах рэсурсаў, якія маюцца, меры для таго, каб забяспечыць паступовае поўнае ажыццяўленне прызнаваемых пактам правоў, уключаючы заканадаўчыя меры.

Мэтазгодна заўважыць, што некаторыя заходнія даследчыкі не прызнаюць сацыяльна-эканамічныя правы суб'ектыўнымі, спасылаючыся пры гэтым на тое, што гэтыя правы не заўсёды могуць быць абаронены ў судзе. Па гэтай прычыне шэраг дзяржаў, напрыклад, ЗША, не далучыліся да Міжнароднага Пакта аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах.

Сацыяльная функцыя дзяржавы патрабуе высокага ўзроўню эканамічнага развіцця, які дазваляе гарантаваць рэальнасць сацыяльна-эканамічных правоў, дзякуючы ажыццяўленню разнастайных сацыяльных праграм.

Па юрыдычнаму зместу дадзеныя правы, як правільна адзначаецца ў вучэбнай і навуковай літаратуры, неаднолькавыя. Некаторыя, напрыклад, права прыватнай уласнасці, па сутнасці, з'яўляюцца бяспрэчнымі правамі прамога дзеяння, другія (права на адпачынак альбо на сацыяльнае забяспячэнне) уяўляюць сабой суб'ектыўныя правы,

канкрэтны змест якіх выцякае з дзейнічаючага галіновага заканадаўства, трэція (права на працу, на жыллё і дд.) нараджаюць для дзяржавы толькі агульны абавязак, праводзіць палітыку садзейнічання ў іх рэалізацыі¹⁴.

Згодна з арт. 41 грамадзянам РБ гарантуецца права на працу як найбольш годны спосаб самасцвярджэння чалавека, г.зн. права на выбар прафесіі, роду заняткаў і работы ў адпаведнасці з прызваннем, здольнасцямі, адукацыяй, прафесійнай падрыхтоўкай і з улікам грамадскіх патрэбаў, а таксама на здаровыя і бяспечныя ўмовы працы.

Канстытуцыя Расейскай Федэрацыі ў арт. 37 замацоўвае свабоду працы. Кожны чалавек, а не толькі грамадзянін, як у РБ, мае права свабодна распараджацца сваімі здольнасцямі да працы, выбіраць род дзейнасці і прафесію.

Канстытуцыя Украіны ў арт. 43 гарантуе права мець магчымасць зарабляць сабе на жыццё працай, а не ўвогуле “права на працу”. Канстытуцыя Польскай Рэспублікі ў арт. 65 абвешчае, што кожнаму забяспечваецца свабода выбара прафесіі і прафесійнай дзейнасці, а таксама выбара месца работы. Канстытуцыя Рэспублікі Славенія ў арт. 49 таксама замацоўвае свабоду працы¹⁵.

Грамадзяне маюць права на абарону сваіх эканамічных і сацыяльных правоў, уключаючы права на аб’яднанне ў прафесійныя саюзы, заключэнне калектыўных дамоваў і права на забастоўку. Права на забастоўку ўпершыню замацавана ў беларускім заканадаўстве. Парадак ажыццяўлення права на забастоўку рэгулюецца Законом “Аб парадку вырашэння калектыўных працоўных спрэчак (канфліктаў)” ад 18.01.1994 г. У адпаведнасці з міжнароднымі стандартамі Канстытуцыя РБ забараняе прымусовую працу, акрамя работы ці службы, якая вызначаецца прыгаворам суда або ў адпаведнасці з законам аб надзвычайным і ваенным становішчы.

Канстытуцыя РБ у арт. 44 замацоўвае права ўласнасці і дзяржава гарантуе кожнаму права ўласнасці. Дадзены артыкул не вызначаў формы ўласнасці і суб’ектаў права ўласнасці, аднак згодна дзеючаму заканадаўству, існуюць прыватная, калектыўная і дзяржаўная форма ўласнасці. Дарэчы, змяненні і дапаўненні, унесеныя ў Канстытуцыю ў 1996, закранулі і пытанні ўласнасці. У арт. 13 гаворыцца, што ўласнасць можа быць дзяржаўнай і прыватнай. Расейская канстытуцыя ў арт. 35 абвешчае, што права прыватнай уласнасці ахоўваецца законам.

Аднак у параўнанні з сацыялістычнай Канстытуцыяй БССР 1978 года, Канстытуцыя РБ 1994 года робіць крок наперад, таму што права ўласнасці фармулюецца менавіта ў якасці аднаго з эканамічных правоў

у раздзеле “Асоба, грамадства, дзяржава”, а не ў главе “Эканамічная сістэма”. Далей, Канстытуцыя 1994 г. адышла ад казуістычнага спосабу пералічэння аб’ектаў права асабістай уласнасці. Узмоцнены гарантыі права ўласнасці, у прыватнасці, прымусовае адчужэнне маёмасці дапускаецца толькі па матывах грамадскай неабходнасці пры захаванні ўмоў і парадку, вызначаных законам, са своечасовым і поўным кампенсаваннем кошту адчужанай маёмасці, а таксама згодна з пастановай суда.

Некаторыя сучасныя канстытуцыі ўтрымліваюць нормы аб свабодзе прадпрымальніцкай дзейнасці, напрыклад, расейская Канстытуцыя (арт.34), арт. 42 Канстытуцыі Украіны, арт. 26 Канстытуцыі Казахстана.

У беларускай Канстытуцыі ў арт. 13 устанаўліваецца, што дзяржава надае ўсім роўныя правы для ажыццяўлення гаспадарчай і іншай дзейнасці, акрамя забароненай законам і гарантуе роўную абарону і роўныя ўмовы для ўсіх форм уласнасці.

Грамадзянам РБ, згодна з арт.47, гарантуецца права на сацыяльнае забеспячэнне ў старасці, у выпадку хваробы, інваліднасці, страты працаздольнасці, страты карміўца і ў іншых выпадках, прадугледжаных законам.

У арт. 48 абвясчаецца, што грамадзяне РБ маюць права на жыллё. Гэта права забяспечваецца развіццём дзяржаўнага, грамадскага і прыватнага жыллёвага фонда, спрыяннем грамадзянам у набыцці жылля. Падкрэсліваецца таксама недапушчальнасць адвольнага пазбаўлення жылля.

Разам з тым, як адзначаецца ў літаратуры, у новых канстытуцыях краін СНД права на жыллё сфармулявана менш катэгарычна, чым гэта было ў папярэдніх канстытуцыях¹⁶.

Артыкул 49 устанаўлівае, што кожны мае права на адукацыю. У адпаведнасці з міжнародна-прававымі стандартамі ў галіне адукацыі, якія вызначаюцца ва Ўсеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека, Пакце аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах, гарантуецца даступнасць і бясплатнасць агульнай сярэдняй і прафесійна-тэхнічнай адукацыі. Сярэдня спецыяльная і вышэйшая адукацыя даступныя для ўсіх у адпаведнасці са здольнасцямі кожнага. Кожны можа на конкурснай аснове бясплатна атрымаць адпаведную адукацыю ў дзяржаўных навучальных установах.

У артыкуле 51 замацоўваецца права на ўдзел у культурным жыцці. У ч.2 дадзенага артыкула ўстанаўліваецца, што свабода мастацкай, навуковай, тэхнічнай творчасці і выкладання гарантуецца. Замацаванне

гэтай свабоды ў Канстытуцыі азначае, што ні органы дзяржавы, ні творчыя аб'яднанні не маюць права ўмешвацца ў творчую дзейнасць, дыктаваць змест і форму іх твораў. Пры гэтым дзяржава ўстанаўлівае забарону распаўсюджвання твораў, якія заклікаюць да гвалтоўнага ніскладання ці змянення канстытуцыйнага дзяржаўнага ладу, прапагандуюць вайну, гвалт, жорсткасць, расавую, нацыянальную, рэлігійную варожасць.

Згодна ч.3 арт.51 інтэлектуальная ўласнасць ахоўваецца законам. Трэба зазначыць, што ў дадзеным выпадку маецца на ўвазе не адзін закон, накіраваны на ахову інтэлектуальнай уласнасці, а шэраг заканадаўчых актаў, прычым розных галін права.

У артыкуле 50, ч.3 адзначаецца, што кожны мае права карыстацца роднай мовай, абіраць мову зносін. Дзяржава гарантуе ў адпаведнасці з законам свабоду выбару мовы выхавання і навучання. Што ж датычыць ч.1 і ч.2 дадзенага артыкула, то іх лагічнай было б размясціць у арт.22 Канстытуцыі, дзе замацоўваецца роўнасць усіх асоб перад законам.

ЮРЫДЫЧНЫЯ АБАВЯЗКІ АСОБЫ

Юрыдычныя абавязкі асобы з'яўляюцца неад'емным элементам яе прававога статусу, без іх немагчымы ні збалансаваная прававая сістэма, ні эфектыўнае прававое рэгуляванне, ні зладжаны правапарадак. Юрыдычны абавязак ёсць устаноўленая законам мера патрабаваных грамадска неабходных паводзін¹⁷.

Юрыдычныя абавязкі асобы прадугледжваюцца артыкуламі 52-57 Канстытуцыі РБ. Так, згодна з арт.52, “кожны, хто знаходзіцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, абавязаны выконваць яе Канстытуцыю, законы і паважаць нацыянальныя традыцыі”. Абавязкам, згодна з арт.53, з'яўляецца абавязак паважаць годнасць, правы, свабоды, законныя інтарэсы іншых асобаў. Артыкул 54 Канстытуцыі ўскладае на кожнага абавязак берагчы гісторыка-культурную, духоўную спадчыну і іншыя нацыянальныя каштоўнасці. Абавязкам кожнага з'яўляецца таксама, згодна з артыкулам 54, ахова прыроднага асяроддзя. Такім чынам, у артыкулах 52-54 Канстытуцыі замацоўваюцца абавязкі за кожнай асобай, якая знаходзіцца на тэрыторыі нашай краіны незалежна ад наяўнасці грамадзянства РБ. А вось абавязак браць удзел у фінансаванні дзяржаўных выдаткаў шляхам выплаты дзяржаўных падаткаў, пошлін і іншых плацяжоў ускладаецца, згодна з артыкулам 56, на грамадзян

Рэспублікі Беларусь.

Таксама і абарона Рэспублікі Беларусь з'яўляецца, згодна з артыкулам 57, абавязкам і святым абавязкам грамадзяніна краіны.

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, як і большасць постсавецкіх канстытуцый, адмовілася ад замацавання некаторых абавязкаў грамадзян, такіх, напрыклад, як абавязак берагчы і умацоўваць сацыялістычную ўласнасць, абавязак берагчы інтарэсы савецкай дзяржавы, спрыяць умацаванню яе магутнасці і г.д. Артыкул 58 Асноўнага Закона замацоўвае палажэнне аб тым, што ніхто не можа быць прымушаны да выканання абавязкаў, якія не прадугледжаны Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і яе законамі, ці да адмаўлення ад сваіх правоў.

ПРАБЛЕМЫ ГАРАНТАВАНАСЦІ ПРАВОЎ І СВАБОД

Характарыстыка правоў, свабод і абавязкаў асобы павінна закранаць пытанне аб іх гарантаванасці. Менавіта гарантыі, як адзначаецца даследчыкамі, звязваюць у адзінае цэлае прававое і фактычнае становішча чалавека ў цывільным грамадстве, служаць праймай сацыяльнай свабоды, адказнасці і актыўнасці грамадзян. У шырокім сэнсе слова гарантыі ўяўляюць сабой сістэму сацыяльна-эканамічных, палітычных, маральных, юрыдычных умоваў, сродкаў і спосабаў, якія ствараюць роўныя магчымасці асобы для ажыццяўлення сваіх правоў, свабод і інтарэсаў.¹⁸ Навука канстытуцыйнага права даследуе параважна юрыдычныя гарантыі, г.зн. тыя гарантыі, якія выцякаюць з Канстытуцыі, законаў і іншых нарматыўных крыніц. Юрыдычныя гарантыі ўяўляюць сабой сістэму прававых сродкаў і спосабаў аховы і абароны правоў чалавека і грамадзяніна.

Найбольш істотныя гарантыі асноўных правоў, свабод і абавязкаў замацоўваюцца непасрэдна ў Канстытуцыі РБ. Так, у артыкуле 21 Канстытуцыі ў якасці найвышэйшай мэты дзяржавы абвешчаецца забеспячэнне правоў і свабод грамадзян Рэспублікі Беларусь, у ч.3 дадзенага артыкула ўстанаўліваецца, што дзяржава гарантуе правы і свабоды грамадзян, замацаваныя ў Канстытуцыі, законах і прадугледжаныя міжнароднымі абавязальніцтвамі дзяржавы. У артыкуле 59 замацоўваецца абавязак дзяржавы прымаць усе даступныя ёй меры дзеля стварэння ўнутранага і міжнароднага парадку, неабходнага для поўнага ажыццяўлення правоў і свабод грамадзян Рэспублікі Беларусь, прадугледжаных Канстытуцыяй. Абавязак

прымаць неабходныя меры для ажыццяўлення правоў і свабод асобы ўскладаецца, згодна з арт.60, на дзяржаўныя органы, службовых і іншых асоб, якім даверана выкананне дзяржаўных функцый. Гэтыя органы і асобы нясуць адказнасць за дзеянні, якія парушаюць правы і свабоды асобы.

Дадзеная норма носіць дастаткова агульны характар і патрабуе канкрэтызацыі ў галіновым заканадаўстве, прычым вынікам такой канкрэтызацыі і дэтэлізацыі павінна быць устанаўленне механізма прымянення такой гарантыі. Для посттаталітарных краін, у тым ліку для РБ, вельмі актуальнай з'яўляецца норма, аналагічная той, якая ўтрымліваецца ў артыкуле 20 харвацкай Канстытуцыі: “Кожны, хто парушыў палажэнні Канстытуцыі аб асноўных свабодах і правах чалавека і грамадзяніна, нясе асабістую адказнасць і не можа спасылацца ў сваё апраўданне на загад вышэйшастаячых асоб ці органаў”.¹⁹

Італьянская Канстытуцыя ў арт.28 устанаўлівае, што “службовыя асобы і служачыя дзяржавы і публічных устаноў непасрэдна адказваюць згодна з крымінальным, грамадзянскім і адміністрацыйным законам за дзеянні, ажыццяўленыя ў парушэнне чыіх-небудзь правоў. У гэтых выпадках грамадзянская адказнасць распаўсюджваецца на дзяржаву і публічныя ўстановы”.²⁰

Галоўнай інстытуцыянальнай гарантыяй правоў і свабод чалавека ў дэмакратычнай дзяржаве з'яўляецца суд, незалежны ад любога дзяржаўнага органа.

Беларуская Канстытуцыя ў артыкуле 61 устанаўлівае, што кожнаму гарантуецца абарона яго правоў і свабод кампетэнтным, незалежным і непрадузятым судом, у вызначаныя закона тэрміны. Глава 5 Канстытуцыі (арт.109-116), а таксама Закон “Аб судовым ладзе і статусе суддзяў у Рэспубліцы Беларусь” ад 13 студзеня 1995 года развіваюць і канкрэтызуюць права на судовую абарону правоў і свабод чалавека. Так, згодна з арт. 112, ч.2 Асноўнага Закона, калі пры разглядзе канкрэтнай справы суд прыйдзе да высновы аб неадпаведнасці нарматыўнага акта Канстытуцыі, ён прымае рашэнне ў адпаведнасці з Канстытуцыяй і ставіць ва ўстаноўленым парадку пытанне аб прызнанні дадзенага нарматыўнага акта неканстытуцыйным.

Да ліку канстытуцыйных гарантыяў правоў і свабод адносіцца і вызначэнне на ўзроўні Асноўнага Закона межаў магчымых абмежаванняў правоў і свабод. У Канстытуцыі РБ маюцца два артыкулы, якімі вызначаюцца падыходы да магчымых абмежаванняў правоў і

свабод. Так, у артыкуле 23 устанаўліваецца, што абмежаванне правоў і свабод асобы дапускаецца толькі ў выпадках, прадугледжаных законам, ў інтарэсах нацыянальнай бяспекі, грамадскага парадку, абароны маралі, здароўя насельніцтва, правоў і свабод іншых асоб. У арт.63 адзначаецца, што ажыццяўленне прадугледжаных Канстытуцыйнай правоў і свабод можа быць прыпынена толькі ва ўмовах надзвычайнага альбо ваеннага становішча ў парадку і межах, вызначаных Канстытуцыйнай і законам. Пры ажыццяўленні асаблівых мер у перыяд надзвычайнага становішча не могуць абмяжоўвацца правы, прадугледжаныя ў арт.24, частцы трэцяй артыкула 25, артыкулах 26, 31 Канстытуцыі. Нагадаем, што ў гэтых артыкулах абвешчаецца права на жыццё, устанаўліваецца забарона катаванняў, здзекаў, жорсткага, бесчалавечнага альбо зневажальнага абыходжання, замацоўваецца прэзумпцыя невінаватасці і свабода сумлення.

Мэтазгодна адзначыць, што заканадаўчая ўлада пры ўстанаўленні абмежаванняў у сферы правоў і свабод чалавека звязана не толькі агульнымі канстытуцыйнымі формуламі аб іх межах, але і шэрагам прынцыпаў, якія вынікаюць са зместу і сэнсу прававой дзяржаўнасці. Звязанасць дзяржаўнай улады правамі і свабодамі асобы з'яўляецца, як вядома, адной з прыкмет дзяржавы, якая прэтэндуе быць прававой. Таму захаванне адной толькі заканадаўчай формы абмежаванняў недастаткова. У адпаведнасці з нормаў міжнароднага права, любое абмежаванне правоў і свабод павінна быць звязана з адной з мэтаў закона, які ўжываецца і павінна быць строга суразмерна прызначэнню гэтага закона.²¹ Беларускаму заканадаўцу трэба было б улічыць гэты момант, так, як гэта зроблена, напрыклад, польскім заканадаўцам у арт.32 польскай Канстытуцыі, дзе падкрэсліваецца, што абмежаванні не могуць супярэчыць сутнасці правоў і свабод.²²

Аднак нават самыя дасканалыя фармулёўкі норм Канстытуцыі аб правах і свабодах асобы могуць быць не больш чым дэкарацый, калі ў краіне адсутнічае дэмакратычны дзяржаўна-прававы рэжым. Такія прыкладаў, на жаль, можна знайсці дастаткова не толькі ў мінулым, але і ў сучаснасці.

СПАСЫЛКІ:

1. Венгераў А.Б. Тэорыя дзяржавы і права. М., 1998. С.595.
2. Аннерс Э. Гісторыя еўрапейскага права. М., 1994. С.212.
3. Статут Вялікага Княства Літоўскага 1588. Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мн., 1989. С.29.

4. Матузаў М.І., Малько А.В. Тэорыя дзяржавы і права. М., 1997. С.231.
5. Матузаў М.І., Малько А.В. Тэорыя дзяржавы і права. М., 1997. С.237.
6. Ваяводзін Л.Д. Юрыдычны статус асобы ў Расіі. М., 1997. С.31.
7. Матузаў М.І., Малько А.В. Тэорыя дзяржавы і права. М., 1997. С.236.
8. Агульная тэорыя дзяржавы і права. Мн., 1998. С.248.
9. Баглай М.В. Канстытуцыйнае права Расійскай Федэрацыі. М., 1998. С.176.
10. Канстытуцыі замежных дзяржаваў. М., 1997. С.202.
11. Баглай М.В. Канстытуцыйнае права Расійскай Федэрацыі. М., 1998. С.198.
12. Канстытуцыі дзяржаваў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. М., 1997. С.209.
13. Чыркін В.Я. Канстытуцыйнае права замежных краін. М., 1997. С.76.
14. Баглай М.В. Канстытуцыйнае права Расійскай Федэрацыі. М., 1998. С.216.
15. Канстытуцыі дзяржаваў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. М., 1998. С.373.
16. Міхалёва Н.А. Канстытуцыйнае права замежных краін СНД. М., 1998. С.174.
17. Агульная тэорыя правоў чалавека. М., 1996. С.37.
18. Матузаў М.І., Малько А.В. Тэорыя дзяржавы і права. М., 1997. С.275.
19. Канстытуцыі дзяржаваў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. М., 1998. С.427.
20. Канстытуцыі замежных дзяржаваў. М., 1997. С.249.
21. Сядзельнік В.В. Міжнародна-прававое рэгуляванне межаў ажыццяўлення правоў і свабод чалавека// Тэзісы дакладаў рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Прававая рэформа ў Рэспубліцы Беларусь: вопыт, праблемы, перспектывы». ч.2. Гродна, 1997. С.103-105.
22. Канстытуцыі дзяржаваў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. М., 1998. С.203.

МЯСЦОВАЕ САМАКІРАВАННЕ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

ГІСТОРЫЯ СТАНАЎЛЕННЯ МЯСЦОВЫХ ВОРГАНАЎ САМАКІРАВАННЯ АСАБЛІВАСЦІ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ НА БЕЛАРУСІ

СІСТЭМА ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ

ПАБУДОВА ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ І ІХ ВЫКАНАЎЧЫ АПАРАТ КАМПЕТЭНЦЫЯ І ФІНАНСАВАЯ БАЗА ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ КАНТРОЛЬ ЗА ДЗЕЙНАСЦЮ ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ

Узнікненнем сучаснага тэрытарыяльнага самакіравання ў Еўропе прынята лічыць часы Французскай Рэвалюцыі, але ў Беларусі яго першапачаткі з'явіліся значна раней. Яшчэ у сярэднявеччы вылучаецца вечавая арганізацыя гарадскога самакіравання, а пазней гарадское самакіраванне на падставе магдэбурскага права. У старажытных летапісах, сярод звестак другой паловы XIII стагоддзя знаходзім устаўку пад характэрным загалоўкам: “О Полоцкой Венеции, або свободности”, дзе гаворыцца пра часы, калі Палачане “вольо пановали себе и жадной зверхности над собой не имели, только 30 мужов старцов спосродку речи посполитое своен на поточныи sprawy, суд и яко сенаторов прекладали..., бо держали на тот час землю русскую сами мещане полоцкие и наковка десят мил справуючы”¹.

У вечы бралі ўдзел усе дарослыя, асабліва свабодныя мужчыны. У кампетэнцыю веча ўваходзіла вырашэнне пытанняў мясцовай гаспадаркі, арганізацыі і кантроля за гандлёвай дзейнасцю гараджан, раскладка павіннасцяў і подацей. Веча мела свой выканаўчы орган - Раду, якая складалася з 30 мужоў ці старцаў. Гэты орган займаўся вядзеннем бягучых справаў мясцовага

кіравання і выконваў судовыя функцыі. У распараджэнні гарадскога самакіравання была сістэма звычайных нормаў, на падставе якіх уладкоўвалася ўнутрыгарадское жыццё і будаваліся адносна аўтаномныя адносіны з намеснікамі - прадстаўнікамі княскай адміністрацыі. Аўтаномнасць мясцовага самакіравання гарантавалася дагаварнымі адносінамі з князем і захаваннем старадаўніх звычайў.

Ва ўмовах феадальнага грамадства, мэтай, якую імкнуліся дасягнуць гараджане, было права арганізацыі мясцовага жыцця на аснове самакіравання. Эталонам для месціцаў Вялікага княства Літоўскага былі нормы права горада Магдэбурга, хаця пераймаліся не самі нормы, а толькі іх агульныя прынцыпы. Мясцовае самакіраванне ў тэя часы заключалася ў абранні самімі гараджанамі адносна самастойнага ў вырашэнні пытанняў гарадскога жыцця - магістрата, адменай улады і суда над мяшчанамі дзяржаўцаў, намеснікаў і іншых чыноўнікаў вялікакняскай мясцовай адміністрацыі; гараджане вызваліліся ад феадальнай залежнасці і павіннасцей, ім гарантаваліся свабодныя заняткі рамяством, гандлем, земляробствам, і права ствараць рамесныя прафесійныя аб'яднанні - цэхі. Хаця дадзеныя нормы ў ВКЛ не заўжды выконваліся ў поўнай ступені, але разам з тым забяспечвалі ўмовы адносна аўтаномнай дзейнасці гарадскіх уладаў².

Магістраты складаліся з рады, якая ажыццяўляла функцыі гарадской улады і суда па маёмасных і цывільных справах, а таксама лавы - судавага воргана па крымінальных справах. У раду гараджане абіралі радцаў (райцаў). Узначальваў яе абраны бурмістр. Гарадское самакіраванне ўзначальваў воит, які прызначаўся вялікім князем ці феадалам, або абіраўся насельніцтвам. Такім чынам, ужо ў сярэднявеччы мы знаходзім першапачаткі размежавання кампетэнцыі самакіравання - рады ачоленай бурмістрам і цэнтральных ворганаў дзяржаўнай улады, інтарэсы якой прадстаўляў воит.

Грамата на магдэбурскае права даравала гарадам вярхоўная ўлада, альбо ўладальнік горада. У абодвух выпадках гэта грамата выконвала ролю прававога статута, дзе азначалася кампетэнцыя мясцовага самакіравання і ўсталёўваліся прынцыпы ўзаемадчыннення з цэнтральнай дзяржаўнай уладай.

З канца XVI ст., у выніку змагання мяшчанаў з гарадскімі вярхамі за свае сацыяльныя правы, паўстае орган самакіравання так званых “прысяглых паспалітых”, а ў XVII ст., у вялікіх гарадах - “мужоў гмінных”. Гэтыя ворганы кантралявалі выдаткі магістрата з гарадскога бюджэта.

Укаранаваннем барацьбы гарадоў за правы мясцовага самакіравання, было прыняцце Сеймам Рэчы Паспалітай 18.04.1791 года “Закона аб гарадах”, які параўняў у правах усе каралеўскія гарады, прызнаў мяшчанаў асабіста вольнымі, падцвердзіў іх правы ўласнасці. За мяшчанамі было прызнана права

абіраць мясцовыя ўлады. Гэты закон увайшоў у склад Канстытуцыі 1791 года. Да асноўных кампетэнцый гарадскога самакіравання належалі: кіраванне маёмасцю горада, вырашэнне пытанняў, звязаных з размеркаваннем падаткаў, скліканне гарадскіх сходаў, функцыі сацыяльнага забеспячэння, нагляд за шпіталамі, утрыманне паліцыі і клопат аб спакоі і бяспецы ў месце³.

На тэрыторыі сучаснай Беларусі, органы мясцовага самакіравання былі ліквідаваны пасля далучэння да Расейскай імперыі, паводле ўказаў Кацярыны II ад 1775 да 1795 гадоў.

З гэтага часу развіццё мясцовага самакіравання на тэрыторыі Беларусі значна запаволілася. Пытанні мясцовага самакіравання і дэцэнтралізацыі дзяржаўнай улады з часу далучэння да Расеі атрымалі моцны палітычны ўхіл. Нават буржуазная рэформа мясцовага кіравання, і ўтварэнне ў XIX ст. земскага самакіравання са значнымі, згодна закона, кампетэнцыямі, на тэрыторыі Беларусі былі абмежаваны, з-за палітычнага супрацьстаяння мясцовых эліт расейскай уладзе. Мясцовае самакіраванне на нашай тэрыторыі было фактычна падпарадкавана паліцэйскай уладзе ўезд.

Пасля першай сусветнай вайны і падзелу тэрыторыі Беларусі паміж Польшчай і РСФСР, далейшы лёс мясцовай ўлады ў Заходняй і Усходняй яе частках складаўся ў цесным звязку з асаблівасцямі развіцця палітычных сістэм гэтых дзяржаваў.

Канстытуцыя Польшчы ад 1921 года стварала прававыя падставы для паўстання самакіравання на ўзроўні гміны, павету і нават ваяводства. Але поўнае тэрытарыяльнае самакіраванне, з-за палітычных прычынаў, і ўдзіску беларускага насельніцтва, на тэрыторыі Беларусі так і не было ўведзена. Існавалі значныя абмежаванні мясцовага самакіравання, ў прыватнасці, на ўзроўні ваяводстваў, дзе прадстаўнічыя органы былі фіктыўнымі, а ваявода, як прадстаўнік цэнтральнай ўлады меў значныя паўнамоцтвы.

Ва усходняй Беларусі бальшавіцкія ўлады пачалі бескампрамісную барацьбу не толькі з апазіцыйнымі партыямі, але і з асобамі, якія ў сваіх мясцовых супольнасцях мелі значны аўтарытэт і прызнанне. Быў здзейснены цэлы шэраг дзеянняў, накіраваных на таталітарызацыю сістэмы арганізацыі дзяржавы, ліквідацыю ўсялякіх формаў самакіравання грамадства, палітычнага і ідэалагічнага падпарадкавання грамадзянаў. Сутнасцю таталітарнай сістэмы, рэалізаванай ў Савецкай дзяржаве, была манопалізацыя рашэнняў ва ўсіх галінах грамадскага жыцця адной партыяй. Партыя трымала ў сваіх руках размеркаванне сродкаў вытворчасці, сродкі прымусу і фармаванне грамадскай думкі. Асноўным прынцыпам замяшчэння пасадаў у дзяржаўных, гаспадарчых ці іншых установах была поўная лаяльнасць і падпарадкаванне, праводзімай партыяй, палітыцы.

Некалькі фактараў паспрыяла замене аўтаномных ворганаў земскага самакіравання дзяржаўнай адміністрацыі.

Разам з нацыяналізацыяй прамысловых прадпрыемстваў і знішчэннем прыватнай уласнасці, была таксама зліквідавана аснова тэрытарыяльнага самакіравання праз нацыяналізацыю ўласнасці валасных і павятовых земскіх ворганаў. Страта мясцовымі ворганамі ўласнасці, прывяла іх да поўнай эканамічнай і палітычнай залежнасці ад цэнтральных уладаў.

Змены ў заканадаўстве дазволілі прадставіць выбарчае права толькі працоўным. Асобы, якія жылі на “непрацоўныя даходы” (прыватныя гандляры, уласнікі мануфактураў, святары і інш.), складалі значную колькасць насельніцтва, аднак, пазбаўляліся выбарчых правоў. Прадстаўніцтва ўсіх, ці большасці катэгорый насельніцтва асобнай мясцовасці замянялася прадстаўнікамі асобнай сацыяльнай групы. Такім чынам, мясцовыя прадстаўнічыя органы былі замененыя класавымі ворганамі. Мэта самакіравання - уладкаванне мясцовага жыцця згодна з патрэбамі ўсёй супольнасці, была заменена рэалізацыяй палітычнай волі партыі бальшавікоў, а мясцовыя саветы сталі асновай дыктатуры пралетарыята.

Такім чынам, прадстаўнікі новых мясцовых ворганаў улады атрымалі незалежнасць ад мясцовых супольнасцяў і сталі цалкам падпарадкаванымі партыйна-дзяржаўным уладам.

Знішчэнне ворганаў самакіравання і замена залежнасці мясцовых уладаў ад насельніцтва, залежнасцю ад вышэйшых узроўняў дзяржаўнай адміністрацыі і партыйных структур, істотна паўплывала на далейшае развіццё ўсёй сістэмы арганізацыі дзяржавы, грамадскай супольнасці і на самі прынцыпы арганізацыі мясцовага самакіравання. Мясцовыя саветы згубілі сваю суверэннасць у галіне фінансавага самазабеспячэння сваёй дзейнасці, самастойнай рэалізацыі мясцовай палітыкі, а таксама прадстаўлення інтарэсаў мясцовых супольнасцяў. У выніку сёння мы атрымалі поўны параліч мясцовых ініцыятываў, эканамічнай і гаспадарчай рацыянальнасці. Задавальненне патрэбаў мясцовага насельніцтва не залежыць ад працы самога гэтага насельніцтва ці спраўнасці мясцовых уладаў, але ад здольнасці пераканаць цэнтральныя органы дзяржаўнай улады ў выдаткаванні большых аб’ёмаў фінансавання.

У Рэспубліцы Беларусь да гэтага часу існуе старая, традыцыйная для рэспублік былога СССР, сістэма адміністрацыйна-тэрытарыяльнага кіравання, прадстаўнічай і выканаўчай улады, дзе разуменне мясцовага самакіравання не зусім адпавядае прынцыпам самакіравання, прынятых у дэмакратычных дзяржавах Еўропы і замацаваным у Хартыі тэрытарыяльнага самакіравання.

Дзяржава складаецца з шэрагу адрозных элементаў: цэнтральнага ўрада, мясцовай дзяржаўнай адміністрацыі, якая прадстаўляе інтарэсы і рэалізуе

палітыку цэнтральнага ўрада на мясцовым узроўні, а таксама мясцовага самакіравання, як з палітычнымі, так і з адміністрацыйнымі функцыямі. Прынцыпы ўзаемаадносін па між гэтымі трыма элементамі ў Беларусі і Еўропе, ляжаць у аснове розных падыходаў да паняцця мясцовага самакіравання.

Згодна еўрапейскай Хартыі, у аснове мясцовай улады ляжыць прынцып аўтаномнага існавання мясцовага самакіравання з мясцовымі дзяржаўнымі органамі кіравання.

Гэтая аўтаномнасць забяспечваецца размежаваннем кампетэнцыі і сферы дзейнасці паміж дзяржаўнымі органамі кіравання і прадстаўнічымі органамі самакіравання на мясцовым узроўні. Праз размежаванне кампетэнцыі мясцовых дзяржаўных органаў кіравання і мясцовага самакіравання, забяспечваецца прынцып іх самастойнасці ў вырашэнні пытанняў на мясцовым узроўні, а вызначэнне асобнай дзяржаўнай сферы і сферы самакіравання, стварыла прававыя гарантыі супраць ціска на самакіраванне з боку дзяржавы.

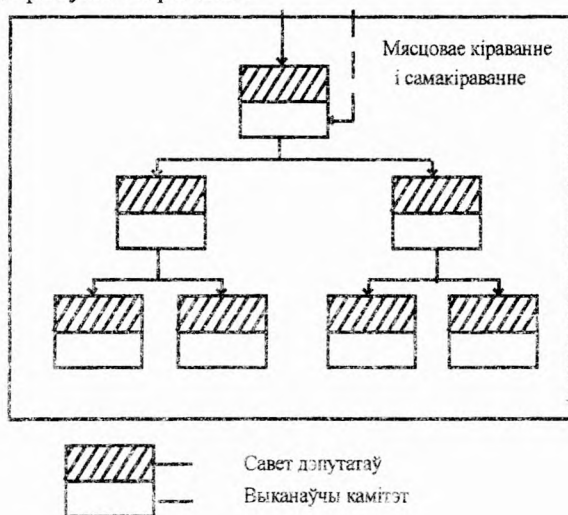
Жыццяздольнасць мясцовых органаў самакіравання, найпрост залежыць ад матэрыяльна-фінансавай іх самастойнасці. Гэта азначае, што аб'ём паўнамоцтваў мясцовага самакіравання павінен забяспечвацца адпаведным памерам падатковай базы кожнага асобнага самакіравання. Эканамічная самастойнасць - адзіны рэальны шанец самастойнасці палітычнай.

Нават здзяйсняючы кантроль за дзейнасцю мясцовага самакіравання, органы дзяржаўнага кіравання, дзейнічаюць на прынцыпах самастойнасці кожнай адзінкі мясцовай улады, у кіраванні справамi, аднесенымi да іх кампетэнцыі. Дзяржаўныя органы могуць указаць на парушэнне прававых нормаў і нават прыпыніць іх дзеянне, але, яны не здольны без рашэння суда адмяніць і тым больш навязаць нейкае рашэнне мясцоваму самакіраванню.

Сучасная сістэма мясцовага самакіравання Беларусі ўключае мясцовыя Саветы дэпутатаў, якія з'яўляюцца прадстаўнічымі органамі дзяржаўнай улады і асноўным звязом мясцовага самакіравання. Акрамя Саветаў, на падставе добраахвотнага волеўз'ялення грамадзян, па ініцыятыве Савета ці выканаўчага камітэта могуць стварацца органы тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання (камітэты і саветы мікрараёнаў, жыллёвых комплексаў, дамавыя, вулічныя і інш.), якія дзейнічаюць на тэрыторыі, вызначанай адпаведным Саветам. Мясцовае самакіраванне ажыццяўляецца таксама ў формах непасрэднай дэмакратыі праз мясцовыя рэферэндумы, сходы грамадзян і іншыя формы.

Згодна з беларускім заканадаўствам, мясцовыя органы дзейнічаюць на прынцыпах адзінства і цэласнасці сістэмы мясцовага кіравання і самакіравання. Гэта азначае, што мясцовыя Саветы ажыццяўляюць сваю дзейнасць праз

выканаўчы камітэты, якія з'яўляюцца не толькі выканаўчымі і распарадчымі органамі мясцовых Саветаў дэпутатаў, але і органамі агульнай кампетэнцыі мясцовага дзяржаўнага кіравання.

мал. 1

У Еўрапейскіх дзяржавах, арганізацыя мясцовага самакіравання, мае розныя найменні. У Англіі выкарыстоўваецца паняцце мясцовага, ці муніцыпальнага кіравання, у Францыі - тэрытарыяльная дэцэнтралізацыя, у Польшчы - тэрытарыяльнае самакіраванне ці лакальная дэмакратыя. Пры наяўнасці ўсіх гэтых тэрміналагічных адрозненняў, як і ў Беларусі маецца на ўвазе ўладкаванне спраў мясцовага значэння, здзяйсняемае мясцовым насельніцтвам праз абраныя імі органы - мясцовыя муніцыпальныя рады (саветы), асамблеі і інш., ці непасрэдна (праз мясцовыя рэферэндумы, апытанні, сходны гараджан і г.д.). Але ў адрозненні ад Беларусі, у гэтых дзяржавах, дакладна размежавана дзяржаўная сфера і сфера мясцовага самакіравання. На мал. 1 паказана розніца пабудовы мясцовага самакіравання і дзяржаўнага самакіравання.

Правовай базай арганізацыі мясцовага самакіравання на Беларусі з'яўляюцца нормы Канстытуцыі (Раздзел V. Мясцовае кіраванне і самакіраванне), Закон "Аб мясцовым кіраванні і самакіраванні ў Рэспубліцы Беларусь", іншыя законы, а таксама ўказы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь.

У некаторых краінах прававое становішча мясцовага самакіравання вызначаецца не толькі заканадаўствам, але і Статутамі (палажэннямі) мясцовых

самакіраванняў. Так, у Валагодскай вобласці Расеі, Статуты павінны прымацца прадстаўнічымі ворганамі мясцовых самакіраванняў і могуць зацверджвацца мясцовым насельніцтвам непасрэдна⁴. Гэтыя Статуты павінны мець усе самакіраванні. Тут замацоўваецца структура і арганізацыйныя асновы дзейнасці ворганаў мясцовага самакіравання, паўнамоцтвы ворганаў мясцовага самакіравання і іх службовых асоб, тэрмін паўнамоцтваў ворганаў і службовых асоб, падставы і віды адказнасці ворганаў, шлях і формы ўдзелу насельніцтва ва ўпраўленні мясцовымі справамі і г.д.⁵ У Латвіі прынятае мясцовым самакіраваннем Палажэнне павінна ў далейшым быць зацверджана Кабінетам Міністраў⁶. Беларускае заканадаўства прадугледжвае існаванне Статута (палажэння) толькі ў ворганаў тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання.

У Англіі з-за асаблівасцяў прававой сістэмы, разам з заканадаўствам, сродкам вызначэння зместу і межаў кампетэнцыі ворганаў мясцовага самакіравання з'яўляюцца судовыя прысуды па муніцыпальных справах.

Адрозніваецца і ступень уніфікацыі пабудовы сістэмы мясцовага самакіравання. У Беларусі, Францыі, Італіі, дзяржавах Усходняй Еўропы, па прыкладу, ступень уніфікацыі даволі высокая, між тым як у Нямеччыне ў сістэме і арганізацыі мясцовых ворганаў існуюць вялізныя адрозненні па землях, ці Расеі, адпаведна - па рэспубліках, краях і абласцях.

СИСТЭМА ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ

Сістэма ворганаў мясцовага самакіравання будзецца на аснове адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак. Для большасці дзяржаваў, тыповым з'яўляецца існаванне двух-трох відаў адміністрацыйна-тэрытарыяльных падраздзяленняў.

Зусім не абавязкова існаванне прадстаўнічых ворганаў у кожным з гэтых падраздзяленняў. Некаторыя адзінкі зусім не маюць выбарных ворганаў кіравання (кантоны і акругі ў Францыі, акругі ў Нямеччыне, на якіх базуюць сваю дзейнасць некаторыя падраздзяленні дзяржаўнай адміністрацыі, здзяйсняючыя кантрольныя функцыі, падрыхтоўку выбараў і інш.)

На тэрыторыі Беларусі існуе трохузроўневая сістэма мясцовага самакіравання:

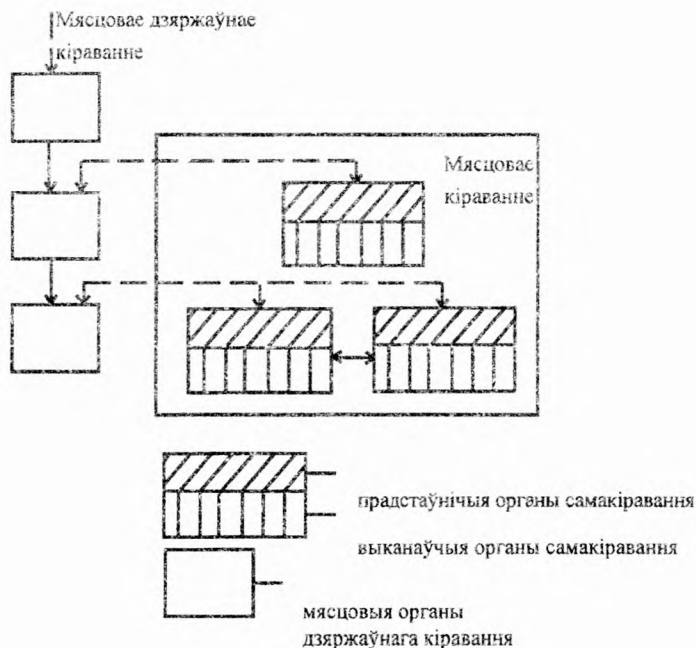
- першасны тэрытарыяльны ўзровень - сельскія, пасялковыя, гарадскія (гарадоў раённага падпарадкавання), раённыя ў гарадах саветы дэпутатаў;

- базавы тэрытарыяльны ўзровень - гарадскія (гарадоў абласнога падпарадкавання), раённыя саветы;

· абласны тэрытарыяльны ўзровень - абласныя саветы. Мінскі гарадскі савет мае правы базавага і абласнога ўзроўня.

Саветы розных узроўняў складаюць адзіную сістэму мясцовых прадстаўнічых органаў дзяржаўнай улады. Адзінства сістэмы мясцовых Саветаў забяспечваецца агульнасцю прававых пачаткаў, прынцыпаў утварэння і дзейнасці, а таксама задачай мясцовых органаў⁷. Рашэнні мясцовых Саветаў дэпутатаў, прынятыя ў межах іх кампетэнцыі, абавязковыя для ніжэйшых Саветаў і іх органаў⁸. Акрамя гэтага, вышэйшых мясцовых Саветаў дэпутатаў здзяйсняюць каардынацыю дзейнасці ніжэйшых саветаў і іх органаў⁹.

У Заходнееўрапейскіх краінах, дзе існуе двухузроўневая сістэма мясцовага самакіравання, дзякуючы поўнаму размежаванню сфераў дзейнасці, задачай і кампетэнцыі самакіраванняў першага і другога ўзроўняў - іх узаемаадносін будуюцца на прынцыпах неўмяшальніцтва ў справы ніжэйшага ўзроўня і поўнай самастойнасці ў вырашэнні мясцовых пытанняў. (глядзі мал.2)

мал. 2

Зараз у Беларусі існуе 6 абласных, каля 120 раённых (столькі ж гарадскіх) саветаў і звыш 1500 нізавых сельскіх саветаў. Асноўнай задачай мясцовых органаў улады з'яўляецца ажыццяўленне дзяржаўнай палітыкі на мясцовым узроўні. Адносна малая тэрыторыя саветаў пярвічнага і базавага ўзроўня з аднаго боку палягчае магчымасць здзяйсняць кантроль за кіраваннем мясцовымі справамі, а з другога, робіць гэтыя саветы цалкам залежнымі ў эканамічным плане ад цэнтральных органаў і вышэйшайшых саветаў. Нежыццяздольнасць у гэтых умовах прадстаўнічых органаў мясцовай улады выклікае незадаволенасць у значнай колькасці насельніцтва, якое з недаверам ставіцца да мясцовых прадстаўнічых органаў улады.

У Францыі тэрыторыя краіны падзяляецца на 95 дэпартаментуў, апошнія падзяляюцца на акругі, а акругі - на кантоны. Нізавой адміністрацыяна-тэрытарыяльнай адзінкай з'яўляецца гарадская і сельская камуна. Камуны маюць статус самакіруючыхся тэрытарыяльных калектываў са сваімі выбарнымі органамі - генеральнымі радамі камуны. У акругах і кантонах выбарных органаў самакіравання няма.

Асаблівасцю Францыі з'яўляецца існаванне вышэйшага - рэгіянальнага звяна сістэмы самакіравання - 26 рэгіёнаў-дэпартаментуў. Рэгіёны таксама прызнаюцца тэрытарыяльнымі калектывамі і маюць выбарныя органы. У межах рэгіёнаў здзяйсняецца перспектывнае планаванне, вызначаецца палітыка інвестыцый, правядзенне эканамічных і сацыяльных мерапрыемстваў, якія выходзяць па-за кампетэнцыю ніжэйшых органаў самакіравання.

У Італіі вышэйшым звяном адміністрацыяна-тэрытарыяльнага падзелу з'яўляюцца 20 абласцей з правам адміністрацыянай аўтаноміі, уключаючы права выдання законаў па вызначанаму колу пытанняў абласнога значэння. Вобласці, за выняткам адной, падзелены на 92 правінцыі, якія ў сваю чаргу ўключаюць каля 8 тыс. гарадскіх і сельскіх камун. У абласцях, правінцыях і камунах дзейнічаюць выбарныя органы мясцовага самакіравання - абласныя, правінцыяльныя і камунальныя рады. 5 з 20 абласцей, з-за іх асаблівасцей, маюць спецыяльны статус, іх аўтаномія з'яўляецца больш шырокай і забяспечваецца канстытуцыйным законам.

У Нямеччыне сістэма адміністрацыяна-тэрытарыяльных адзінак вызначаецца канстытуцыямі земляў. Тэрыторыя земляў падзяляецца на паветы, а апошнія падзяляюцца на абшчыны. У буйнейшых землях створаны акругі ў якасці падмурка адміністрацыі земляў. Ва ўездах і абшчынах маюцца выбарныя органы мясцовага самакіравання. У

абшчынах з насельніцтвам менш 200 чалавек побач з радамі функцыі кіравання здзяйснююць сходы выбаршчыкаў.

ПАБУДОВА ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ І ІХ ВЫКАНАЎЧЫ АПАРАТ

У адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, выбары ў органы мясцовага самакіравання, таксама як і ў іншых дзяржавах, праводзяцца па аднамандатных акругах, на падставе ўсеагульнага, роўнага і прамога выбарчага права пры патаемным галасаванні. Пасіўным выбарчым правам у многіх замежных краінах карыстаюцца грамадзяне дасягнуўшыя не 18 год (прычым у сходах грамадзянаў па выбарах ворганаў тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання, з 16), як у Беларусі, а 21-25 год. Для кандыдатаў у дэпутаты часам усталяваюць патрабаванні пражывання ў дадзенай мясцовасці ці пастаяннай сувязі з ёй. Так, у Англіі кандыдат павінен пражыць на тэрыторыі муніцыпалітэта не менш 12 месяцаў, мець на гэтай тэрыторыі сталую працу, ці быць уладальнікам нерухомай маёмасці ў дадзенай мясцовасці. Найбольш распаўсюджаным спосабам вылучэння кандыдатаў з'яўляецца прадстаўленне ў выбарчыя органы петыцый, падпісаных вызначанай колькасцю выбаршчыкаў.

У Англіі, сябры радаў графстваў абіраюцца па аднамандатных акругах, а акруговых радаў - па шматмандатных акругах. Для вызначэння вынікаў выбараў выкарыстоўваюцца розныя варыянты мажарытарнай і прапарцыйнай выбарчых сістэм. Так, у Францыі, у невялікіх камунах выбары адбываюцца па мажарытарнай сістэме двума турамі галасавання, у іншых камунах частка мандатаў размяркоўваецца па мажарытарнай, другая - па прапарцыйнай сістэмах.

Муніцыпальныя радныя не звязаны наказаў выбаршчыкаў, не абавязаны даваць справаздачы перад імі і, як правіла, не могуць быць адкліканы выбаршчыкамі. Аднак гэта не азначае, што не існуе ніякай зваротнай сувязі паміж выбаршчыкамі і абранымі раднымі (выступы на сходах, разгляд заяваў выбаршчыкаў, кантакты з мясцовымі грамадскімі арганізацыямі, асацыяцыямі выбаршчыкаў і інш.).

Тэрмін паўнамоцтваў мясцовых самакіраванняў адрозніваецца ў залежнасці ад краіны. У адрозненні ад Беларусі, дзе Саветы дэпутатаў абіраюцца тэрмінам на 4 гады, муніцыпальныя рады абіраюцца тэрмінам ад 2 да 5 год. Так, у Англіі тэрмін іх паўнамоцтваў 4 гады, прычым у частцы муніцыпалітэтаў штогод перавыбіраецца 1/3 радных.

Муниципальныя рады Лондана абіраюцца на 3 гады. У Францыі тэрмін паўнамоцтваў радаў камун і дэпартаменту - 6 год з перабраннем паловы радных кожныя 3 гады. У Італіі муниципальныя рады абіраюцца на 5 год, у Нямеччыне - на 4 ці 5 год.

Колькасны склад муниципальных радаў у розных дзяржавах - розны, але не надта вялікі. У камунах Францыі колькасны склад муниципальных радаў - ад 9 да 69 чалавек, але, як выключэнне, у Парыжы - 163. У Італіі - ад 15 да 80 радных, у Англіі максімум - 70-75.

Таксама як дэпутаты мясцовых Саветаў, асобы, абраныя раднымі, за рэдкім выключэннем (у некаторых муниципалітэтах), не атрымліваюць за сваю дэпутацкую дзейнасць заробтнай платы. У Англіі страта раднымі заробка ў сувязі з іх дзейнасцю ў муниципалітэце кампенсуецца ў некаторай ступені штогадовымі выплатамі ім вызначанай сумы з бюджэта муниципалітэта ці платай за наведванне паседжанняў рады і яе камісій. У Францыі муниципалітэт можа, але не абавязаны, усталёўваць радным вызначаную плату. Як правіла, радныя не могуць займаць пасадаў у муниципальным выканаўчым апарате, мець фінансавую зацікаўленасць у муниципальных кантрактах з прыватным бізнэсам.

Мясцовыя Саветы каардынуюць дзейнасць усёй сістэмы мясцовага самакіравання, а да іх непасрэднай кампетэнцыі, як і муниципальных радаў адносіцца прыняцце мясцовага бюджэта, увядзенне мясцовых падаткаў, рашэнне пытанняў аб атрыманні займаў і іх выдаткоўванні, аб выкарыстанні камунальнай (муниципальнай для заходніх дзяржаваў) уласнасці і некаторыя іншыя.

Асноўнай формай працы мясцовых Саветаў дэпутатаў з'яўляюцца іх сесійныя паседжання. Сэсія лічыцца правамоцнай, калі ў ёй удзельнічае не менш 2/3 ад колькасці выбаршчыкаў. У Францыі сесіі ворганаў самакіравання праводзяцца 4 разы на год; працягласць сесій камунальных радаў - 15 дзён, а сесіі, дзе прымаецца бюджэт, - да 6 тыдняў. У Італіі сесіі муниципальных радаў праводзяцца не радзей двух разоў на год. У Англіі рады графстваў збіраюцца штоквартальна, а акруговыя рады штомесяц.

Старшыня мясцовага Савета, які абіраецца з ліку дэпутатаў і склікае сесіі Савета, ажыццяўляе кіраўніцтва падрыхтоўкай сесіі і вядзе паседжанні сесій. Паседжанні муниципальных радаў часцей рыхтуюць і вядуць бурмістры (мэры), і толькі там, дзе маецца пасада старшыні рады, гэтыя асобы.

У абласным, Мінскім гарадскім, раённым у горадзе Саветах, могуць

утварацца прэзідыюмы, якія, разам са старшынём, арганізуюць працу адпаведнага Савета.

Паседжанні мясцовых Саветаў дэпутатаў зазвычай носяць адкрыты характар, галасаванне таксама праводзіцца адкрыта. Па рашэнню Савета можа быць праведзена і закрытае паседжанне. У Англіі існуе практыка правядзення нефармальных паседжанняў рады - для высвятлення думак і узгаднення пазіцый. На гэтых паседжаннях рашэнні не прымаюцца і не ўжываюцца звычайныя рэгламентныя нормы.

Ворганы мясцовага самакіравання утвараюць розныя пастаянныя камісіі з падрыхтоўчымі і кантрольнымі функцыямі. Рэкамендацыі пастаянных камісій падлягаюць разгляду дзяржаўнымі і грамадскімі органамі і арганізацыямі. Дэпутаты могуць уваходзіць больш як у адну камісію. У Англіі камітэтам прадстаўлены кіраўніча-распарадчыя функцыі, гэтыя органы здзяйсняюць кіраўніцтва працай аддзелаў (дэпартаментнаў) выканаўчага апарата муніцыпалітэта. Распаўсюджанай практыкай з'яўляецца правядзенне камісіямі і камітэтамі слуханняў па пытаннях, якія ўяўляюць значную грамадскую цікавасць. Выступаць на такіх слуханнях могуць усе жадаючыя.

Выканаўчыя функцыі мясцовага Савета здзяйсняе выканаўчы камітэт, які па пытаннях, аднесеных да кампетэнцыі Савета, падсправаздачны адпаведнаму мясцоваму Савету дэпутатаў, але ствараецца вертыкальна цэнтральных органаў выканаўчай улады і падкантрольны адначасова сістэме органаў кіравання. Сістэма дзяржаўнага кіравання на месцах не адзелена ад мясцовых прадстаўнічых органаў улады, а дзяржаўная сфера дзейнасці і сфера мясцовага самакіравання складаюць адно цэлае.

Узначальвае выканаўчы камітэт старшыня, які прызначаецца на пяць гадоў. Старшыня абласнога выканкама прызначаецца Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь і зацвярджаецца абласным Саветам дэпутатаў. Старшыня раённага, гарадскога выканаўчага камітэта прызначаецца старшынём абласнога органа кіравання і зацвярджаецца адпаведным Саветам. Старшыня выканкаму па ўзгадненню з вышэйстаячым выканаўчым і распарадчым органам зацвярджае асабісты склад выканаўчага камітэта.

Выканаўчы апарат муніцыпалітэтаў ствараецца самімі мясцовымі самакіраваннямі і падкантрольны толькі ім. Паколькі сферы дзейнасці і кампетэнцыі органаў дзяржаўнага кіравання і мясцовага самакіравання дакладна размежаваны, то органы дзяржаўнага кіравання ў межах сваёй кампетэнцыі могуць толькі здзяйсняць

кантроль за дзейнасцю самакіраванняў, ўказваць на парушаныя муніцыпалітэтам заканадаўчыя нормы. Выканаўчыя органы самакіраванняў складаюцца з кіруючых адміністрацыйных падраздзяленняў агульнай кампетэнцыі (бурмістра, мэнэджэраў, калегіяльных выканаўчых органаў) і органаў функцыянальнага і галіновага кіравання (дэпартаменты, упраўленні, камітэты, бюро і інш.). Характэрнай рысай дацкай сістэмы мясцовага самакіравання, з'яўляецца тое, што штат набіраецца на працу муніцыпалітэтам. У выніку, супрацоўніка немагчыма перавесці на працу з муніцыпалітэта ў цэнтральныя органы мясцовага кіравання ці ў іншы муніцыпалітэт. У выніку, мясцовая і дзяржаўныя сістэмы замяшчэння пасадаў не звязаны шчыльна паміж сабой¹⁰.

Часцяком вышэйшай службовай асобай выканаўчага апарата з'яўляецца бурмістр (мэр). Часам ён адзін вырашае пытанні прызначэння на пасады ў выканаўчым апарате, мае права вета ў адносінах да рашэнняў муніцыпальнай рады. У Францыі бурмістр дадаткова мае статус прадстаўніка цэнтральнага ўрада, адказнага за выкананне даручаных яму дзяржаўных справаў.

Распаўсюджанне атрымалі муніцыпальныя сістэмы з "моцным" ці "слабым" бурмістрам. "Моцны" бурмістр, абіраецца насельніцтвам, мае адносную незалежнасць у адносінах з муніцыпальнай радай. Ён мае права вета, якое можа быць пераадолена радай толькі кваліфікаванай большасцю радных надчас паўторнага разгляда пытанняў. Бурмістр займаецца складаннем і адказны за выкананне бюджэта муніцыпалітэта, самастойна прызначае вядучых муніцыпальных служачых. Паседжанні рады вядзе не бурмістр, а абраны радай старшыня. Сістэмы са "слабым" бурмістрам часцей сустракаюцца ў невялікіх, сярэдніх гарадах. "Слабы" бурмістр абіраецца муніцыпальнай радай, выконвае функцыі яго старшыні, валодае прадстаўнічымі і кантрольнымі паўнамоцтвамі. Кіраванне мясцовымі справамі, працай дэпартаментуў здзяйсняе рада непасрэдна праз свае камітэты.

У сістэмах са "слабым", а часам і "моцным" бурмістрам шырокае распаўсюджанне атрымала выкарыстанне прызначаемых прафесійных кіраўнікоў-мэнэджэраў. Мэнэджэр акамулюе ў сваіх руках кіраўніцтва бягучым кіраваннем. Ён падбіраецца з ліку асоб, якія маюць адпаведную прафесійную падрыхтоўку, і часам прызначаецца спецыяльнай камісіяй, якая фармуецца дзеля гэтага муніцыпальнай радай. Вопыт выкарыстання прафесійных кіраўнікоў пераняты шэрагам такіх

дзяржаваў, як Нямеччына, Швецыя, Ірландыя.

У Францыі кіраўніком муніцыпальнай адміністрацыі ў камунах з'яўляецца мэр, абіраемы з ліку радаў тэрмінам на 6 год. Да яго кампетэнцыі належыць прызначэнне і звальненне муніцыпальных служачых, складанне і выкананне бюджэта, ажыццяўленне рашэнняў муніцыпальнай рады ў той самы час, як прадстаўнік цэнтральнай улады, мэр кіруе мясцовай паліцыяй, адказвае за выкананне законаў і інш. У дэпартаментых і рэгіёнах адміністрацыі ўны апарат ачольваецца старшынямі дэпартаментскіх і рэгіянальных радаў.

У Італіі ў муніцыпальных радах маюцца калегіяльныя выканаўчыя органы - выканаўчыя джунты камун, правінцый і абласцей. Джунты абіраюцца радамі з ліку радных. Аб сваёй дзейнасці джунта абавязана дакладваць на кожным паседжанні (сэсіі) рады. Старшыня абласной, правінцыйнай джунты кіруе паседжаннямі рады, здзяйсняе кіраўніцтва штодзённай адміністрацыйнай працай. Кіраўніком камунальнай джунты з'яўляецца сіндзік, абіраемы радай. Ён з'яўляецца вышэйшай кіруючай асобай камуны і прадстаўніком агульнадзяржаўнай адміністрацыі.

У Нямеччыне існуе некалькі сістэм муніцыпальнай адміністрацыі. Так, у зямлі Рэйнланд-Пфальц кіраўніком муніцыпальнай адміністрацыі з'яўляецца "моцны" бурмістр, які, аднак, абіраецца не насельніцтвам, а радай.

У Баварыі муніцыпальныя рады абіраюць старшыняў, а бурмістраў абірае насельніцтва. У Гамбургу і Брэмене рады абіраюць калегіяльныя выканаўчыя органы - магістраты ў складзе 6 - 10 асоб на чале з бурмістрам. У зямлі Ніжня Саксонія муніцыпальныя рады прызначаюць на тэрмін ад 8 да 12 год прафесійных кіраўнікоў.

КАМПЕТЭНЦЫЯ І ФІНАНСАВАЯ БАЗА ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ

Кампетэнцыя ворганаў мясцовага самакіравання звычайна ўсталёўваецца законамі аб мясцовым самакіраванні і заканадаўствам аб асобных галінах дзяржаўнага кіравання. У федэратыўных дзяржавах гэтае пытанне вырашаецца заканадаўствам суб'ектаў федэрацыі. У некаторых дзяржавах, напрыклад, у Англіі, муніцыпалітэты могуць звяртацца ў парламент з хадайніцтвамі аб прыняцці законаў, усталёўваючых для гэтых муніцыпалітэтаў якія-небудзь дадатковыя паўнамоцтвы і ільготы (прыватныя білі).

Межы паўнамоцтваў ворганаў мясцовага самакіравання

вызначаюцца, як у Беларусі, так і ў большасці дзяржаваў шляхам простага дэталёвага пераліку ў законах правоў, абавязкаў і прадметаў кампетэнцый кожнага са званняў гэтых органаў. У адрозненні ад гэтага ў Нямеччыне фармальна прызнаецца права муніцыпалітэтаў здзяйсняць усе дзеянні, не забароненыя законам. Аднак сістэма забаронаў настолькі шырокая, што практычна змест дзейнасці муніцыпалітэтаў у гэтай краіне не мае значных адрозненняў ад зместу дзейнасці самакіраванняў Францыі, Англіі і іншых краін.

У многіх краінах практыкуюцца падзел паўнамоцтваў органаў мясцовага самакіравання на абавязковыя і здзяйсняемыя па жаданню муніцыпалітэта. Да шэрагу неабавязковых часта адносіцца стварэнне муніцыпалітэтамі ўласных камунальна-бытавых службаў, жыллёвае будаўніцтва, арганізацыя культурных цэнтраў.

Галоўныя задачы гэтых органаў - упраўленне камунальна-бытавым і сацыяльным абслугоўваннем насельніцтва, забеспячэнне парадку і бяспекі. Вытворча-гаспадарчай дзейнасцю органы мясцовага самакіравання, як правіла, не кіруюць.

У адрозненне ад гэтага, мясцовыя Саветы ў Беларусі актыўна ўдзельнічаюць у развіцці і кіраванні мясцовай гаспадаркай. Мясцовая гаспадарка складаецца з прадпрыемстваў, арганізацый і ўстановаў, у тым ліку аб'ектаў сацыяльнай і вытворчай інфраструктуры, якія з'яўляюцца камунальнай уласнасцю адміністрацыйна-тэрытарыяльнага ўтварэння. Мясцовыя саветы каардынуюць дзейнасць прадпрыемстваў, арганізацый і ўстановаў мясцовай гаспадаркі, забяспечваюць комплекснае сацыяльнае і эканамічнае развіццё тэрыторыі, садзейнічаюць стварэнню канцэрнаў, кансорцыумаў, міжгаліновых аб'яднанняў, асацыяцый, сумесных прадпрыемстваў, развіццю кааператываў, арэндных і іншых формаў гаспадарання. Мясцовыя саветы, у межах сваёй кампетэнцыі, могуць прадстаўляць прадпрыемствам, арганізацыям і ўстановам, уваходзячым у мясцовую гаспадарку, пераважнае права выкарыстання зямлі і іншых прыродных рэсурсаў, садзейнічаць забеспячэнню іх гаспадарчай дзейнасці матэрыяльна-тэхнічнымі рэсурсамі з мясцовых фондаў.

У Францыі валоданне гарадскім транспартам, рынкамі, электрычнымі сеткамі з'яўляецца для муніцыпалітэтаў неабавязковым. Адпаведныя паслугі аказваюцца насельніцтву прыватнымі прадпрыемствамі і арганізацыямі па кантрактах з муніцыпалітэтамі ці на падставе адпаведных ліцэнзій. Валоданне прамысловымі прадпрыемствамі - з'ява для муніцыпалітэтаў рэдка.

Кола паўнамоцтваў муніцыпалітэтаў можа быць пашырана за кошт дэлеганьня ім дадатковых правоў цэнтральнымі органамі. Пры гэтым ім не заўжды перадаецца адпаведнае фінансавое забеспячэньне, што абцяжарвае фінансавыя цяжкасці мясцовага самакіраваньня.

Рэгулюючая і кантрольная дзейнасць мясцовых уладаў у асноўным заключаецца ў планаванні забудовы і ўсталяванні правілаў гандлю, будаўніцтва, добраўладкавання, па ахове навакольнага асяроддзя, па забеспячэнні грамадскага парадку і бяспекі, у выдачы ліцэнзій на права адкрыцця крамаў, бытавых службаў, у кантролі санітарнага стану аб'ектаў, выканання заканадаўства аб абароне правоў спажывцоў. Звычайным з'яўляецца права муніцыпальных органаў здзяйсняць прымусовы выкуп для грамадскіх патрэбаў прыватных землеўладанняў і пабудоваў з кампенсацыяй уласнікам.

Пад непасрэдным кіраваннем органаў мясцовага самакіравання знаходзяцца школы, мясцовыя шпіталі, частка камунальных прадпрыемстваў, бібліятэк, паркі, дабрачынныя ўстановы, мясцовая паліцыя, супрацьпажарныя службы. У некаторых краінах муніцыпалітэты адказныя за выплату дапамогаў па беспрацоў'ю і пенсій.

Эканамічную аснову мясцовага кіравання і самакіравання складаюць прыродныя рэсурсы (зямля, яе нетры, воды, лясы і інш.), камунальная і іншая ўласнасць, якая служыць крыніцай атрымання даходаў.

Камунальная ўласнасць - важны кампанент самастойнасці органаў мясцовага самакіравання ў вырашэнні мясцовых справаў. Сюды ўваходзяць землі, якія выкарыстоўваюць мясцовыя ўлады для грамадскіх патрэбаў, аб'екты камунальна-бытавога і сацыяльна-культурнага прызначэння, камунальныя грамадскія будынкі і жыллыя пабудовы. У сучасны перыяд значнае распаўсюджанне атрымала здача камунальнай уласнасці ў арэнду прыватным прадпрыемальнікам. Часам арэндатары камунальнай уласнасці атрымліваюць ад органаў мясцовага самакіравання падатковыя ці іншыя ільготы.

Фінансавыя рэсурсы мясцовага самакіравання складаюцца з бюджэтных і па-за бюджэтных сродкаў мясцовых Саветаў, іх органаў і органаў тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання. Пры недастатковасці ўласных сродкаў, прадугледжваюцца датацыі і субсідыі, а таксама урадавыя субвенцыі на выкананне мэтавых праграм і мерапрыемстваў.

Фінансы муніцыпалітэта фармуюцца за кошт сродкаў падаткаў і збораў, ад эксплуатацыі камунальнай уласнасці, паступленняў з цэнтралізаваных урадавых крыніцаў - субвенцый. У мясцовых бюджэтах,

прымаемых ворганами мясцовага самакіравання, на ўрадавыя субсідыі прыпадае 20 - 40% даходаў.

У падатковых даходах муніцыпалітэтаў, асноўная доля прыпадае на мясцовыя падаткі і зборы. Найбольш істотныя сярод іх - усталёўваемыя мясцовымі ўладамі на нерухомую маёмасць (зямлю, дамы, гаспадарчыя збудаванні), на прадпрыемальніцкую дзейнасць, ускосныя падаткі на тавары шырокага спажывання. Радзей выкарыстоўваецца мясцовы падаходны падатак. Дапушчальныя памеры падаткаабкладання ўводзяцца законамі. Пытанні павышэння мясцовых падаткаў часта выносяцца на мясцовыя рэферэндумы. У некаторых краінах органы мясцовага самакіравання атрымліваюць частку паступленняў ад агульнадзяржаўных падаткаў. Так, у Нямеччыне у мэтах стабілізацыі прыбыткаў мясцовых бюджэтаў усталёўваецца, што мясцовыя органы атрымліваюць 14% ад федэральнага падаходнага падатку, але, у сваю чаргу, перадаюць федэральнаму ўраду больш за 14% ад мясцовага маёмаснага і прадпрыемальніцкага падаткаў. Мясцовыя падаткі і зборы складаюць у Англіі - 30-40%, Францыі - 37%, Нямеччыны - 25% прыбытку мясцовых бюджэтаў.

Для папаўнення мясцовых бюджэтаў органы мясцовага самакіравання шырока звяртаюцца да крэдытаў у дзяржаўных і прыватных крэдытных установах, да выпуску мясцовых займаў.

Што тычыцца ўрадавых датацый, то яны могуць насіць рэгулярны характар і выкарыстоўвацца для падтрымання слабых у фінансавых адносінах тэрыторый. Пад час размеркавання датацый прымаецца да ўвагі ступень бюджэтнага дэфіцыту, колькасць насельніцтва тэрыторыі, колькасць школьнікаў, пенсіянераў. Рэгуляванню прыбыткаў "слабых" супольнасцяў служаць і выплаты ім з фондаў, ствараемых муніцыпалітэтамі вышэйшых узроўняў. Так, у Францыі для гэтага выкарыстоўваюцца спецыяльныя дэпартаментскія фонды, якімі распараджаюцца генеральныя рады дэпартаментнаў. 40% сродкаў гэтых фондаў атрымліваюць "слабыя", звычай, дробныя сельскія камуны, 60% - тыя камуны, якія церпяць з прычыны таго, што значная частка насельніцтва выкарыстоўваецца на прадпрыемствах іншых камун, дзе з іх і здымаюць большую частку падаткаў.

У бюджэтнай сістэме муніцыпалітэтаў часта вылучаюцца два віды бюджэтаў - бягучых выдаткаў (аператыўны ці выканаўчы бюджэт) і бюджэт капіталаўкладанняў. Выдаткі на капіталаўкладання часта фінансуюцца за кошт крэдытаў і займаў. Выплата працэнтаў па даўгавых абавязальніцтвах - адзін з найбольш абцяжарваючых артыкулаў муніцыпальных выдаткаў, які з'ядае значную частку прыбытку. Вядомы выпадкі фінансавага банкруцтва

муніцыпалітэтаў. У гэтым выпадку на адпаведнай тэрыторыі ўводзіцца спецыяльны рэжым кіравання, які здзяйсняецца цэнтральнай уладай.

КАНТРОЛЬ ЗА ДЗЕЙНАСЦЮ ВОРГАНАЎ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ

Разам з заканадаўчым і фінансавым рэгуляваннем дзейнасці мясцовага самакіравання ў замежных дзяржавах існуюць розныя інстытуты цэнтралізаванага і мясцовага кантролю за законнасцю дзеянняў мясцовых уладаў, эфектыўнасцю іх працы. Такі кантроль здзяйсняецца вышэйшай выканаўчай уладай і яе прадстаўнікамі на месцах, міністэрствамі, мясцовымі Саветамі дэпутатаў вышэйшастаячых узроўняў і іх выканаўчым апаратам.

Трэба, аднак, усведамляць, што згодна Хартыі самакіравання, адносіны ворганаў мясцовага самакіравання розных узроўняў не з'яўляюцца сувязямі кіраўніцтва і падпарадкавання, будуюцца на прынцыпах самастойнасці кожнага ўзроўню ў кіраванні справамі, аднесенымі да іх кампетэнцыі.

Нагляд за законнасцю дзейнасці ворганаў мясцовага самакіравання ў Беларусі і іх выканаўча-распарадчых ворганаў ажыццяўляюць органы пракуратуры.

У цэнтралізаваным кантролі за ворганамі мясцовага самакіравання важная роля належыць міністэрствам і іншым цэнтральным органам кіравання. Так, у Англіі кантрольныя функцыі ў адносінах мясцовых уладаў здзяйсняе міністэрства аховы навакольнага асяроддзя, у Францыі і Італіі - міністэрства ўнутраных справаў. У галіне фінансавай дзейнасці муніцыпалітэтаў кантрольныя паўнамоцтвы належаць міністэрствам фінансаў. У федэратыўных дзяржавах муніцыпалітэты аднесены да кампетэнцыі ў асноўным урадавых ворганаў суб'ектаў федэрацыі. У Нямеччыне - гэта ўрадавы апарат земляў, у Расеі - рэспублік, абласцей і іншых суб'ектаў федэрацыі.

Адміністрацыйны кантроль за дзейнасцю ворганаў мясцовага самакіравання праяўляецца перш за ўсё ў тым, што асобныя іх акты і мерапрыемствы патрабуюць папярэдняга дазволу ці наступнага зацвярджэння цэнтральнымі органамі кіравання ці іх прадстаўнікамі на мясцовым узроўні. Такому кантролю перш за ўсё падлягаюць агульнанарматывыя рашэнні муніцыпалітэтаў, асобныя віды аперацыяў з муніцыпальнай маёмасцю, выпуск займаў, увядзенне мясцовых падаткаў. Формамі кантроля з'яўляюцца рэвізіі, якія праводзяцца спецыялізаванымі кантрольна-рэвізійнымі службамі міністэрстваў, даклады муніцыпальных

ворганаў, прадстаўленне цэнтру патрабуемай інфармацыі.

Жыццяздольнасць адміністрацыўнага кантроля забяспечваецца магчымасцямі ўжывання санкцыяў супраць мясцовых улад. Такія санкцыямі з'яўляюцца роспуск мясцовых Саветаў ва ўстаноўленых выпадках і перадача іх функцый прызначаемым урадам ворганам, прымусовая адстаўка муніцыпальных радных, зняцце з пасады бурмістраў і муніцыпальных служачых, пазбаўленне субсідый і інш. Так, магчымасць роспуску муніцыпальных радаў прадугледжана ў заканадаўстве Францыі, Італіі. У Англіі цэнтральны ўрад можа адбіраць у муніцыпалітэтаў і даручаць сваім чыноўнікам справы, з якімі муніцыпалітэт, на думку вышэйстаячых уладаў, не спраўляецца.

У некаторых краінах, напрыклад у Францыі, адміністрацыйны кантроль у галіне мясцовага самакіравання знаходзіцца ў кампетэнцыі ўрадавых агентаў на месцах - прэфектаў, губернатараў і інш.

У Францыі гэта камісары рэспублікі, якія прадстаўляюць урад у дэпартаментых. Камісару рэспублікі накіроўваюцца важныя рашэнні дэпартаментскай і камунальнай радаў. Знайшоўшы ў іх парушэнні законнасці, камісар прапануе муніцыпалітэту прывесці рашэнне рады ў адпаведнасць з заканадаўствам, а пры адмове - накіроўвае такое рашэнне на разгляд адміністрацыйнага трыбунала ў мэтах адмены незаконных устанаўленняў. У Італіі джунты абавязаны ў 8-дзённы тэрмін накіроўваць свае рашэнні прэфекту правінцыі, які можа адмяніць іх на працягу 20 дзён. Прэфекты маюць права распускаць муніцыпальныя рады, даручаць чыноўнікам выкананне тых ці іншых паўнамоцтваў радаў, адхіляць бурмістраў, падчас вынясення бурмістру вотуму недаверу, прызначаць камісію, якая часова выконвае функцыі бурмістра. Кантроль за дзейнасцю муніцыпальнай рады правінцыі прэфект здзяйсняе сумесна з правінцыйнай адміністрацыйнай камісіяй, якая складаецца з чыноўнікаў, прызначаемых урадам, правінцыйных інспектараў і прадстаўнікоў рады правінцыі. У абласцях кантроль за абласнымі радамі ўскладзены на ўрадавых камісараў. Прынятыя радай абласныя законы ў пяцідзённы тэрмін накіроўваюцца камісару на заключэнне. Урад па заключэнню камісара прыймае рашэнне аб адабрэнні ці аб адваржэнні абласнога закона. Калі закон, які не атрымаў падтрымкі, будзе прыняты радай пры паўторным разглядзе, урад можа звярнуцца ў канстытуцыйны суд, які вырашае пытанне аб законнасці аспрэчываемага акта. Па прадстаўленні камісара прэзідэнт рэспублікі можа распусціць абласную раду.

У акругах, на якія падзяляюцца землі ў Нямеччыне, кантроль за мясцовымі ўладамі здзяйсняюць урадавыя прэзідыумы, узначальваемыя

урадавым прэзідэнтам, прызначаемыя ўрадам зямлі і падпарадкаваныя міністру ўнутраных спраў.

У Англіі вялікае развіццё атрымаў інстытут судовага кантролю за законнасцю рашэнняў і дзеянняў муніцыпальных уладаў. Гэты кантроль здзяйсняецца судамі розных інстанцый - палатай лордаў, высокім судом, судамі графстваў і міравымі суддзямі. Рашэнні органаў мясцовага самакіравання могуць быць аспрэчаны ў судах як прыватнымі асобамі, так і дзяржаўнымі органамі. Судовыя санкцыі супраць муніцыпалітэтаў, што парушылі закон, уключаюць прызнанне незаконнымі актаў ці іх адмену, кампенсаванне вінаватым нанесенай шкоды.

У дадатак да судовай сістэмы ў заходніх краінах для кантроля за дзейнасцю муніцыпалітэтаў выкарыстоўваюцца розныя адміністра- тыўныя трыбуналы, напрыклад, на жыллёвых, транспартных, будаўнічых справах. У Францыі роля такіх трыбуналаў асабліва вялікая.

У Скандынаўскіх краінах, а за імі - у Англіі і шэрагу іншых краінаў атрымаў распаўсюджанне інстытут незалежных фінансавых рэвізораў - амбудсменаў, якія маюць права ўзбуджаць справы аб адказнасці мясцовых службовых асобаў за некампетэнтнае вядзенне фінансавых спраў, за парушэнне фінансавай дысцыпліны і іншыя фінансавыя парушэнні.

Спасылкі.

1. Цыт. па "БЭФ", т. 11, С. 440

2. Капысскі З.Ю. Сацыяльна-палітычнае развіццё гарадоў Беларусі ў ХУІ - першай палове ХУІІ ст. Мн., "Навука і тэхніка", 1975 г., С. 78-116).

3. Samorzand terytorialny I kadencji. Odrodzenie samorzandu terytorialnego. Redaktor tomu: Piotr Buczkowski., tom 1, s. 9-12.

4. арт. 5, п.1 арт.6, Закона Валагодскай вобласці аб мясцовым самакіраванні ў Валагодскай вобласці прыняты 5 верасня 1994 года.

5. п.4 арт.6, Закона Валагодскай вобласці аб мясцовым самакіраванні ў Валагодскай вобласці прыняты 5 верасня 1994 года.

6. арт. 23, Закона аб самакіраваннях. (Латвія) Закон ад 9 мая 1994 года.

7. арт.5, Закона аб мясцовым кіраванні і самакіраванні ў Рэспубліцы Беларусь ад 20 лютага 1995 г. №617-ХІІ

8. арт.15, Закона аб мясцовым кіраванні і самакіраванні ў Рэспубліцы Беларусь ад 20 лютага 1995 г. №617-ХІІ

9. арт.7, Закона аб мясцовым кіраванні і самакіраванні ў Рэспубліцы Беларусь ад 20 лютага 1995 г. №617-ХІІ

10. Муніцыпальная сістэма Даніі/Складальні. А.В.Карамышаў. Пер. з англ. - Мн.: БРФПДР, 1995, С.69-70.

ДАДАТАК

КАНСТЫТУЦЫЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ 1994 ГОДА

КАНСТЫТУЦЫЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ 1994 ГОДА
(са змяненнямі і дапаўненнямі, прынятымі на рэферэндуме 24
лістапада 1996 года)

**АСНОЎНЫ ЗАКОН ФЕДЭРАТЫЎНАЙ РЭСПУБЛІКІ
ГЕРМАНІ (23 МАЯ 1949 Г.): АСНОЎНЫЯ ПРАВЫ**

**КАНСТЫТУЦЫЯ ПОЛЬСКАЙ РЭСПУБЛІКІ:
СВАБОДЫ, ПРАВЫ І АБАВЯЗКІ
ЧАЛАВЕКА І ГРАМАДЗЯНІНА**

**ЕЎРАПЕЙСКАЯ ХАРТЫЯ
МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ**

КАНСТЫТУЦЫЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ 1994 ГОДА

(асобныя раздзелы са скарачэннямі)

РАЗДЗЕЛ I АСНОВЫ КАНСТЫТУЦЫЙНАГА ЛАДУ

Артыкул 1. Рэспубліка Беларусь – унітарная дэмакратычная сацыяльная прававая дзяржава.

Рэспубліка Беларусь валодае вяршэнствам і паўнатай улады на сваёй тэрыторыі, самастойна ажыццяўляе ўнутраную і знешнюю палітыку.

Рэспубліка Беларусь абараняе сваю незалежнасць і тэрытарыяльную цэласнасць, канстытуцыйны лад, забяспечвае законнасць і правапарадак.

Артыкул 2. Чалавек з’яўляецца найвышэйшай каштоўнасцю грамадства і дзяржавы.

Дзяржава адказная перад грамадзянінам за стварэнне ўмоваў для свабоднага і годнага развіцця асобы. Грамадзянін адказны перад дзяржавай за няўхільнае выкананне абавязкаў, якія ўскладзены на яго Канстытуцыяй.

Артыкул 3. Адзінай крыніцай дзяржаўнай улады ў Рэспубліцы Беларусь з’яўляецца народ. Народ ажыццяўляе сваю ўладу непасрэдна і праз прадстаўнічыя органы ў формах і межах, вызначаных Канстытуцыяй.

Любыя дзеянні па дасягненню дзяржаўнай улады гвалтоўнымі метадамі, а таксама шляхам іншага парушэння законаў Рэспублікі Беларусь караюцца згодна з законам.

Артыкул 4. Дэмакратыя ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляецца на аснове разнастайнасці палітычных інстытутаў, ідэалогій і поглядаў.

Ідэалогія палітычных партый, рэлігійных або іншых грамадскіх аб’яднанняў, сацыяльных груп не можа ўстанаўлівацца ў якасці абавязковай для грамадзян.

Артыкул 5. Палітычныя партыі, іншыя грамадскія аб’яднанні,

дзеінічаючы ў рамках Канстытуцыі і законаў Рэспублікі Беларусь, садзейнічаюць выяўленню і выказванню палітычнай волі грамадзян, удзельнічаюць у выбарах.

Палітычныя партыі і іншыя грамадскія аб'яднанні маюць права карыстацца дзяржаўнымі сродкамі масавай інфармацыі ў парадку, вызначаным законам.

Забараняецца стварэнне і дзейнасць палітычных партый, а таксама іншых грамадскіх аб'яднанняў, якія маюць на мэце гвалтоўнае змяненне канстытуцыйнага ладу ці вядуць прапаганду вайны, нацыянальнай, рэлігійнай і расавай варожасці.

Артыкул 6. Дзяржава грунтуецца на прынцыпе падзелу ўлад: заканадаўчай, выканаўчай і судовай. Дзяржаўныя органы ў межах сваіх паўнамоцтваў самастойныя: яны ўзаемадзеінічаюць паміж сабой, стрымліваюць і ўраўнаважваюць адзін аднаго.

Артыкул 7. Дзяржава, усе яе органы і службовыя асобы звязаны правам, дзейнічаюць у межах Канстытуцыі і прынятых у адпаведнасці з ёю законаў.

Прававыя акты або іх асобныя паладжэнні, прызнаныя ва ўстаноўленым законам парадку супярэчнымі з палажэннямі Канстытуцыі, не маюць юрыдычнай сілы.

Нарматыўныя акты дзяржаўных органаў публікуюцца або даводзяцца да ўсеагульнага ведама іншым прадугледжаным законам спосабам.

Артыкул 8. Рэспубліка Беларусь прызнае прыярытэт агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права і забяспечвае адпаведнасць ім заканадаўства.

Не дапускаецца заключэнне міжнародных дагавораў, якія супярэчаць Канстытуцыі.

Артыкул 9. Тэрыторыя Рэспублікі Беларусь з'яўляецца натуральнай умовай існавання і прасторавай мяжой самавызначэння народа, асновай яго дабрабыту і суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

Тэрыторыя Беларусі адзіная і неадчужальная.

Тэрыторыя падзяляецца на вобласці, раёны, гарады і іншыя адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі. Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел дзяржавы вызначаецца законам.

Артыкул 10. Грамадзяніну Рэспублікі Беларусь гарантуецца абарона і заступніцтва як на тэрыторыі Беларусі, так і за яе межамі.

Ніхто не можа быць пазбаўлены грамадзянства Рэспублікі Беларусь або права змяніць грамадзянства.

Грамадзянін Рэспублікі Беларусь не можа быць выдадзены замежнай дзяржаве, калі іншае не прадугледжана міжнароднымі дагаворамі Рэспублікі Беларусь.

Набыццё і страта грамадзянства ажыццяўляюцца ў адпаведнасці з законам.

Артыкул 11. Замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства на тэрыторыі Беларусі карыстаюцца правамі і свабодамі і выконваюць абавязкі на роўні з грамадзянамі Рэспублікі Беларусь, калі іншае не вызначана Канстытуцыяй, законам і міжнароднымі дагаворамі.

Артыкул 12. Рэспубліка Беларусь можа надаваць права прытулку асобам, якія церпяць пераслед у іншых дзяржавах за палітычныя, рэлігійныя перакананні або нацыянальную прыналежнасць.

Артыкул 13. Дзяржава надае ўсім роўныя правы для ажыццяўлення гаспадарчай і іншай дзейнасці, акрамя забароненай законам, і гарантуе роўную абарону і роўныя ўмовы для развіцця ўсіх форм уласнасці.

Дзяржава ажыццяўляе рэгуляванне эканамічнай дзейнасці ў інтарэсах чалавека і грамадства.

Законам могуць быць вызначаныя аб'екты, якія знаходзяцца толькі ва ўласнасці дзяржавы, а таксама замацавана выключнае права дзяржавы на ажыццяўленне асобных відаў дзейнасці.

Артыкул 14. Дзяржава рэгулюе адносіны паміж сацыяльнымі, нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павагі іх правоў і інтарэсаў.

Артыкул 15. Дзяржава адказная за захаванне гісторыка-культурнай спадчыны, свабоднае развіццё культур усіх нацыянальных супольнасцяў, якія пражываюць у Рэспубліцы Беларусь.

Артыкул 16. Усе рэлігіі і веравызнанні роўныя перад законам. Наданне якіх-небудзь пераваг або абмежаванняў адной рэлігіі або

веравызнанню ў адносінах іншых не дапускаецца.

Забараняецца дзейнасць канфесійных арганізацый, іх органаў і прадстаўнікоў, якая накіравана супраць суверэннасці Рэспублікі Беларусь, яе канстытуцыйнага ладу і грамадзянскай згоды ці звязана з парушэннем правоў і свабодаў грамадзян.

Адносіны дзяржавы і канфесій рэгулююцца законам.

Артыкул 17. Дзяржаўнай мовай Рэспублікі Беларусь з'яўляецца беларуская мова.

Рэспубліка Беларусь забяспечвае права свабоднага карыстання рускай мовай як мовай міжнацыянальных зносін.

Артыкул 18. Рэспубліка Беларусь у сваёй знешняй палітыцы зыходзіць з прынцыпаў роўнасці дзяржаў, непрымянення сілы або пагрозы сілай, непарушнасці межаў, мірнага ўрэгулявання спрэчак, няўмяшання ва ўнутраныя справы і іншых агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права.

Рэспубліка Беларусь ставіць за мэту зрабіць сваю тэрыторыю без'ядзернай зонай, а дзяржаву - нейтральнай.

Артыкул 19. Сімваламі Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы з'яўляюцца яе Дзяржаўны сцяг, Дзяржаўны герб, Дзяржаўны гімн.

Артыкул 20. Сталіца Рэспублікі Беларусь – горад Мінск. Статус горада Мінска вызначаецца законам.

РАЗДЗЕЛ II

АСОБА , ГРАМАДСТВА, ДЗЯРЖАВА

Артыкул 21. Забяспячэнне правоў і свабодаў грамадзян Рэспублікі Беларусь з'яўляецца найвышэйшай мэтай дзяржавы.

Дзяржава гарантуе правы і свабоды грамадзян Беларусі, замацаваныя ў Канстытуцыі, законах і прадугледжаныя міжнароднымі абавязацельствамі дзяржавы.

Артыкул 22. Усе роўныя перад законам і маюць права без усякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў.

Артыкул 23. Абмежаванне правоў і свабодаў асобы дапускаецца толькі ў выпадках, прадугледжаных законам, у інтарэсах нацыянальнай бяспекі, грамадскага парадку, абароны маралі, здароўя насельніцтва, правоў і свабодаў іншых асобаў.

Ніхто не можа карыстацца перавагамі і прывілеямі, якія супярэчаць закону.

Артыкул 24. Кожны мае права на жыццё.

Дзяржава абараняе жыццё чалавека ад любых супрацьпраўных замахў.

Смяротная кара да яе адмены можа прымяняцца ў адпаведнасці з законам як выключная мера пакарання за асабліва цяжкія злачынствы і толькі згодна з прыгаворам суда.

Артыкул 25. Дзяржава забяспечвае свабоду, недатыкальнасць і годнасць асобы. Абмежаванне або пазбаўленне асабістай свабоды магчыма ў выпадках і парадку, устаноўленых законам.

Асоба, узятая пад варту, мае права на судовую праверку законнасці яе затрымання або арышту.

Ніхто не павінен падвяргацца катаванням, жорсткаму, бесчалавечнаму або зневажальнаму да яго годнасці абыходжанню ці пакаранню, а таксама без яго згоды падвяргацца медыцынскім або іншым доследам.

Артыкул 26. Ніхто не можа быць прызнаны вінаватым у злачынстве, калі яго віна не будзе ў прадугледжаным законам парадку даказана і ўстаноўлена прыгаворам суда, які ўступіў у законную сілу. Той, каго абвінавачваюць, не павінен даказваць сваю невінаватасць.

Артыкул 27. Ніхто не павінен прымушацца даваць паказанні і тлумачэнні супраць самога сябе, членаў сваёй сям'і, блізкіх родных. Доказы, атрыманыя з парушэннем закона, не маюць юрыдычнай сілы.

Артыкул 28. Кожны мае права на абарону ад незаконнага ўмяшання ў яго асабістае жыццё, у тым ліку ад замаху на тайну яго карэспандэнцыі, тэлефонных і іншых паведамленняў, на яго гонар і годнасць.

Артыкул 29. Недатыкальнасць жылля і іншых законных уладанняў грамадзян гарантуецца. Ніхто не мае права без законнай

падставы ўвайсці ў жыллё і іншае законнае ўладанне грамадзяніна супраць яго волі.

Артыкул 30. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права свабодна перамяшчацца і выбіраць месца жыхарства ў межах Рэспублікі Беларусь, пакідаць яе і бесперашкодна вяртацца назад.

Артыкул 31. Кожны мае права самастойна вызначаць свае адносіны да рэлігіі, асабіста або сумесна з іншымі вызнаваць любую рэлігію або не вызнаваць ніякай, выказваць і распаўсюджваць перакананні, звязаныя з адносiнамі да рэлігіі, удзельнічаць у адпраўленні рэлігійных культаў, рытуалаў, абрадаў.

Артыкул 32. Шлюб, сям'я, мацярынства, бацькоўства і дзяцінства знаходзяцца пад абаронай дзяржавы.

Жанчына і мужчына па дасягненні шлюбнага ўзросту маюць права на добраахвотнай аснове ўступіць у шлюб і стварыць сям'ю. Муж і жонка раўнапраўныя ў сямейных адносінах.

Бацькі або асобы, якія іх замяняюць, маюць права і абавязаны выхоўваць дзяцей, клапаціцца аб іх здароўі, развіцці і навучанні. Дзеці не павінны падвяргацца жорсткаму абыходжанню або знявазе, прыцягвацца да работ, якія могуць нанесці шкоду яго фізічнаму, разумоваму або маральнаму развіццю. Дзеці абавязаны клапаціцца пра бацькоў, а таксама пра асобаў, якія іх замяняюць, і аказваць ім дапамогу.

Артыкул 33. Кожнаму гарантуецца свабода поглядаў, перакананняў і іх свабоднае выказванне.

Ніхто не можа быць прымушаны да выказвання сваіх перакананняў або адмовы ад іх.

Манапалізацыя сродкаў масавай інфармацыі дзяржавай, грамадскімі аб'яднаннямі або асобнымі грамадзянамі, а таксама цензура не дапускаюцца.

Артыкул 34. Грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права на атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне поўнай, дакладнай і своечасовай інфармацыі аб дзейнасці дзяржаўных органаў, грамадскіх аб'яднанняў, аб палітычным, эканамічным і міжнародным жыцці, стане навакольнага асяроддзя.

Дзяржаўныя органы, грамадскія аб'яднанні, службовыя асобы абавязаны даць грамадзяніну Рэспублікі Беларусь магчымасць

азнаёміцца з матэрыяламі, якія закранаюць яго правы і законныя інтарэсы.

Артыкул 35. Свабода сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў, дэманстрацый і пікетавання, якія не парушаюць правапарадак і правы іншых грамадзян Рэспублікі Беларусь, гарантуецца дзяржавай. Парадак правядзення ўказаных мерапрыемстваў вызначаецца законам.

Артыкул 36. Кожны мае права на свабоду аб'яднанняў.

Судзі, пракурорскія работнікі, супрацоўнікі органаў унутраных спраў, Кантрольнай палаты Рэспублікі Беларусь, органы бяспекі, ваенаслужачыя не могуць быць членамі палітычных партый і іншых грамадскіх аб'яднанняў, якія дамагаюцца палітычных мэтаў.

Артыкул 37. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права ўдзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных справаў як непасрэдна, так і праз свабодна выбраных прадстаўнікоў. Непасрэдны ўдзел грамадзян у кіраванні справамі грамадства і дзяржавы забяспечваецца правядзеннем рэферэндумаў, абмеркаваннем праектаў законаў і пытанняў рэспубліканскага і мясцовага значэння, іншымі вызначанымі законам спосабамі.

Артыкул 38. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права свабодна выбіраць і быць выбранымі ў дзяржаўныя органы на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога выбарчага права пры тайным галасаванні.

Артыкул 39. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь у адпаведнасці са сваімі здольнасцямі, прафесійнай падрыхтоўкай маюць права роўнага доступу да любых пасадаў у дзяржаўных органах.

Артыкул 40. Кожны мае права накіроўваць асабістыя або калектыўныя звароты ў дзяржаўныя органы.

Дзяржаўныя органы, а таксама службовыя асобы абавязаны разгледзець зварот і даць адказ па сутнасці ў вызначаны законам тэрмін. Адмова ад разгляду пададзенай заявы павінны быць пісьмова матываванай.

Артыкул 41. Грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права на працу як найбольш годны спосаб самасцвярджэння чалавека, гэта

значыць, права на выбар прафесіі, роду заняткаў і работы ў адпаведнасці з прызначаннем, здольнасцямі, адукацыяй, прафесійнай падрыхтоўкай і з улікам грамадскіх патрэбнасцяў, а таксама на здаровыя і бяспечныя ўмовы працы.

Дзяржава стварае ўмовы для поўнай занятасці насельніцтва. У выпадку незанятасці асобы па незалежных ад яе прычынах ёй гарантуецца навучанне новым спецыяльнасцям і павышэнне кваліфікацыі з улікам грамадскіх патрэбаў, а таксама дапамога па беспрацоўі ў адпаведнасці з законам.

Грамадзяне маюць права на абарону сваіх эканамічных і сацыяльных інтарэсаў, уключаючы права на аб'яднанне ў прафесійныя саюзы, заключэнне калектыўных дагавораў (пагадненняў) і права на забастоўку.

Прымусовая праца забараняецца, акрамя работы або службы, якая вызначаецца прыгаворам суда або ў адпаведнасці з законам аб надзвычайным і ваенным становішчы.

Артыкул 42. Асобы, якія працуюць па найму, маюць права на ўзнагароджанне за выкананую работу ў адпаведнасці з яе колькасцю, якасцю і грамадскім значэннем, але не ніжэй устаноўленага дзяржавай мінімальнага памеру. Жанчыны і мужчыны, дарослыя і непаўналетнія маюць права на роўнае ўзнагароджанне за працу роўнай вартасці.

Артыкул 43. Працоўныя маюць права на адпачынак. Для тых, хто працуе па найму, гэта права забяспечваецца ўстанавленнем рабочага тыдня, які не перавышае 40 гадзін, скарачанай працягласцю работы ўначы час, прадастаўленнем штогадовых аплатных водпускаяў, дзён штотыднёвага адпачынку.

Артыкул 44. Дзяржава гарантуе кожнаму права ўласнасці.

Уласнік мае права валодаць, карыстацца і распараджацца маёмасцю як асобна, так і сумесна з іншымі асобамі. Недатыкальнасць уласнасці, права яе атрымання ў спадчыну ахоўваюцца законам.

Прымусовае адчужэнне маёмасці дапускаецца толькі па матывах грамадскай неабходнасці пры захаванні ўмоў і парадку, вызначаных законам, са своєчасовым і поўным кампенсаваннем кошту адчужанай маёмасці, а таксама згодна з пастановай суда...

Артыкул 51. Кожны мае права на ўдзел у культурным жыцці. Гэта права забяспечваецца агульнадаступнасцю каштоўнасцяў айчынай і сусветнай культуры, якія знаходзяцца ў дзяржаўных і грамадскіх фондах, развіццём сёгкі

культурна-асветных устаноў.

Свабода мастацкай, навуковай, тэхнічнай творчасці і выкладання гарантуецца.

Інтэлектуальная ўласнасць ахоўваецца законам.

Артыкул 52. Кожны, хто знаходзіцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, абавязаны выконваць яе Канстытуцыю, законы і паважаць нацыянальныя традыцыі.

Артыкул 53. Кожны абавязаны паважаць годнасць, правы, свабоды, законныя інтарэсы іншых асоб.

Артыкул 54. Кожны абавязаны берагчы гісторыка-культурную спадчыну і іншыя культурныя каштоўнасці.

Артыкул 55. Ахова прыроднага асяроддзя – абавязак кожнага.

Артыкул 56. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь абавязаны прымаць удзел у фінансаванні расходаў шляхам выплаты дзяржаўных падаткаў, пошлін і іншых плацяжоў.

Артыкул 57. Абарона Рэспублікі Беларусь – абавязак і свяшчэнны доўг грамадзяніна Рэспублікі Беларусь. Парадак праходжання вайскавай службы, падставы і ўмовы вызвалення ад вайскавай службы ці замена яе альтэрнатыўнай вызначаюцца законам.

Артыкул 58. Ніхто не можа быць прымушаны да выканання абавязкаў, якія не прадугледжаны Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і яе законамі, ці да адмаўлення ад сваіх правоў.

Артыкул 59. Дзяржава абавязана прымаць усе даступныя ёй меры дзеля стварэння ўнутранага і міжнароднага парадку, неабходнага для поўнага ажыццяўлення правоў і свабод грамадзян Рэспублікі Беларусь, прадугледжаных Канстытуцыяй.

Артыкул 60. Дзяржаўныя органы, службовыя і іншыя асобы, якім даверана выкананне дзяржаўных функцый, абавязаны ў межах сваёй кампетэнцыі прымаць неабходныя меры для ажыццяўлення і абароны правоў і свабод асобы.

Гэтыя органы і асобы нясуць адказнасць за дзеянні, якія парушаюць

правы і свабоды асобы.

Артыкул 61. Кожнаму гарантуецца абарона яго правоў і свабод кампетэнтным, незалежным і непрадузятым судом у вызначаныя законам тэрміны.

З мэтай абароны правоў, свабод, гонару і годнасці грамадзяне маюць права спагнаць у судовым парадку як маёмасную шкоду, так і матэрыяльнае кампенсаванне маральнай шкоды.

Артыкул 62. Кожны мае права на юрыдычную дапамогу для ажыццяўлення і абароны правоў і свабод, у тым ліку права карыстацца ў лобы момант дапамогай адвакатаў і іншых сваіх прадстаўнікоў у судзе, іншых дзяржаўных органах, органах мясцовага кіравання, на прадпрыемствах, ва ўстановах, у арганізацыях, грамадскіх аб'яднаннях і ў адносінах са службовымі асобамі і грамадзянамі. У выпадках, прадугледжаных законам, юрыдычная дапамога аказваецца за кошт дзяржаўных сродкаў.

Процідзеянне аказанню прававой дапамогі ў Рэспубліцы Беларусь забараняецца.

Артыкул 63. Ажыццяўленне прадугледжаных гэтай Канстытуцыяй правоў і свабод асобы можа быць прыпынена толькі ва ўмовах надзвычайнага або ваеннага становішча ў парадку і межах, вызначаных Канстытуцыяй і законам.

Пры ажыццяўленні асобых мер у перыяд надзвычайнага становішча не могуць абмяжоўвацца правы, прадугледжаныя ў Артыкуле 24, частцы трэцяй Артыкула 25, Артыкулах 26, 31 Канстытуцыі.

РАЗДЗЕЛ IV

ЗАКАНАДАЎЧАЯ, ВЫКАНАЎЧАЯ І СУДОВАЯ ЎЛАДА

ГЛАВА 3

ВЯРХОЎНЫ САВЕТ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Артыкул 79. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь з'яўляецца найвышэйшым прадстаўнічым пастаянна дзеючым і адзіным заканадаўчым органам дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь.

Артыкул 80. Вярхоўны Савет складаецца з 260 дэпутатаў, якія

выбіраюцца грамадзянамі Рэспублікі Беларусь.

Дэпутатам Вярхоўнага Савета можа быць любы грамадзянін Рэспублікі Беларусь, які валодае выбарчым правам і дасягнуў 21 года.

Артыкул 81. Тэрмін паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета – пяць гадоў.

Паўнамоцтвы Вярхоўнага Савета могуць быць датэрмінова спынены па пастанове Вярхоўнага Савета, прынятай большасцю не менш як дзве трэці ад выбраных дэпутатаў.

Выбары новага складу Вярхоўнага Савета прызначаюцца не пазней чым за тры месяцы да заканчэння паўнамоцтваў Вярхоўнага Савета.

Артыкул 82. Першае пасяджэнне Вярхоўнага Савета склікаецца Цэнтральнай камісіяй Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў не пазней чым праз 30 дзён пасля выбараў.

Артыкул 83. Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь:

- 1) прызначае рэспубліканскія рэферэндумы;
- 2) прымае і змяняе Канстытуцыю;
- 3) прымае законы і пастановы і ажыццяўляе кантроль за іх выкананнем;
- 4) дае тлумачэнні Канстытуцыі і законаў;
- 5) прызначае чарговыя выбары дэпутатаў Вярхоўнага Савета і мясцовых Саветаў дэпутатаў; выбары Прэзідэнта;
- 6) утварае Цэнтральную камісію па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў;
- 7) выбірае Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь, Вярхоўны Суд Рэспублікі Беларусь, Вышэйшы Гаспадарчы Суд Рэспублікі Беларусь, Генеральнага пракурора Рэспублікі Беларусь, Старшыню і Савет Кантрольнай палаты Рэспублікі Беларусь, Старшыню і членаў Праўлення Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь;
- 8) вызначае парадак вырашэння пытанняў адміністрацыйна-тэрытарыяльнага ўладкавання дзяржавы;
- 9) вызначае асноўныя напрамкі ўнутранай і знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь;
- 10) зацвярджае рэспубліканскі бюджэт, справаздачу аб яго выкананні, нарматывы адлічэнняў ад агульнадзяржаўных падаткаў і даходаў у мясцовыя бюджэты;

11) устанаўлівае рэспубліканскія падаткі і зборы, ажыццяўляе кантроль за грашовай эмісіяй;

12) ратыфікуе і дэнансуе міжнародныя дагаворы Рэспублікі Беларусь;

13) прымае рашэнні аб амністыі;

14) вызначае ваенную дактрыну;

15) аб'яўляе вайну і заключае мір;

16) устанаўлівае дзяржаўныя ўзнагароды, класныя чыны і званні Рэспублікі Беларусь;

17) прымае пастановы аб роспуску мясцовых Саветаў дэпутатаў і прызначае новыя выбары ў выпадку сістэматычнага або грубага парушэння імі патрабаванняў заканадаўства;

18) адмяняе распараджэнні Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь у выпадках, калі яны супярэчаць законам і пастановам Вярхоўнага Савета.

Вярхоўны Савет можа вырашаць іншыя пытанні ў адпаведнасці з Канстытуцыяй.

Артыкул 84. Галасаванне на пасяджэннях Вярхоўнага Савета ажыццяўляецца дэпутатамі асабіста.

Законы і пастановы Вярхоўнага Савета лічацца прынятымі пры ўмове, што за іх прагаласавала большасць выбраных дэпутатаў, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй.

Прынятыя законы ў дзесяцідзённы тэрмін з дня прыняцця накіроўваюцца на подпіс Прэзідэнта.

Артыкул 85. Вярхоўны Савет выбірае з ліку дэпутатаў Вярхоўнага Савета Старшыню Вярхоўнага Савета і намеснікаў Старшыні Вярхоўнага Савета.

Артыкул 86. Старшыня Вярхоўнага Савета выбіраецца тайным галасаваннем. Ён падсправаздачны Вярхоўнаму Савету.

Артыкул 87. Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь:

1) ажыццяўляе агульнае кіраўніцтва падрыхтоўкай пытанняў, якія падлягаюць разгляду Вярхоўным Саветам;

2) вядзе пасяджэнні Вярхоўнага Савета;

3) прадстаўляе Вярхоўны Савет у адносінах з органамі і арганізацыямі ўнутры краіны і за мяжой;

4) падпісвае пастановы, прынятыя Вярхоўным Саветам;

5) прадстаўляе Вяроўнаму Савету кандыдатуры для выбарання пасады Першага намесніка і намеснікаў Старшыні Вяроўнага Савета, Генеральнага пракурора, Старшыні Кантрольнай палаты;

6) кіруе работай апарату Вяроўнага Савета.

Старшыня Вяроўнага Савета выдае распараджэнні.

Першы намеснік і намеснікі Старшыні Вяроўнага Савета Рэспублікі Беларусь выконваюць па даручэнню Старшыні Вяроўнага Савета асобныя яго абавязкі і замяшчаюць Старшыню Вяроўнага Савета ў выпадку яго адсутнасці або немагчымасці ажыццяўлення ім сваіх абавязкаў.

Артыкул 88. Вяроўны Савет выбірае з ліку дэпутатаў пастаянныя камісіі і іншыя органы для вядзення законапраектнай работы, папярэдняга разгляду і падрыхтоўкі пытанняў, якія адносяцца да ведання Вяроўнага Савета, ажыццяўлення кантролю за выкананнем законаў.

У выпадку неабходнасці Вяроўны Савет можа ствараць следчыя, рэвізійныя і іншыя часовыя камісіі.

Артыкул 89. Для арганізацыі работы Вяроўнага Савета ствараецца Прэзідыум Вяроўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

У склад Прэзідыума Вяроўнага Савета ўваходзяць Старшыня Вяроўнага Савета, Першы намеснік Старшыні Вяроўнага Савета, намеснікі Старшыні Вяроўнага Савета і дэпутаты ў парадку, прадугледжаным Рэгламентам Вяроўнага Савета.

Прэзідыум Вяроўнага Савета ўзначальвае Старшыня Вяроўнага Савета.

Артыкул 90. Права заканадаўчай ініцыятывы ў Вяроўным Савеце Рэспублікі Беларусь належыць дэпутатам Вяроўнага Савета, пастаянным камісіям Вяроўнага Савета, Прэзідэнту, Вяроўнаму Суду, Вышэйшаму Гаспадарчаму Суду, Генеральнаму пракурору, Кантрольнай палате, Нацыянальнаму банку, а таксама грамадзянам, якія валодаюць выбарчым правам, у колькасці не менш як 50 тысяч чалавек.

Артыкул 91. Паўтамоцтвы Вяроўнага Савета захоўваюцца да адкрыцця першага пасяджэння Вяроўнага Савета новага склікання.

Артыкул 92. Дэпутат Вяроўнага Савета ажыццяўляе свае паўнамоцтвы ў Вяроўным Савеце на прафесійнай аснове або па яго жаданню не парываючы з вытворчай або службовай дзейнасцю.

Дэпутатамі Вярхоўнага Савета не могуць быць Прэзідэнт, члены Кабінета Міністраў, судзі, а таксама іншыя асобы, якія прызначаюцца на пасаду Прэзідэнтам або па ўзгадненню з ім.

Артыкул 93. Дэпутат Вярхоўнага Савета не нясе юрыдычнай адказнасці за дзейнасць у Вярхоўным Савеце, якая ажыццяўляецца ў адпаведнасці з Канстытуцыяй, як у перыяд выканання дэпутацкіх паўнамоцтваў, так і пасля іх спынення.

Дэпутат Вярхоўнага Савета не можа быць прыцягнуты да крымінальнай адказнасці, арыштаваны, іншым чынам пазбаўлены асабістай свабоды без згоды Вярхоўнага Савета, акрамя выпадкаў затрымання на месцы ўчынення злачынства.

Крымінальная справа супраць дэпутата Вярхоўнага Савета можа быць узбуджана Генеральным пракурорам са згоды Вярхоўнага Савета, а ў перыяд паміж сесіямі – са згоды Прэзідыума Вярхоўнага Савета.

Артыкул 94. Парадак дзейнасці Вярхоўнага Савета, яго органаў і дэпутатаў вызначаецца Рэгламентам Вярхоўнага Савета, які прымаецца Вярхоўным Саветам і падпісваецца яго Старшынёй, а таксама іншымі заканадаўчымі актамі Рэспублікі Беларусь.

ГЛАВА 4 ПРЭЗІДЭНТ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Артыкул 95. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з'яўляецца кіраўніком дзяржавы і выканаўчай улады.

Артыкул 96. Прэзідэнтам можа быць выбраны грамадзянін Рэспублікі Беларусь не маладзейшы за 35 гадоў, які валодае выбарчым правам і пражывае ў Рэспубліцы Беларусь не менш дзесяці гадоў.

Артыкул 97. Прэзідэнт выбіраецца непасрэдна народам Рэспублікі Беларусь. Тэрмін паўнамоцтваў Прэзідэнта – пяць гадоў. Адна і тая ж асоба можа быць Прэзідэнтам не больш двух тэрмінаў.

Кандыдаты на пасаду вылучаюцца не менш чым 70 дэпутатамі Вярхоўнага Савета, грамадзянамі Рэспублікі Беларусь – пры наяўнасці не менш як 100 тысяч подпісаў выбаршчыкаў.

Выбары Прэзідэнта прызначаюцца Вярхоўным Саветам не пазней чым за пяць месяцаў і праводзяцца не пазней чым за два месяцы да сканчэння тэрміну паўнамоцтваў папярэдняга Прэзідэнта.

Калі пасада Прэзідэнта аказалася вакантнай, выбары праводзяцца не раней чым праз 30 дзён і не пазней чым праз 70 дзён з дня адкрыцця вакансіі.

Артыкул 98. Лічыцца, што выбары адбыліся, калі ў галасаванні прынялі ўдзел больш паловы грамадзян Рэспублікі Беларусь, уключаных у спіс выбаршчыкаў.

Прэзідэнт лічыцца выбраным, калі за яго прагаласавала больш як палова грамадзян Рэспублікі Беларусь, якія прынялі ўдзел у галасаванні.

Калі ні адзін кандыдат не набраў неабходнай колькасці галасоў, то ў двухтыднёвы тэрмін праводзіцца другі тур галасавання па двух кандыдатах, якія атрымалі найбольшую колькасць галасоў выбаршчыкаў. Выбраным лічыцца кандыдат у Прэзідэнты, які атрымаў пры паўторным галасаванні больш паловы галасоў выбаршчыкаў, што прынялі ўдзел у галасаванні.

Парадак правядзення выбараў Прэзідэнта вызначаецца законам Рэспублікі Беларусь.

Артыкул 99. Прэзідэнт заступае на пасаду пасля прынясення Прысягі наступнага зместу:

“Заступаючы на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, урачыста клянуся служыць народу Рэспублікі Беларусь, выконваць Канстытуцыю і законы Рэспублікі Беларусь, добрасумленна выконваць ускладзеныя на мяне высокія абавязкі”.

Прысяга прыносіцца ва ўрачыстай абстаноўцы на спецыяльным пасяджэнні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь не пазней двух месяцаў з дня выбарання Прэзідэнта. З моманту прынясення Прысягі нававыбраным Прэзідэнтам паўнамоцтвы папярэдняга Прэзідэнта спыняюцца.

Артыкул 100. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь:

1) прымае меры па ахове суверэнітэту, нацыянальнай бяспекі і тэрытарыяльнай цэласнасці Рэспублікі Беларусь, забяспечэнню палітычнай і эканамічнай стабільнасці, захоўванню правоў і свабод грамадзян;

2) кіруе сістэмай органаў заканадаўчай улады і забяспечвае іх узаемадзеянне з прадстаўнічымі органамі;

3) стварае і скасоўвае міністэрствы, дзяржаўныя камітэты і

іншыя цэнтральныя органы кіравання Рэспублікі Беларусь;

4) са згоды Вярхоўнага Савета прызначае і вызваляе ад пасады Прэм'ер-міністра, яго намеснікаў, міністраў замежных спраў, фінансаў, абароны, унутраных спраў, Старшыню Камітэта дзяржаўнай бяспекі; прызначае і вызваляе ад пасады іншых членаў Кабінета Міністраў; прымае адстаўку ўказаных у гэтым пункце асоб;

5) прадстаўляе Вярхоўнаму Савету кандыдатуры для выбарання на пасады Старшыні Канстытуцыйнага Суда, Старшыні Вярхоўнага Савета, Старшыні Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Старшыні Праўлення Нацыянальнага банка;

6) штогод прадстаўляе Вярхоўнаму Савету даклады аб становішчы дзяржавы, па ўласнай ініцыятыве або прапанове Вярхоўнага Савета інфармуе Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь аб рэалізацыі ўнутранай і знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь;

7) звяртаецца з пасланнямі да народа Рэспублікі Беларусь і Вярхоўнага Савета;

8) паведамляе Вярхоўнаму Савету аб Праграме дзейнасці Кабінета Міністраў;

9) мае права ўдзельнічаць у рабоце Вярхоўнага Савета і яго органаў, выступаць перад імі ў любы час з прамовай або паведамленнем;

10) прызначае суддзяў Рэспублікі Беларусь, акрамя тых, выбранне якіх аднесена да кампетэнцыі Вярхоўнага Савета;

11) прызначае іншых службовых асоб, пасады якіх вызначаны ў адпаведнасці з законам, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй;

12) вырашае пытанні аб прыёме ў грамадзянства Рэспублікі Беларусь, яго спыненні і прадстаўленні прытулку;

13) узнагароджвае дзяржаўнымі ўзнагародамі, прысвойвае класныя чыны і званні;

14) ажыццяўляе памілаванне асуджаных грамадзян;

15) прадстаўляе дзяржаву ў адносінах з іншымі краінамі і міжнароднымі арганізацыямі;

16) вядзе перагаворы і падпісвае міжнародныя дагаворы, прызначае і адклікае дыпламатычных прадстаўнікоў Рэспублікі Беларусь у замежных дзяржавах і пры міжнародных арганізацыях;

17) прымае даверчыя і адзыўныя граматы акрэдытаваных пры ім дыпламатычных прадстаўнікоў замежных дзяржаў;

18) у выпадку стыхійнага бедства, катастрофы, а таксама беспарадкаў, што суправаджаюцца гвалтам ці пагрозай гвалту з боку групы асоб і арганізацый, у выніку якіх узнікае небяспека жыццю і

здараўю людзей, тэрытарыяльнай цэласнасці і існаванню дзяржавы, уводзіць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь або ў асобных яе мясцовасцях надзвычайнае становішча з унясеннем у трохдзённы тэрмін прынятага рашэння на зацвярджэнне Вярхоўнага Савета;

19) у выпадках, прадугледжаных законам, мае права адкласці правядзенне забастоўкі або прыпыніць яе не больш чым на двухмесячны тэрмін;

20) падпісвае законы, мае права не пазней чым у дзесяцідзённы тэрмін з дня атрымання закона вярнуць яго са сваімі пярэчаннямі ў Вярхоўны Савет для паўторнага абмеркавання і галасавання. Калі Вярхоўны Савет большасцю не менш як дзве трэці ад выбраных дэпутатаў падцвердзіць раней прынятае ім рашэнне, Прэзідэнт абавязаны падпісаць закон у трохдзённы тэрмін; нявернуты ва ўказаны тэрмін закон лічыцца падпісаным.

21) мае права адмяняць акты падведаных яму органаў выканаўчай улады;

22) прыпыняе рашэнне мясцовых Саветаў дэпутатаў у выпадку неадпаведнасці іх закону;

23) узначальвае Савет Бяспекі Рэспублікі Беларусь;

24) з'яўляецца Галоўнакамандуючым Узброенымі Сіламі Рэспублікі Беларусь;

25) уводзіць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь у выпадку ваеннай пагрозы або нападу ваеннае становішча, аб'яўляе поўную або частковую мабілізацыю;

26) ажыццяўляе іншыя паўнамоцтвы, ускладзеныя на яго Канстытуцыяй і законамі.

Прэзідэнт не мае права дэлегаваць якім-небудзь органам ці службовым асобам свае паўнамоцтвы як кіраўніка дзяржавы.

Артыкул 101. Прэзідэнт выдае ў межах сваіх паўнамоцтваў указы і распараджэнні, арганізуе і кантралюе іх выкананне.

Артыкул 102. Прэзідэнт не можа займаць іншыя пасады, атрымліваць апрача заробтнай платы грашовыя ўзнагароджанні, за выключэннем ганарараў за творы навукі, літаратуры і мастацтва.

Прэзідэнт прыпыняе членства ў палітычных партыях і іншых грамадскіх аб'яднаннях, якія дамагаюцца палітычных мэт, на ўвесь тэрмін паўнамоцтваў.

Артыкул 103. Прэзідэнт можа ў любы час падаць у адстаўку. Адстаўка Прэзідэнта прымаецца Вярхоўным Саветам.

Артыкул 104. Прэзідэнт можа быць зняты з пасады ў выпадку парушэння Канстытуцыі або ўчынення ім злачынства, а таксама датэрмінова вызвалены ад пасады пры немагчымасці выканання ім сваіх абавязкаў па стану здароўя пастановай Вярхоўнага Савета, прынятай большасцю не менш як дзве трэці ад выбраных дэпутатаў Вярхоўнага Савета.

Пытанне аб зняці Прэзідэнта можа быць пастаўлена па прапанове не менш як 70 дэпутатаў Вярхоўнага Савета. Заключэнне аб парушэнні Прэзідэнтам Канстытуцыі даецца Канстытуцыйным Судом, аб учыненні злачынства – спецыяльнай камісіяй Вярхоўнага Савета. З моманту вынясення заключэння Канстытуцыйнага Суда аб парушэнні Канстытуцыі ці заключэння спецыяльнай камісіі аб учыненні злачынства Прэзідэнт не можа выконваць свае абавязкі да вынясення Вярхоўным Саветам адпаведнага рашэння.

У выпадку зняцця Прэзідэнта ў сувязі з учыненнем злачынства справа па сутнасці аб'інавачвання разглядаецца Вярхоўным Судом.

Артыкул 105. У выпадку вакансіі пасады Прэзідэнта або немагчымасці выканання ім сваіх абавязкаў яго паўнамоцтвы да прынясення Прысягі нававыбраным Прэзідэнтам пераходзяць да Першага намесніка Старшыні Вярхоўнага Савета.

Артыкул 106. Для рэалізацыі паўнамоцтваў выканаўчай улады ў галінах эканомікі, знешняй палітыкі, абароны, нацыянальнай бяспекі, аховы грамадскага парадку і іншых сферах дзяржаўнага кіраўніцтва пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь ствараецца Кабінет Міністраў Рэспублікі Беларусь.

Артыкул 107. Кабінет Міністраў складае свае паўнамоцтвы перад наваабраным Прэзідэнтам.

Члены Кабінета міністраў прызначаюцца і вызваляюцца ад пасады Прэзідэнтам. Прэм'ер-міністр, яго намеснікі, міністры замежных спраў, фінансаў, абароны, унутраных спраў, Старшыня Камітэта дзяржаўнай бяспекі прызначаюцца і вызваляюцца ад пасады Прэзідэнтам са згоды Вярхоўнага Савета.

Прэм'ер-міністр ажыццяўляе непасрэднае кіраўніцтва дзейнасцю

Кабінета Міністраў, падпісвае акты Кабінета Міністраў, якія маюць абавязковую сілу на ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, выконвае іншыя ўскладзеныя на яго функцыі.

Вярхоўны Савет мае права заслухаць справаздачу любога члена Кабінета Міністраў па пытаннях выканання законаў. У выпадку парушэння членам Кабінета Міністраў Канстытуцыі і законаў Вярхоўны Савет мае права паставіць перад Прэзідэнтам пытанне аб датэрміновым вызваленні яго ад пасады.

Артыкул 108.

Кампетэнцыя Кабінета Міністраў, парадак яго дзейнасці вызначаюцца на аснове Канстытуцыі Законам аб Кабінеце Міністраў Рэспублікі Беларусь.

ГЛАВА 5 СУД

Артыкул 109. Судовая ўлада ў Рэспубліцы Беларусь належыць судам.

Судаўладкаванне ў Рэспубліцы Беларусь вызначаецца законам. Утварэнне надзвычайных судаў забараняецца.

Артыкул 110. Судзі пры ажыццяўленні правосуддзя незалежныя і падпарадкоўваюцца толькі закону.

Якое-небудзь умяшанне ў дзейнасць суддзяў па выкананню правосуддзя недапушчальнае і цягне за сабой адказнасць па закону.

Артыкул 111. Судзі не могуць ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць, выконваць іншую аплатную работу, акрамя выкладчыцкай і навукова-даследчай, не звязанай з займаннем штатных пасад.

Падставы для абрання (прызначэння) суддзяў на пасады і іх вызвалення прадугледжваюцца законам.

Артыкул 112. Суды ажыццяўляюць правосуддзе на аснове Канстытуцыі, законаў і прынятых у адпаведнасці з імі іншых нарматыўных актаў.

Калі пры разглядзе канкрэтнай справы суд прыйдзе да высновы аб неадпаведнасці нарматыўнага акта Канстытуцыі або іншаму закону, ён прымае рашэнне ў адпаведнасці з Канстытуцыяй і законам і ставіць ва ўстаноўленым парадку пытанне аб прызнанні дадзенага

нарматыўнага акта неканстытуцыйным.

Артыкул 113. Справы ў судах разглядаюцца калегіяльна, а ў прадугледжаных законам выпадках – аднаасобна суддзямі.

Артыкул 114. Разбор спраў ва ўсіх судах адкрыты.

Слуханне спраў у закрытым судовым пасяджэнні дапускаецца толькі ў выпадках, вызначаных законам, з захаваннем усіх правіл судаводства.

Артыкул 115. Правасуддзе ажыццяўляецца на аснове спаборнасці і роўнасці бакоў у працэсе.

Артыкул 116. Бакі маюць права на абскарджанне рашэнняў, прыгавораў і іншых пастанаў.

РАЗДЕЛ V МЯСЦОВАЕ КІРАВАННЕ І САМАКІРАВАННЕ

Артыкул 117. Мясцовае кіраванне і самакіраванне ажыццяўляецца грамадзянамі праз мясцовыя Саветы дэпутатаў, выканаўчыя і распарадчыя органы, органы тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання, мясцовыя рэферэндумы, сходы і іншыя формы прамога ўдзелу ў дзяржаўных і грамадскіх справах.

Артыкул 118. Мясцовыя Саветы дэпутатаў выбіраюцца грамадзянамі адпаведных адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак тэрмінам на чатыры гады.

Артыкул 119. Мясцовыя Саветы дэпутатаў, выканаўчыя і распарадчыя органы ў межах кампетэнцыі вырашаюць пытанні мясцовага значэння зыходзячы з агульнадзяржаўных інтарэсаў і інтарэсаў насельніцтва, якое пражывае на адпаведнай тэрыторыі, выконваюць рашэнні вышэйстаячых дзяржаўных органаў.

Артыкул 120. Да выключнай кампетэнцыі мясцовых Саветаў дэпутатаў належаць:

Зацвярджэнне праграм эканамічнага і сацыяльнага развіцця,

мясцовых бюджэтаў і справаздач аб іх выкананні;

Устанаўленне ў адпаведнасці з законам мясцовых падаткаў і збораў;

Вызначэнне ў межах, устаноўленых законам, парадку кіравання і распараджэння камунальнай уласнасцю;

Прызначэнне мясцовых рэферэндумаў.

Артыкул 121. Мясцовыя Саветы дэпутатаў, выканаўчыя і распарадчыя органы на падставе дзеючага заканадаўства прымаюць рашэнні, якія маюць абавязковую сілу на адпаведнай тэрыторыі.

Артыкул 122. Рашэнні мясцовых Саветаў дэпутатаў, якія не адпавядаюць заканадаўству, адмяняюцца адпаведнымі Саветамі дэпутатаў, вышэйстаячымі выканаўчымі і распарадчымі органамі, а таксама Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь.

Рашэнні мясцовых Саветаў дэпутатаў, іх выканаўчых і распарадчых органаў, якія абмяжоўваюць ці парушаюць правы, свабоды і законныя інтарэсы грамадзян, а таксама ў іншых прадугледжаных заканадаўствам выпадках могуць быць абскарджаны ў суд.

Артыкул 123. У выпадках сістэматычнага або грубага парушэння мясцовым Саветам дэпутатаў патрабаванняў заканадаўства ён можа быць распушчаны Вярхоўным Саветам. Іншыя падставы датэрміновага спынення паўнамоцтваў мясцовых Саветаў дэпутатаў мясцовага кіравання і самакіравання вызначаюцца законам.

РАЗДЗЕЛ VI ДЗЯРЖАЎНЫ КАНТРОЛЬ І НАГЛЯД

ГЛАВА 6 КАНСТЫТУЦЫЙНЫ СУД РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Артыкул 125. Кантроль за канстытуцыйнасцю нарматыўных актаў у дзяржаве ажыццяўляецца Канстытуцыйным Судом Рэспублікі Беларусь.

Артыкул 126. Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь абіраецца Вярхоўным Саветам Рэспублікі Беларусь з кваліфікаваных спецыялістаў у галіне права ў колькасці 11 суддзяў. Тэрмін паўнамоцтваў членаў Канстытуцыйнага Суда – 11 гадоў. Гранічны ўзрост членаў Канстытуцыйнага Суда – 60 гадоў.

Асобы, выбраныя ў Канстытуцыйны Суд, не могуць ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць, выконваць іншую аплатную работу, акрамя выкладчыцкай і навукова-даследчай работы, не звязанай з займаннем штатных пасадак.

Асобы, выбраныя ў Канстытуцыйны Суд, маюць права ў любы час падаць у адстаўку.

Прамое або ўскоснае ўздзеянне на Канстытуцыйны Суд або яго членаў, звязанае з дзейнасцю па ажыццяўленню канстытуцыйнага кантролю, недапушчальнае і цягне адказнасць па закону.

Артыкул 127. Канстытуцыйны Суд па прапановах Прэзідэнта, Старшыні Вярхоўнага Савета, пастаянных камісій Вярхоўнага Савета, не менш як 70 дэпутатаў Вярхоўнага Савета, Вярхоўнага Суда, Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Генеральнага пракурора дае заключэнні:

аб адпаведнасці законаў, міжнародных дагаворных і іншых абавязацельстваў Рэспублікі Беларусь Канстытуцыі, міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь;

аб адпаведнасці прававых актаў міждзяржаўных утварэнняў, у якія ўваходзіць Рэспубліка Беларусь, указаў Прэзідэнта, пастаноў Кабінета міністраў, а таксама актаў Вярхоўнага Суда, Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Генеральнага пракурора, якія маюць нарматыўны характар, Канстытуцыі, законам і міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь.

Канстытуцыйны Суд мае права паводле свайго меркавання разгледзець пытанне аб адпаведнасці нарматыўных актаў любога дзяржаўнага органа, грамадскага аб'яднання Канстытуцыі і законам, міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь.

Артыкул 128. Нарматыўныя акты, міжнародныя дагаворныя або іншыя абавязацельствы, прызнаныя Канстытуцыйным Судом неканстытуцыйнымі з прычыны парушэння імі правоў і свабод чалавека, лічацца не маючымі юрыдычнай сілы ў цэлым ці ў пэўнай

частцы з моманту прыняцця адпаведнага акта.

Іншыя нарматыўныя акты дзяржаўных органаў і грамадскіх аб'яднанняў, міжнародныя дагаворныя або іншыя абавязацельствы, прызнаныя Канстытуцыйным Судом неадпаведнымі Канстытуцыі, законам або міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь, лічацца страціўшымі сілу ў цэлым або ў пэўнай іх частцы з моманту, які вызначаецца Канстытуцыйным Судом.

Нарматыўна-прававыя акты міждзяржаўных утварэнняў, у якія ўваходзіць Рэспубліка Беларусь, прызнаныя Канстытуцыйным Судом неадпаведнымі Канстытуцыі, законам або міжнародна-прававым актам, лічацца нядзеючымі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь у цэлым або ў пэўнай іх частцы з моманту, які вызначаецца Канстытуцыйным Судом.

Канстытуцыйны Суд выносіць рашэнні прастай большасцю галасоў ад поўнага складу суддзяў.

Артыкул 129. Заключэнні Канстытуцыйнага Суда з'яўляюцца канчатковымі, абскарджанню і апрэтаставанню не падлягаюць.

Артыкул 130. Канстытуцыйны Суд мае права ўносіць прапановы ў Вярхоўны Савет аб неабходнасці змяненняў і дапаўненняў у Канстытуцыі, а таксама аб прыняцці і змяненні законаў. Такія прапановы падлягаюць абавязковаму разгляду Вярхоўным Саветам.

Артыкул 131. Асобы, выбраныя ў Канстытуцыйны Суд, не могуць быць прыцягнуты да крымінальнай адказнасці, арыштаваны, іншым спосабам пазбаўлены свабоды без згоды Вярхоўнага Савета, акрамя затрымання на месцы ўчынення злачынства.

Крымінальная справа супраць члена Канстытуцыйнага Суда можа быць узбуджана Генеральным пракурорам са згоды Вярхоўнага Савета.

Артыкул 132. Кампетэнцыя, арганізацыя і парадак дзейнасці Канстытуцыйнага Суда вызначаюцца законам.

КАНСТЫТУЦЫЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ 1994 ГОДА

(са змяненнямі і дапаўненнямі)
(асобныя раздзелы)

ПРЫНЯТА НА РЭСПУБЛІКАНСКІМ РЭФЕРЭНДУМЕ
24 ЛІСТАПАДА 1996 ГОДА

Раздзел I

Асновы канстытуцыйнага ладу

Артыкул 1. Рэспубліка Беларусь – унітарная дэмакратычная сацыяльна прававая дзяржава.

Рэспубліка Беларусь валодае вяршэнствам і паўнатай улады на сваёй тэрыторыі, самастойна ажыццяўляе ўнутраную і знешнюю палітыку.

Рэспубліка Беларусь абараняе сваю незалежнасць і тэрытарыяльную цэласнасць, канстытуцыйны лад, забяспечвае законнасць і правапарадак.

Артыкул 2. Чалавек, яго правы, свабоды і гарантыі іх рэалізацыі з’яўляюцца найвышэйшай каштоўнасцю і мэтай грамадства і дзяржавы.

Дзяржава адказная перад грамадзянінам за стварэнне ўмоваў для свабоднага развіцця асобы. Грамадзянін адказны перад дзяржавай за няўхільнае выкананне абавязкаў, якія ўскладзены на яго Канстытуцыяй.

Артыкул 3. Адзінай крыніцай дзяржаўнай улады і носьбітам суверэнітэту ў Рэспубліцы Беларусь з’яўляецца народ. Народ ажыццяўляе сваю ўладу непасрэдна, праз прадстаўнічыя і іншыя органы ў формах і межах, вызначаных Канстытуцыяй.

Любыя дзеянні па змяненню канстытуцыйнага ладу і дасягненню дзяржаўнай улады гвалтоўнымі метадамі, а таксама шляхам іншага парушэння законаў Рэспублікі Беларусь караюцца згодна з законам.

Артыкул 4. Дэмакратыя ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляецца

на аснове разнастайнасці палітычных інстытутаў, ідэалогій і поглядаў.

Ідэалогія палітычных партый, рэлігійных або іншых грамадскіх аб'яднанняў, сацыяльных груп не можа ўстанаўлівацца ў якасці абавязковай для грамадзян.

Артыкул 5. Палітычныя партыі, іншыя грамадскія аб'яднанні, дзейнічаючы ў рамках Канстытуцыі і законаў Рэспублікі Беларусь, садзейнічаюць выяўленню і выказванню палітычнай волі грамадзян, удзельнічаюць у выбарах.

Палітычныя партыі і іншыя грамадскія аб'яднанні маюць права карыстацца дзяржаўнымі сродкамі масавай інфармацыі ў парадку, вызначаным заканадаўствам.

Забараняецца стварэнне і дзейнасць палітычных партый, а таксама іншых грамадскіх аб'яднанняў, якія маюць на мэце гвалтоўнае змяненне канстытуцыйнага ладу ці вядуць прапаганду вайны, сацыяльнай, нацыянальнай, рэлігійнай і расавай варожасці.

Артыкул 6. Дзяржаўная ўлада ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляецца на аснове падзелу яе на заканадаўчую, выканаўчую і судовую. Дзяржаўныя органы ў межах сваіх паўнамоцтваў самастойныя: яны ўзаемадзейнічаюць паміж сабой, стрымліваюць і ўраўнаважваюць адзін аднаго.

Артыкул 7. У Рэспубліцы Беларусь устанаўліваецца прынцып вяршэнства права.

Дзяржава, усе яе органы і службовыя асобы дзейнічаюць у межах Канстытуцыі і прынятых у адпаведнасці з ёю актаў заканадаўства.

Прававыя акты або іх асобныя палажэнні, прызначаныя ва ўстаноўленым законам парадку супярэчным з палажэннямі Канстытуцыі, не маюць юрыдычнай сілы.

Нарматыўныя акты дзяржаўных органаў публікуюцца або даводзяцца да ўсеагульнага ведама іншым прадугледжаным законам спосабам.

Артыкул 8. Рэспубліка Беларусь прызнае прыярытэт агульнапрызнаных прынцыпаў міжнароднага права і забяспечвае адпаведнасць ім заканадаўства.

Рэспубліка Беларусь у адпаведнасці з нормамі міжнароднага права можа на добраахвотнай аснове ўваходзіць у міждзяржаўныя ўтварэнні і выходзіць з іх.

Не дапускаецца заключэнне міжнародных дагавораў, якія супярэчаць Канстытуцыі.

Артыкул 9. Тэрыторыя Рэспублікі Беларусь з'яўляецца натуральнай умовай існавання і прасторавай мяжой самавызначэння народа, асновай яго дабрабыту і суверэнітэту Рэспублікі Беларусь.

Тэрыторыя Беларусі адзіная і неадчужальная.

Тэрыторыя падзяляецца на вобласці, раёны, гарады і іншыя адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі. Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел дзяржавы вызначаецца заканадаўствам.

Артыкул 10. Грамадзяніну Рэспублікі Беларусь гарантуецца абарона і заступніцтва дзяржавы як на тэрыторыі Беларусі, так і за яе мяжой.

Ніхто не можа быць пазбаўлены грамадзянства Рэспублікі Беларусь або права змяніць грамадзянства.

Грамадзянін Рэспублікі Беларусь не можа быць выдадзены замежнай дзяржаве, калі іншае не прадугледжана міжнароднымі дагаворамі Рэспублікі Беларусь.

Набыццё і страта грамадзянства ажыццяўляюцца ў адпаведнасці з законам.

Артыкул 12. Рэспубліка Беларусь можа надаваць права прытулку асобам, якія церпяць пераслед у іншых дзяржавах за палітычныя, рэлігійныя перакананні або нацыянальную прыналежнасць.

Артыкул 13. Уласнасць можа быць дзяржаўнай і прыватнай.

Дзяржава надае ўсім роўныя правы для ажыццяўлення гаспадарчай і іншай дзейнасці, акрамя забароненай законам, і гарантуе роўную абарону і роўныя ўмовы для развіцця ўсіх формаў уласнасці.

Дзяржава садзейнічае развіццю кааперацыі.

Дзяржава гарантуе ўсім роўныя магчымасці свабоднага выкарыстання здольнасцей і маёмасці для прадпрыемальніцкай і іншай не забароненай законам эканамічнай дзейнасці.

Дзяржава ажыццяўляе рэгуляванне эканамічнай дзейнасці ў

інтарэсах чалавека і грамадства; забяспечвае накіраванне і каардынацыю дзяржаўнай і прыватнай эканамічнай дзейнасці ў сацыяльных мэтах.

Нетры, воды, лясы складаюць выключную ўласнасць дзяржавы. Землі сельскагаспадарчага прызначэння знаходзяцца ва ўласнасці дзяржавы.

Законам могуць быць вызначаны і іншыя аб'екты, якія знаходзяцца толькі ва ўласнасці дзяржавы, або ўстаноўлены асобы парадак пераходу іх у прыватную ўласнасць, а таксама замацавана выключнае права дзяржавы на ажыццяўленне асобных відаў дзейнасці.

Дзяржава гарантуе працоўным права прымаць удзел у кіраванні прадпрыемствамі, арганізацыямі і ўстановамі з мэтай павышэння эфектыўнасці іх работы і паляпшэння сацыяльна-эканамічнага ўзроўню жыцця.

Артыкул 14. Дзяржава рэгулюе адносіны паміж сацыяльнымі, нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павагі іх правоў і інтарэсаў.

Адносіны ў сацыяльна-працоўнай сферы паміж органамі дзяржаўнага кіравання, аб'яднаннямі наймальнікаў і прафесійнымі саюзамі ажыццяўляюцца на прынцыпах сацыяльнага партнёрства і ўзаемадзеяння бакоў.

Артыкул 15. Дзяржава адказная за захаванне гісторыка-культурнай і духоўнай спадчыны, свабоднае развіццё культур усіх нацыянальных супольнасцей, якія пражываюць у Рэспубліцы Беларусь.

Артыкул 16. Рэлігіі і веравызнанні роўныя перад законам.

Узаемаадносіны дзяржавы і рэлігійных арганізацый рэгулююцца законам з улікам іх уплыву на фарміраванне духоўных, культурных і дзяржаўных традыцый беларускага народа.

Забараняецца дзейнасць рэлігійных арганізацый, іх органаў і прадстаўнікоў, якая накіравана супраць суверэнітэту Рэспублікі Беларусь, яе канстытуцыйнага ладу і грамадзянскай згоды ці звязана з парушэннем правоў і свабод грамадзян, а таксама перашкаджае выкананню грамадзянамі іх дзяржаўных, грамадскіх, сямейных абавязкаў або прычыняе шкоду іх здароўю і маральнасці.

Артыкул 17. Дзяржаўнымі мовамі ў Рэспубліцы Беларусь з'яўляюцца беларуская і руская мовы.

Артыкул 18. Рэспубліка Беларусь у сваёй знешняй палітыцы зыходзіць з прынцыпаў роўнасці дзяржаў, непрымянення сілы або пагрозы сілай, непарушнасці межаў, мірнага ўрэгулявання спрэчак, няўмяшання ва ўнутраныя справы і іншых агульнапрызнаных прынцыпаў і нормаў міжнароднага права.

Рэспубліка Беларусь ставіць за мэту зрабіць сваю тэрыторыю бяз'ядзернай зонай, а дзяржаву – нейтральнай.

Артыкул 19. Сімвалам Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы з'яўляюцца яе Дзяржаўны сцяг, Дзяржаўны герб і Дзяржаўны гімн.

Артыкул 20. Сталіца Рэспублікі Беларусь – горад Мінск.
Статус горада Мінска вызначаецца законам.

РАЗДЗЕЛ П

АСОБА, ГРАМАДСТВА, ДЗЯРЖАВА

Артыкул 21. Забеспячэнне правоў і свабод грамадзян Рэспублікі Беларусь з'яўляецца найвышэйшай мэтай дзяржавы.

Кожны мае права на годны ўзровень жыцця, уключаючы дастатковае харчаванне, адзенне, жыллё і пастаяннае паляпшэнне неабходных для гэтага ўмоў.

Дзяржава гарантуе правы і свабоды грамадзян Беларусі, замацаваныя ў Канстытуцыі, законах і прадугледжаныя міжнароднымі абавязацельствамі дзяржавы.

Артыкул 22. Усе роўныя перад законам і маюць права без усялякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў.

Артыкул 23. Абмежаванне правоў і свабод асобы дапускаецца толькі ў выпадках, прадугледжаных законам, у інтарэсах нацыянальнай бяспекі, грамадскага парадку, абароны маралі, здароўя насельніцтва, правоў і свабод іншых асоб.

Ніхто не можа карыстацца перавагамі і прывілеямі, якія супярэчаць закону.

Артыкул 24. Кожны мае права на жыццё.

Дзяржава абараняе жыццё чалавека ад любых супрацьпраўных замаху.

Смяротная кара да яе адмены можа прымяняцца адпаведна з законам як выключная мера пакарання за асабліва цяжкія злачынствы і толькі згодна з прыгаворам суда.

Артыкул 25. Дзяржава забяспечвае свабоду, недатыкальнасць і годнасць асобы. Абмежаванне або пазбаўленне асабістай свабоды магчыма ў выпадках і парадку, устаноўленых законам.

Асоба, узятая пад варту, мае права на судовую праверку законнасці яе затрымання або арышту.

Ніхто не павінен падвяргацца катаванням, жорсткаму, бесчалавечнаму або зневажальнаму да яго годнасці абыходжанню ці пакаранню, а таксама без яго згоды падвяргацца медыцынскім або іншым доследам.

Артыкул 26. Ніхто не можа быць прызнаны вінаватым у злачынстве, калі яго віна не будзе ў прадугледжаным законам парадку даказана і ўстаноўлена прыгаворам суда, які ўступіў у законную сілу. Той, каго абвінавачваюць, не павінен даказваць сваю невінаватасць.

Артыкул 27. Ніхто не павінен прымушацца даваць паказанні і тлумачэнні супраць самога сябе, членаў сваёй сям'і, блізкіх родных. Доказы, атрыманыя з парушэннем закона, не маюць юрыдычнай сілы.

Артыкул 28. Кожны мае права на абарону ад незаконнага ўмяшання ў яго асабістае жыццё, у тым ліку ад замаху на тайну яго карэспандэнцыі, тэлефонных і іншых паведамленняў, на яго гонар і годнасць.

Артыкул 29. Недатыкальнасць жылля і іншых законных уладанняў грамадзян гарантуецца. Ніхто не мае права без законнай падставы ўвайсці ў жыллё і іншае законнае ўладанне грамадзяніна супраць яго волі.

Артыкул 30. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права свабодна перамяшчацца і выбіраць месца жыхарства ў межах Рэспублікі Беларусь, пакідаць яе і бесперашкодна вяртацца назад.

Артыкул 31. Кожны мае права самастойна вызначаць свае адносіны да рэлігіі, асабіста або сумесна з іншымі вызнаваць любую рэлігію або не вызнаваць ніякай, выказваць і распаўсюджваць перакананні, звязаныя з адносінамі да рэлігіі, удзельнічаць у адпраўленні рэлігійных культаў, рытуалаў, абрадаў, не забароненых законам.

Артыкул 32. Шлюб, сям'я, мацярынства, бацькоўства і дзяцінства знаходзяцца пад абаронай дзяржавы.

Жанчына і мужчына па дасягненні шлюбнага ўзросту маюць права на добраахвотнай аснове ўступіць у шлюб і стварыць сям'ю. Муж і жонка раўнапраўныя ў сямейных адносінах.

Бацькі або асобы, якія іх замяняюць, маюць права і абавязаны выхоўваць дзяцей, клапаціцца аб іх здароўі, развіцці і навучанні. Дзіця не павінна падвяргацца жорсткаму абыходжанню або знявазе, прыцягвацца да работ, якія могуць нанесці шкоду яго фізічнаму, разумоваму або маральнаму развіццю. Дзеці абавязаны клапаціцца пра бацькоў, а таксама пра асоб, якія іх замяняюць, і аказваць ім дапамогу.

Дзеці могуць быць аддзелены ад сваёй сям'і супраць волі бацькоў і іншых асоб, якія іх замяняюць, толькі на падставе рашэння суда, калі бацькі або іншыя асобы, якія іх замяняюць, не выконваюць сваіх абавязкаў.

Жанчынам забяспечваецца прадстаўленне роўных з мужчынамі магчымасцей у атрыманні адукацыі і прафесійнай падрыхтоўцы, у працы і вылучэнні па службе (рабоце), у грамадска-палітычнай, культурнай і іншых сферах дзейнасці, а таксама стварэнне ўмоў для аховы іх працы і здароўя.

Моладзі гарантуецца права на яе духоўнае, маральнае і фізічнае развіццё.

Дзяржава стварае неабходныя ўмовы для свабоднага і эфектыўнага ўдзелу моладзі ў палітычным, сацыяльным, эканамічным і культурным развіцці.

Артыкул 33. Кожнаму гарантуецца свабода поглядаў,

перакананняў і іх свабоднае выказванне.

Ніхто не можа быць прымушаны да выказвання сваіх перакананняў або адмовы ад іх.

Манапалізацыя сродкаў масавай інфармацыі дзяржавай, грамадскімі аб'яднаннямі або асобнымі грамадзянамі, а таксама цензура не дапускаюцца.

Артыкул 34. Грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права на атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне поўнай, дакладнай і своечасовай інфармацыі аб дзейнасці дзяржаўных органаў, грамадскіх аб'яднанняў, аб палітычным, эканамічным, культурным і міжнародным жыцці, стане навакольнага асяроддзя.

Дзяржаўныя органы, грамадскія аб'яднанні, службовыя асобы абавязаны даць грамадзяніну Рэспублікі Беларусь магчымасць азнаёміцца з матэрыяламі, якія закранаюць яго правы і законныя інтарэсы.

Карыстанне інфармацыяй можа быць абмежавана заканадаўствам у мэтах абароны гонару, годнасці, асабістага і сямейнага жыцця грамадзян і поўнага ажыццяўлення імі сваіх правоў.

Артыкул 35. Свабода сходаў, мітынгаў, вулічных шэсцяў, дэманстрацый і пікетавання, якія не парушаюць правапарадак і правы іншых грамадзян Рэспублікі Беларусь, гарантуецца дзяржавай. Парадак правядзення ўказаных мерапрыемстваў вызначаецца законам.

Артыкул 36. Кожны мае права на свабоду аб'яднанняў.

Судзі, пракурорскія работнікі, супрацоўнікі органаў унутраных спраў, Камітэта дзяржаўнага кантролю, органаў бяспекі, ваеннаслужачыя не могуць быць членамі палітычных партый і іншых грамадскіх аб'яднанняў, якія дамагаюцца палітычных мэт.

Артыкул 37. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права ўдзельнічаць у вырашэнні дзяржаўных спраў як непасрэдна, так і праз свабодна выбраных прадстаўнікоў.

Непасрэдны ўдзел грамадзян у кіраванні справамі грамадства і дзяржавы забяспечваецца правядзеннем рэферэндумаў, абмеркаваннем праектаў законаў і пытанняў рэспубліканскага і мясцовага значэння, іншымі вызначанымі законам спосабамі.

У парадку, устаноўленым заканадаўствам, грамадзяне Рэспублікі Беларусь прымаюць удзел у абмеркаванні пытанняў дзяржаўнага і грамадскага жыцця на рэспубліканскіх і мясцовых сходах.

Артыкул 38. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права свабодна выбіраць і быць выбранымі ў дзяржаўныя органы на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога або ўскоснага выбарчага права пры тайным галасаванні.

Артыкул 39. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь у адпаведнасці са сваімі здольнасцямі, прафесійнай падрыхтоўкай маюць права роўнага доступу да любых пасадаў у дзяржаўных органах.

Артыкул 40. Кожны мае права накіроўваць асабістыя або калектыўныя звароты ў дзяржаўныя органы.

Дзяржаўныя органы, а таксама службовыя асобы абавязаны разгледзець зварот і даць адказ па сутнасці ў вызначаны законам тэрмін. Адмова ад разгляду пададзенай заявы павінна быць пісьмова матываванай.

Артыкул 41. Грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права на працу як найбольш годны спосаб самасцвярджэння чалавека, гэта значыць права на выбар прафесіі, роду заняткаў і работы ў адпаведнасці з прызваннем, здольнасцямі, адукацыяй, прафесійнай падрыхтоўкай і з улікам грамадскіх патрэбаў, а таксама на здаровыя і бяспечныя ўмовы працы.

Дзяржава стварае ўмовы для поўнай занятасці насельніцтва. У выпадку незанятасці асобы па не залежных ад яе прычынах ёй гарантуецца навучанне новым спецыяльнасцям і павышэнне кваліфікацыі з улікам грамадскіх патрэбаў, а таксама дапамога па беспрацоўі ў адпаведнасці з законам.

Грамадзяне маюць права на абарону сваіх эканамічных і сацыяльных інтарэсаў, уключаючы права на аб'яднанне ў прафесійныя саюзы, заключэнне калектыўных дагавораў (пагадненняў) і права на забастоўку.

Прымусовая праца забараняецца, акрамя работы або службы, якая вызначаецца прыгаворам суда або ў адпаведнасці з законам аб надзвычайным і ваенным становішчы.

Артыкул 42. Асобам, якія працуюць па найму, гарантуецца справядлівая доля ўзнагароджання ў эканамічных выніках працы ў адпаведнасці з яе колькасцю, якасцю і грамадскім значэннем, але не ніжэй за ўзровень, які забяспечвае ім і іх сям'і свабоднае і годнае існаванне.

Жанчыны і мужчыны, дарослыя і непаўналетнія маюць права на роўнае ўзнагароджанне за працу роўнай вартасці.

Артыкул 43. Працоўныя маюць права на адпачынак. Для тых, хто працуе па найму, гэта права забяспечваецца ўстанавленнем рабочага тыдня, які не перавышае 40 гадзін, скарачанай працягласцю работы ў начныя часы, прадстаўленнем штогадовых аплатных водпускаў, дзён штотыднёвага адпачынку.

Артыкул 44. Дзяржава гарантуе кожнаму права ўласнасці і садзейнічае яе набыццю.

Уласнік мае права валодаць, карыстацца і распараджацца маёмасцю як аднаасобна, так і сумесна з іншымі асобамі. Недатыкальнасць уласнасці, права яе атрымання ў спадчыну ахоўваюцца законам.

Уласнасць, набытая законным спосабам, абараняецца дзяржавай.

Дзяржава заахвочвае і ахоўвае зберажэнні грамадзян, стварае гарантыі вяртанне ўкладаў.

Прымусовае адчужэнне маёмасці дапускаецца толькі па матывах грамадскай неабходнасці пры захаванні ўмоў і парадку, вызначаных законам, са своєчасовым і поўным кампенсаваннем кошту адчужанай маёмасці, а таксама згодна з пастановай суда.

Ажыццяўленне права ўласнасці не павінна супярэчыць грамадскай карысці і бяспецы, наносіць шкоду навакольнаму асяроддзю, гісторыка-культурным каштоўнасцям, уціскаць правы і абараняемыя законам інтарэсы іншых асоб.

Артыкул 45. Грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права на ахову здароўя, уключаючы бясплатнае лячэнне ў дзяржаўных установах аховы здароўя.

Дзяржава стварае ўмовы даступнага для ўсіх грамадзян медыцынскага абслугоўвання.

Права грамадзян Рэспублікі Беларусь на ахову здароўя забяспечваецца таксама развіццём фізічнай культуры і спорту, мерамі па аздаравленню навакольнага асяроддзя, магчымасцю карыстання аздаравленчымі ўстановамі, удасканалваннем аховы працы.

Артыкул 46. Кожны мае права на спрыяльнае навакольнае асяроддзе і на пакрыццё шкоды, прычыненай парушэннем гэтага права.

Дзяржава ажыццяўляе кантроль за рацыянальным выкарыстаннем прыродных рэсурсаў у мэтах абароны і паляпшэння ўмоў жыцця, а таксама аховы і аднаўлення навакольнага асяроддзя.

Артыкул 47. Грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантуецца права на сацыяльнае забеспячэнне ў старасці, у выпадку хваробы, інваліднасці, страты працаздольнасці, страты карміцеля і іншых выпадках, прадугледжаных законам. Дзяржава праяўляе асаблівы клопат аб ветэранах вайны і працы, а таксама аб асобах, якія страцілі здароўе пры абароне дзяржаўных і грамадскіх інтарэсаў.

Артыкул 48. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь маюць права на жыллё. Гэтае права забяспечваецца развіццём дзяржаўнага і прыватнага жыллёвага фонду, садзейнічаннем грамадзянам у набыцці жылля.

Грамадзянам, якія маюць патрэбу ў сацыяльнай абароне, жыллё прадстаўляецца дзяржавай і мясцовым самакіраваннем бясплатна або па даступнай для іх плаце ў адпаведнасці з заканадаўствам.

Ніхто не можа быць адвольна пазбаўлены жылля.

Артыкул 49. Кожны мае права на адукацыю.

Гарантуюцца даступнасць і бясплатнасць агульнай сярэдняй і прафесійна-тэхнічнай адукацыі.

Сярэдняя спецыяльная і вышэйшая адукацыя даступны для ўсіх у адпаведнасці са здольнасцямі кожнага. Кожны мае права на конкурснай аснове бясплатна атрымаць адпаведную адукацыю ў дзяржаўных навучальных установах.

Артыкул 50. Кожны мае права захоўваць сваю нацыянальную прыналежнасць, таксама як ніхто не можа быць прымушаны да вызначэння і ўказання нацыянальнай прыналежнасці.

Знявага нацыянальнай годнасці караецца згодна з законам.

Кожны мае права карыстацца роднай мовай, выбіраць мову зносін.

Дзяржава гарантуе ў адпаведнасці з законам свабоду выбару мовы выхавання і навучання.

Артыкул 51. Кожны мае права на ўдзел у культурным жыцці. Гэта права забяспечваецца агульнадаступнасцю каштоўнасцей айчыннай і сусветнай культуры, якія знаходзяцца ў дзяржаўных і грамадскіх фондах, развіццём сеткі культурна-асветніцкіх устаноў.

Свабода мастацкай, навуковай, тэхнічнай творчасці і выкладання гарантуецца.

Інтэлектуальная ўласнасць ахоўваецца законам.

Дзяржава садзейнічае развіццю культуры, навуковых і тэхнічных даследаванняў на карысць агульных інтарэсаў.

Артыкул 52. Кожны, хто знаходзіцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, абавязаны выконваць яе Канстытуцыю, законы і паважаць нацыянальныя традыцыі.

Артыкул 53. Кожны абавязаны паважаць годнасць, правы, свабоды, законныя інтарэсы іншых асоб.

Артыкул 54. Кожны абавязаны берагчы гісторыка-культурную, духоўную спадчыну і іншыя нацыянальныя каштоўнасці.

Артыкул 55. Ахова прыроднага асяроддзя – абавязак кожнага.

Артыкул 56. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь абавязаны прымаць удзел у фінансаванні дзяржаўных расходаў шляхам выплаты дзяржаўных падаткаў, пошлін і іншых плацяжоў.

Артыкул 57. Абарона Рэспублікі Беларусь – абавязак і свяшчэнны доўг грамадзяніна Рэспублікі Беларусь.

Парадак праходжання вайскавай службы, падставы і ўмовы вызвалення ад вайскавай службы ці замене яе альтэрнатыўнай вызначаюцца законам.

Артыкул 58. Ніхто не можа быць прымушаны да выканання абавязкаў, якія не прадугледжаны Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь і яе законам, ці да адмаўлення ад сваіх правоў.

Артыкул 59. Дзяржава абавязана прымаць усе даступныя ёй меры дзеля стварэння ўнутранага і міжнароднага парадку, неабходнага для поўнага ажыццяўлення правоў і свабод грамадзян Рэспублікі Беларусь, прадугледжаных Канстытуцыяй.

Дзяржаўныя органы, службовыя і іншыя асобы, якім даверана выкананне дзяржаўных функцый, абавязаны ў межах сваёй кампетэнцыі прымаць неабходныя меры для ажыццяўлення і абароны правоў і свабод асобы.

Гэтыя органы і асобы нясуць адказнасць за дзеянні, якія парушаюць правы і свабоды асобы.

Артыкул 60. Кожнаму гарантуецца абарона яго правоў і свабод кампетэнтным, належным і непрадузятым судом у вызначаныя законам тэрміны.

З мэтай абароны правоў, свабод, гонару і годнасці грамадзяне ў адпаведнасці з законам маюць права спагнаць у судовым парадку як маёмасную шкоду, так і матэрыяльнае кампенсаванне маральнай шкоды.

Артыкул 61. Кожны мае права ў адпаведнасці з міжнародна-прававымі актамі, якія ратыфікаваны Рэспублікай Беларусь, звяртацца ў міжнародныя арганізацыі з мэтай абароны сваіх правоў і свабод, калі вычарпаны ўсе наяўныя ўнутрыдзяржаўныя сродкі прававой абароны.

Артыкул 62. Кожны мае права на юрыдычную дапамогу для ажыццяўлення і абароны правоў і свабод, у тым ліку права карыстацца ў любы момант дапамогай адвакатаў і іншых сваіх прадстаўнікоў у судзе, іншых дзяржаўных органах, органах мясцовага кіравання, на прадпрыемствах, ва ўстановах, у арганізацыях, грамадскіх аб'яднаннях і ў адносінах са службовымі асобамі і грамадзянамі. У выпадках, прадугледжаных законам, юрыдычная дапамога аказваецца за кошт дзяржаўных сродкаў.

Процідзеянне аказанню прававой дапамогі ў Рэспубліцы Беларусь забараняецца.

Артыкул 63. Ажыццяўленне прадугледжаных гэтай Канстытуцыяй правоў і свабод асобы можа быць прыпынена толькі ва ўмовах надзвычайнага або ваеннага становішча ў парадку і межах, вызначаных Канстытуцыяй.

Пры ажыццяўленні асобых мераў у перыяд надзвычайнага становішча не могуць абмяжоўвацца правы, прадугледжаныя ў артыкуле 24, частцы трэцяй артыкула 25, артыкулах 26, 31 Канстытуцыі.

РАЗДЕЛ IV ПРЭЗІДЭНТ, ПАРЛАМЕНТ, УРАД, СУД

ГЛАВА 3 ПРЭЗІДЭНТ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Артыкул 79. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь з'яўляецца Кіраўніком дзяржавы, гарантам Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, правоў і свабод чалавека і грамадзяніна.

Прэзідэнт увасабляе адзінства народа, гарантуе рэалізацыю асноўных напрамкаў унутранай і знешняй палітыкі, прадстаўляе Рэспубліку Беларусь у адносінах з іншымі дзяржавамі і міжнароднымі арганізацыямі. Прэзідэнт прымае меры па ахове суверэнітэту Рэспублікі Беларусь, яе нацыянальнай бяспекі і тэрытарыяльнай цэласнасці, забяспечвае палітычную і эканамічную стабільнасць, пераемнасць і ўзаемадзеянне органаў дзяржаўнай улады, ажыццяўляе пасрэдніцтва паміж органамі дзяржаўнай улады.

Прэзідэнт валодае недатыкальнасцю, яго гонар і годнасць ахоўваюцца законам.

Артыкул 80. Прэзідэнтам можа быць абраны грамадзянін Рэспублікі Беларусь па нараджэнню, не маладзейшы за 35 гадоў, які валодае выбарчым правам і пастаянна пражывае ў Рэспубліцы Беларусь не менш дзясяці гадоў непасрэдна перад выбарамі.

Артыкул 81. Прэзідэнт выбіраецца на пяць гадоў непасрэдна народам Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні. Адна і тая ж асоба можа быць Прэзідэнтам не больш двух тэрмінаў.

Кандыдаты на пасаду Прэзідэнта вылучаюцца грамадзянамі Рэспублікі Беларусь пры наяўнасці не менш як 100 тысяч подпісаў выбаршчыкаў.

Выбары Прэзідэнта прызначаюцца Палатай прадстаўнікоў не пазней чым за пяць месяцаў і праводзяцца не пазней чым за два месяцы

да сканчэння тэрміну паўнамоцтваў папярэдняга Прэзідэнта.

Калі пасада Прэзідэнта аказалася вакантнай, выбары праводзяцца не раней чым праз 30 дзён і не пазней чым праз 70 дзён з дня адкрыцця вакансіі.

Артыкул 82. Лічыцца, што выбары адбыліся, калі ў галасаванні прынялі ўдзел больш паловы грамадзян Рэспублікі Беларусь, уключаных у спіс выбаршчыкаў.

Прэзідэнт лічыцца выбраным, каля за яго прагаласавала больш як палова грамадзян Рэспублікі Беларусь, якія прынялі ўдзел у галасаванні.

Калі ні адзін з кандыдатаў не набраў неабходнай колькасці галасоў, то ў двухтыднёвы тэрмін праводзіцца другі тур галасавання па двух кандыдатах, якія атрымалі найбольшую колькасць галасоў выбаршчыкаў. Выбраным лічыцца кандыдат у Прэзідэнты, які атрымаў пры паўторным галасаванні больш паловы галасоў выбаршчыкаў, якія прынялі ўдзел у галасаванні.

Парадак правядзення выбараў Прэзідэнта вызначаецца законам Рэспублікі Беларусь.

Артыкул 83. Прэзідэнт заступае на пасаду пасля прынясення Прысягі наступнага зместу:

“Заступаючы на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, урачыста клянуся верна служыць народу Рэспублікі Беларусь, паважаць і ахоўваць правы і свабоды чалавека і грамадзяніна, захоўваць і абараняць Канстытуцыю Рэспублікі Беларусь, свята і добрасумленна выконваць ускладзеныя на мяне высокія абавязкі”.

Прысяга прыносіцца ва ўрачыстай абстаноўцы ў прысутнасці дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і членаў Савета Рэспублікі, суддзяў Канстытуцыйнага, Вярхоўнага і Вышэйшага Гаспадарчага судаў не пазней двух месяцаў з дня абрання Прэзідэнта. З моманту прынясення Прысягі наваабраным Прэзідэнтам паўнамоцтвы папярэдняга Прэзідэнта спыняюцца.

Артыкул 84. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь:

- 1) прызначае рэспубліканскія рэферэндумы;
- 2) прызначае чарговыя і нечарговыя выбары ў Палату прадстаўнікоў, Савет Рэспублікі і мясцовыя прадстаўнічыя органы;
- 3) распускае палаты ў выпадках і ў парадку, прадугледжаных

Канстытуцыяй;

4) прызначае шэсць членаў Цэнтральнай камісіі Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў;

5) утварае, ліквідуе і рэарганізуе Адміністрацыю Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, іншыя органы дзяржаўнага кіравання, а таксама кансультацыйна-дапаможныя і іншыя органы пры Прэзідэнце;

6) са згоды Палаты прадстаўнікоў прызначае на пасаду Прэм'ер-міністра;

7) вызначае структуру Урада Рэспублікі Беларусь, прызначае на пасаду і вызваляе ад пасады намеснікаў Прэм'ер-міністра, міністраў і іншых членаў Урада, прымае рашэнне аб адстаўцы Урада або яго членаў;

8) са згоды Савета Рэспублікі прызначае на пасаду Старшыню Канстытуцыйнага Суда, Старшыню Вярхоўнага Суда, Старшыню Вышэйшага Гаспадарчага Суда з ліку суддзяў гэтых судоў;

9) са згоды Савета Рэспублікі прызначае на пасаду суддзяў Вярхоўнага Суда, суддзяў Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Старшыню Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў, Генеральнага пракурора, Старшыню і членаў Праўлення Нацыянальнага банка;

10) прызначае шэсць суддзяў Канстытуцыйнага Суда, іншых суддзяў Рэспублікі Беларусь;

11) вызваляе ад пасады Старшыню і суддзяў Канстытуцыйнага Суда, Старшыню і суддзяў Вярхоўнага Суда, Старшыню і суддзяў Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Старшыню і членаў Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў, Генеральнага пракурора, Старшыню і членаў Праўлення Нацыянальнага банка па падставах, прадугледжаных законам з паведамленнем Савету Рэспублікі;

12) прызначае на пасаду і вызваляе ад пасады Старшыню Камітэта дзяржаўнага кантролю;

13) звяртаецца з пасланямі да народа Рэспублікі Беларусь аб становішчы ў дзяржаве і аб асноўных напрамках унутранай і знешняй палітыкі;

14) звяртаецца са штогадовымі пасланямі да Парламента, якія заслухоўваюцца без абмеркавання на паседжаннях Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі; мае права ўдзельнічаць у рабоце Парламента і яго органаў, выступаць перад імі ў любы час з прамовамі або паведамленнем;

15) мае права старшынстваваць на паседжаннях Урада Рэспублікі Беларусь;

16) прызначае кіраўнікоў рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання і вызначае іх статус; прызначае прадстаўнікоў Прэзідэнта ў Парламенце і іншых службовых асоб, пасады якіх вызначаны ў адпаведнасці з заканадаўствам, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй;

17) вырашае пытанні аб прыёме ў грамадзянства Рэспублікі Беларусь, яго спыненні і прадстаўленні прытулку;

18) устанаўлівае дзяржаўныя святы і святочныя дні, узнагароджвае дзяржаўнымі ўзнагародамі, прысвойвае класныя чыны і званні;

19) ажыццяўляе памілаванне асуджаных;

20) вядзе перагаворы і падпісвае міжнародныя дагаворы, прызначае і адклікае дыпламатычных прадстаўнікоў Рэспублікі Беларусь у замежных дзяржавах і пры міжнародных арганізацыях;

21) прымае даверчыя і адзыўныя граматы акрэдытаваных пры ім дыпламатычных прадстаўнікоў замежных дзяржаў;

22) у выпадку стихійнага бедства, катастрофы, а таксама беспарадкаў, што суправаджаюцца гвалтам ці пагрозай гвалту з боку групы асоб і арганізацый, у выніку якіх узнікае небяспека жыццю і здароўю людзей, тэрытарыяльнай цэласнасці і існаванню дзяржавы, уводзіць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь або ў асобных яе мясцовасцях надзвычайнае становішча з унясеннем у трохдзённы тэрмін прынятага рашэння на зацвярджэнне Савета Рэспублікі;

23) у выпадках, прадугледжаных заканадаўствам, мае права адкласці правядзенне забастоўкі або прыпыніць яе, але не больш чым на трохмесячны тэрмін;

24) падпісвае законы; мае права ў парадку, устаноўленым Канстытуцыяй, вярнуць закон або асобныя яго палажэнні са сваімі парэчаннямі ў Палату прадстаўнікоў;

25) мае права адмяняць акты Урада;

26) непасрэдна або праз ствараемыя ім органы ажыццяўляе кантроль за захаваннем заканадаўства мясцовымі органамі кіравання і самакіравання; мае права прыпыняць рашэнні мясцовых Саветаў дэпутатаў і адмяняць рашэнні мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў у выпадку неадпаведнасці іх заканадаўству;

27) фарміруе і ўзначальвае Савет Бяспекі Рэспублікі Беларусь; прызначае на пасаду і вызваляе ад пасады Дзяржаўнага сакратара Савета

Бяспекі;

28) з'яўляецца Галоўнакамандуючым Узброенымі Сіламі Рэспублікі Беларусь; прызначае на пасады і вызваляе ад пасады вышэйшае камандаванне Узброеных Сіл;

29) уводзіць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь у выпадку ваеннай пагрозы або нападу ваеннае становішча, аб'яўляе поўную або частковую мабілізацыю з унясеннем у трохдзённы тэрмін прынятага рашэння на зацвярджэнне Савета Рэспублікі;

30) ажыццяўляе іншыя паўнамоцтвы, ускладзеныя на яго Канстытуцыяй і законамі.

Артыкул 85. Прэзідэнт на аснове і ў адпаведнасці з Канстытуцыяй выдае ўказы і распараджэнні, якія маюць абавязковую сілу на ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь.

У выпадках, прадугледжаных Канстытуцыяй, Прэзідэнт выдае дэкрэты, што маюць сілу законаў. Прэзідэнт непасрэдна або праз ствараемыя ім органы забяспечвае выкананне дэкрэтаў, указаў і распараджэнняў.

Артыкул 86. Прэзідэнт не можа займаць іншыя пасады, атрымліваць апрача заробтнай платы грашовыя ўзнагароджанні, за выключэннем ганарараў за творы навукі, літаратуры і мастацтва.

Прэзідэнт прыпыняе членства ў палітычных партыях і іншых грамадскіх аб'яднаннях, якія дамагаюцца палітычных мэт, на ўвесь тэрмін паўнамоцтваў.

Артыкул 87. Прэзідэнт можа ў любы час падаць у адстаўку. Адстаўка Прэзідэнта прымаецца Палатай прадстаўнікоў.

Артыкул 88. Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь можа быць датэрмінова вызвалены ад пасады пры стойкай няздольнасці па стану здароўя ажыццяўляць абавязкі Прэзідэнта. Рашэнне аб датэрміновым вызваленні Прэзідэнта прымаецца большасцю не менш як дзве трэці галасоў ад поўнага складу Палаты прадстаўнікоў і большасцю не менш як дзве трэці галасоў ад поўнага складу Савета Рэспублікі на падставе заключэння спецыяльна ствараемай палатамі камісіі.

Прэзідэнт можа быць зняты з пасады ў сувязі з учыненнем дзяржаўнай здрады або іншага цяжкага злачынства. Рашэнне аб выстаўленні абвінавачвання і яго расследаванні ў гэтым выпадку

лічыцца прынятым, калі за яго прагаласавала большасць ад поўнага складу Палаты прадстаўнікоў па прапанове не менш як адной трэці яе дэпутатаў. Расследаванне абвінавачання арганізуецца Саветам Рэспублікі. Прэзідэнт лічыцца знятым з пасады, калі за гэта рашэнне прагаласавала не менш як дзве трэці ад поўнага складу Савета Рэспублікі, а таксама не менш як дзве трэці ад поўнага складу Палаты прадстаўнікоў.

Непрыняцце Саветам Рэспублікі і Палатай прадстаўнікоў рашэння аб зняцці Прэзідэнта з пасады на працягу месяца з дня выстаўлення абвінавачання азначае адхіленне абвінавачання. Прапанова аб зняцці Прэзідэнта з пасады не можа ініцыявацца ў перыяд разгляду ў адпаведнасці з Канстытуцыйнай пытання аб датэрміновым спыненні паўнамоцтваў Парламента.

У выпадку зняцця Прэзідэнта ў сувязі з учыненнем злачынства справа па сутнасці абвінавачання разглядаецца Вярхоўным Судом.

Артыкул 89. У выпадку вакансіі пасады Прэзідэнта або немагчымасці выканання ім сваіх абавязкаў па падставах, прадугледжаных Канстытуцыйнай, яго паўнамоцтвы да прынясення Присягі наваабраным Прэзідэнтам пераходзіць да Прэм'ер-міністра.

ГЛАВА 4

ПАРЛАМЕНТ – НАЦЫЯНАЛЬНЫ СХОД

Артыкул 90. Парламент – Нацыянальны сход Рэспублікі Беларусь з'яўляецца прадстаўнічым і заканадаўчым органам Рэспублікі Беларусь.

Парламент складаецца з дзвюх палат – Палаты прадстаўнікоў і Савета Рэспублікі.

Артыкул 91. Склад Палаты прадстаўнікоў – 110 дэпутатаў. Выбранне дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў ажыццяўляецца ў адпаведнасці з законам на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага, прамога выбарчага права пры тайным галасаванні.

Савет Рэспублікі з'яўляецца палатай тэрытарыяльнага прадстаўніцтва. Ад кожнай вобласці і горада Мінска тайным галасаваннем выбіраюцца на паседжаннях дэпутатаў мясцовых Саветаў дэпутатаў базавага ўзроўню кожнай вобласці і горада Мінска па восем членаў Савета Рэспублікі. Восем членаў Савета Рэспублікі прызначаюцца Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь.

Выбары новага складу Парламента прызначаюцца не пазней як за чатыры месяцы і праводзяцца не пазней як за 30 дзён да сканчэння паўнамоцтваў палат дзеючага склікання Парламента.

Нечарговыя выбары палат Парламента праводзяцца на працягу трох месяцаў з дня датэрміновага спынення паўнамоцтваў палат Парламента.

Артыкул 92. Дэпутатам Палаты прадстаўнікоў можа быць грамадзянін Рэспублікі Беларусь, які дасягнуў 21 года.

Членам Савета Рэспублікі можа быць грамадзянін Рэспублікі Беларусь, які дасягнуў 30 гадоў і пражыў на тэрыторыі адпаведнай вобласці, горада Мінска не менш як пяці гадоў.

Дэпутаты Палаты прадстаўнікоў ажыццяўляюць свае паўнамоцтвы ў Парламенце на прафесійнай аснове, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй. Дэпутаты Палаты прадстаўнікоў можа быць адначасова членам Урада.

Адна і тая ж асоба не можа адначасова з'яўляцца членам дзвюх палат Парламента. Дэпутат Палаты прадстаўнікоў не можа быць дэпутатам мясцовага Савета дэпутатаў. Член Савета Рэспублікі не можа быць адначасова членам Урада. Не дапускаецца сумяшчэнне абавязкаў дэпутата Палаты прадстаўнікоў, члена Савета Рэспублікі з адначасовым заняццем пасады Прэзідэнта або суддзі.

Артыкул 93. Тэрмін паўнамоцтваў Парламента – чатыры гады. Паўнамоцтвы Парламента могуць быць прадоўжаны на падставе закона толькі ў выпадку вайны.

Першая пасля выбараў сесія палат Парламента склікаецца Цэнтральнай камісіяй па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў і пачынае сваю работу не пазней як праз 30 дзён пасля выбараў. Адлік трыццацідзённага тэрміну для склікання і пачатку работы з першай сесіі Палаты прадстаўнікоў ажыццяўляецца з дня другога туру галасавання па выбарах у Палату прадстаўнікоў не праводзіцца, адлік трыццацідзённага тэрміну ажыццяўляецца з дня правядзення першага туру агульных выбараў у Рэспубліцы Беларусь. Адлік трыццацідзённага тэрміну для склікання і пачатку работы першай сесіі Савета Рэспублікі ажыццяўляецца з дня першага паседжання дэпутатаў мясцовых Саветаў дэпутатаў базавага ўзроўню па выбарах членаў Савета Рэспублікі ад вобласці або горада Мінска.

У выпадках і ў парадку, прадугледжаных Канстытуцыяй,

паўнамоцтвы Палаты прадстаўнікоў або Савета Рэспублікі могуць быць спынены датэрмінова. Са спыненнем паўнамоцтваў Палаты прадстаўнікоў або Савета Рэспублікі па рашэнню Прэзідэнта могуць быць таксама спынены паўнамоцтвы адпаведна Савета Рэспублікі або Палаты прадстаўнікоў.

Артыкул 94. Паўнамоцтвы Палаты прадстаўнікоў могуць быць датэрмінова спынены пры адмове ў даверы Ураду, выказванні вотуму недаверу Ураду або двухразовай адмове ў дачы згоды на прызначэнне Прэм'ер-міністра.

Паўнамоцтвы Палаты прадстаўнікоў або Савета Рэспублікі могуць быць таксама датэрмінова спынены на падставе заключэння Канстытуцыйнага Суда ў выпадку сістэматычнага або грубага парушэння палатамі Парламента Канстытуцыі.

Рашэнні па гэтых пытаннях Прэзідэнт прымае не пазней чым у двухмесячны тэрмін пасля афіцыйных кансультацый са старшынямі палат.

Палаты не могуць быць распушчаны ў перыяд надзвычайнага або ваеннага становішча, у апошнія шэсць месяцаў паўнамоцтваў Прэзідэнта, у перыяд вырашэння палатамі пытання аб датэрміновым вызваленні або зняцці Прэзідэнта з пасады.

Артыкул 98. Савет Рэспублікі:

1) адабрае або адхіляе прынятыя Палатай прадстаўнікоў праекты законаў аб унясенні змяненняў дапаўненняў у Канстытуцыю; аб тлумачэнні Канстытуцыі; праекты іншых законаў;

2) дае згоду на прызначэнне Прэзідэнтам Старшыні Канстытуцыйнага Суда, Старшыні і суддзяў Вярхоўнага Суда, Старшыні і суддзяў Вышэйшага Гаспадарчага Суда, Старшыні Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў, Генеральнага пракурора, Старшыні і членаў Праўлення Нацыянальнага банка;

3) выбірае шэсць суддзяў Канстытуцыйнага Суда;

4) выбірае шэсць членаў Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў;

5) адмяняе рашэнне аб роспуску мясцовага Савета дэпутатаў, якія не адпавядаюць заканадаўству;

6) прымае рашэнне аб роспуску мясцовага Савета дэпутатаў у выпадку сістэматычнага або грубага парушэння ім патрабаванняў заканадаўства і ў іншых выпадках, прадугледжаных законам;

7) разглядае выстаўленне Палатай прадстаўнікоў абвінавачання супраць Прэзідэнта ва ўчыненні дзяржаўнай здрады або іншага цяжкага злачынства, прымае рашэнне аб яго расследаванні. Пры наяўнасці падстаў большасцю не менш як дзвюма трацямі галасоў ад поўнага складу прымае рашэнне аб зняцці Прэзідэнта з пасады;

8) разглядае ўказы Прэзідэнта аб увядзенні надзвычайнага становішча, ваеннага становішча, поўнай або частковай мабілізацыі і не пазней як у трохдзённы тэрмін пасля іх унясення прымае адпаведнае рашэнне.

Савет Рэспублікі можа прымаць рашэнні па іншых пытаннях, калі гэта прадугледжана Канстытуцыяй.

Артыкул 99. Права заканадаўчай ініцыятывы належыць Прэзідэнту, дэпутатам Палаты прадстаўнікоў, Савету Рэспублікі, Ураду, а таксама грамадзянам, якія валодаюць выбарчым правам, у колькасці не менш як 50 тысяч чалавек і рэалізуюцца ў Палаце прадстаўнікоў.

Законапраекты, вынікам прыняцця якіх можа быць скарачэнне дзяржаўных сродкаў, стварэнне або павелічэнне расходаў, могуць уносіцца ў Палату прадстаўнікоў толькі са згоды Прэзідэнта або па яго даручэнню – Урада.

Прэзідэнт або па яго даручэнню Урад маюць права ўносіць прапановы ў Палату прадстаўнікоў і Савет Рэспублікі аб абвешчэнні разгляду праекта закона тэрміновым. Палата прадстаўнікоў і Савет Рэспублікі ў гэтым выпадку павінны разгледзець дадзены праект на працягу дзесяці дзён з дня ўнясення на іх разгляд.

Па патрабаванню Прэзідэнта або, з яго згоды, Урада, Палата прадстаўнікоў, Савет Рэспублікі на сваіх паседжаннях прымаюць рашэнні, галасуючы ў цэлым за ўвесь унесены Прэзідэнтам або Урадам праект ці яго частку, захаваўшы толькі папраўкі, якія прапанаваны ці прыняты Прэзідэнтам або Урадам.

Артыкул 100. Любы законапраект, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй, спачатку разглядаецца ў Палаце прадстаўнікоў, а потым у Савеце Рэспублікі.

Законапраект, за выключэннем выпадкаў, прадугледжаных Канстытуцыяй, становіцца законам пасля прыняцця Палатай прадстаўнікоў і адабрэння Саветам Рэспублікі большасцю галасоў ад поўнага складу кожнай палаты.

Прынятыя Палатай прадстаўнікоў законапраекты на працягу пяці

дзён перадаюцца на разгляд у Савет Рэспублікі, дзе могуць разглядацца не больш як дваццаць дзён, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй.

Закон лічыцца адобраным Саветам Рэспублікі, калі за яго прагаласавала большасць ад поўнага складу Савета Рэспублікі, або калі на працягу дваццаці дзён, а пры абвяшчэнні законапраекта тэрміновым – дзесяці дзён з дня ўнясення ён не быў разгледжаны Саветам Рэспублікі. У выпадку адхілення законапраекта Саветам Рэспублікі палаты могуць стварыць пагаджальную камісію, якая фарміруецца на парытэтнай аснове, для пераадолення ўзнікшых рознагалоссяў. Тэкст законапраекта, выпрацаваны пагаджальнай камісіяй, прадстаўляецца на адабрэнне абедзвюх палат.

Калі пагаджальнай камісіяй не прыняты ўзгоднены тэкст законапраекта, Прэзідэнт або па яго даручэнню Урад могуць запатрабаваць, каб Палата прадстаўнікоў прыняла канчатковае рашэнне. Закон лічыцца прынятым Палатай прадстаўнікоў пры ўмове, што за яго прагаласавалі не менш як дзве трэці ад поўнага складу Палаты прадстаўнікоў.

Закон, прыняты Палатай прадстаўнікоў і адобраны Саветам Рэспублікі, або прыняты Палатай прадстаўнікоў у парадку, прадугледжаным дадзеным артыкулам, прадстаўляецца ў дзесяцідзённы тэрмін Прэзідэнту на подпіс. Калі Прэзідэнт згодны з тэкстам закона, ён яго падпісвае. Калі Прэзідэнт не вяртае які-небудзь закон на працягу двух тыдняў пасля таго, як ён быў яму прадстаўлены, закон лічыцца падпісаным. Закон не лічыцца падпісаным і не ўступае ў сілу, калі ён не мог быць вернуты ў Парламент у сувязі з заканчэннем сесіі.

Пры нязгодзе з тэкстам закона Прэзідэнт вяртае яго са сваімі пярэчаннямі ў Палату прадстаўнікоў, якая павінна разгледзець закон з пярэчаннямі Прэзідэнта не пазней як праз трыццаць дзён. Калі закон будзе прыняты Палатай прадстаўнікоў большасцю не менш як дзве трэці галасоў ад поўнага складу, ён разам з пярэчаннямі Прэзідэнта ў пяцідзённы тэрмін накіроўваецца ў Савет Рэспублікі, які таксама павінен разгледзець яго паўторна не пазней як праз дваццаць дзён. Закон лічыцца прынятым, калі ён адобраны большасцю не менш як дзвюма трацямі галасоў ад поўнага складу Савета Рэспублікі. Закон пасля пераадолення Палатай прадстаўнікоў і Саветам Рэспублікі пярэчанняў Прэзідэнта падпісваецца Прэзідэнтам у пяцідзённы тэрмін. Закон уступае ў сілу ў тым выпадку, калі ён не будзе падпісаны Прэзідэнтам у гэты тэрмін.

У такім жа парадку палатамі разглядаюцца пярэчання Прэзідэнта

на асобныя палажэнні закона, якія вяртаюцца для паўторнага галасавання. У гэтым выпадку да вынясення адпаведнага рашэння Палатай Прадстаўнікоў і Саветам Рэспублікі закон падпісваецца Прэзідэнтам і ўступае ў сілу, за выключэннем тых палажэнняў, адносна якіх маюцца пярэчанні Прэзідэнта.

Артыкул 101. Палата прадстаўнікоў і Савет Рэспублікі законам, прынятым большасцю галасоў ад поўнага складу палат, па прапанове Прэзідэнта могуць дэлегаваць яму заканадаўчыя паўнамоцтвы на выданне дэкрэтаў, якія маюць сілу закона. Гэты закон павінен вызначаць прадмет рэгулявання і тэрмін паўнамоцтваў Прэзідэнта на выданне дэкрэтаў.

Не дапускаецца дэлеганне паўнамоцтваў Прэзідэнту на выданне дэкрэтаў, якія прадугледжваюць змяненне і дапаўненне Канстытуцыі, яе тлумачэнне; змяненне і дапаўненне праграмных законаў; зацвярджэнне рэспубліканскага бюджэту і справаздачы аб яго выкананні; змяненне парадку выбараў Прэзідэнта і Парламента, абмежаванне канстытуцыйных правоў і свабод грамадзян. Закон аб дэлеганні заканадаўчых паўнамоцтваў Прэзідэнту не можа дазваляць яму змяненне гэтага закона, а таксама прадстаўляць права прымаць нормы, якія маюць зваротную сілу.

З прычыны асаблівай неабходнасці Прэзідэнт па сваёй ініцыятыве або па прапанове Урада можа выдаваць дэкрэты, якія маюць сілу закона. Калі такія дэкрэты выдаюцца па прапанове Урада, яны замацоўваюцца падпісам Прэм'ер-міністра. Часовыя дэкрэты павінны быць у трохдзённы тэрмін прадстаўлены для наступнага разгляду Палатай прадстаўнікоў, а потым Саветам Рэспублікі. Гэтыя дэкрэты захоўваюць сілу, калі яны не адменены большасцю не менш як дзве трэці галасоў ад поўнага складу кожнай з палат. Палаты могуць рэгуляваць законам адносіны, што ўзніклі на аснове дэкрэтаў, якія адменены.

Артыкул 102. Дэпутаты Палаты прадстаўнікоў і члены Савета Рэспублікі карыстаюцца недатыкальнасцю пры выказванні сваіх меркаванняў і ажыццяўленні сваіх паўнамоцтваў. Гэта не адносіцца да абвінавачання іх у паклёпе і знявазе.

На працягу тэрміну сваіх паўнамоцтваў дэпутаты Палаты прадстаўнікоў і члены Савета Рэспублікі могуць быць арыштаваны, іншым чынам пазбаўлены асабістай свабоды толькі з папярэдняй згоды адпаведнай палаты, за выключэннем учынення дзяржаўнай здрады або

іншага цяжкага злчынства, а таксама затрыманьня на месцы ўчынення злчынства.

Крымінальныя справы ў дачыненні да дэпутата Палаты прадстаўнікоў або члена Савета Рэспублікі разглядаецца Вярхоўным Судом.

Артыкул 103. Паседжанні палат з'яўляюцца адкрытымі. Палаты, калі гэтага патрабуюць інтарэсы дзяржавы, могуць прыняць рашэнне аб правядзенні закрытага паседжання большасцю галасоў ад іх поўнага складу. У час паседжанняў, у тым ліку і закрытых, Прэзідэнт, яго прадстаўнікі, Прэм'ер-міністр і члены Урада могуць выступаць без чаргі тых, хто запісаўся для выступлення, столькі разоў, колькі яны гэтага запатрабуюць.

Адно паседжанне ў месяц рэзервуецца для пытанняў дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і членаў Савета Рэспублікі і адказаў Урада.

Дэпутат Палаты прадстаўнікоў, член Савета Рэспублікі мае права звярнуцца з запытам да Прэм'ер-міністра, членаў Урада, кіраўнікоў дзяржаўных органаў, што ўтвараюцца або выбіраюцца Парламантам. Запыт павінен быць уключаны ў парадак дня палаты. Адаказ на запыт належыць даць на працягу дваццаці сесійных дзён у парадку, устаноўленым палатай Парламанта.

Паседжанне палаты лічыцца правамоцным пры ўмове, што на ім прысутнічае не менш як дзве трэці дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў або членаў Савета Рэспублікі ад поўнага складу палаты.

Галасаванне ў Палаце прадстаўнікоў і Савеце Рэспублікі адкрывае і ажыццяўляецца асабіста дэпутатам, членам Савета Рэспублікі шляхам падачы голасу “за” або “супраць”. Тайнае галасаванне праводзіцца толькі пры вырашэнні кадравых пытанняў.

Артыкул 104. Рашэнні Палаты прадстаўнікоў прымаюцца ў форме законаў і пастанаў. Пастановы Палаты прадстаўнікоў прымаюцца па пытаннях распарадкага і кантрольнага характару.

Рашэнні Савета Рэспублікі прымаюцца ў форме пастанаў.

Рашэнні палат лічацца прынятымі пры ўмове, што за іх прагаласавала большасць ад поўнага складу палат, калі іншае не прадугледжана Канстытуцыяй.

Законы аб асноўных напрамках унутранай і знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь, аб ваеннай дактрыне Рэспубліке Беларусь з'яўляюцца праграмнымі і лічацца прынятымі пры ўмове, калі за іх

прагаласавала не менш як дзве трэці ад поўнага складу палат.

Законы падлягаюць неадкладнаму апублікаванню пасля іх падпісання і ўступаюць у сілу праз дзесяць дзён пасля апублікавання, калі ў самім законе не ўстаноўлены іншы тэрмін. У такім парадку публікуюцца і ўступаюць у сілу дэкрэты Прэзідэнта.

Закон не мае зваротнай сілы, за выключэннем выпадку, калі ён змякчае або адмяняе адказнасць грамадзян.

Артыкул 105. Парадак дзейнасці палаты прадстаўнікоў, Савета Рэспублікі, іх органаў, дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў і членаў Савета Рэспублікі вызначаецца рэгламентамі палат, якія падпісваюцца старшынямі палат.

ГЛАВА 5

УРАД – САВЕТ МІНІСТРАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Артыкул 106. Выканаўчую ўладу ў Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляе Урад – Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь – цэнтральны орган дзяржаўнага кіравання.

Урад у сваёй дзейнасці падсправаздачны Прэзідэнту Рэспублікі Беларусь і адказны перад Парламантам Рэспублікі Беларусь.

Урад складае свае паўнамоцтвы перад наваабраным Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь.

Урад Рэспублікі Беларусь складаецца з Прэм'ер-міністра, яго намеснікаў і міністраў. У склад Урада могуць уваходзяць і кіраўнікі іншых рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання.

Прэм'ер-міністр прызначаецца Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь са згоды Палаты прадстаўнікоў. Рашэнне па гэтаму пытанню прымаецца Палатай прадстаўнікоў не пазней як у двухтыднёвы тэрмін з дня ўнясення прапановы па кандыдатуры Прэм'ер-міністра. У выпадку двухразовай адмовы ў дачы згоды на прызначэнне Прэм'ер-міністра Палатай прадстаўнікоў Прэзідэнт Рэспублікі Беларусь мае права прызначыць выконваючага абавязкі Прэм'ер-міністра, распусціць Палату прадстаўнікоў і прызначыць новыя выбары.

Работай Урада кіруе Прэм'ер-мінстр.

Прэм'ер-міністр:

1) ажыццяўляе непасрэднае кіраванне дзейнасцю Урада і нясе персанальную адказнасць за яго работу;

- 2) падпісвае пастановы Урада;
- 3) у двухмесячны тэрмін пасля свайго прызначэння прадстаўляе Парламенту праграму дзейнасці Урада, а ў выпадку яе адхілення прадстаўляе паўторную праграму дзейнасці Урада на працягу двух месяцаў;
- 4) інфармуе Прэзідэнта аб асноўных напрамках дзейнасці Урада і аб усіх яго найважнейшых рашэннях;
- 5) выконвае іншыя функцыі, звязаныя з арганізацыяй і дзейнасцю Урада.

Урад або любы член Урада маюць права заявіць Прэзідэнту аб сваёй адстаўцы, калі лічаць немагчымым далейшае ажыццяўленне ускладзеных на іх абавязкаў. Урад заяўляе Прэзідэнту аб адстаўцы ў выпадку выказвання Палатай прадстаўнікоў вотуму недаверу Ураду.

Прэм'ер-міністр можа паставіць перад Палатай прадстаўнікоў пытанне аб даверы Ураду па прадстаўленай праграме або з канкрэтнай нагоды. Калі Палата прадстаўнікоў у даверы адмаўляе, Прэзідэнт мае права ў дзесяцідзённы тэрмін прыняць рашэнне аб адстаўцы Урада або аб роспуску Палаты прадстаўнікоў і прызначэнні новых выбараў. Пры адхіленні адстаўкі Урад працягвае ажыццяўляць свае паўнамоцтвы.

Прэзідэнт мае права па уласнай ініцыятыве прыняць рашэнне аб адстаўцы Урада і вызваліць ад пасады любога члена Урада.

У выпадку адстаўкі або складання паўнамоцтваў Урад Рэспублікі Беларусь па даручэнню прэзідэнта працягвае ажыццяўляць свае паўнамоцтвы да сфарміравання новага Урада.

Артыкул 107. Урад Рэспублікі Беларусь:

- кіруе сістэмай падпарадкаваных яму органаў дзяржаўнага кіравання і іншых органаў выканаўчай улады;

- распрацоўвае асноўныя напрамкі ўнутранай і знешняй палітыкі і прымае меры па іх рэалізацыі;

- распрацоўвае і прадстаўляе Прэзідэнту для ўнясення ў Парламент праект рэспубліканскага бюджэту і справаздачу аб яго выкананні;

- забяспечвае правядзенне адзінай эканамічнай, фінансавай, крэдытнай і грашовай палітыкі, дзяржаўнай палітыкі ў галіне навукі, культуры, адукацыі, аховы здароўя, экалогіі, сацыяльнага забеспячэння і аплаты працы;

- прымае меры па забеспячэнню правоў і свабод грамадзян, абароне інтарэсаў дзяржавы, нацыянальнай бяспекцы і абароназдольнасці, ахове ўласнасці і грамадскага парадку, барацьбе са злчыннасцю;

-выступае ад імя ўласніка ў дачыненні да маёмасці, якая з'яўляецца ўласнасцю Рэспублікі Беларусь, арганізуе кіраванне дзяржаўнай уласнасцю;

-забяспечвае выкананне Канстытуцыі, законаў і дэкрэтаў, указаў і распараджэнняў Прэзідэнта;

-адмяняе акты міністэрстваў і іншых рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання;

-ажыццяўляе іншыя паўнамоцтвы, ускладзеныя на яго Канстытуцыяй, законамі і актамі Прэзідэнта.

Артыкул 108. Урад Рэспублікі Беларусь выдае пастановы, якія маюць абавязковую сілу на ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь.

Прэм'ер-міністр выдае ў межах сваёй кампетэнцыі распараджэнні.

Кампетэнцыя, парадак арганізацыі і дзейнасці Урада вызначаюцца на аснове Канстытуцыі законам аб Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь.

ГЛАВА 6

СУД

Артыкул 109. Судовая ўлада ў Рэспубліцы Беларусь належыць судам.

Сістэма судаў будзецца на прынцыпах тэрытарыяльнасці і спецыялізацыі.

Судаўладкаванне ў Рэспубліцы Беларусь вызначаецца законам.

Утварэнне надзвычайных судаў забараняецца.

Артыкул 110. Судзі пры ажыццяўленні правосуддзя незалежныя і падпарадкоўваюцца толькі закону.

Якое-небудзь умяшанне ў дзейнасць суддзяў па выкананню правосуддзя недапушчальнае і цягне адказнасць па закону.

Артыкул 111. Судзі не могуць ажыццяўляць прадпрымальніцкую дзейнасць, выконваюць іншую аплачваемую работу, акрамя выкладчыцкай і навукова-даследчай.

Падставы для абрання (прызначэння) суддзяў на пасады і іх вызвалення прадугледжваюцца законам.

Артыкул 112. Суды ажыццяўляюць правасуддзе на аснове Канстытуцыі і прынятых у адпаведнасці з ёю іншых нарматыўных актаў.

Калі пры разглядзе канкрэтнай справы суд прыйдзе да высновы аб неадпаведнасці нарматыўнага акта Канстытуцыі, ён прымае рашэнне ў адпаведнасці з Канстытуцыяй і ставіць ва ўстаноўленым парадку пытанне аб прызнанні дадзенага нарматыўнага акта неканстытуцыйным.

Артыкул 113. Справы ў судах разглядаюцца калегіяльна, а ў прадугледжаных законам выпадках – аднаасобна суддзямі.

Артыкул 114. Разбор спраў ва ўсіх судах адкрыты.

Слуханне спраў у закрытым судовым паседжанні дапускаецца толькі ў выпадках, вызначаных законам, з выкананнем усіх правілаў судаводства.

Артыкул 115. Правасуддзе ажыццяўляецца на аснове саборнасці і роўнасці бакоў у працэсе.

Судовыя пастановы з'яўляюцца абавязковымі для ўсіх грамадзян і службовых асоб.

Бакі і асобы, якія ўдзельнічаюць у працэсе, маюць права на абскарджанне рашэнняў, прыгавораў і іншых судовых пастанаў.

Артыкул 116. Кантроль за канстытуцыйнасцю нарматыўных актаў у дзяржаве ажыццяўляецца Канстытуцыйным Судом Рэспублікі Беларусь.

Канстытуцыйны Суд Рэспублікі Беларусь фарміруецца ў колькасці 12 суддзяў з высокакваліфікаваных спецыялістаў у галіне права, якія маюць, як правіла, вучоную ступень.

Шэсць суддзяў Канстытуцыйнага Суда прызначаюцца Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь, шэсць суддзяў выбіраюцца Саветам Рэспублікі. Старшыня Канстытуцыйнага Суда прызначаецца Прэзідэнтам са згоды Савета Рэспублікі. Тэрмін паўнамоцтваў членаў Канстытуцыйнага Суда – 11 гадоў. Гранічны ўзрост членаў Канстытуцыйнага Суда – 70 гадоў.

Канстытуцыйны Суд па прапановах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, Палаты прадстаўнікоў, Савета Рэспублікі, Вярхоўнага Суда Рэспублікі Беларусь, Вышэйшага Гаспадарчага Суда Рэспублікі Беларусь, Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь дае заключэнні:

- аб адпаведнасці законаў, дэкрэтаў, указаў Прэзідэнта міжнародных дагаворных і іншых абавязальстваў Рэспублікі Беларусь

Канстытуцыі і міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь;

-аб адпаведнасці актаў міждзяржаўных утварэнняў, у якія ўваходзіць Рэспубліка Беларусь, указаў Прэзідэнта, выдадзеных у мэтах выканання закона, Канстытуцыі, міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь, законам і дэкрэтам;

-аб адпаведнасці пастаноў Савета Міністраў, актаў Вярхоўнага Суда, Вышэйшага гаспадарчага Суда, Генеральнага пракурора Канстытуцыі, міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь, законам, дэкрэтам і ўказам;

-аб адпаведнасці актаў любога другога дзяржаўнага органа Канстытуцыі, міжнародна-прававым актам, ратыфікаваным Рэспублікай Беларусь, законам, дэкрэтам і ўказам;

Нарматыўныя акты або іх асобныя палажэнні, прызнаныя неканстытуцыйнымі, страчваюць сілу ў парадку, што вызначаецца законам.

У выпадках, прадугледжаных Канстытуцыяй, Канстытуцыйны Суд па прапанове Прэзідэнта дае заключэнне аб наяўнасці фактаў сістэматычнага або грубага парушэння палатамі Парламента Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь.

Кампетэнцыя, арганізацыя і парадак дзейнасці Канстытуцыйнага Суда вызначаюцца законам.

РАЗДЕЛ V МЯСЦОВАЕ КІРАВАННЕ І САМАКІРАВАННЕ

Артыкул 117. Мясцовае кіраванне і самакіраванне ажыццяўляецца грамадзянамі праз мясцовыя Саветы дэпутатаў, выканаўчыя і распарадчыя органы, органы тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання, мясцовыя рэферэндумы, сходы і іншыя формы прамога ўдзелу ў дзяржаўных і грамадскіх справах.

Артыкул 118. Мясцовыя Саветы дэпутатаў выбіраюцца грамадзянамі адпаведных адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак тэрмінам на чатыры гады.

Артыкул 119. Кіраўнікі мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў прызначаюцца на пасаду і вызваляюцца ад пасады Прэзідэнтам

Рэспублікі Беларусь або ва ўстаноўленым ім парадку і зацвярджаюцца на пасадзе адпаведнымі мясцовымі Саветамі дэпутатаў.

Артыкул 120. Мясцовыя Саветы дэпутатаў, выканаўчыя і распарадчыя органы ў межах кампетэнцыі вырашаюць пытанні мясцовага значэння зыходзячы з агульнадзяржаўных інтарэсаў і інтарэсаў насельніцтва, якое пражывае на адпаведнай тэрыторыі, выконваюць рашэнні вышэйстаячых дзяржаўных органаў.

Артыкул 121. Да выключнай кампетэнцыі мясцовых Саветаў дэпутатаў належыць:

- зацвярджэнне праграм эканамічнага і сацыяльнага развіцця, мясцовых бюджэтаў і справаздач аб іх выкананні;
- устанаўленне ў адпаведнасці з законам мясцовых падаткаў і збораў;
- вызначэнне ў межах, устаноўленых законам, парадку кіравання і распараджэння камунальнай уласнасцю;
- прызначэнне мясцовых рэферэндумаў.

Артыкул 122. Мясцовыя Саветы дэпутатаў, выканаўчыя і распарадчыя органы на падставе дзеючага заканадаўства прымаюць рашэнні, якія маюць абавязковую сілу на адпаведнай тэрыторыі.

Рашэнне мясцовых Саветаў дэпутатаў, якія не адпавядаюць заканадаўству, адмяняюцца вышэйстаячымі прадстаўнічымі органамі.

Рашэнні мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў, якія не адпавядаюць заканадаўству, адмяняюцца адпаведнымі Саветамі дэпутатаў, вышэйстаячымі выканаўчымі і распарадчымі органамі, а таксама Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь.

Рашэнні мясцовых Саветаў дэпутатаў, выканаўчых і распарадчых органаў, якія абмяжоўваюць ці парушаюць правы, свабоды і законныя інтарэсы грамадзян, а таксама ў іншых прадугледжаных заканадаўствам выпадках могуць быць абскарджаны ў судовым парадку.

Артыкул 123. У выпадку сістэматычнага або грубага парушэння мясцовым Саветам дэпутатаў патрабаванняў заканадаўства ён можа быць распушчаны Саветам Рэспублікі. Іншыя падставы датэрміновага спынення паўнамоцтваў мясцовых Саветаў дэпутатаў вызначаюцца законам.

ЕЎРАПЕЙСКАЯ ХАРТЫЯ МЯСЦОВАГА САМАКІРАВАННЯ ПРЭАМБУЛА

Краіны-удзельніцы Еўрапейскага Савета, якія падпісалі гэтую Хартыю –

-маючы на ўвазе тое, што мэтай Еўрапейскага Савета з'яўляецца ўсталяванне цеснай сувязі паміж яго сябрамі дзеля захавання і ажыццяўлення ідэалаў і прынцыпаў, якія складаюць іх агульную спадчыну;

-маючы на ўвазе тое, што адным са сродкаў дзеля дасягнення гэтай мэты з'яўляецца заключэнне пагадненняў ў галіне кіравання;

-маючы на ўвазе тое, што самакіравальныя тэрытарыяльныя супольнасці з'яўляюцца адной з істотных асноў любой дэмакратычнай формы дзяржаўнага кіравання;

-маючы на ўвазе тое, што права грамадзяніна на ўдзел у дзяржаўных справах з'яўляецца адным з дэмакратычных прынцыпаў, агульных для ўсіх краін-удзельніц Еўрапейскага Савета;

-перакананыя ў тым, што гэта права можа быць найбольш непасрэдна рэалізавана на мясцовым узроўні;

-перакананыя ў тым, што існаванне самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў з сапраўднымі кампетэнцыямі робіць кіраванне эфектыўным і ў той жа час забяспечвае ўдзел грамадзян у кіраванні дзяржавай;

-усведамляючы тое, што абарона і ўмацаванне сістэмы мясцовага самакіравання, аснову якой складаюць прынцыпы дэмакратыі і дэцэнтралізацыі ўлады; ў розных дзяржавах Еўропы з'яўляецца важным укладам у будаўніцтва Еўропы.

-пацвярджаючы сваю пазіцыю адносна таго, што дзеля гэтага неабходна існаванне самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў, якія маюць органы, што прымаюць рашэнні, супрацоўнікі, якія былі абраны альбо прыняты на працу дэмакратычным шляхам, і якія таксама надзелены значнай самастойнасцю ў адносінах сваіх паўнамоцтваў, відаў і спосабаў рэалізацыі гэтых паўнамоцтваў, а таксама неабходнымі сродкамі для ажыццяўлення сваіх паўнамоцтваў

дамовіліся пра наступнае:

Артыкул 1

Дагаворныя бакі бяруць абавязкі лічыць сябе звязанымі наступнымі Артыкуламі ў тым выглядзе і аб'ёме, як гэта прадугледжана ў Артыкуле 12.

ЧАСТКА I

Артыкул 2

Канстытуцыйныя і прававыя асновы мясцовага самакіравання
Прынцып мясцовага самакіравання замацоўваецца ва ўнутрыдзяржаўных прававых нормах і, па магчымасці, у Канстытуцыі.

Артыкул 3

Паняцце мясцовага самакіравання

(1) Мясцовае самакіраванне азначае права і фактычную здольнасць самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў ажыццяўляць кіраванне і вырашаць у межах законаў пад сваю адказнасць значную частку дзяржаўных спраў у інтарэсах грамадзян, якія пражываюць на адпаведнай тэрыторыі.

(2) Гэта права ажыццяўляецца саветамі альбо сходамі, сябры якіх былі абраны ў ходзе свабодных выбараў на аснове ўсеагульнага, роўнага і прамога выбарчага права пры тайным галасаванні і якія могуць мець выканаўчыя органы, падсправаздачныя ім. Гэта ніякім чынам не выключае магчымасці правядзення сходаў грамадзян, рэферэндумаў альбо іншых формаў непасрэднага ўдзелу грамадзян у справах дзяржавы, наколькі гэта прадугледжваецца законам.

Артыкул 4

Аб'ём паўнамоцтваў самакіравальных супольнасцяў

(1) Асноўныя паўнамоцтвы самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў замацоўваюцца ў Канстытуцыі альбо ў законах. Гэта, аднак, не выключае дэлегавання самакіравальным тэрытарыяльным супольнасцям тых альбо іншых паўнамоцтваў з пэўнай мэтай і ў адпаведнасці з законам.

(2) Самакіравальныя тэрытарыяльныя супольнасці маюць

права займацца ў межах закона ўсімі пытаннямі, якія не выключаны са сферы іх кампетэнцыі альбо не перададзены іншым інстанцыям.

(3) Ажыццяўленне дзяржаўных паўнамоцтваў у цэлым уваходзіць у кола абавязкаў у першую чаргу тых устаноў, якія бліжэй усяго да грамадзян. Пры замацаванні за іншымі інстанцыямі паўнамоцтваў павінен ўлічвацца іх аб'ём і від, а таксама патрабаванні эфектыўнасці і эканамічнасці ажыццяўлення гэтых паўнамоцтваў.

(4) Паўнамоцтвы самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў з'яўляюцца, як правіла, усеахопнымі і выключнымі. Яны не павінны зводзіцца на нішто альбо абмяжоўвацца іншай цэнтральнай альбо рэгіянальнай інстанцыяй, калі толькі гэта не прадугледжана законам.

(5) Калі самакіравальным тэрытарыяльным супольнасцям цэнтральнай альбо рэгіянальнай інстанцыяй дэлегаваны тыя альбо іншыя паўнамоцтвы, то ім павінна быць прадстаўлена як мага большая свабода ўлічваць мясцовыя ўмовы пры ажыццяўленні гэтых паўнамоцтваў.

(6) Ворганы мясцовага самакіравання заслухоўваюцца, наколькі магчыма, своечасова і незалежным чынам у працэсе планавання і прыняцця рашэнняў па ўсіх пытаннях, якія іх тычацца непасрэдна.

Артыкул 5

Абарона межаў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў

Пры змяненні межаў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў неабходна папярэдне заслухаць іх ворганы, а ў выпадку неабходнасці правесці рэферэндум, калі гэта прадугледжана законам.

Артыкул 6

Структура мясцовых адміністрацый і рэсурсы, якія забяспечваюць ажыццяўленне паўнамоцтваў ворганаў мясцовага самакіравання

(1) Не ўступаючы ў супярэчнасць з агульнымі палажэннямі закону, самакіравальным тэрытарыяльным супольнасцям трэба быць у стане самім вызначаць арганізацыйную структуру сваіх адміністрацый, дзеля прыстасавання яе да мясцовых патрэбаў і забяспячэння эфектыўнага вядзення спраў.

(2) Умовы наёму супрацоўнікаў ворганаў мясцовага

самакіравання мусяць забяспечваць прыцягненне кваліфікаванага персаналу на падставе выяўлення здольнасцяў і поспехаў у працы; з гэтай мэтай неабходна прадугледзіць адпаведныя магчымасці атрымання патрэбнай кваліфікацыі, а таксама ўмовы аплаты і прасоўвання на службе.

Артыкул 7

Умовы ажыццяўлення паўнамоцтваў на мясцовым узроўні

(1) Прававое становішча выбарных прадстаўнікоў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў павінна гарантаваць свабоднае выкананне імі службовых абавязкаў.

(2) Яно мусіць забяспечваць належнае пакрыццё выдаткаў, якія ўзнікаюць пры выкананні службовых абавязкаў і, у выпадку неабходнасці, кампенсацыю змяншэння заробку альбо ўзнагароджанне за выкананую работу, а таксама адпаведнае сацыяльнае забяспячэнне.

(3) Пасады і віды дзейнасці, якія несумяшчальныя з пасадай абранага прадстаўніка самакіравальнай тэрытарыяльнай супольнасці, могуць быць вызначаны толькі законам альбо асноватворчымі прававымі прынцыпамі.

Артыкул 8

Адміністрацыйны нагляд за дзейнасцю ворганаў мясцовага самакіравання

(1) Любы адміністрацыйны нагляд за дзейнасцю ворганаў мясцовага самакіравання можа ажыццяўляцца толькі такім чынам і ў тых выпадках, якія прадугледжаны Канстытуцыяй альбо законам.

(2) Любы адміністрацыйны нагляд за дзейнасцю ворганаў мясцовага самакіравання павінен, як правіла, мець месца толькі з мэтай ажыццяўлення кантроля за выкананнем законаў і асноўных канстытуцыйных прынцыпаў. Аднак у адносінах да паўнамоцтваў, якія былі дэлегаваны вышэйшымі інстанцыямі ворганам мясцовага самакіравання, адміністрацыйны нагляд можа прадугледжваць ажыццяўленне гэтымі інстанцыямі кантролю за мэтазгоднасцю такога дэлегавання паўнамоцтваў.

(3) Адміністрацыйны нагляд за ворганамі мясцовага самакіравання павінен ажыццяўляцца такім чынам, каб захоўваць суразмернасць паміж значнасцю адпаведных мерапрыемстваў і

значнасцю інтарэсаў, выкананне якіх яны павінны забяспечваць.

Артыкул 9

Фінансавыя сродкі самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў

(1) Самакіравальныя тэрытарыяльныя супольнасці маюць права ў рамках нацыянальнай эканамічнай палітыкі прэтэндаваць на адпаведныя ўласныя сродкі, якімі яны могуць свабодна распараджацца дзеля ажыццяўлення сваіх паўнамоцтваў.

(2) Аб'ём фінансавых сродкаў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў павінен адпавядаць іх паўнамоцтвам, замацаваным у Канстытуцыі альбо законах.

(3) Фінансавыя сродкі самакіруючыхся тэрытарыяльных супольнасцяў павінны, часткова, фармавацца за кошт паступленняў ад мясцовых падаткаў, дзяржаўных пошлінаў і адміністрацыйных тарыфаў, у адносінах да якіх гэтыя супольнасці маюць права ўсталёўваць іх памер у адпаведнасці з законам.

(4) Сістэмы фінансавання, якія забяспечваюць паступленне сродкаў, што знаходзяцца ў распараджэнні самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў, павінны быць дастаткова гнуткімі і разнастайнымі дзеля таго, каб, наколькі гэта практычна магчыма, гэтыя супольнасці маглі спраўляцца з фактычным ростам выдаткаў на ажыццяўленне сваіх паўнамоцтваў.

(5) Абарона інтарэсаў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў, якія не валодаюць дастатковымі фінансавымі сродкамі, патрабуе ўвядзення працэдуры пераразмеркавання даходаў паміж асобнымі самакіравальнымі тэрытарыяльнымі супольнасцямі. Такія працэдуры альбо мерапрыемствы не павінны перашкаджаць свабоднаму прыняццю рашэнняў ворганами мясцовага самакіравання ў межах іх паўнамоцтваў.

(6) Ворганы мясцовага самакіравання неабходна адпаведным чынам заслухоўваць па пытанні аб тым, якім спосабам ім трэба выдзяляць пераразмеркаваныя сродкі.

(7) Наколькі гэта магчыма, цэнтралізаваныя асігнанні самакіравальным тэрытарыяльным супольнасцям выдзяляюцца не на фінансаванне канкрэтных праектаў. Атрыманне асігнанняў не павінна парушаць прынцып свабоды ворганаў мясцовага самакіравання ў пытаннях вызначэння сваёй палітыкі ў адпаведнасці з іх паўнамоцтвамі.

(8) Дзеля фінансавання сваіх інвестыцыйных праграмаў органы мясцовага самакіравання маюць, згодна з законам, доступ да нацыянальнага рынку пазыковага капіталу.

Артыкул 10

Права самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў на аб'яднанне і ўтварэнне саюзаў

(1) Самакіравальныя тэрытарыяльныя супольнасці пры ажыццяўленні сваіх паўнамоцтваў маюць права супрацоўнічаць паміж сабой і аб'ядноўвацца ў адпаведнасці з законам у саюзы дзеля вырашэння пытанняў, якія ўяўляюць для іх узаемны інтарэс.

(2) Права самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў на сяброўства ў адпаведных саюзах з мэтай абароны альбо рэалізацыі іх сумесных інтарэсаў, а таксама іх права быць сябрамі міжнародных саюзаў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў прызнаецца кожнай дзяржавай.

(3) Самакіравальныя тэрытарыяльныя супольнасці маюць права ў рамках умоваў, якія прадугледжаны законам, супрацоўнічаць з самакіравальнымі тэрытарыяльнымі супольнасцямі іншых дзяржаў.

Артыкул 11

Прававая абарона прынцыпа мясцовага самакіравання

Тэрытарыяльным супольнасцям павінна быць прадстаўлена права звяртацца пры неабходнасці ў суд дзеля забеспячэння свабоднага ажыццяўлення сваіх паўнамоцтваў і павагі тых прынцыпаў мясцовага самакіравання, якія замацаваны ў Канстытуцыі альбо ва ўнутрыдзяржаўных прававых актах.

ЧАСТКА II РОЗНАЕ

Артыкул 12

АБАВЯЗКІ

(1) Кожны з дагаварных бакоў бярэ абавязкі лічыць сябе звязаным, па меншай меры дваццацю абзацамі Часткі I дадзенай Харты,

з якіх, па меншай меры, - дзесяць неабходна выбраць з наступных:

- Артыкул 2;
- Артыкул 3 абзацы 1 і 2;
- Артыкул 4 абзацы 1, 2 і 4;
- Артыкул 5;
- Артыкул 7 абзац 1;
- Артыкул 8 абзац 2;
- Артыкул 9 абзацы 1, 2 і 3;
- Артыкул 10 абзац 1;
- Артыкул 11.

(2) Кожная дзяржава – удзельніца Хартыі пры дэпанаванні сваёй ратыфікацыйнай граматы, граматы аб прыняцці і зацвярджэнні граматы натыфікуе генеральнаму сакратару Еўрапейскага Савета абзацы, выбраныя згодна з абзацам 1.

(3) Кожны з бакоў дамовы можа ў любы час пасля гэтага абвясціць генеральнаму сактару аб тым, што ён лічыць сябе звязаным палажэннямі гэтай Хартыі, якія ён да гэтага не прыняў згодна з абзацам 1. Гэтыя больш познія абавязкі лічацца складаючай часткай ратыфікацыі, прыняцця альбо зацвярджэння натыфікоўчым бокам і маюць права праз тры месяцы пасля паступлення адпаведнай ноты генеральнаму сакратару.

Артыкул 13

Самакіравальныя тэрытарыяльныя супольнасці, на якія распаўсюджваецца дзеянне Хартыі

Прынцыпы мясцовага самакіравання, якія змяшчаюцца ў дадзенай Хартыі, маюць юрыдычную сілу для ўсіх відаў самакіравальных тэрытарыяльных супольнасцяў, што знаходзяцца на дзяржаўнай тэрыторыі кожнага з дагаварных бакоў. Аднак кожны з дагаварных бакоў пры дэпанаванні ратыфікацыйнай граматы, граматы аб прыняцці і зацвярджалнай граматы можа назваць віды мясцовых альбо рэгіянальных тэрытарыяльных супольнасцяў, якімі ён абмяжоўвае сферу дзеяння хартыі, альбо якія ён жадае выключыць са сферы яе дзеяння. Пазней ён можа з дапамогай натыфікацыі генеральнаму сакратару Еўрапейскага Савета ўключыць у сферу дзеяння Хартыі

іншыя віды мясцовых альбо рэгіянальных тэрытарыяльных супольнасцяў.

Артыкул 14

ПЕРАДАЧА ІНФАРМАЦЫЇ

Кожны з дагаварных бакоў перадае генеральнаму сакратару Еўрапейскага Савета ўсю інфармацыю аб прававых нормах і іншых мерапрыемствах, якія ён праводзіць альбо ажыццяўляе дзеля рэалізацыі палажэнняў дадзенай Хартыі.

ЧАСТКА Ш

Артыкул 15

Падпісанне, ратыфікацыя, уступленне ў сілу

(1) Падпісаць дадзеную Хартыю прапануецца ўсім дзяржавам-сябрам Еўрапейскага Савета. Прадугледжана далейшая ратыфікацыя, прыняцце альбо зацвярджэнне Хартыі. Ратыфікацыйныя граматы, граматы аб прыняцці альбо зацверджанні дэпануюцца ў генеральнага сакратара Еўрапейскага Савета.

(2) Дадзеная Хартыя ўступае ў сілу ў першы дзень таго месяца, які наступае пасля сканчэння трох месяцаў з дня, калі чатыры краіны-члены Еўрапейскага Савета, згодна з абзацам 1, выказалі сваю згоду быць звязанымі палажэннямі Хартыі.

(3) Для кожнай наступнай краіны – сябра Еўрапейскага Савета, якая выкажа сваю згоду быць звязанымі палажэннямі Хартыі пазней, яна ўступае ў сілу ў першы дзень праз тры месяцы пасля дэпанавання ратыфікацыйнай граматы, граматы аб прыняцці альбо зацвярджалнай граматы.

Артыкул 16

Тэрытарыяльная агаворка

(1) Кожная дзяржава можа пры падпісанні Хартыі альбо грамац аб уступленні абазначыць асобную частку альбо некалькі частак дзяржаўнай тэрыторыі, дзе будзе прымяняцца дадзеная Хартыя.

(2) Кожная дзяржава можа пасля гэтага ўказваць любую частку сваёй тэрыторыі, якая абазначана ў гэтай заяве. Для гэтай часткі

дзяржаўнай тэрыторыі Хартыя ўступае ў сілу праз тры месяцы пасля паступлення заявы генеральнаму сакратару.

(3) Кожная заява ў адносінах да ўказанай у ёй дзяржаўнай тэрыторыі, зробленая згодна абз. 1 і 2, можа быць адазвана шляхам падачы ноты, якая накіроўваецца генеральнаму сакратару. Гэты дакумент уступае ў сілу праз шэсць месяцаў пасля паступлення ноты генеральнаму сакратару.

Артыкул 17 Дэнансацыя

(1) Кожны з дагаварных бакоў можа ў любы час дэнансаваць дадзеную Хартыю праз пяць гадоў з дня ўступлення Хартыі ў сілу для адпаведнага боку. Дэнансацыя натыфікуецца генеральнаму сакратару Еўрапейскага Савета пры захаванні шасцімесячнага тэрміна. Дэнансацыя не закранае юрыдычную сілу Хартыі для іншых дагаварных бакоў, калі толькі іх колькасць не стане менш чатырох.

(2) Кожны з дагаварных бакоў можа на падставе абз. 1 дэнансаваць кожны з прынятых ім абзацаў Часткі I Хартыі пры ўмове, што колькасць і від абзацаў, якімі звязаны гэты дагаварны бок, па-ранейшаму адпавядае Арт. 12 абз.1.

Кожны з дагаварных бакоў, на які пасля адмены якога-небудзь абзаца больш не распаўсюджваецца палажэнні Арт.12 абз. 1, лічыцца дэнансаваўшым Хартыю

Артыкул 18 Натыфікацыя

Генеральны сакратар Еўрапейскага Савета натыфікуе дзяржавам-членам Еўрапейскага Савета:

- А) любое падпісанне;
- Б) любое дэпанаванне ратыфікацыйных грамат, грамат аб прыняцці альбо зацвярджалых грамат;
- В) час уступлення ў сілу дзеяння дадзенай Хартыі згодна Арт.15;
- Г) любое паведамленне (ноту), якое паступіла згодна Арт. 12 абз. 2, 3;
- Д) любое паведамленне, якое паступіла згодна Арт.13;
- Е) любое іншае дзеянне, паведамленне альбо перадачу ў сувязі з дадзенай Хартыяй.

У падцверджанне дадзенага прысутнічаўшыя ўпаўнаважаныя ніжэйпадпісаўшыся прадстаўнікі дзяржаў-удзельніц замацавалі дадзеную Хартыю сваімі подпісамі.

Здзейснена ў Страсбургу 15 кастрычніка 1985 года на ангельскай і французкай мовах, прычым, тэкст на кожнай мове мае аднолькавую юрыдычную сілу, а арыгінал здадзены на захаванне ў архіў Еўрапейскага Савета. Генеральны сакратар Еўрапейскага Савета перашле ўсім дзяржавам-членам Еўрапейскага Савета завераныя копіі.

АСНОЎНЫ ЗАКОН ФЕДЭРАТЫЎНАЙ РЭСПУБЛІКІ ГЕРМАНІІ (23 МАЯ 1949 Г.) (АСОБНЫЯ АРТЫКУЛЫ)

I. АСНОЎНЫЯ ПРАВЫ

Артыкул 1

(1) Чалавечая годнасць недатыкальная. Паважаць і бараніць яе – абавязак усялякай дзяржаўнай улады.

(2) Нямецкі народ у сілу гэтага прызнае непарушальныя і неад'емныя правы чалавека як аснову ўсялякай садружнасці, міру і справядлівасці ў свеце.

(3) Ніжэй узгаданыя асноўныя правы абавязковыя для заканадаўчай, выканаўчай улады і правасуддзя як непасрэдна дзейнічаючае права.

Артыкул 2

(1) Кожная асоба мае права на развіццё сваёй асобы, паколькі яно не парушае правоў іншых і не замахваецца на канстытуцыйны парадак альбо маральны закон.

(2) Кожны мае права на жыццё і на асабістую недатыкальнасць. Свабода асобы непарушальная. Умяшальніцтва ў гэтыя правы дапушчальна толькі ў адпаведнасці з законам.

Артыкул 3

(1) Усе людзі роўныя перад законам.

(2) Мужчыны і жанчыны маюць роўныя правы.

(3) Нікому не можа быць нанесена шкода альбо аддадзена перавага з прычыны яго пола, яго паходжання, яго расы, яго мовы, яго месца нараджэння, яго веравызнання, яго рэлігійных альбо палітычных поглядаў.

Артыкул 4

(1) Свабода веравызнання, сумлення і свабода абвясчэння рэлігійных поглядаў і светапогляду непарушальныя.

(2) Бесперашкоднае выкананне рэлігійных адпраўленняў гарантуецца.

(4) Права адкрыцця прыватных школ гарантуецца. Прыватныя школы, у адрозненні ад публічных, павінны атрымаць дазвол дзяржавы і падпарадкоўвацца законам зямель. Дазвол павінен быць прадстаўлены, калі прыватныя школы па сваіх выхаваўчых мэтах і арганізацыі, як і па навуковай кваліфікацыі сваіх выкладчыкаў, не саступаюць публічным школам і калі не спрыяюць падзелу вучняў у залежнасці ад маёмаснага становішча бацькоў. У дазvole павінна быць адмоўлена, калі матэрыяльнае і прававое становішча выкладчыкаў не забяспечана належным чынам.

(5) Прыватная народная школа дазваляецца, калі толькі навучальнае кіраўніцтва прызнае наяўнасць асаблівай педагагічнага цікавасці альбо калі яно па прапанове асобаў, упаўнаважаных на выхаванне дзяцей, засноўваецца як школа супольнасці, як канфесійная альбо светапоглядная школа, калі публічнай народнай школе такога тыпу ў супольнасці не існуе.

(6) Забарона падрыхтоўчых школаў застаецца ў сіле.

Артыкул 8

(1) Усе немцы маюць права збірацца мірна і без зброі без папярэдняй заявы альбо дазволу.

(2) Для сходаў пад адкрытым небам гэтыя права можа быць абмежавана законам альбо на падставе закона.

Артыкул 9

(1) Усе немцы маюць права ствараць саюзы і таварыствы.

(2) Аб'яднанні, мэты і дзейнасць якіх супярэчыць крымінальным законам альбо накіраваны супраць канстытуцыйнага ладу альбо супраць ідэяў узаемапаразумення паміж народамі, забараняюцца.

(3) Права ствараць аб'яднанні для абароны і паляпшэння ўмоваў працы і эканамічных умоваў гарантуецца кожнаму і ўсім прафсаюзам. Пагадненні, якія імкнуцца абмежаваць гэтыя права альбо абцяжарыць яго здзяйсненне, несапраўдныя, а накіраваныя да гэтага меры – супрацьзаконныя. Меры, прынятыя ў адпаведнасці з артыкуламі 12-а, 35 (абз. 2 і 3), 87-а (абз. 4) і артыкулам 91, не могуць быць накіраваныя супраць акцыяў, якія праводзяцца аб'яднаннямі, якія ўзгаданыя ў першым сказе, у мэтах абароны альбо паляпшэння ўмоваў працы і гаспадарання.

Артыкул 10²

(1) Тайна перапіскі, а таксама тайна паштовай і тэлесувязі

непарушныя.

(2) Абмежаванні могуць усталёўвацца толькі на падставе закона. Гэты закон можа ўстанавіць, што зацікаўленай асобе не паведамляецца пра такія абмежаванні, калі яны накіраваныя на абарону асноваў свабоднага дэмакратычнага ладу, альбо існавання ці захавання Федэрацыі альбо якой-небудзь зямлі, а судовы парадак замяняецца праверкай з боку спецыяльных і дапаможных органаў, прызначаных народным прадстаўніцтвам.

Артыкул 11

(1) Усе немцы карыстаюцца свабодай перамяшчэння на ўсёй федэральнай тэрыторыі.

(2) Гэта права можа абмяжоўвацца законам альбо на падставе закона і толькі ў тых выпадках, калі адсутнічае адпаведная матэрыяльная падстава для яго здзяйснення і ў выніку ўзніклі б асаблівыя цяжкасці для грамадства, альбо калі такія абмежаванні неабходныя для прадукілення нагараючай небяспекі асновам свабоднага дэмакратычнага ладу Федэрацыі альбо якой-небудзь зямлі ці іх існавання, альбо калі яны неабходныя для барацьбы з небяспекай эпідэміі, для прыняцця мераў супраць стыхійных бедстваў альбо асабліва цяжкіх няшчасных выпадкаў, для абароны моладзі ад безнагляднасці альбо прадукілення крымінальных дзеянняў.

Артыкул 12⁴

(1) Усе немцы маюць права свабодна выбіраць для сябе прафесію, месца працы і месца атрымання адукацыі. Заняцце прафесіяй можа рэгулявацца законам альбо на падставе закона.

(2) Ніхто не можа быць прымушаны да выканання якой-небудзь вызначанай працы інакш як ў межах звычайнай, усеагульнай і роўнай для ўсіх публічнай павіннасці.

(3) Прымусовая праца дапускаецца толькі пры пазбаўленні свабоды па выраку суда.

Артыкул 12-а⁵

(1) Мужчыны, якія дасягнулі 18-гадовага ўзросту, могуць быць абавязаны несці службу ва ўзброеных сілах, федэральнай памежнай ахове альбо ў корпусе грамадзянскай абароны.

(2) Той, хто па матывах сумлення адмаўляецца ад вайсковай службы са зброяй, можа быць абавязаны несці службу, якая замяняе

вайсковую. Тэрмін альтэрнатыўнай службы не павінен перавышаць тэрміна вайсковай службы. Падрабязнасці рэгулююцца законам, які не можа парушаць свабоду сумлення, а адначасова павінен прадугледжваць магчымасць альтэрнатыўнай службы, ніяк не звязанай з часткамі ўзброеных сілаў альбо федэральнай памежанай аховы.

(3) Ваеннаабавязаныя, якіх не прызвалі на службу на падставе палажэнняў першага альбо другога абзацаў, могуць законам альбо на падставе закону ў выпадку становішча абароны быць абавязаны да выканання ў парадку працоўных пагадненняў грамадзянскай павіннасці ў мэтах абароны, уключаючы абарону грамадзянскага насельніцтва; абавязкі ў публічна-прававых службовых адносінах дапускаецца ўскладаць толькі для выканання паліцэйскіх задач вярхоўнай публічнай адміністрацыі, якія могуць выконвацца толькі ў парадку публічна-прававых службовых адносінаў. Прымяненне працоўных адносінаў, узгаданых у першым сказе, могуць мець месца ва ўзброеных сілах у галіне іх забеспячэння, а таксама пры публічнай адміністрацыі; ускладанне абавязкаў па працоўных адносінах у галіне забяспячэння грамадзянскага насельніцтва дапускаецца толькі для задавальнення яго жыццёва неабходных патрэбаў альбо забяспячэння яго абароны.

(4) Калі ў перыяд становішча абароны патрабаванні ў грамадзянскім абслугоўванні санітарна-лекавых устаноў, а таксама стаяннарных ваенных шпіталяў не могуць быць задаволены на дабраахвотнай аснове, жанчыны ва ўзросце ад 18 да 55 гадоў законам альбо на падставе закона могуць быць прыцягнуты да выканання абслугоўвання ўстановаў такога чыну. Яны ні ў якім выпадку не павінны выконваць яго са зброяй.

(5) На працягу тэрміну, які папярэднічаў становішчу абароны, абавязкі, указаныя ў трэцім абзацы, могуць ускладацца толькі на падставе першага абзаца артыкула 80-а. Для падрыхтоўкі да выканання абслугоўвання, указаннага ў трэцім абзацы і якія патрабуюць спецыяльных ведаў альбо здольнасцяў, законам альбо на падставе закона можа быць прадугледжаны абавязак удзелу ў навучальных мерапрыемствах. Першы сказ у гэтым выпадку не выконваецца.

Артыкул 13

(1) Жыллё недатыкальнае.

(2) Вобшукі могуць прадпісвацца толькі суддзём, а пры небяспецы прамарудвання – іншымі ўзгаданымі ў законах ворганамі і могуць выконвацца толькі ў парадку, прадпісаным гэтымі законамі.

(3) Ва ўсіх іншых выпадках умяшальніцтва і абмяжаванне могуць ужывацца толькі для прадухілення агульнай небяспекі альбо небяспекі для жыцця некаторых асобаў, а таксама на падставе закона для прадухілення непасрэднай пагрозы грамадскай бяспекі і парадку, у тым ліку для ліквідацыі патрэбы ў жыллі, барацьбы з эпідэміямі альбо аховы маладых людзей, якія падвяргаюцца небяспецы.

Артыкул 14

(1) Уласнасць і права атрымання спадчыны гарантуецца. Змест і межы іх усталёўваюцца законам.

(2) Уласнасць абавязвае. Яе выкарыстанне павінна адначасова служыць агульнаму дабрабыту.

(3) Вымушанае пазбаўленне маёмасці дапускаецца для агульнага дабрабыту. Яно можа выконвацца толькі законам альбо на падставе закона, які рэгулюе від і памер кампенсацыі. Кампенсацыя павінна вызначацца са справядлівым улікам агульных інтарэсаў і інтарэсаў бакоў. У выпадку спрэчак пра памеры кампенсацыі яна можа ўсталёўвацца ў агульным судовым парадку.

Артыкул 15

(1) Зямля, прыроднае багацце і сродкі вытворчасці могуць быць у мэтах абагульнення перададзены ў грамадскую маёмасць альбо іншыя формы грамадскай гаспадаркі законам, які рэгулюе від і памеры кампенсацыі. У адносінах кампенсацыі дзейнічае адпаведна трэці і чацвёрты сказ абзаца 3 артыкула 14.

Артыкул 16

(1) Нямецкае грамадзянства не можа быць адабранае. Страта грамадзянства можа адбыцца толькі на падставе закона, а супраць волі зацікаўленай асобы – толькі ў тым выпадку, калі яна тым самым не становіцца асобай без грамадзянства.

(2) ⁶Ніводзін немец не можа быць выдадзены замежнай дзяржаве.

Артыкул 16-а⁷

(1) Асобы, якія падвяргаюцца палітычнаму пераследу, карыстаюцца правам прытулку.

(2) На першы абзац не могуць рабіць спасылку тыя, хто прыязджае з якой-небудзь краіны – члена Еўрапейскай супольнасці альбо якой-небудзь іншай дзяржавы, у якой забяспечана прымяненне Пагаднення

пра статус уцекачоў і Канвенцыі пра абарону правоў чалавека і асноўных свабодаў. Краіны – не члены Еўрапейскай супольнасці, якія выконваюць умовы першага сказа, будуць вызначацца законам, які патрабуе адабрэнне Бундэсрата. У выпадках, якія ўзгаданыя ў першым сказе меры па спыненню знаходжання могуць быць здзейсненыя незалежна ад скаргаў, якія на іх прынеслі.

(3) Законам, якія патрабуе згоды Бундэсрата, могуць быць вызначаны дзяржавы, у якіх на падставе прымянення нормаў права і агульных палітычных умоваў адсутнічаюць палітычныя пераследванні, бесчалавечнае альбо ганебнае абыходжанне альбо пакаранне. Грамадзянін такой краіны не будзе разглядацца як палітычна пераследуемая асоба, пакуль ён не прадставіць доказаў, з якіх вынікае, што ён падвяргаўся палітычнаму пераследу насуперак вышэй узгаданым меркаванням.

(4) Здзяйсненне мераў па спыненню знаходжання можа выконвацца ў выпадках, якія прадугледжаны ў абзацы 3 і іншых выпадках, якія яўна неабгрунтаваныя альбо разглядаюцца як яўна неабгрунтаваныя, калі толькі прымяненне мераў адтэрміноўваецца судом, калі існуюць сур'ёзныя сумненні ў сапраўднасці гэтых мераў; памер кантроля можа быць абмежаваны і спозненыя хадайніцтвы могуць не брацца пад увагу. Падрабязнасці прымянення рэгулююцца законам.

(5) Абзацы з першага па пяты не супярэчаць нормам міжнародных пагадненняў дзяржаваў – членаў Еўрапейскай супольнасці, якія гэтыя краіны падпісалі паміж сабой і з трэцімі дзяржавамі, якія датычацца прымянення правілаў пра праверку хадайніцтваў аб прадстаўленні прытулку з выкананнем абавязкаў, якія вынікаюць з Пагаднення пра статус уцекачоў і Канвенцыі пра абарону правоў чалавека і асноўных свабод; іх выкананне павінна быць гарантавана дзяржавамі-ўдзельніцамі гэтых пагадненняў.

Артыкул 17

Кожны мае права асобна альбо сумесна з іншымі пісьмова звяртацца з просьбамі альбо скаргамі ў кампетэнтныя ўстановы альбо ў органы народнага прадстаўніцтва.

Артыкул 17-а⁸

(1) Законамі пра ваенную і замяняючую яе службу можа быць устаноўлена, што для асобаў, якія належаць да складу ўзброеных сілаў

альбо якія знаходзяцца на службе, якая замяняе ваенную на працягу тэрміна ваеннай альбо альтэрнатыўнай службы, абмяжоўваецца асноўнае права выказваць і распаўсюджваць свае меркаванні вусна, пісьмова і праз выяўленні (першая палова першага сказа абзаца 1 артыкула 5), асноўнае права на свабоду сходаў (артыкул 8) і права петыцыяў (артыкул 17), паколькі яно ўяўляе права звяртацца з просьбамі альбо скаргамі сумесна з іншымі.

(2) Законамі, якія прызначаны для мэтаў абароны, у тым ліку для абароны грамадзянскага насельніцтва, можа быць устаноўлена, што абмяжоўваюцца асноўныя правы на свабоду перамяшчэння (артыкул 11) і права на недатыкальнасць жылля (артыкул 13).

Артыкул 18⁹

Той, хто злоўжывае свабодай меркаванняў і, у прыватнасці, свабодай друку (абзац 1 артыкула 5), свабодай выкладання (абзац 3 артыкула 5), свабодай сходаў (артыкул 8), свабодай аб'яднанняў (артыкул 9), тайнай перапіскі, паштовай і тэлесувязі (артыкул 10), уласнасцю (артыкул 14) альбо правам прытулку (артыкул 16-а) для барацьбы супраць асноваў свабоднага дэмакратычнага ладу, пазбаўляецца гэтых асноўных правоў. Пазбаўленне ўзгаданых правоў і іх памер вызначаюцца федэральным Канстытуцыйным судом.

Артыкул 19

(1) Паколькі, згодна дзейнічаючаму Асноўнаму закону, якое-небудзь асноўнае права можа быць абмежавана законам альбо на падставе закона, гэты закон павінен мець агульны характар, а не датычыць толькі асобных выпадкаў. Акрамя таго, у законе павінна быць названа гэта асноўнае права з указаннем артыкула.

(2) Сутнасць зместу асноўнага права ні ў якім выпадку не павінна быць закранута.

(3) Асноўныя правы распаўсюджваюцца таксама на айчынныя юрыдычныя асобы, паколькі гэтыя правы па сваёй прыродзе могуць да іх прымяняцца.

(4) Калі правы якой-небудзь асобы парушаны публічнай уладай, ёй прадстаўляецца магчымасць звярнуцца ў суд. Паколькі не выяўлена іншая падсуднасць, кампетэнтнымі з'яўляюцца агульныя суды. Другі сказ другога абзаца артыкула 10 гэтым не закранаецца.

СПАСЫЛКІ:

1. У рэдакцыі закона ад 19 сакавіка 1956 г.
2. У рэдакцыі закона ад 24 чэрвеня 1968 г.
3. У рэдакцыі закона ад 24 чэрвеня 1968 г.
4. У рэдакцыі законаў ад 19 сакавіка 1957 г. і 24 чэрвеня 1968 г.
5. Уключана законам ад 24 чэрвеня 1968 г.
6. У рэдакцыі закона ад 28 чэрвеня 1993 г.
7. Уключана законам ад 28 чэрвеня 1993 г.
8. Уключана законам ад 19 сакавіка 1956 г.
9. У рэдакцыі закона ад 28 чэрвеня 1993 г.

КАНСТЫТУЦЫЯ ПОЛЬСКОЙ РЭСПУБЛІКІ СВАБОДЫ, ПРАВЫ І АБАВЯЗКІ ЧАЛАВЕКА І ГРАМАДЗЯНІНА

АГУЛЬНЫЯ ПРЫНЦЫПЫ АСАБІСТЫЯ СВАБОДЫ І ПРАВЫ ПАЛІТЫЧНЫЯ СВАБОДЫ І ПРАВЫ ЭКАНАМІЧНЫЯ, САЦЫЯЛЬНЫЯ І КУЛЬТУРНЫЯ СВАБОДЫ І ПРАВЫ СРОДКІ АБАРОНЫ СВАБОДАЎ І ПРАВОЎ АБАВЯЗКІ

АГУЛЬНЫЯ ПРЫНЦЫПЫ

Арт. 30

Адзіная і неад'емная годнасць чалавека з'яўляецца крыніцай свабодаў і правоў чалавека і грамадзяніна. Яна непарушная, а павага да яе і яе абарона з'яўляецца абавязкам публічных уладаў.

Арт.31

1. Свобода чалавека падлягае прававой абароне.
2. Кожны павінен паважаць свабоды і правы іншых. Нікога нельга прымушаць рабіць тое, да чаго права яго не абавязвае.
3. Абмежаванні карыстання канстытуцыйнымі свабодамі і правамі могуць устанаўлівацца толькі ў законе і толькі ў тым выпадку, калі яны неабходныя ў дэмакратычнай дзяржаве для яе бяспекі ці публічнага парадку ці для аховы навакольнага асяроддзя, здароўя і публічнай маралі ці свабодаў і правоў іншых асобаў. Гэтыя абмежаванні не могуць перэчыць сутнасці свабодаў і правоў.

Арт. 32

1. Усе роўныя перад правам. Усе маюць права на роўныя адносіны з боку публічных уладаў.
2. Ніхто не можа падвяргацца дыскрымінацыі ў палітычным, сацыяльным і эканамічным жыцці на якіх бы ні было падставах

Арт.33

1. Жанчына і мужчына ў Польскай Рэспубліцы маюць роўныя правы ў сямейным, палітычным, сацыяльным і эканамічным жыцці.
2. Жанчына і мужчына маюць, у прыватнасці, роўнае права на адукацыю, на працаўладкаванне і павышэнне на працы, на аднолькавае ўзнагароджанне, а таксама на заняццё пасадаў, на выкананне функцыяў, роўна як на атрыманне адзнак і публічных ганаровых званняў.

Арт. 34

1. Польскае грамадзянства набываецца нараджэннем ад бацькоў, якія з'яўляюцца польскімі грамадзянамі. Іншыя выпадкі набыцця польскага грамадзянства вызначае закон.
2. Польскі грамадзянін не можа страціць польскае грамадзянства, калі ён сам ад яго не адмовіцца.

Арт. 35

1. Польская Рэспубліка забяспечвае польскім грамадзянам, якія належаць да нацыянальных і этнічных меншасцяў, свабоду захавання і развіцця сваёй мовы, захаванне звычаяў і традыцый, а таксама развіццё сваёй культуры.
2. Нацыянальныя і этнічныя меншасці маюць права на стварэнне ўласных устаноў – адукацыйных, культурных, якія служаць захаванню рэлігійнай самабытнасці, а таксама на ўдзел у вырашэнні справаў, якія датычацца іх культурнай адметнасці.

Арт.36

У час знаходжання за мяжой польскі грамадзянін мае права на асякунства з боку Польскай Рэспублікі.

Арт.37.

1. Кожны, хто знаходзіцца пад уладай Польскай Рэспублікі, карыстаецца свабодамі і правамі, забяспечанымі Канстытуцыяй.
2. Выключэнні з гэтага прынцыпа, якія датычацца іншаземцаў, вызначае закон.

АСАБІСТЫЯ СВАБОДЫ І ПРАВЫ

Арт. 38

Польская рэспубліка забяспечвае кожнаму чалавеку правую

ахову жыцця.

Арт.39.

Ніхто не можа быць падвергнуты навуковым, у тым ліку і медыцынскім, эксперыментам без дабрахвотнай згоды.

Арт.40

Ніхто не можа быць падвергнуты катаванням, а таксама жорсткаму, бяспачлавецкаму ці зняважліваму абыхожанню ці пакаранню. Забараняецца выкарыстанне цялесных пакаранняў.

Арт.41.

1. Кожнаму забяспечваецца асабістая недатыкальнасць і асабістая свабода. Пазбаўленне ці абмежаванне свабоды можа мець месца толькі ў адпаведнасці з прынцыпамі і парадкам, вызначанымі ў законе.

2. Кожны пазбаўлены свабоды не на падставе судовага вырака, мае права на зварот ў суд з мэтай безадкладнага вызначэння, ці законнае гэта пазбаўленне. Пра пазбаўленне волі неадкладна паведамляецца сям'і ці асобе, якая названая асобай, пазбаўленай волі.

3. Кожны затрыманы павінен быць неадкладна і зразумелым для яго чынам праінфармаваны пра прычыны затрымання. На працягу 48 гадзін з моманту затрымання ён павінен быць перададзены ў суд у распараджэнне суда. Затрыманага належыць вызваліць, калі на працягу 24 гадзін пасля перадачы ў распараджэнне суда яму не будзе прад'яўлена пастанова суда пра часовы арышт з прад'яўленнем абвінавачвання.

4. З кожным пазбаўленым волі належыць абыходзіцца гуманным чынам.

5. Кожны супрацьпраўна пазбаўлены волі мае права на кампенсацыю стратаў.

Арт.42.

1. Пад крымінальную адказнасць падпадае толькі той, хто здзейсніў дзеянне, якое забаронена пад страхам пакарання законам, які дзейнічаў падчас яго здзяйснення. Гэты прынцып не перашкаджае пакаранню за дзеянне, якое пад час яго здзяйснення з'яўлялася злачыствам у адпаведнасці з міжнародным правам.

2. Кожны, супраць каго вядзецца крымінальны працэс, мае права на абарону на ўсіх стадыях працэса. Ён можа, у прыватнасці, выбраць абаронцу, ці – у адпаведнасці з прынцыпамі, вызначанымі ў законе, -

карыстацца дапамогай абаронцы па прызначэнню.

3. Кожны лічыцца невінаватым, пакуль яго віна не будзе ўстаноўлена правамоцным выракам суда.

Арт.43.

У дачыненні да ваенных злачынстваў і злачынстваў супраць чалавечнасці тэрміны даўнасці не выкарыстоўваюцца.

Арт.44

Адлік тэрмінаў даўнасці ў адносінах да злачынстваў, якія не пераследуюцца па палітычных прычынах і якія здзейснены публічна службовымі асобамі ці па іх указаннях, прыпыняецца да часу спынення дзеяння гэтых прычын.

Арт.45

1. Кожны мае права на справядлівы і адкрыты разгляд справы без неабгрунтаванай затрымкі кампетэнтным, незалежным і справядлівым судом.

2. Выключэнне адкрытасці судавытворчасці можа мець месца па меркаваннях маральнасці, а таксама па меркаваннях аховы прыватнага жыцця ці іншага важнага прыватнага інтарэса.

Арт. 46

Пазбаўленне рэчы можа мець месца толькі ў выпадках, вызначаных законам, і толькі на падставе правамоцнага рашэння суда.

Арт.47

Кожны мае права на асабістую абарону прыватнага, сямейнага жыцця, а таксама на прыняцце рашэнняў аб сваім прыватным жыцці.

Арт.48.

1. Бацькі маюць права на выхаванне дзяцей згодна ўласных меркаванняў. Пры гэтым выхаванні трэба прымаць пад увагу ступень узроста дзіцяці, а таксама яго свабоду сумлення і веравызнання, роўна як і яго перакананні.

2. Абмежаванне ці пазбаўленне бацькоўскіх правоў можа мець месца толькі ў выпадках, вызначаных у законе, і толькі на падставе правамоцнага рашэння суда.

Арт. 49.

Забяспечваецца свабода і ахова тайны камунікацыі (маецца на ўвазе свабода і тайна перапіскі, тэлефонных перамоваў, паштовых, тэлеграфных і іншых паведамленняў). Іх абмежаванне можа мець месца толькі ў выпадках, вызначаных у законе і азначаным у ім чынам.

Арт. 50.

Забяспечваецца недатыкальнасць жылля. Вобшук у жыллі, іншым памяшканні ці транспартным сродку можа мець месца толькі ў выпадках, вызначаных у законе і азначаным у ім чынам.

Арт. 51.

1. Ніхто не можа быць абавязаны інакш, чым на падставе закона, раскрываць інфармацыю, якая тычыцца яго асобы.

2. Публічныя ўлады не могуць атрымліваць, збіраць і прадстаўляць інфармацыю аб грамадзянах, чым тая, што неабходная ў дэмакратычнай прававой дзяржаве.

3. Кожны мае права на доступ да афіцыйных дакументаў і збору дадзеных, якія тычацца яго.

4. Кожны мае права патрабаваць абвяржэння, а таксама ліквідацыі несапраўдных, няпоўных ці сабраных спосабам, які супярэчыць закону, звестак.

5. Прынцыпы і парадак збору і прадстаўлення інфармацыі вызначае закон.

Арт. 52.

1. Кожнаму забяспечваецца свабода перасоўвання па тэрыторыі Польскай Рэспублікі.

2. Кожны можа свабодна пакінуць тэрыторыю Польскай Рэспублікі.

3. Свабоды, пра якія гаворыцца ў ч.1 і 2 могуць падлягаць абмежаванням, вызначаным у законе.

4. Польскага грамадзяніна нельга высласць з краіны ці забараніць яму вяртанне ў краіну.

5. Асоба, польскае паходжанне якой было пацверджана ў адпаведнасці з законам, можа пастаянна пасяліцца на тэрыторыі Польскай Рэспублікі.

Арт. 53.

1. Кожнаму забяспечваецца свабода сумлення і рэлігіі.

2. Свабода рэлігіі ўключае свабоду вызнання ці прыняцця рэлігіі

па ўласнаму выбару, а таксама праяўлення індывідуальна ці сумесна з іншымі людзьмі, публічна ці прыватным чынам сваёй рэлігіі шляхам выканання культа, малітвы, удзелу ў абрадах, выкананні рэлігійных правіл і навучання. Свабода рэлігіі ўключае таксама ўладанне храмамі і іншымі культавымі месцамі ў залежнасці ад патрабаванняў вернікаў, роўна як і права людзей карыстацца рэлігійнай дапамогай там, дзе яны знаходзяцца.

3. Бацькі маюць права забяспечваць дзецям маральнае і рэлігійнае выхаванне і навучанне згодна са сваімі перакананнямі. Прадпісанне ч.1 арт. 48 выкарыстоўваецца адпаведна.

4. Рэлігія царквы ці іншага веравызнальнага саюза, які мае ўрэгуляванае прававое палажэнне, можа быць прадметам навучання ў школе, прычым, не можа быць парушана свабода сумлення і рэлігіі іншых асобаў.

5. Свабода праяўлення рэлігіі можа быць абмежаванай толькі законам і толькі ў тым выпадку, калі гэта неабходна для аховы бяспекі дзяржавы, грамадскага парадку, здароўя, маральнасці ці свабодаў і правоў іншых асобаў.

6. Ніхто не можа быць вымушаны да ўдзелу ці няўдзелу ў выкананні рэлігійных правілаў.

7. Ніхто не можа быць абавязаны ворганамі публічнай улады праяўляць свой светапогляд, рэлігійныя пераканні ці веравызнанне.

Арт. 54.

1. Кожнаму забяспечваецца свабода выказвання сваіх поглядаў, а таксама атрымання і распаўсюджвання інфармацыі.

2. Папярэдняя цензура сродкаў масавай інфармацыі, а таксама ліцэнзіраванне друку забараняецца. Закон можа ўстанавіць абавязак папярэдняга атрымання ліцэнзій на выкарыстанне радыё- і тэлевізійнай станцыі.

Арт. 55.

1. Выдача (выдача іншай дзяржаве) польскага грамадзяніна забаронена.

2. Забаронена выдача асобы, якая падазраецца ў здзяйсненні па палітычных матывах злачынства без выкарыстання насілля.

3. Рашэнне па справе аб дапушчальнасці выдачы прымае суд.

Арт. 56.

1. Іншаземцы могуць карыстацца правам прытулку ў Польскай Рэспубліцы ў адпаведнасці з прынцыпамі, вызначанымі ў законе.

2. Іншаземцу, які шукае ў Польскай Рэспубліцы абароны ад пераследу, можа быць прадстаўлены статус бежанца ў адпаведнасці з міжнароднымі дамовамі, якія абавязваюць Польскую Рэспубліку.

ПАЛІТЫЧНЫЯ СВАБОДЫ І ПРАВЫ

Арт. 57.

Кожнаму забяспечваецца свабода арганізацыі мірных сходаў і ўдзелу ў іх. Абмежаванне гэтай свабоды можа вызначаць закон.

Арт. 58.

1. Кожнаму забяспечваецца свабода аб'яднання.

2. Забаронены аб'яднанні, мэта і дзейнасць якіх супярэчаць Канстытуцыі ці закону. Рашэнне аб адмове ў рэгістрацыі ці забароны дзейнасці такога аб'яднання прымае суд.

3. Закон вызначае віды аб'яднанняў, якія падлягаюць судовай рэгістрацыі, парадак гэтай рэгістрацыі, а таксама формы нагляду за гэтымі аб'яднаннямі.

Арт. 59.

1. Забяспечваецца свабода аб'яднання ў прафесійныя саюзы, сацыяльна-прафесійныя арганізацыі земляробаў, а таксама ў арганізацыі працадаўцаў.

2. Прафесійныя саюзы, а таксама працадаўцы і іх арганізацыі маюць права на перамовы, у прыватнасці, з мэтай вырашэння калектыўных спрэчак, а таксама на заключэнне калектыўных працоўных дамоваў і іншых пагадненняў.

3. Прафесійным саюзам належыць права на арганізацыю страйкаў работнікаў і іншыя формы пратэсту ў межах, вызначаных у законе. Дзеля публічнага дабрабыту закон можа абмежаваць правядзенне страйку ці забараніць яе ў адносінах да асобных катэгорый работнікаў ці ў асобных сферах.

4. Аб'ём свабоды аб'яднання ў прафесійныя саюзы і арганізацыі працадаўцаў, а таксама свабоды аб'яднання ў іншыя саюзы можа падлягаць толькі такім законным абмежаванням, якія з'яўляюцца дапушчальнымі ў адпаведнасці з міжнароднымі дамовамі, і якія абавязваюць Польскую Рэспубліку.

Арт.60.

Польскія грамадзяне, якія валодаюць усёй паўнатай публічных правоў, маюць роўнае права на доступ да публічнай службы.

Арт.61.

1. Грамадзянін мае права на атрыманне інфармацыі аб дзейнасці ворганаў публічнай улады, а таксама асобаў, якія выконваюць публічныя функцыі. Гэта права ахоплівае таксама атрыманне інфармацыі аб дзейнасці ворганаў гаспадарчага і прафесійнага самакіравання, а таксама іншых асобаў і арганізацыйных адзінак у межах, у якіх яны выконваюць задачы публічнай улады і здзяйсняюць гаспадарчае выкарыстанне камунальнай маёмасці ці маёмасці Дзяржаўнага Казначэйства.

2. Права на атрыманне інфармацыі ахоплівае доступ да дакументаў, а таксама допуск на паседжанні калегіяльных ворганаў публічнай улады, створаных шляхам усеагульных выбараў, з магчымасцю запісу гука ці выявы.

3. Абмежаванне права, пра якое гаворыцца ў ч. 1 і 2, можа мець месца выключна па вызначаных у законах матывах аховы свабодаў і правоў іншых асобаў і суб'ектаў гаспадарання, а таксама аховы публічнага парадку, бяспекі ці важнага эканамічнага інтарэса дзяржавы.

4. Парадак прадстаўлення інфармацыі, пра якую гаворыцца ў ч.1 і 2, вызначаюць законы, а ў адносінах Сейма і Сената – іх рэгламенты.

Арт.62.

1. Польскі грамадзянін мае права на ўдзел у рэферэндуме, а таксама права выбіраць Прэзідэнта Рэспублікі, дэпутатаў, сенатараў у органы тэрытарыяльнага самакіравання, калі яму не пазней, чым у дзень галасавання споўнілася 18 гадоў.

2. Права на ўдзел у рэферэндуме, а таксама права выбіраць не маюць асобы, якія ўступіўшай у сілу судовай пастановай (рашэннем ці выракам) прызнаныя недзеяздольнымі альбо пазбаўлены публічных ці выбарчых правоў.

Арт.63.

Кожны мае права падаваць петыцыі, прапановы і скаргі ў публічных ці асабістых інтарэсах альбо са згоды іншай асобы ў яе інтарэсах у органы публічнай улады, а таксама ў грамадскія арганізацыі

і ўстановы ў сувязі з выкананнем імі заданнямі, якія ім даручаны ў сферы публічнай адміністрацыі. Парадак разгляду пэтыцый, прапановаў і скаргаў вызначае закон.

ЭКАНАМІЧНЫЯ, САЦЫЯЛЬНЫЯ І КУЛЬТУРНЫЯ СВАБОДЫ І ПРАВЫ

Арт.64.

1. Кожны можа мець права ўласнасці, іншыя маёмасныя правы, а таксама права наследавання.

2. Уласнасць, іншыя маёмасныя правы, а таксама права наследавання карыстаецца роўнай для ўсіх прававой абаронай.

3. Права ўласнасці можа быць абмежавана толькі на падставе закона і толькі ў тых межах, у якіх ён не супярэчыць сутнасці права ўласнасці.

Арт.65.

1. Кожнаму забяспечваецца свабода выбару прафесіі і прафесійнай дзейнасці, а таксама выбару месца працы. Выключэнні вызначае закон.

2. Працоўны абавязак можа быць ускладзены толькі пры дапамозе закона.

3. Пастаянная працоўная занятасць дзяцей ва ўзросце да 16 гадоў забаронена. Формы і характар дапушчальнай занятасці вызначае закон.

4. Мінімальны памер узнагароды за працу ці спосаб устанаўлення гэтага памеру вызначае закон.

5. Публічныя ўлады праводзяць палітыку, якая накіравана на поўную вытворчую занятасць шляхам здзяйснення праграмаў барацьбы з беспрацоў'ем, уключаючы арганізацыю ў падтрымку прафесійнага кансультавання і навучання, а таксама публічных работ ці інтэрвенцыйнай працы (грамадскія работы, якія арганізуюцца дзяржавай за яе кошт у сітуацыях крызісаў, звязаных з масавым беспрацоў'ем і г. д.).

Арт.66.

1. Кожны мае права на бяспечныя і гігіенічныя ўмовы працы. Спосаб здзяйснення гэтага права, а таксама абавязку працадаўцы вызначае закон.

2. Работнік мае права на вызначаныя ў законе дні, свабодныя ад працы, і на штогадовыя аплочваемыя адпачынкі; максімальныя нормы

рабочага часу вызначаюцца законам.

Арт.67.

1. Грамадзянін мае права на сацыяльнае забяспячэнне ў выпадку непрацаздольнасці з прычыны хваробы ці інваліднасці, а таксама па дасягненні пенсійнага ўзросту. Аб'ём і формы сацыяльнага забяспячэння вызначае закон.

2. Грамадзянін, які застаецца без працы не па ўласнаму жаданню і які не мае іншых сродкаў да існавання, мае права на сацыяльнае забяспячэнне, аб'ём і формы якога вызначае закон.

Арт.68.

1. Кожны мае права на ахову здароўя.

2. Грамадзянам, незалежна ад іх матэрыяльнага становішча, публічныя ўлады забяспечваюць роўны доступ да медыцынскай дапамогі, якая фінансуецца за кошт публічных сродкаў. Умовы і аб'ём прадстаўлення медыцынскай дапамогі вызначае закон.

3. Публічныя ўлады абавязаны забяспечваць асабліваю ахову здароў'я дзецям, цяжарным жанчынам, асобам з фізічнымі і псіхічнымі недахопамі і асобам сталага веку.

4. Публічныя ўлады абавязаны змагацца з эпідэмічнымі хваробамі і прадухіляць адмоўныя ўплывы на здароўе наступстваў дэградацыі навакольнага асяроддзя.

5. Публічныя ўлады падтрымліваюць развіццё фізічнай культуры, асабліва сярод дзяцей і моладзі.

Арт.69.

Асобам, якія маюць фізічныя і псіхічныя недахопы, публічныя ўлады аказваюць, у адпаведнасці з законам, дапамогу ў забяспячэнні існавання, у падрыхтоўцы да працы і працаўладкаванні, а таксама ў сацыяльных зносінах.

Арт.70.

1. Кожны мае права на навучанне. Навучанне да 18-гадовага ўзросту з'яўляецца абавязковым. Спосаб выканання школьнага абавязку вызначаецца законам.

2. Навучанне ў публічных школах з'яўляецца бяскоштным. Закон можа дапусціць платнае прадстаўленне некаторых адукацыйных паслуг публічнымі вышэйшымі школамі.

3. Бацькі маюць свабоду выбару для сваіх дзяцей іншых школ, акрамя публічных. Грамадзяне і ўстановы маюць права заснавання школ асноўных (паняцце асноўнай школы ў Канстытуцыі Польскай Рэспублікі прыкладна адпавядае больш звыкламу для нас паняццю няпоўнай сярэдняй школы - 7-9 гадоў навучання), звышасноўных (сярэдня школы) і вышэйшых, а таксама выхаваўчыя ўстановы. Умовы стварэння і дзейнасці непублічных школ, а таксама ўдзелу публічных уладаў у іх фінансаванні, роўна як і прынцыпы педагагічнага нагляду за школамі і выхаваўчымі ўстановамі, вызначае закон.

4. Публічныя ўлады забяспечваюць грамадзянам усеагульны і аднолькавы доступ да адукацыі. З гэтай мэтай яны ствараюць і падтрымліваюць сістэмы індывідуальнай фінансавай і арганізацыйнай дапамогі навучэнцам і студэнтам. Умовы прадстаўлення дапамогі вызначае закон.

5. Забяспечваецца аўтаномія вышэйшых школ у адпаведнасці з прынцыпамі, вызначанымі законам.

Арт. 71.

1. Дзяржава ў сваёй сацыяльнай і гаспадарчай палітыцы прымае да ўвагі дабрабыт сям'і. Сем'і, якія знаходзяцца ў цяжкім матэрыяльным і сацыяльным становішчы, асабліва шматдзетныя і няпоўныя, маюць права на асаблівую дапамогу з боку публічных уладаў.

2. Маці як да нараджэння, так і пасля нараджэння дзіцяці, мае права на асаблівую дапамогу публічных уладаў, аб'ём якой вызначае закон.

Арт. 72.

1. Польская Рэспубліка забяспечвае ахову правоў дзіцяці. Кожны мае права патрабаваць ад ворганаў публічнай улады аховы дзіцяці ад насілля, жорсткасці, эксплуатацыі і дэмаралізацыі.

2. Дзіця, пазбаўленае бацькоўскага клопату, мае права на клопат і дапамогу публічных уладаў.

3. У працэсе ўстанаўлення правоў дзіцяці органы публічнай улады, а таксама асобы, адказныя за дзіця, абавязаны выслухаць і па меры магчымасці прыняць да ўвагі меркаванне дзіцяці.

4. Закон вызначае паўнамоцтвы і парадак прызначэння Абаронцы Правоў Дзіцяці.

Арт. 73.

Кожнаму забяспечваецца свабода мастацкай творчасці, навуковых даследаванняў, а таксама ағалошвання іх вынікаў, свабода выкладання, а таксама свабода карыстання каштоўнасцямі культуры.

Арт.74.

1. Публічныя ўлады праводзяць палітыку, якая забяспечвае экалагічную бяспеку сучаснаму і будучым пакаленням.

2. Ахова навакольнага асяроддзя з'яўляецца абавязкам публічных уладаў.

3. Кожны мае права на інфармацыю пра стан і ахову навакольнага асяроддзя.

4. Публічныя ўлады падтрымліваюць дзеянні грамадзянаў па ахове і паляпшэнню стану навакольнага асяроддзя.

Арт.75.

1. Публічныя ўлады праводзяць палітыку, спрыяюць задавальненню жыллёвых патрабаванняў грамадзян, у прыватнасці, супрацьдзеінічаюць бяздомнасці, падтрымліваюць развіццё сацыяльнага будаўніцтва (будаванне жылля для малазабяспечаных), а таксама заахвочваюць дзеянні грамадзян, накіраваныя на набыццё ўласнага жылля.

2. Ахову правоў наймальнікаў жылля вызначае закон.

Арт.76.

Публічныя ўлады абараняюць спажыўцоў, карыстальнікаў і наймальнікаў ад дзеянняў, якія пагражаюць іх здароўю, прыватнаму жыццю і бяспецы, а таксама ад несумленных прыёмаў, якія ўжываюцца на рынку. Аб'ём гэтай аховы вызначае закон.

СРОДКІ АБОРОНЫ СВАБОДАЎ І ПРАВОЎ

Арт.77.

1. Кожны мае права на кампенсцыю за шкоду, якая была яму нанесена неправамерным дзеяннем органа публічнай улады.

2. Закон не можа нікому перашкаджаць у судовай абароне парушаных свабодаў і правоў.

Арт.78.

Кожны з бакоў мае права на абскарджанне судовых і

адміністрацыйных рашэнняў, вынесеных па першай інстанцыі. Выключэнні з гэтага прынцыпа, а таксама парадак абскарджання вызначае закон.

Арт.79.

1. Кожны, чые канстытуцыйныя свабоды ці правы аказаліся парушанымі, мае права ў адпаведнасці з прынцыпамі, вызначанымі ў законе, падаць скаргу ў Канстытуцыйны Трыбунал па справе аб адпаведнасці Канстытуцыі закона або іншага нарматыўнага акта, на падставе якога суд ці орган публічнай адміністрацыі прыняў канчатковае рашэнне аб яго свабодах і правах альбо яго абавязках, вызначаных у Канстытуцыі.

2. Прадлісанне часткі 1 не датычыць правоў, вызначаных у арт.56.

Арт.80.

Кожны мае права ў адпаведнасці з вызначанымі ў законе прынцыпамі ў абароне сваіх правоў і свабодаў, парушаных органамі публічнай улады.

Арт.81.

Правы, азначаныя ў арт.65, ч.4 і 5, арт.66, арт.69, арт.71 і арт.74-76, можна абараняць у межах, вызначаных у законе.

АБАВЯЗКІ

Арт. 82.

Абавязкам польскага грамадзяніна з'яўляецца вернасць Польскай Рэспубліцы, а таксама клопат пра агульны дабрабыт.

Арт.83.

Кожны абавязаны выконваць правы Польскай Рэспублікі.

Арт. 84.

Кожны абавязаны несці азначаныя ў законе публічныя абцяжарванні і іншыя павіннасці, у тым ліку, плаціць падаткі.

Арт. 85.

1. Абавязкам польскага грамадзяніна з'яўляецца абарона Айчыны.

2. Аб'ём абавязкаў ваеннай службы вызначае закон.

3. Грамадзянін, якому яго рэлігійныя перакананні ці сваядаемыя маральныя прынцыпы не дазваляюць адбываць ваенную службу, можа быць абавязаны несці замененую службу ў адпаведнасці з прынцыпамі, вызначанымі ў законе.

Арт.86.

Кожны абавязаны клапаціцца пра стан навакольнага асяроддзя і нясе адказнасць за нанесенае ім яму пагаршэнне. Прынцыпы гэтай адказнасці вызначае закон.

**ЛІТАРАТУРА ДЛЯ ПАГЛЫБЛЕНАГА
ВЫВУЧЭННЯ КУРСА
«КАНСТЫТУЦЫЙНАЕ ПРАВА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ»**

1. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Мн., 1994 г.
2. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. Мн., 1996 г.
3. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь: Навукова-прававы каментарый./ Пад агульнай рэдакцыяй В. Г. Ціхіні і інш. - Мн., 1996 г.
4. Канстытуцыйнае права. Дапаможнік для студэнтаў. Мн., 1998 (Дапаможнік утрымлівае, акрамя Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, законы аб Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, аб грамадзянстве, судаўладкаванні, пракуратуры, адвакатуры, выбарчай сістэме, мясцовым кіраванні і самакіраванні, грамадскіх аб'яднаннях, палітычных партыях).
5. Канстытуцыі дзяржаваў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы. М., 1998 г.
6. Канстытуцыі заходніх дзяржаваў М., 1997 г.
7. Канстытуцыя Расійскай Федэрацыі. М., 1995 г.
8. Агульная тэорыя правоў чалавека. М., 1996 г.
9. Баглай М. В. Канстытуцыйнае права Расійскай Федэрацыі. М., 1998 г.
10. Ваяводзін Л. Д. Юрыдычны статус асобы ў Расіі. М., 1997 г.
11. Вішнеўскі А. Ф., Гарбатак М. А., Кучынскі І. А. Агульная тэорыя дзяржавы і права. Мн., 1998 г.
12. Міхалёва Н. А. Канстытуцыйнае права замежных краін СНД. М., 1998 г.
13. Канстытуцыйны працэс у Рэспубліцы Беларусь: сучасны стан і перспектывы развіцця. // Матэрыялы міжнароднага "круглага стала". 31 кастрычніка 1997 г. Гродна, 1997 г.
14. Пастухоў М. І., Ціхіня В. Г. Канстытуцыйнае права. Энцыклапедычны слоўнік. Мн., 1996 г.
15. Праблемы законатворчасці і развіцця прававых сістэм. Вучэбны дапаможнік. Гродна, 1997 г.
16. Прававая рэформа ў Рэспубліцы Беларусь: вопыт, праблемы, перспектывы. // Тэзісы дакладаў рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі. Гродна, 1997 г. Ч. 1-2.
17. Чыркін В. Я. Канстытуцыйнае права замежных краін СНД. М., 1998 г.

Выданне навучальнага дапаможніка для студэнтаў
“Канстытуцыйнае права”
здзейснена ў межах праекта

“Прававая адукацыя: крок наперад”.

*Праект рэалізуецца Гарадзенскай Асацыяцыяй маладых
навукоўцаў “ВІТ” пры падтрымцы Інстытута
Канстытуцыялізму і законатворчасці (COLPI-OSI) і
Інфармацыйнай службы Амбушады ЗША ў Беларусі (USIS).*

Гарадзенская Асацыяцыя маладых навукоўцаў “ВІТ” з’яўляецца
недзяржаўнай моладзевай арганізацыяй, створанай у лістападзе 1995
года групай маладых навукоўцаў-гуманітарыяў.

Асноўнымі накірункамі дзейнасці Асацыяцыі з’яўляюцца:

- спрыянне навукова-даследчай дзейнасці маладых навукоўцаў;
- грамадская адукацыя моладзевых лідараў;
- развіццё транспамежнага супрацоўніцтва грамадскіх
арганізацыяў ў межах Еўрарэгіёна “Нёман”.

**Прыярытэтным накірункам дзейнасці Асацыяцыі на дадзены
момант з’яўляецца прававая адукацыя грамадска-актыўнай
моладзі Беларусі.**

У межах праекта “Прававая адукацыя: крок наперад” сябрамі
Асацыяцыі “Віт” 30 кастрычніка 1997 года быў праведзены міжнародны

Круглы стол “Канстыту-
цыйны працэс у Рэспуб-
ліцы Беларусь: Сучасны
стан і перспектывы
развіцця”. Удзел у працы
навуковага сімпозіума
ўзялі вядучыя спецыя-
лісты ў галіне канстыту-
цыйнага права з Бела-
русі, краінаў далёкага і
блізкага замежжа. Спа-
вешчанні пад час Круг-
лага стала зрабілі экс-
суддзі Канстытуцый-
нага суда спадары М.
Пастухоў і А. Вашкевіч,
дырэктар інстытута

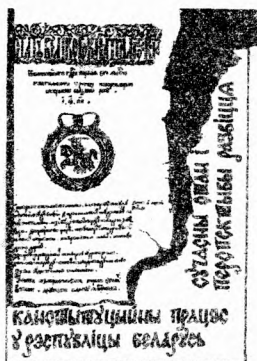
У кулуарах Міжнароднага круглага стала:
кіраўнік праекта Ігар Кузьмін і кіраўнік
прадстаўніцтва амерыканскай арганізацыі
ABA/CEELI ў Беларусі сп. Біл Хікін

дзяржаўнага будаўніцтва А. Матусевіч, загадчык кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права факультэта правазнаўства Гарадзенскага ўніверсітэта М. Сільчанка ды іншыя навукоўцы. Тэксты выступаў удзельнікаў Круглага стала былі надрукаваны ў выдзеным напярэдадні сімпозіума зборніку матэрыялаў.

Адразу пасля правядзення Круглага стала распачалася праца над выданнем навучальнага дапаможніка па канстытуцыйнаму праву. Аўтарскі калектыў па падрыхтоўцы дапаможніка склалі вядучыя беларускія навукоўцы з Гродна і Мінска (кароткія звесткі пра аўтараў глядзі ў канцы дапаможніка).

Важнай часткай праекта з'яўлялася правядзенне трэнінгавых семінараў па прававой адукацыі моладзі. Рэалізацыя праграмы прававой адукацыі займаўся Трэнінгавы Цэнтар па праблемах моладзі і грамадскай адукацыі, створаны пры Асацыяцыі "Віт" ў сакавіку 1997 года. У склад Цэнтра ўваходзяць кваліфікаваныя трэнеры, якія прайшлі адпаведную падрыхтоўку і маюць досвед працы ў галіне грамадскай адукацыі.

На працягу жніўня сябры Трэнінгавага цэнтра правялі ў Гродне, Магілёве і Рагамцы тры семінары пад назвай "Асоба, Грамадства, Дзяржава: Правілы "гульні". Удзел у семінарах узялі больш за 90 прадстаўнікоў моладзевых грамадскіх арганізацый і неформальных

суполак з усіх рэгіёнаў краіны. Удзельнікі семінараў, па іх уласных водгуках, атрымалі падставовыя веды ў галіне права, пазнаёміліся з гісторыяй станаўлення дзяржавы, механізмамі ўплыву асобы на грамадства і дзяржаву. Семінары праводзіліся з дапамогай сучасных метадаў навучання, якія прадугледжваюць актыўную

На трэнінгавым семінары ў Гродне

працу ўдзельнікаў у працэсе навучання. Упершыню на Беларусі арганізатары семінара апрабавалі шэраг метадыкаў з праграмы “STREET LAW” (“ПРАВА НА КОЖНЫ ДЗЕНЬ”). Гэтая праграма, распрацаваная ў ЗША, з поспехам зарэкамендавала сябе ў Паўднёва-Афрыканскай Рэспубліцы, шэрагу іншых краінаў, дзе сітуацыя з правамі чалавека ў розныя часы пакідала жадаць лепшага.

Пад час семінараў быў апрабаваны і метадычны дапаможнік (мануал) па правядзенні заняткаў па прававой адукацыі з дапамогай актыўных метадаў. Распрацоўка і выданне мануала таксама былі здзейсненыя ў межах праекта: **“Прававая адукацыя: крок наперад”**.

Аўтары дапаможніка і праекта будуць удзячны ўсім, хто выкажа сваю крытычную адзнаку праведзенай працы. Гэта дапаможа зрабіць праграму прававой адукацыі моладзі больш эфектыўнай і плённай.

Заўвагі і прапановы (у тым ліку і прапановы пра супрацоўніцтва) можна дасылаць на адрас:

Асацыяцыя “Віт”,

230023, а/с 233, Гродна

Тэл.: (0-152) 33-12-74

E-mail: VIT@SALEIS.belpak.grodno.by

АЎТАРЫ

Мікалай Сільчанка

доктар юрыдычных навук, прафесар (г. Гродна)

Міхаіл Пастухоў

экс-суддзя Канстытуцыйнага суда Рэспублікі Беларусь,
доктар юрыдычных навук, прафесар, заслужаны юрыст
Рэспублікі Беларусь (г. Мінск)

Валеры Фадзееў

экс-суддзя Канстытуцыйнага суда Рэспублікі Беларусь,
доктар юрыдычных навук (г. Мінск)

Антон Матусевіч

доктар юрыдычных навук, прафесар (г. Мінск)

Валерыя Сядзельнік

кандыдат юрыдычных навук, дацэнт (г. Гродна)

Ігар Кузьмініч

дырэктар Трэнерынагага цэнтра Асацыяцыі «ВІТ»
(г. Гродна)

ЗМЕСТ

Прадмова	4
Канстытуцыйны працэс у Рэспубліцы Беларусь: праблемы і перспектывы	5
Заканадаўчая ўлада ў Рэспубліцы Беларусь	20
Выканаўчая ўлада	46
Судовая ўлада ў Рэспубліцы Беларусь: арганізацыя, структура і перспектывы развіцця	72
Канстытуцыйныя асновы прававога статусу асобы	93
Мясцовае самакіраванне ў Рэспубліцы Беларусь	113
Дадаткі	134
Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 года (асобныя раздзелы са скарачэннямі)	135
Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь 1994 года (са змяненнямі і дапаўненнямі), прынятая на рэспубліканскім рэферэндуме 24 лістапада 1996 года	158
Еўрапейская Хартыя Мясцовага Самакіравання	189
Асноўны закон Федэратыўнай Рэспублікі Германіі (23 мая 1949 г.): асноўныя правы	199
Канстытуцыя Польскай Рэспублікі: Свабоды, правы і абавязкі чалавека і грамадзяніна	208
Літаратура для паглыбленага вывучэння курса канстытуцыйнага права Рэспублікі Беларусь	222
«Прававая адукацыя: крок наперад». Апісанне праекта	223
Аўтары	226

НАВУКОВАЕ ВYДАННЕ

**КАНСТЫТУЦЫЙНАЕ ПРАВА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ**

НАВУЧАЛЬНЫ ДАПАМОЖНІК

Трэцяе выданне

Гродна

Адказны рэдактар: М. У. Сільчанка

Камп'ютарны набор: Т. Лучыц

Камп'ютарная вёрстка: Ю. Аляксеева

Мастацкае аздабленне вокладкі: У. Кіслы

У кнізе выкарыстаны ілюстрацыі з энцыклапедычнага даведніка «Францыск Скарына і яго час». Мн.: БелСЭ, 1988.

Падпісана да друку 28.08.98 г. Фармат 60x84/16.

Папера XEROX. Гарнітура школьная.

Наклад 299 экз.

Аддрукавана на правах унутранай дакументацыі
Гродзенскім абласным грамадскім аб'яднаннем «Ратуша».

